

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за русинистику

РУСИНИСТИЧНИ СТУДИЈИ RUTHENIAN STUDIES

НОВИ САД 2015

РУСИНІСТИЧНИ СТУДІЇ
RUTHENIAN STUDIES

Тото число вишло у рамках означованя 60-рочніци
Филозофского факультету у Новим Садзе

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Оддзелене за русинистику

РУСИНІСТИЧНИ СТУДІЇ
RUTHENIAN STUDIES

За видавателя:

Проф. др Ивана Живанчевич-Секеруш, деканка Филозофского факултету у
Новим Садзе

Главни редактор:

Проф. др Юлиан Тамаш, Филозофски факултет у Новим Садзе

Редакторе:

др Юлиан Тамаш, Филозофски факултет
др Янко Рамач, Филозофски факултет
др Михайло Фейса, Филозофски факултет

Редакција:

др Юлиан Тамаш, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
др Янко Рамач, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
др Михайло Фейса, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет
др Александер Дуличенко, Тартуский Университет, Катедра славянской
филологии
др Михаел Мозер, Universität Wien, Kulturwissenschaftliche Fakultät
др Олег Румянцев, Università degli Studi di Macerata
др Ана Плишкова, Prešovska universita v Prešove, Ústav rusinskeho jazyka a
kultúry
др Оксана Тимко-Дітко, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
др Людмила Попович, Универзитет у Београде, Филологийни факултет
др Стеван Константинович, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски
факултет
др Дюра Гарди, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделене за русинистику

РУСИНІСТИЧНІ СТУДІЇ RUTHENIAN STUDIES

НОВИ САД 2015

Лекторе
др Михайло Фейса
мр Ксения Сегеди

Коректоре
Др Михайло Фейса
Др Янко Рамач

УДК урадила:
Нада Усанович-Ашоња, библиотекарка

Прелом књиге:
Ференц Финчур

ЗМІСТ

Уводне слово

Михайло Фейса , Функціоноване конструкції/форми <i>ВØ</i> у приповідки <i>Давни пайташки</i> Гавриїла Костельника -----	9
Михайло Фейса – Сенка Бенчик , Класифіковане гунгаризмox руского языка... -----	37
Александр Мудри , Германизми у польоділскей лексики при Руснацох у Войводини -----	53
Юлиан Тамаш , Про природу літератури та природу вивчення літератури -----	73
Стеван Константинович , Руська література: покидання поетик XX та провіщення нових поетик на початку XXI століття -----	91
Валерій Власенко , Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Югославії -----	103
Янко Рамач , Историография Руснацох у Югославії 50–60-их роках XX вику -----	133
Jevgenij Pašcenko , Ukrajinci karpatske regije s gledišta hrvatske ukrajinistike -----	153
Дюра Гарди , Улога Йована Храниловича у дружтвеним живоце Руснацох у перших роках Краљовини Сербох, Горватах и Словенцох ---	171
Peter Šoltés , Sociálna emancipácia a disciplinizácia alebo latinizácia? Gréckokatolícke duchovenstvo Mukačevského biskupstva v 18. storočí ... ---	187
Борис Вапра , Страданє Руснацох и Українцох у восточней Горватскей 1991–1992: злочинство и суд	211

Саша Сабadoш, Одношенє власцох Дунайскей бановини гу руским културним организациейом у Новим Садзе по зачуваней архивней документациї.....	233
---	------------

УВОДНЕ СЛОВО

Уж длуґши час ше чувствує озбыльна потреба у русинистици мац наукови часопис у котрим би ше друковало науково роботи з тей науковей обласци. Організоване Медзинародней науковей конференції *Велькосц малих язичних, литературних, историйних и културних традицийох* 2012. року указало же Одделене за русинистику Филозофского факультету у Новим Садзе, на котрим організовани студії русинистици у найширшим смислу, од основних и мастер студийох аж по докторски студії, и дзе анґажовани русинисти рижних профилох филології и историйних наукох, може позберац науковцох зоз жеми и иножемства котри ше занімаю зоз русинистику же би могли ефикаснейше сотрудзовац. Намира нам же би часопис *Русинистични студії – Ruthenian Studies* позберал науковцох котри ше занімаю зоз питаннями русинистици, цо би у пракси оможлівело легчайшу медзисобну комуникацию, понеже тоти авторе обявюю свойо твори у розличних часописах у рижних жемох и то вельораз очежує науковцом провадзиц шицко того цо им може буц интересантне у їх науковей роботи.

Циль нам же би часопис *Русинистични студії – Ruthenian studies* бул отворени полигон за виношене наукових досцигнуцох у обласци русинистици, наукових розправах и полемики, але без уношеня до науки дньовой политики и интересней идеології котри би могли гамовац и гартушиц науку.

Плануєме видавац часопис раз до рока и притримовац ше основних принципох видавательней діялносци Филозофского факультету котри го видава.

Щиро поволуєме на сотрудніцтво заинтересованих русинистох и тих котри ше занімаю з питаннями русинистици.

Редакция

Університет у Новим Садзе
Філософски факультет
Оддзелене за русинистику
fejsam@gmail.com

ФУНКЦИОНОВАНЄ КОНСТРУКЦІЇ/ФОРМИ *В-Ø* У ПРИПОВЕДКИ *ДАВНИ ПАЙТАШКИ* ГАВРІЇЛА КОСТЕЛЬНИКА

Абстракт: У роботі аналізовані часово-видські одношення у приповідки *Давни пайташки* др Гавріїла Костельника, хторого ше трима за основоположателя руского языка. Гоч увага автора фокусована на часове и видове функціонованє конструкції *В-Ø*, автор, медзитим, увагу пошвецує и шицким дієсловним формом у хторих дієслова заступени з форму *В-Ø*, т. є. и гевтим случаем кед форма и конструкція *В-Ø* ідентични и гевтим случаем кед форма *В-Ø* лем состояйна часц других конструкційох. На тот способ практично цала дієсловна система руского языка спатрена преїг найфреквентнейшей и, функціонално патраци, найрозконаруеншей форми у ней.

Першираз редефінована методологія до хторей ше пришло з контрастивну аналізу применєна и на конкретни лінгвістични материял руского языка. Обезпечени и статистични податки у вязи зоз фреквенцію аотивних (87,98 %) и тотивних дієсловох (12,02 %).

Ключни слова: руски язык, конструкція/форма *В-Ø*, час, вид

1. Тота робота у сущносци представя предлуженє потерашніх авторових контрастивних вигледованьох. Перше вигледованє окончене у обласци лексики и мало за тему адаптацию англїзмох, хтори ше у остатнєй децениї, квантитативно патраци, предлужели звекшовац. Воно дотикало фонологийни, морфологийни (насампредз деривацийни) и семантични уровень (Фейса, 1990).

Друге вигледованє представя студию ширшого обсягу. Походзаци од предпоставки же дієслово забира централне место у виреченю,

увага пошведена дієсловней синтагми. Тото вигледованє було унапрямене на вигледованє подобносцох и розликох у функціонованю дієсловних системох англійского и руского языка, конкретно у їх темпорально-аспектових сегментах (Фейса, 2005). Граматични категорії часу и виду англійского и руского языка на тот завод були поровновани у шицких своїх структурних часцох. Вигледованє потвердзело велї розлики, але указало и на одредзени морфо-синтаксично-семантични одношеня хтори вяжу найрозширенши шветови германски язык и, по числу хасновательох и територіялним покриваню, єден славянски микроязык (термин А. Д. Дуличенка; оп. Дуличенко, 1981, 2002).

2. У студії пошвещеної категорієюм часу и виду у рускей дієсловней системи видзелени даскельо дієсловни форми. Вони символічно представени як: *V-ø*, *V-л*, *V-ц*, *V-ни*, *V-ци* и *V-й*. Шицки шейсц продуктивни форми можу мац лєм преходни дієслова атотивного видового модалитету.

Форма *V-ни* вязана виключно за пасивни конструкції до хторих ступаю лєм преходни дієслова (напр. *будзе ношени*, але не и **будзе бежени*). Треба надпомнуц же тота форма (дієприкметнік пасивни перфекта) нефінітна (не проваdzi субект), неперемєнліва (без кон'югації) и же є ту похаснована пообщено та до себе уключує и дієсловни форми хтори настали зоз додаваньом суфікса *-ти* (слово о дієсловах зоз суфіксом *-ну-*, о єдноскладових и вецейскладових дієсловах виведзених з нїх, як и о дзепоедних зоз инфинитивну основу на *-и/ї*, напр. *нагнути*, *бити*, *змити*) (оп. Рамач, 2002: 128).

Хаснованє тиж неперемєнлівей и нефінітней форми *V-ци* (дієприсловнік активного презента) наиходзи на одредзени ограніченя. Тота форма, насампредз, невігодна за хаснованє зоз хвильковима, семелфактивнима тотивними дієсловами (напр. **бовкнуци*, **шєднуци*, **клїпнуци*), але анї зоз дзепоедними незаконченима дієсловами як цо то, наприклад, модални, станово и други, чийо ограніченя виходза зоз їх семантики (модални, наприклад: **сццуци*, **мушацци*, **можуцци*; стативни, наприклад: **шпюцци*, **рошнюцци*, але *стояцци*).

Форма *V-й* вязана за виражованє розказуючого способа – императива. Вона огранічена лєм на тоти дієслова чия семантика оможлівлює розказованє (напр. *шєдай*, але не **чєч*; *умий шє*, але не **кондензуй шє*). Вона облапя, з єдного боку, атотивни и тотивни дієслова (напр.

шедай и *шедні*) и, з другого боку, при, условно го наволайме, непростредним, правим розказуючим способом, другу особу єднини и другу особу множини (напр. *шедай* и *шедайце*).

Форма *V-ц* (инфинитив) неременліва и характеризує шицки дієслова руского языка, окрем модалного дієслова *мочи*. Порядно є состояйна часц одредзених дієсловних конструкційох руского языка (напр. *будзе штивац, зна повесц*).

Форми *V-ø* и *V-л* розликую ше од шицких предходзащих. Вони и финитни и пременліви. У случаю виповеданя субекта вони можу самостойно твориц финитни конструкції хтори у граматикох наволо-вани *презент* (конструкция *V-ø*), односно *перфект* (конструкция *V-л*). Тоти конструкції маю полну кон'югацию, цо подрозумює присуство окремних формох за три особи єднини и три особи множини. Так, наприклад, при дієслову *писац* мож видзеліц шейсц форми у рамикох конструкції *V-ø* (*пишем, пишеш, пише, пишеме, пишеце, пишу*; каждая форма вязана за по єдну особу єднини, односно множини) и штири форми у рамикох конструкції *V-л* (*писал, писала, писало, писали*; по єдна форма вязана за хлопски, женски и стредні род єднини, а єдна заєдніцка за шицки роди множини). Формалне пообщованє дотика ше трецей особи множини конструкції *V-ø* у хторей ше можу зявиц, попри законченя -у, и законченя -ю, -а, -я. Пообщованє ше одноши и на главне дієслово *БУЦ* кед є на бешедним уровню випущене (напр. у *Вон [V-ø = є] ту*; поровнац напр. англ. *He is here* и серб. *Он је овде*).

Конструкції *V-ø* и *V-л* медзи собу ше розликую и з оглядом на невивоведанє субекта. Док ше при конструкції *V-ø* не окончую ніяки формални пременки та, самим тим, вона постава идентична зоз форму *V-ø* (т. є. стретаєме ше зоз истима формами: *пишем, пишеш, пише, пишеме, пишеце, пишу*), при конструкції *V-л* обачуєме пременку у смислу преширйованя висше наведзеной конструкції зоз формами помоцного дієслова *буц* (*писал сом/ши, писала сом/ши, писали зме/сце*). Случаї можливого нехаснованя законченя -л у дзепоедних случаях (напр. *мог попри могол, однес попри однесол* и под.) тиж облапени зоз *V-л* конструкцию.

У случаю форми *V-ø* значни пообщованя окончени при главному дієслову *БУЦ*, хторе у атотивним видовим модалитету заступене зоз суплетивними формами *сом, ши, є, зме, сце, су* (напр. *Я ту, але Ту сом*),

а у тотивним видовим модалитету – зоз формами *будзем, будзеш, будзе, будземе, будзеце, буду* (напр. *Я будзем ту* и *Будзем ту*). Тот лингвистични факт винїмно значни бо форма *V-ø* преїг суплетивного шора *сом, ши* итд. и шора *будзем, будзеш* итд. широко уключена до формованя шейсцох дієсловних конструкційох у хторих форми тих двох шорох функціоную як форми допомогного дієслова *буц*. Перши шор обачуєме при формованю варіанти активней конструкції *V-л* (*Я приишол*, алє *Приишол сом*), при формованю варіанти активней конструкції *бул+V-л* (*Я бул приишол*, алє *Бул сом приишол*), як и при формованю варіантох пасивних конструкційох *V-ни* (*Я привитани*, алє *Привитани сом*) и *бул+V-ни* (*Я бул нащивени*, алє *Нащивени сом бул*). Други спомнути шор уключени до формованя конструкційох *будзе-ø+V-ц* и *будзе-ø+V-ни*.

У вязи зоз форму *V-ø* значне и пообщованє *би-ø* хторе окончене зоз формами модала *БИ*. Його форми можу буц и неперемєнлїви (у случаю виповєдзеного субєкта: напр. *Я би писац*, *Ти би писац* итд.) и перемєнлїви. Кєд су перемєнлїви, вони можу буц формалізовані синтетично (*Писац бим*, *Писац биши*, *Писац би*, *Писали бизме*, *Писали бисце*, *Писали би*) або аналітично (зоз формалніма перемєнками у першей и другей особи єднини и євєнтуалніма, у правопису незаступєніма перемєнками у першей и другей особи множини: *Писац би сом*, *Писац би ши*, *Писац би*, *Писали би зме*, *Писали би сцє*, *Писали би*). Конструкція *би+V-ц* може буц, як видзїме, ілюстрована у своєй тройністєй форми (Надь, 1983: 174). Патраці на обсяг того пообщованя, мож повєсц жє слово о єдним з найобсяжнєйших формалізованьох бо воно уключєне нє лєм до тєй наведзєной, алє до єщи штирох конструкційох – и то двох активних (*би+V-л*, напр. *Я би приишол*; *би+бул+V-л*, напр. *Я би бул приишол*) и двох пасивних (*би+буц+V-ни*, напр. *Я би буц волани*; *би+бул+V-ни*, напр. *Я би бул волани*). Патраці сумарно, форма *би-ø* уключєна до пєйцох конструкційох зоз шицкогo дванац кєльо мож видзєлїц у руским язїку, творяци на тот спосєб окремні подшор у рамїкох дієсловнєй сїстєми рускогo язїка (оп. нїжєй конструкції 8-12).

Шлїдуєючи дванац дієсловніх конструкцій до сєбє уключєли шейсц видзєлєні дієсловні форми:

1.	V-ø	
2. а)	V-л	
б)	V-л[+БУЦ-м] ¹	V-л[+сом]
3. а)	БУЦ-л+V-л	<i>бул+V-л</i>
б)	БУЦ-л[+БУЦ-м]+V-л	<i>бул[+сом]+V-л</i>
4.	БУДЗЕ-ø²+V-ц	<i>будзе+V-ц</i>
5. а)	V-ни	
б)	V-ни+БУЦ-ø	V-ни+ε
6. а)	БУЦ-л+V-ни	<i>бул+V-ни</i>
б)	БУЛ-л[+БУЦ-м]+V-ни	<i>бул[+сом]+V-ни</i>
7.	БУДЗЕ-ø+V-ни	<i>будзе+V-ни</i>

Помощне дієслово *буц* уключене до векшини активних (2б, 3а, 3б и 4) и векшини пасивних конструкційох (5б, 6а, 6б и 7). У конструкції 3б помощне дієслово *буц* зявює ше зов своїма двома формами. Конструкція 1 безвинімово, а конструкції 2а, кед виповедзени субект, и конструкція 5а, кед виповедзени обект, саставени лем зов лексичних дієсловох.

Конструкції зов модалом БИ характеризуює ещи векши ступень варианя:

8. а)	би брац
б)	брац би / брац бим
в)	брац би / брац би сом
9. а)	би брал
б)	брал би / брал бим
в)	брал би / брал би сом

¹ З угластима заградкама винімово, при формалізованю дієсловних конструкційох, означуєме присуство помощного дієслова *буц*, чийо ше форми за трецу особу єднини и множини не виповедаю. Лем прето, як репрезентанта, наводзіме форму першей особи єднини, т. є. [БУЦ-м].

² З означованьом шора *будзем*, *будзеш*, *будзе*, *будземе*, *будзеце*, *буду* з репрезентантом БУДЗЕ-ø, односно *будзе*, наглашене синхроне функціонованє членох того множества дієсловних формох. З уключованьом спознаньох зов уровня дияхронії, тотя форма би могла буц означена, по Николичови, зов ПЕРФБУЦ-ø, односно ТВ-ø. С. Николич (Николић, 1983: 107) у рамикох одредніци БИТИ пише о имперфективним дієслову "буц, существовац", чийо форми *сом*, *ии* ..., и о перфективним дієслову "буц, постац", чийо форми *будзем*, *будзеш* ...

10. а) би бул **брал**
 б) бул би **брал** / бул бим **брал**
 в) **брал** би бул / **брал** би сом бул
11. а) би буц **брани**
 б) буц би **брани** / буц бим **брани**
 в) **брани** би буц / **брани** би сом буц
12. а) би бул **брани**
 б) бул би **брани** / бул бим **брани**
 в) **брани** би бул / **брани** би сом бул

Треба наглашиц же конструкция 10 (ведно зоз конструкцию 3) була ещи релативно фреквентна у руским языку на початку XX века. Нешка ше отримус лем у бешеди Руснацох старших генерацийох.

8. а) БИ- $\emptyset$ +V-ц	би+V-ц
б) V-ц+би- $\emptyset$ ³	V-ц+бим
в) V-ц +БИ- $\emptyset$ [+БУЦ-м]	V-ц+би[+сом]
9. а) БИ- $\emptyset$ +V-л	би+V-л
б) V-л+би- $\emptyset$	V-л+бим
в) V-л+БИ- $\emptyset$ [+БУЦ-м]	V-л+би[+сом]
10. а) БИ- $\emptyset$ +БУЦ-л+V-л	би+бул+V-л
б) БУЦ-л+би- $\emptyset$ +V-л	бул+бим+V-л
в) V-л+БИ- $\emptyset$ [+БУЦ-м]+БУЦ-л	V-л+би[+сом]+бул
11. а) БИ- $\emptyset$ +БУЦ- $\emptyset$ +V-ни ⁴	би+буц+V-ни
б) БУЦ- $\emptyset$ +би- $\emptyset$ +V-ни	буц+бим+V-ни
в) V-ни+БИ- $\emptyset$ [+БУЦ-м]+БУЦ- $\emptyset$	V-ни+би[+сом]+буц
12. а) БИ- $\emptyset$ +БУЦ-л+V-ни	би+бул+V-ни
б) БУЦ-л+би- $\emptyset$ +V-ни	бул+бим+V-ни
в) V-ни+БИ- $\emptyset$ [+БУЦ-м]+БУЦ-л	V-ни+би[+сом]+бул

³ У 8а зявює ше лем форма *би*, отадз *БИ- $\emptyset$* , а у 8б – цали шор (*бим, биш, би, бизме, бисце, би*), хтори означуєме зоз *би- $\emptyset$* . Зоз дияхроней точки патрєня, а то обачує и Г. Костельник, слово о реликту дакедишнього аориста од БЫТИ, односно БУЦ (Костельник, 1975: 277).

⁴ Конструкції 11 и 12 дати спрам прикладах Г. Костельника *бул бим читал* и *бул бим бул читал* (Костельник, 1975: 271).

Лєм спомніме же гу шейсцом видзеленим дієсловним формом мож евентуално додац и форму *V-вши* (дієприкметнік активни перфекта), хтора у стандартним руским язiku непродуктивна. Вона зачувана лєм у єдним слову, виведзеним зоз дієслова *БУЦ*. Слово, медзитим, пременєло файту и прешло до прикметнікох (*бу[ц]+-вши > бувши*; оп. Рамач, 2002: 130).

3. У студії *Час и вид у руским и англійским язiku* намагали зме ше указац на ограніченосци и непрецизносци хаснованя традиционалних назвох за дієсловни конструкторії. Так напр. термин *презент* сугерує же конструкторія 1 резервована лєм за локализованє ситуацийох до сегмента терашньосц (детектуючого и покритого зоз часовима присловніками и часовима одредбами *тераз, праве, у хвильки бешедованя* и под.), термин *футур* сугерує же конструкторія 7 резервована за локализацию ситуацийох до сегмента будучносц (детектуючого и покритого зоз присловніками и часовима одредбами *наютре, шлідуюци раз, шлідуючого тижня* и под.), як и же термин *перфект*, на основи того, обовязково подрозумює локализованє ситуацийох до сегменту прешлосц зоз конструкторию 2 (детектуючого и покритого зоз присловніками и часовима одредбами *позавчером, прешлого тижня, теди* и под.). Анї єдна з тих асоцияцийох виволаних зоз саму назву дієсловней конструкторії неточна. Найвецей неточна перша (напр. *Пишем ци я вчера – прешл.*, а не *тер.*), а недоповедзени шицки три (напр. *Приходзим наютре – не тер.*, але *буд.*; *Гварел же не пойдзе, и не пошол – не буд.*, але *прешл.*; *Но, пошли зме? – не прешл.*, але *буд.*).

Жадаючи наглашиц ширшу язичну функцию видзелівих дієсловних конструкторийох од тей хтора им приписана зоз традиційну граматичну номенклатуру, дієсловни конструкторії будземе представляц формализовано.

4. До фокуса нашей уваги положили зме конструкторию *B-ø* ($< V-ø$) насампредз пре єй специфичносци. Слово о конструкторії хтора идентична зоз єдну з продуктивних формах руского язика. По витвореню подполней идентичносци форми и конструкторії форма *B-ø* єдинствена у руским язiku. Найбліжша єй у тим поглядзе форма *B-л* ($< V-л$), хтора ше, медзитим, попри зявйованя и у идентичней конструкторії, зявює и у вариянтней, за чийо формованє неабходна праве форма *B-ø* (односно

форма *БУЦ-ø* у функції допомогного дієслова зоз своїм суплетивним шором *сом, ши* итд.).

Кед спатримо дієсловни конструкції руского языка до першого плану вибива и факт же форма *В-ø*, чи як главне дієслово чи як помічне, єдина уключена до каждой з дванац видзелених дієсловних конструкцій руского языка.

Ми з тей нагоди увагу найвецей пошведемє випитованю функціонованя дієсловних конструкційох хтори форму *В-ø* до себе уключую як финитну и обовязкову за дату конструкцію. З того виходзи же централне место нашого вигледованя часо-видових одношеньох у тей роботі будзе мац конструкція 1, док конструкції хтори тоту форму уключую (2, 3, 4, 8, 9, 10), як и пасивни конструкції (5, 6, 7, 11, 12) буду мац другоступньову улогу у вигледованю.

На тот завод практично цала дієсловна система руского языка будзе спатрена преїг найфреквентнейшей и, функціонално патрати, найрозкоареншей форми у ней.

5. Єден з резултатох контрастивней анализи категорійох часу и виду у англійским и руским языку представя и творене методологийней основи, хтора витворена на спознаньох сучасней англистики и славистики. Од вигледованя хторе пред нами, попри обробка поставленей теми и у тим смислу витворїюваня одредженого доприношеня русинистики, обчекує ше и преверїюванє витвореного методологийного поступка на конкретним язичним материялу руского языка.

До нашей заинтересованосци за функціонованє форми/конструкції *В-ø* пришло, з єдного боку, не лем пре ідентичносц и специфічносц истей о чим було бешеди висше, але, з другого боку, и пре даскельо недостатки предходзацей контрастивней студії. Перше, предходзаце вигледованє окончене на малим прекладним корпусу хтори уключел до себе 128 англійски и 110 руски виреченя зоз їх прекладними еквивалентами. Друге, тоти виреченя автор особне виберал з цильом же би одредзени язични зявеня обезпечел у прекладу и на тот способ покрил незаступени (або недостаточно заступени) зявеня як у невеликей англійско-рускей так и у винїмково малей руско-англійскей прекладней литературы. Автор вибор окончел насампредз з намиру же би дошол до адекватного вигледовацкогo корпуса. И попри тим же корпус задовоел потреби предходзацогo контрастивного

виглядованя, заш лєм, слово о корпусу хтори представя резултат авторового власного вибору. Мож предпоставиц же дзепоедни, меней фреквентни язични зявеня остали звонка так конципованого корпуса. Треце, виреченя були дати у минималним контексту та мож предпоставиц же дзепоедним информатором хибел ширши контекст. Треба наглашиц и то же дзепоедни информаторе под векшим або меншим уплївом язичного стредку у хторим жию у векшей або меншей мири могли не мац найрозвитше чувство за язични ниянси и могли у дзепоедних случаях обезпечиц неодвитуую прекладну вариянту. У спомнутей студії витворени значни резултати идентифікованя дієсловних конструкцийох у обидвох спатраних языках, видзелени средства за преношенє часових и видових одношеньох, окончене поровнованє истих у їх подобиносцох и розликах, редефіновани обидва дієсловни категорії на заєдніцкей платформи, видзелена категория акционсарта, видзелени окреми значеня тотивних и атотивних дієсловох и дати одредзени указованя на фреквенцию истих, але, пре спомнути недостатки корпуса, витворени резултати треба и превериц и евентуално доплніц.

Єден неутрални и обєктивнейши корпус вшелїяк же би могли обезпечиц перши цалосни прозни тексти рускей литературы. За тоту нагоду зме ше прето и опредзелели за першу з публикованих дзешец приповедкох кодификатора руского языка др Гавриїла Костельника. Слово о приповедки *Давни пайташки* (Костельник, 1975: 13-17). Приповедка обявена на початку 20. века и зазначує жридлову бешеду Руснацох. Свидоми зме же таки корпус, попри тей предносци, ма и недостаток хтори спричинює часова дистанца прето же ше язык, хтори зазначени у приповедки, у меншей мири розликує од сучасного. Приповедка писана у чаше кед литературна вариянта була найблїзша народней и у ней жридлова, народна бешед не була на таким ступню асимілована на яким є нешка. Мож прето повесц же, таки яки є, корпус уключує до себе чистейши народни язык од нешкайшого, та спомнути недостаток хтори ше дотика часовой дистанци мож занєдзбац.

6. У цеку анализованя часо-видових одношеньох у приповедки *Давни пайташки* увагу обрациме, з єдного боку, на шицки дієсловни форми у хторих дієслова заступени зоз форму *В-ø*, т. є. кед форма и

конструкція *В-ø* ідентични и, з другого боку, кед форма *В-ø* лєм со-стойна часц других.

При дієсловних формах порядно будземе наводзиц шлідуюци податки вязани за часо-видово одношеня:

а) податки о локалізації до одредзених часових сегментах и то *прешл.* (за локалізацію ситуаційох до сегмента прешлосц), *тер.* (за локалізацію ситуаційох до сегмента терашньосц) и *буд.* (за локалізацію ситуаційох до сегмента будучносц). Попри тих основних податках о трох модалитетох часовой локалізації, обезпечиме и податки о значеньох, односно хаснованьох, хтори ше приводза до вязи зоз категорію часу, як напр. источасовосц реалізації датеі ситуації зоз хвильку бешедованя / зоз деиктичним центром *тераз* – зоз *сим.* (симултаносц), пообщене преношене реалізаційох ситуації – зоз *общ.*, оживйоване реалізаційох прешлих ситуаційох у сегменту терашньосц – зоз *нар.* и др. До анализи уключиме и значеня хтори условени зоз хронологийними одношеннями медзи ситуаціями, а хтори дзепоедни лингвісти уключую до категорії таксис, як напр. предходзене (*предх.*) и шлідзене (*шлід.*) (оп. Якобсон, 1972: 101; Шелякин, 2008: 28).

б) податки о общих и окремних видових семантичних значеньох. Споминана контрастивна студия нам обезпечела основи за класифікацію по хторей видзелюєме три окреми значеня тотивного вида и шейсц значеня атотивного (Фейса, 2005: 126-127). Як окреми значеня тотивного вида видзелюєме: 1. *конкретно-фактичне*, 2. *потенцияльне* и 3. *сумарне значенє*. 1. *Конкретно-фактичне значенє* преноши целосно спатрену ситуацію як факт (напр. *Сама царица ме ту послала*); 2. *потенцияльне значенє* зявює ше кед до вираженя приходзи даєдно з модалних значеньох (напр. *То му премєні живот* може буц заменєне зоз *То му годно премєніц живот*); 3. *сумарне значенє* зявює ше з потримовку контекста кед тотивне дієслово преноши суму вещей поєдинечних повторйованих целосних ситуаційох (напр. *Два раз прешол по улїчки*). Як заєдніцки окреми значеня атотивного вида видзелюєме: 1. *конкретно-процесне*, 2. *неогранічено-разове*, 3. *общєфактичне*, 4. *стаємно-непреривне*, 5. *потенцияльне* и 6. *огранічено-разове значенє*. 1. *Конкретно-процесне значенє* преноши поєдинечну ситуацію як нецалосну при чим ше до першого плану кладзе процес реалізованя тей ситуації (напр. *Шедзела на облаку и читала*); 2. *неогранічено-разо-*

ве значенє одражує ситуацію як ітеративну (напр. *Вжиме часцела свойо товаришки*); 3. *общефактичне* значенє насамперед забезпечує інформацію о тим же до реалізованя датеї ситуації вообщє приходзи (напр. *Таке учел и творел чловек по мену Исус*); 4. *стаємно-непреривне* значенє має у прикладах у хторих ше преноши непреривна, монолитна реалізация датеї ситуації (напр. *Гваря – живот чече*); 5. *потенцияльне* значенє препознаваме як и при тотивних дієсловах – з парафразу зоз модалну конструкторію (напр. *Пошвидко будзеце [= сце годни] видзиц Сина Чловеческого*); 6. *огранічено-разове* значенє зявює ше при одредзеним контекстуалним огранічованю датеї ситуації хто-ра ше повторює (напр. *Три раз ци подгривала єдзенє*).

Треба надпомнуц же дзепоедни з наведзених варіянтх общих семантичних змистох тотивно-атотивней опозиції часто не легкo одредзиц, прето же ше медзи собу дотикаю, та часто даєден приклад може представляц приклад за два окреми значеня. Так, наприклад, у виреченю *Але и нешка ше тот когуцик не справує як спада та вше пре його недоброту дахто страда* мож дієсловней форми *справує* приписац и неогранічено-разове и стаємно-непреривне значенє.

Так, наприклад, у означеню *A3* буква *A* означує общи семантични змист дієслова, т. є же дієслово атотивне, а число *3* означує його окремене значенє, т. є. *общефактичне* значенє; у означеню *T2* буква *T* означує тотивне дієслово, а число *2* його *потенцияльне* значенє. Попри тих основних податкох о двох видових модалитетох и їх окремих значеньох, забезпечиме и податки о значеньох, односно хаснованьох, хтори ше приводза до вязи зоз категорію вида, а хтори, у ствари, находза место у категорії акціонсарта, як напр. повторйована реалізация ситуації/ситуацийох – зоз *повт.*, узвичаєна реалізация ситуації – зоз *узвич.* и др.

Шицки податки евидентуєме по порядку зявйованя у тексту приповедки.

значи – *A2* або *A3*, тер. общ. повт.

погніва ше – *T2* або *T3*, тер. общ.

озива ше – *A3* або *A2*, тер. общ.

вола – *A3* або *A2*, тер. общ.

не вола – *A3* або *A2*, тер. общ.

- су (< буц) – А3, тер. общ.
нє найдзеш – Т2 або Т1, буд. общ., +О
маю – А3 або А4, тер. общ.
ø (нє, випущене є < буц) – А4 або А3, тер. общ.
ø (випущене є < буц) – А4 або А3, тер. общ.
любѣ – А4 або А3, тер. общ., +О
ø (випущене є < буц) – А4 або А3, тер. общ.
сцекнєш – Т2, буд. общ.
гвари – А4, тер. общ. унів.
прейдзе – Т3, буд. общ., +О
придзе – Т3, буд. общ.
гвари – А4, тер. общ. унів.
ма – А4 або А3, тер. общ., +О
... вежнє ше – Т2 або Т3, буд. общ., пасивна конструкція зоз по-
вратним дієсловом
ма – А4, тер. общ.
... би могло буц – конструкція 8а комбінована зоз модалом
(би+Мл+Вц) у условним виреченю, и модалносц и лексичне дієслово
А3, прешл.
ø (випущене є < буц) – А4, тер. общ.
нє пойдзе – Т2 або Т1, буд. у прешлосци, нар.
ма – А3, тер. у прешлосци, нар., +О
ø (випущене є < буц) – А3, тер. у прешл. нар.
нє пойдзе – Т1, буд. у прешл. нар.
ø (випущене є < буц) – А3, тер. у прешл. нар.,
ø (випущене є < буц) – А3, тер. у прешл. нар.
... би жаловал – 9а, модалносц и А3 або А4, буд. у прешлосци,
нар.
... нє може буц – мод+Вц, здобува ше упечаток же модал попри
модалносци виражує и тер. у прешлосци а лексичне дієслово А3 або
А4, буд. у прешлосци, нар.
питаю – А3 або А2, тер. у прешл. общ., +О
питаю – А2, тер. общ., +О
... би сцели вжац – 9а, модалносц тер. у прешл., Т3 буд. у прешл.,
+О

... би мож (могло) винайсц – 9а, модалносц тер. у прешл., Т1 буд. у прешл., +О

... би пошла – 9а, модалносц тер. у прешл., Т1 буд. у прешл.

... би ранел – 9а, модалносц тер. у прешл., Т1 буд. у прешл.

... умрец, одац ше, умрец – Вц, три Т1 дієслова преноша буд. у прешл. (треце дієслово гу тому дате и як питанє, та реализация ситуації дополнюючо неізвесна)

ø (випущене є < буц) – А4, тер. у прешл.

... виповесц – А1, дополнєнє, буд. у прешл.

ø (випущене є < буц) – А4 або А3, тер. у прешл.

... знесц – Т1, дополнєнє з форму Вц, буд. у прешл.

... одац ше – Вц, Т1, буд. у прешл., пияти случай же форма Вц як неопредзена форма одредзено участвує у преношеню видо-часових модалитетох

ø (не, випущене є < буц) – А3 або А4, тер. у прешл.

знам – А4, тер.

не мам – А3, тер., +О

ø (випущене є < буц) – А4 або А3, тер.

ø (нет, не+випущене єст < буц) – А4, тер.

... не сцем – А4, тер., +О (здобува ше упечаток же ту сцєц полнозначне дієслово, прето же не ма виповедзене дополнєнє у форми Вц, але ше одредзене дієслово, заш лєм, подроэумює (напр. вжац, мац, пойсц за итд.)

... треба ше розпитац – модалносц тер., Т1 буд.

ø (нет, не + випущене єст < буц) – А4 або А3, тер., у опитно-одрекаючим виречєню *Чи то нет ідовцох на вибор у тим нашим руским валалє* перевірює ше предпоставка о негираним стану, т. є. о одсутносци одвитующей особи за хтору би ше могло одац.

ø (нет, не + випущене єст < буц) – А3, тер., у опитно-одрекаючим виречєню

ø (єст < буц) – А3, тер.

знає – А4, тер.

гледє – А3 або А4, тер. общ., +О

... муши гледац – мод+Вц, мод. тер., А3 або А4 тер. общ., +О

ø (випущене є < буц) – А4, тер. общ.

кланяю – А3 або А4, тер. общ.

- кланя – А3 або А4, тер. общ.
ø (випущене є < буц) – А4, тер. общ.
знає – А4, тер.
жені ше – А3, тер. общ.
... сце (подрозумює ше + женіц ше) – А3, тер. общ.
... сце (подрозумює ше + женіц ше) – А3, тер. общ.
чека – А3, тер. общ.
придзе – Т1, буд. общ.
спада – А4, тер.
... би ше кланял – 9а у же-клаузи, А3, тер. общ., +О
жені ше – А3, тер. общ.
... муши (подрозумює ше + женіц ше) – А4, тер. общ.
... сце (подрозумює ше + женіц ше) – А4, тер. общ.
... кланя ше (у імперативней най-синтагми) – А3, тер. общ.
пойдзе – Т2, буд. у прешл., опитне
одшєднє – Т2, буд. у прешл., опитне
... би знал – 9а, А3, тер.
... би нє розглашиц – 8а у же-клаузи, би тер. у прешл., Т1 буд. у прешл.
знаш – А4, тер.
ø (є < буц) – А4 або А3, нар. общ.
ø (су < буц) – А4 або А3, нар. общ.
су (< буц) – А3, нар. общ.
приходза – А3 або А2, нар. общ. повт.
... мож видзиц – 8а з модалом, пасивне значєнє (можу буц видзє-ни), А2, нар. общ.
нє знаю – А3, нар. общ.
иду – А1, тер. у прешл. нар.
стрєтаю – А1, тер. у прешл. нар., повт. (итєративнє)
... нє сцу ше прилучиц – 8а зоз сцец, А3 модалносц тер. у прешл., Т1 буд. у прешл. нар.
маю – А4 або А3, тер. у прешл., +О
... трєба (нєпрємєнлївє) (подрозумює ше + мац) – модалносц А4, тер. у прешл., +О
ø (нєт, нє + випущєнє єст < буц) – А4, тер. у прешл.
випитує ше – А2, тер. у прешл. нар. повт.

- бива – А4, тер., опитне виреченє
 иду – А1, тер. у прешл. нар.
 бива – А4, тер., опитне виреченє
 ø (випущене є < буц) – А4, тер., опитне
 газдує – А3, тер. общ.
 є (< буц) – А4, тер. общ.
 паметам – А4, тер., +О
 провадзи – А4, тер. общ., опитне
 ... муши (подрозумює ше випущене дієслово провадзиц) – 8а,
 модалносц А4, тер. общ.
 зна – А4, тер. общ., опитне
 иду – А1, тер. у прешл. нар.
 бива – А4, тер., опитне
 ... би сом не пошла – 9в, модалносц А4 тер., Т1 буд.
 ... би сом умрец – 8в, модалносц А4 тер., Т1 буд. (пренєшене з
 Вц форму)
 бива – А4, тер., опитне
 бива – А4, тер.
 є (< буц) – А3 або А4, тер. общ., опитне
 иду – А1, тер. у прешл. нар.
 ø (випущене є < буц) – А4, тер.
 ø (випущене є < буц) – А4, тер.
 паметам – А4, тер.
 жиє – А4 або А3, тер.
 бива – А4, тер.
 не познам – А4, тер. общ.
 ... муши буц младши – модалносц (суд) А4 тер., А4 тер.
 жиє – А3, тер.
 не є (< єсц) – А3 або А2, тер. общ. узвич.
 не пиє – А3 або А2, тер. общ. узвич.
 роби – А3 або А2, тер. общ. узвич.
 роби – А3 або А2, тер. общ. узвич.
 роби – А3 або А2, тер. общ. увич.
 люби ше – А4, тер. общ. (у сучасним руским би було пачи ше)
 жиє – А3, тер.
 є (< буц) – А3 або А4, тер. общ.

- є (< буц) – А3 або А4, тер. общ.
не будзе – Т1 або Т2, буд.
знаш – А4, тер.
не одам ше – Т1, буд.
одаваю ше (у імперативней конструкції зоз най) – А2 або А4
видза – А4, тер.
ø (випущене є < буц) – А4, тер.
ø (випущене є < буц) – А4, тер.
не видзи – А3, тер. общ., +О
не зна – А3, тер. общ., +О
... патриц – А4, глядац – А2 або А4, тер. и буд.
... жені ше (у імперативней конструкції зоз най) – А2, тер-буд.
общ.
... муши (подрозумює ше дієслово женіц ше) – А3 або А4, тер.
общ.
ø (нет < не ест) – А3 або А4, тер. общ.
... увариц, ушиц, орайбац (три раз) – Т3, тер-буд.
уварим – Т3, буд. общ.
ушиєм – Т3, буд. общ.
орайбем – Т3, буд. общ. (треце Т3 дієслово хторе преноши и характеризуюцу прикмету особи та ше стретаєме зоз квал. – кваліфікативним хаснованьом/значеньом)
не одам ше – Т1, буд.
... будзем жиц – констр. 4, А5 буд.
прежиєм – Т1, буд.
не одам ше – Т1, буд.
знаш – А4, тер.
ø (зме < буц) – А3, тер.
ø (смужка место випущеного су < буц) – А3, тер.
гупориш – А1, тер. сим.
... нам ше (треба, би) не одавац, не мучиц, не судзиц, але ше мод-ліц и готовиц – модалносц А4 тер., други дієслова А4 або А4 и А3 буд.
ø (випущене є < буц) – А3, тер.
... не будзем патриц – констр. 4, А2 або А3, буд., конструкция ещи два раз повторена без виповедзеного будзем а зоз славиц (А4 або А3) и препитовац (А4), +О

рошнє – А4, тер. общ.

7. Сумарно патраци, конструкция *В-ø* у приповідки *Давни пайташки* зазначена 127 раз. Од того до неї уключени 109 (85,82 %) ато-товни и 18 (14,18 %) тотивни дієслова.

Атотивни дієслова найвецей раз (66 раз) преноша стаємно-непреривне значенє (А4, 46,51 %), потим, 58 раз общефактичне значенє (А3, 40,55 %), 14 раз неогранічено-разове (А2, 9,79 %) и 5 раз конкретно-процесне (А1, 3,49 %). Значеня А5 и А6 не видзелени у конструкційох *В-ø*. Потенцияльне значенє (А5) обачене у дзепоедних модалних конструкційох зоз *би* и *М-ø+В-ц* (оп. ніжей). Огранічено-разове значенє могло буц видзелене у дзепоедних прикладах зоз неогранічено-разовим значеньом, але у недостатку експлицитного огранічованя часового інтервалу, то зме не зробели.

У вязи зоз розликованьом значеньох вещей раз ше зявйовали и одредзени обаваня. До почежкосцох тей файти приходзело кед контекст оможлівйовал двойністу інтерпретацію. У тих случайох евидентовали зме и того значенє хторе визначенше у датим контексту, але и того хторе тиж було присутне. При атотивних дієсловах обачени 16 таки случаї двоєня. Наприклад, у виреченю *а пайташка пайташку вше “шестричко” вола* мож видзеліц и неогранічено-разове и общефактичне значенє, а у *тому хто у нужди ту ше кланяю* – общефактичне и стаємно-непреривне значенє.

Форми *АВ-ø* углавним без провадзацих дієсловних формах. Лєм у 12 случайох були провадзени зоз форму *В-ц*. Дополньовани були шлїдуюци модални дієслова: *мушиц* (5 раз зоз *А* дієсловом), *сцец* (4 раз – 3 раз зоз *А* и раз зоз *Т*), *требац* (2 раз – раз зоз *А* и раз зоз *Т*) и *мочи* (раз зоз *А*). Часто инфинитивни дополненя модалох не виповедзени по модалней *В-ø*, односно *М-ø* форми (9 раз), але тоти дієсловни дополненя у рамикох контекста вше мож препознац. Напр. у єдиних двох болдованих прикладах у приповідки (*А гдовец ше женї бо муши*, *а гдовица бо сце*) легко мож заключиц же як дополненє наглашених модалох подрозумйоване, гоч и невиповедзене, дієслово *женїц ше*. Часто ше у модалних конструкційох зявюю можлівосци за двойністи толкованя часо-видових параметрах.

Тотивни дієслова свойо значеня яснїйше преношели и то релятивно ровномірно. Так конкретно-фактичне значенє видзелене 9 раз

(40,9 %), потенцияльне 7 раз (31,81 %) а сумарне 6 раз (27,27 %). Кед вкупно у 18 тотивних дієсловах видзелени 22 значеня мож повесц же при тотивних *В-ø* формах значеня вельо концентрованши, цо и розумліве з оглядом же при тотивних дієсловах видзелени полу меней окремни значеня. Двоєнє, медзитим, присутне напр. у виреченю *Нши-ка у моім родзеним валалє нє найдзеши медзи дзивчатами анї єдней Ержи або Кати* дзе мож видзелїц потенцияльне або конкретно-фактичне значенє.

У шицких 18 прикладах форма и конструкция *В-ø* з тотивними дієсловами були идентични. Анї раз нє були провадзени зов *В-ц* форму.

Цо ше дотика часовой локалізації, конструкції *АВ-ø* реалізації ситуаційох углавним локалізую до сегмента терашньосц, або до сегмента прешлосц; конструкция *ТВ-ø* реалізації ситуаційох углавним локалізує до сегмента будучносц, або до сегмента прешлосц. Кед слово о модалох мож ше зложїц зов общим попатрунком Джефрія Лича хтори визначує же модали на окремни спосіб доприноша неутралізації спротивеносци локалізації до сегмента терашньосц або будучносц (Leech, 1986: 90). Здобува ше упечаток же модалносц локалізована до сегмента терашньосц (у хторим є установлена) и до сегмента будучносц (у хторим ше предпоставя же будзе важиц), а реалізация ситуації полнозначного дієслова – до сегмента будучносц. Винїмок предствя наративне хаснованє._

8. Конструкция *будзе-ø+В-ц* обачена 4 раз и вше преношела локалізованє ситуаційох до сегмента будучносц. У єдним прикладу преношела потенцияльне значенє (А5, *шак лєм якошик жицї будзем*, б. 16), а у трох прикладах – неогранічено або огранічено-разове значенє (А2 або А5, *уж я у церкви нє будзем гдовцох патриц, алє Бога славиц и препитовац*, б. 17).

9. Зов конструкційох з *би* у аналізованей приповідки похасновани конструкції 8 и 9. Конструкция 8а зов полнозначним дієсловом и 8в зов инфинитивним дополнєньом по раз. Прешірана з модалом, а провадзена зов инфинитивним дополнєньом, два раз. Зов самим модалом 4 раз. Здобува ше упечаток же у рамикох конструкційох з модалами маме двойністе виражованє видо-часових одношеньох зов можлівосцу же би воно було усоглашенє, алє и зов можлівосцу же би було неусоглашенє. Так напр. у *шицко би сцели вжац* модална часц *би*

сцели преноши стаємно-непреривне значенє хторе вязане за модальни значеня дієсловах *би* и *сцец* (А4) и локализує присутну модальносц до сегмента терашньосц, а, з другого боку, форма *В-ц* преноши конкретно-фактичне значенє (Т1) и локализує цалосно спатрену ситуацію (*бранє шицкогo*) до сегмента будучносц.

10. При самостойно похаснованей форми *В-ц* (єденац раз) тиж мож обачиц же ше дата ситуація на одредзени способ локализує до сегмента будучносц без огляду чи вона спатрена цалосно (напр. *нет му хто ані увариц, ані ушиц, ані орайбац*) або нецалосно (напр. *як на швет патриц, цо у нїм гледац*). З оглядом же слово о язичним зявеню хторе у анализованей приповідки заступене з меншим числом прикладох, а у русинистики є, мож повесц, невивгледоване, у дальшей анализи обрациме увагу и на функціонованє тей форми у вязи зоз часо-видовима одношенями.

11. Зоз варияциями зложених конструкційох 2, 3, 5 и 6 у хторих форма *В-ø* представлена зоз форму *сом-ø*, т. є. зоз суплетивним шором помощного дієслова *буц*, не уноши ше ніяке дополнююче значенє, та нет потреби тоти варияції ані окреме пописовац.

12. Цо ше дотика конструкції *В-л* вона друга по фреквенції. Видзелени 30 конструкції зоз атотивними дієсловами и 37 зоз тотивними дієсловами.

Одредзованє видового модалитету було очежане лєм при дієслову *буц* хторе регістроване и найвещей раз – 17 раз. Приклади як цо *А була то недзеля* або *То була тайна бешеда* оможлівйовали цалосне спатранє датеї ситуації и видзельованє конкретно-фактичного значеня, але зме, заш лєм, и тоти приклади учишлели гу другим прикладом зоз атотивним дієсловом *буц* дзе мож окончиц замену зоз атотивними дієсловами як цо напр. *пребувац, случовац ше, збувац ше* и под. (у хторих станово дієслово ма одредзене структурне спатранє датеї ситуації, часто аж и зоз ниянсу акціонсартового означеня активносц). Шицки конструкції *БУЦ-л* третирани як атотивни зоз общефактичним значеньом. До подобного двоєня пришло и при штирох случайох зоз дієсловом *мац* (наприклад: ... *цо мали уж вещей як 60 роки; Може-буц же и мала ту даяку дальшу родзину*).

Конструкції *В-л* зоз атотивними дієсловами углавним преноша общефактичне значенє (напр. *Пришла Ержа* на б. 14), потим конкрет-

но-процесне (напр. *руцала шветло* на б. 17), та стаємно-непреривне (напр. *ту бивал* на б. 15) и неогранічено-кратне (напр. *кед людзе до церкви ишли* на б. 16). Своєфайтови винімок, зоз конкретно-фактичним значеньом, представя приклад *Дзе сом ше родзела?* у хторим ше зоз спатрану конструкцію преноши пасивне значенє (парафр. *Дзе сом була народзена*).

37 конструкції *В-л* зоз тотивними дієсловами без винімка преноша конкретно-фактичне значенє.

Конструкції *В-л* з обидвома файтами дієсловах локалізували реалізованє датих ситуаційох до сегмента прешлосц. Конструкції *В-л* лем у єдним прикладу преширйовани зоз форму *В-ц*. У виреченю *Надумала сом ше видавац под старосц* дієслово *надумац* ше преноши конкретно-фактичне значенє (Т1) з локализацию до сегмента прешлосц, а дополненє *видавац* ше преноши ситуацію хтора ма шлїдзиц (оп. шлїд. у 3.2.9.) тиж у сегменту прешлосц, або як А1 або як А3.

У осем случайох у хторих конструкція *В-л* провадзена зоз обектом не обачени ніяки окреми препенки значеньох.

Пообщено патраци, улога форми *буц-ø* (одн. є) помоцного дієслова *буц*, представеней зоз формами суплетивного шора *сом*, у рамках конструкційох *Вл* состої ше лем у тим же би преберала на себе означеня особи. Прето же не ма видо-часову функцію тотя, граматично патраци, помоцна форма у тей роботы ше не находзи у центру нашої уваги.

13. Обачели зме и два пасивни конструкції – єдну зоз модалом, єдну зоз тотивним повратним дієсловом. У прикладу *мож их видзиц* (б. 15), у конструкції *мод-ø+Вц* (парафр. *можу буц видзени*), модал ма значенє А4, а полнозначне дієслово А3 або А2; у *вежне ше* (б. 13), у конструкції *В-ø*, зоз значеньом Т3 або Т2 (парафр. *будзе вжате*). Пасивне значенє, як видземе, може буц виражене зоз конструкцію *В-ø* (при повратних дієсловах). З пасивну конструкцію тиж мож преношиц зложени видо-часово одношеня. У тих прикладах ситуації локалізовани до сегмента прешлосц (нар.) и будучносц (общ.).

14. У конструкції индиректного императива тиж обачуєме форму *В-ø*. Словко *най* може буц провадзене з дієсловами обидвох видових модалитетох. Напр. у виреченю *Та най ше ту вона кланя* (б. 14) зоз параметрами А3, тер. общ.

15. Аналіза нам указала на потребу за уношеньом, попри начишлєних (оп. початок того поглавя), и други значєня, односно хаснованя, як напр. кваліфікуюче хаснованє у *я себе и уварим, и уишем, и орайбем* (б. 16) – квал., универзалне хаснованє, як напр. у *а св. писмо гвари ...* (б. 13) – унів. (хторе ше розликує од *обиц.* у *Як лєм з нїм його жена провадзи?*, б. 15) и релевантне хаснованє, як напр. у *бо жецове питаю – цо уж жецове питаю* (б. 14) дзе маме два раз *нар.* хаснованє, алє ше у першим явяню одноши и на релевантносц у конкретним случаю (референційним центру), док у другим слово о *обиц.* кед не и унів. хаснованю – *рел.*

Обачлїва и одреджена розлика при *повт.* хаснованю – єдно значєнє би ше могло наволац *итеративне* (*Стретаю по драже людзох ..., Випитує ше Ержа ...,* б. 15), а друге *спорадичне* (*А пайташка не-раз вецей значи, як шестра ...,* б. 13). За тераз, медзитим, не видзимо же би запровадзованє розлики у тим смислу було од векшого хасну у обробку и зводзеню податкох.

Значна розлика видзелїва и медзи *буд.* локализациями. Не исте при *Не одам ше* (кед ше з одреканьом ситуація локалізує до сегмента *будучносц*; б. 16) и *Ержа нагадала же гу тому жецови не пойдзе* (кед не слово о правей локализациї до сегмента *будучносц*, гоч зме ю так роботно и наволовали – *буд. у прешл.*; б. 14), алє о хаснованю *прейг* хторого ше дата ситуація локалізує до сегмента *прешлосц* и то по референційней точки у нїм, значи, *нашлїдовно*. *Нашлїдовносц* (*постериорносц*) и у першим прикладу присутна, алє после деиктичного центра *тераз*, та слово о локализованю до сегмента *будучносц*. Пре тоту дистинкцію тримаєме за необхідне у анализи хасновац и – *шлїд*. За перши приклад, значи, *тер. шлїд.*, т. є. за часову локализацию *буд.*, а за други приклад *прешл. шлїд.*, т. є. за часову локализацию *прешл.* Попри тей роботней гришки, направили зме ещи єдну, при *нар.* хаснованю. Вироятно пре уплїв традиціоналней назви “приповедацки презент”, хасновали зме *тер. у прешл.*, а то не одвитує часовой локализациї. При *нар.* хаснованю дата ситуація вше локализована до сегмента *прешлосц*, а у сегменту *терашньосц* ше лєм жада представиц як кед би ше реализовала у непростредней комуникації. Прето, точнейше означованє требало би глашиц – *прешл. у тер.*

16. Пообщено патраци, у русинистики одреджена виглєдовацка увага пошвецена категорії часу, а, кед слово о категорії вида, увага ше затримує на уровню дефінованя категорії и основних поняцох у єй рамиках, та не доходи по уровень виглєдованя на конкретним язичним материялу. Тота робота у сущности представля пополньованє тей пражніни на корпусу хтори твори єдна з перших авторизованих приповедкох рускей литератури, основоположніка руского языка и литератури.

Виглєдованє представля, з єдного боку, анализу зложених часо-видових одношеньох на уровню морфосинтакси на сучасних спознаньох функціоналней граматики, и, з другого, други увид до языка др Гавріїла Костельника.

Обробок функціонованя конструкції *Вø* мож повесц лем своєфайтови повод же би ше руска дієсловна система спатрела на єден нови способ – преїг найфреквентнейшей и, функціонално патраци, найрозконареншей форми у ней. Конструкція *Вø* не лем же єдина конструкція у руским языку ідентична з єдну зоз шейсц видзелївих дієсловних формах руского языка (*В-ø*, *В-л*, *В-ц*, *В-ни*, *В-ци* и *В-й*), але є и єдина неперемєнлїва у зависности од виповеданя, односно невиповеданя субекта. Вона, гу тому, и єдина дієсловна форма хтора уключена до формованя шицких дванац дієсловних конструкційох руского языка – чи самостойно (форма *Вø* = конструкція *Вø*), чи преїг суплетивного шора *сом*, *ши* итд. (у вариянти конструкції *Вл*, у вариянтох конструкції актива *бул+Вл* и у конструкційох пасива *Вни* и *бул+Вни*) чи преїг суплетивного шора *будзем*, *будзеш* итд. (у конструкції актива *будзе+Вц* и конструкції пасива *будзе+Вни*). Прето централне место у анализи темпорално-аспектуалних одношеньох у тей роботі ма конструкція 1 (*Вø*), док други конструкції актива 2, 3, 4, 8, 9, 10 и конструкції пасива 5, 6, 7, 11 и 12 маю место другого шора. Понеже жадаме наглашиц ширшу язичну функцію видзелївих дієсловних конструкційох од тей хтора им приписана зоз узвичаєну граматичну номенклатуру, ми их за потреби анализи представляме формализовано.

Од того виглєдованя, попри обробка поставеней теми и одредженого доприношеня русинистики, обчековало ше и перевірюванє редефінованей методології на конкретним язичним материялу руского языка. Методологія у основи подрозумює розликованє трох часових

локалізаційо^х (*тер.*, *прешл.*, *буд.*) и двох видових модалитето^х (*тот.* – *Т*, *атот.* – *А*) зоз їх окре^мни^{ма}, контекстуал^{ни}ма значен^ями; тро^{ма} тотивного модалитета – *Т1* (*конкретно-фактич^{ним}*), *Т2* (*потенциал^{ним}*) и *Т3* (*сумар^{ним}*); и шейсцо^{ма} атотивного модалитета – *А1* (*конкретно-процес^{не}*), *А2* (*неогранічено-разов^е*), *А3* (*общефактич^{не}*), *А4* (*стаємно-непрерив^{не}*) *А5* (*потенциал^{не}*) и *А6* (*огранічено-разов^е*).

Попри тим, анализа обезпечела и перши статистични податки у вязи зоз гоч хторим язичним зявєньом у руским яз^ику. Корпус не^двосмислово указує на вельо векшу фреквентносц атотивних дієс^лово^х: атотивни 87,98 % у 1296 прикладо^х, а тотивни 12,02 % у 177 прикладо^х.

Анализа одкрива и заступеносц контекстуал^{них} значеньо^х обидво^х видових модалитето^х у приповедко^х Гавриїла Костельника. Найзаступенше окре^мне значенє атотивного видового модалитету стаємно-непрерив^{не} значенє (*А4* – 649 раз, 31,39 %), а по нїм шлїдза общефактич^{не} значенє (*А3* – 565 раз, 27,33 %), неогранічено-разов^е (*А2* – 341 раз, 16,49 %), конкретно-процес^{не} (*А1* – 257 раз, 12,43 %), огранічено-разов^е (*А6* – 32 раз, 1,54 %) и потенциал^{не} значенє (*А5* – 23 раз, 1,11 %). Найзаступенше окре^мне значенє тотивного видового модалитету конкретно-фактич^{не} значенє (*Т1* – 114 раз, 45 %), а по нїм шлїдза потенциал^{не} (*Т2* – 73 раз, 30 %) и сумар^{не} значенє (*Т3* – 63 раз, 25 %). Значну почежкосц нам представляло идентифікованє потенциалного значен^я хторе ше преклопїovalo зоз другима значен^ями (при атотивних дієс^лово^х углавним зоз общефактич^{ним} и неогранічено-разовим, а при тотивних зоз конкретно-фактич^{ним} и сумар^{ним} значеньом). Док при атотивних дієс^лово^х воно заш лєм представя маргінал^{не} зявєнє (под условийом же не преферуєме становиско же потенциал^{не}-модал^{не} значенє у сущносци провадзи кажде виреченє видзелєне по змис^{ту}), при тотивних дієс^лово^х воно єдно з доминантних.

Конструкция *АВø* найчастейше хаснована за преношенє пообщован^я (*обиц.* – 327 раз, напр. *А пайташка нераз вецей значи, як “шестра”, бо то ше шестра зоз шестру и погнїва, и гу нєй ше не озива; а пайташка пайташку више “шестричко” вола*), повторйован^я (*повт.* – 276 раз, напр. *Конь регочи, крава ричи, гуска гага*) и оживотворйован^я (*нар.* – 202 раз, напр. *Настало цемно. Витор звизджжи, гучи, шалєє ... та згина до жеми кажду рошлїну, кажде древо, неше*

сламу, плєву, зрива стрехи зоз хижох). Конструкция *ТВØ* у шицких прикладах хаснована за преношенє ситуацийох чия реализация ма шлїдзиц (*шлїд.* – 177 раз, напр. *Апо, и я пойдзем* млец!!), а у значно меншим чишлє прикладах похаснована є и за преношенє повторйованя (*повт.* – 22 раз, напр. *А я обачел, же уж лєм двойко товлячата дзвигаю главки у гніздзе, кед товля* прилєгне) або за преношенє оживотворйованя (*нар.* – 16 раз, напр. *У паньскей карчми гучи, як кед кошніцу порушаю*). Преношенє источасовосци (*сим.*) и релевантносци (*рел.*) не характеристични за конструкції *ТВØ*.

Обачуєме же у вигледовацким корпусу зоз конструкциями *АВØ* найчастейше витворена часова локализация до сегмента терашньосц, а потим, зоз не вельо меншим числом прикладах, до сегментах прешлосц и будучносц. Зоз конструкциями *ТВØ* найчастейше витворена часова локализация до сегмента будучносц, док други два локализациї заступени зоз меншим числом прикладах; локализация до сегмента прешлосц заступена дакус вецей од локализациї до сегмента терашньосц на цо вироятно уплївує переважно приповедацка природа корпуса.

Док конструкції *АВØ* и *ТВØ* у одредзеним контексту маю єднозначну часову локализацию, часова локализация модалних конструкційох зложенша. Конструкції *МØ+Вц* на окремени способ приводза до неутрализації спротивеносци часовой локализованосци при чим ше подрозумює неутрализация локализациї до сегментах терашньосц и будучносц кед, з єдного боку, модални дієслова локализую одредзену модалносц до сегмента терашньосц же би иста була важаца и у сегменту будучносц, док, з другого боку, реализация ситуациї полнозначного дієслова обчекує ше у сегменту будучносц (зоз атотивним дієсловом, як дополнєньом, реализация представена як кед би ше на даяки способ уж починала реализовац у хвильки бешедованя, а зоз тотивним дієсловом, як дополнєньом, вяза зоз хвильку бешедованя ше не запровадзує, прето же ше реализация ситуациї обчекує у цалє, цо онеможлївює локализацию до сегмента терашньосц и дава першенство локализациї до сегмента будучносц у хторим цалосне спатранє реализациї можлїве). До своєфайтовой неутрализації може присц и при локализациї до сегмента прешлосц (напр. у индиректней бешеди) под условийом же реализация ситуациї, хтора шлїдзи по референцийним центру *теди*,

релевантна і у сегменту терашньоєц (т. є. же є паралелна зоз деиктичним центром *тераз*). Подобни одношеня обачліви і при конструкційох *АВø* і *ТВø*, лем су заступени, патраци на фреквенцію зявйованя, з пропорціонално малим числом прикладах (оп. часци пошвещени *нар.*, *рел.*, *шлїд.* хаснованьом, як і индиректней бешеди; поровнає зоз напр. [*Гварел же*] *идзе / сце исц / пойдзе / сце пойсц на морйо*). Замеркована терашньо-будуца локалізациа модалних конструкційох приходзи до вираженя і при катенативних дієсловах (поровнає напр. *Може / Жада зробиц / робиц дацо значне*). Дополненє *Вц* у конструкційох *АВø+Вц* і *ТВø+Вц* може буц і тотивне і атотивне діяслово, док дополненє фазових дієсловах обовязково лем атотивне діяслово.

І попри проблемох з хторима зме ше стретали у цеку вигледованя (конструкція *АВø* часто дава можлівосц вецейністей інтерпретації окремих значеньох і не єгистує утвердзена централна і периферийна граніца категорії модалносци), анализа функціонованя конструкції *Вø* у руским языку на конкретним, жридловим язычним материялу, базована на методологийних поступках хтори представляю заєдніцки менователь досягох сучасней славистики і англистики, указала ше плодна. Морфосинтаксични і семантични характеристики конструкції *Вø* до хторих ше дошло у вигледовацкей часци можу буц похасновани у настави руского языка, а можу послужити і як вигодна основа за дальши поровнуюци і контрастивни вигледованя.

ЛИТЕРАТУРА

- Allen, R. L. (1966), *The Verb System of Present-Day American English*, The Hague: Mouton.
- Авилова, Н. С. (1976), *Вид глагола и семантика глагольного слова*, Москва: Наука.
- Бондарко, А. В. (1971), *Вид и время русского глагола: Значение и употребление*, Москва: Просвещение.
- Comrie, B. (1987), *Tense*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1991), *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Čomski, N. (1984), *Sintaksičke strukture*, prev. B. Jovanović, Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica Novog Sada.

- Дуличенко, А. Д. (1981), „Русинский язык” у: Супрун, А. Е. и Калюта, А. М. (1981), *Введение в славянскую филологию*, Минск: Высшая школа, 132-134.
- Дуличенко, А. Д. (2002), *Кніжка о руским языке*, Нови Сад: Руске слово – Дружтво за руски язык, литературу и культуру.
- Дуличенко, А. Д. (2009), *Jugoslavo-Ruthenica II*, Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово.
- Фейса, М. (1990), *Англијски елементи у руским языке*, Нови Сад: Руске слово.
- Фейса, М. (2005), *Време и вид у русинском и енглеском језику*, Нови Сад: Прометеј – Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за русински језик и књижевност.
- Фейса, М. (2005), “Общи значеня категорийох вида и акционсарта у руским и английским”, *Studia Ruthenica*, 10, 63-94.
- Forsyth, J. (1970), *A Grammar of Aspect: Usage and Meaning in the Russian Verb*, Cambridge: Cambridge University Press
- Иванова, И. П. (1961), *Вид и время в современном английском языке*, Ленинград: Ленинградский университет.
- Якобсон, Р. О. (1972), *Шифтеры, глагольные категории и русский глагол: принципы типологического анализа языков различного строя*, Москва.
- Кочиш, М. М. (1977), *Грамматика русского языка: Фонетика – морфология – лексика*, I, Нови Сад: Покрајински завод за издавање учебних.
- Костельник, Г. (1975), *Проза*, Нови Сад: Руске слово.
- Leech, G. N. (1986), *Meaning and the English Verb*, London: Longman.
- Lyons, J. (1993, 1990), *Semantics*, I-II, Cambridge: Cambridge University Press.
- Надь, Г. Г. (1983), *Лингвистични статі и розправи*, Нови Сад: Руске слово.
- Николић, С. (1983), *Старословенски језик: Примери са речником*, II, Београд: Научна књига.
- Novakov, P. (2005), *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura.
- Palmer, F. R. (1988), *The English Verb*, London: Longman.
- Рамач, Ю. (1992), *Словник лексики Гавријла Костельника*, Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, Ю. (2002), *Грамматика русского языка*, Београд: Завод за учебнике и наставна средства
- Рассудова, О. П. (1982), *Употребление видов глагола в современном русском языке*, Москва: Русский язык
- Ridanović, M. (1976), *A Synchronic Study of Verbal Aspect in English and Serbo-Croatian*, Cambridge, Mass.: Slavica Publishers.

- Шелякин, М. А. (2008), *Категория аспектуальности русского глагола*, Издательство ЛКУ.
 Шахматов, А. А. (1963), *Синтаксис русского языка*, The Hague: Mouton / Co.
 Виноградов, В. В. (1972), *Русский язык*, Москва: Высшая школа.

Mihajlo Fejsa

FUNCTIONING OF THE $V_{\emptyset}$ CONSTRUCTION/FORM IN SHORT STORY
OLD FRIENDS BY HAVRIJIL KOSTEL'NIK

Summary

The author distinguishes six verb forms ($V-\emptyset$, $V-л$, $V-ц$, $V-ни$, $V-ци$ и $V-й$) and twelve verb constructions. The introductory chapter presents a description of the structure of twelve Ruthenian verb constructions and their variants. Although the author mostly pays attention to the active $V_{\emptyset}$ constructions (1. $V-\emptyset$) and other verb constructions with $V_{\emptyset}$ form (2. $V-л$; 3. $БУЦ-л+V-л$; 4. $БУДЗЕ-\emptyset+V-ц$; 8. $М-\emptyset+V-ц$; 9. $БИ-\emptyset+V-л$; 10. $БИ-\emptyset+БУЦ-л+V-л$), the passive verb constructions (5. $V-ни$; 6. $БУЦ-л+V-ни$; 7. $БУДЗЕ-\emptyset+V-ни$; 11. $М-\emptyset+БУЦ-\emptyset+V-ни$; 12. $БИ-\emptyset+БУЦ-л+V-ни$) are included as well. The $V_{\emptyset}$ construction is the only verb construction that is identical to $V_{\emptyset}$ form. The $V_{\emptyset}$ construction is also the only verb construction that does not change depending on whether the subject is expressed in a sentence or not. By treating the topic, as a matter of fact, the author treats the Ruthenian verb system as a whole since the $V_{\emptyset}$ form is incorporated in all Ruthenian verb constructions. If the $V\emptyset$ form is not incorporated as such, it is incorporated as $БУЦ-\emptyset$, $БУДЗЕ-\emptyset$, or $М-\emptyset$ / $БИ-\emptyset$.

Generally speaking the main objective was to analyze the temporal and aspectual functioning of the $V_{\emptyset}$ construction in the Ruthenian language in the stories of Havrijil Kostel'nik who is considered to be the founder of the Ruthenian language. The approach adopted is based on structuralist procedures.

The results of this study can be used in teaching Ruthenian and may serve as a starting point for further comparative and contrastive investigations.

Університет у Новим Садзе
Філософски факультет
Оддзелене за русинистику
fejsam@gmail.com

Сенка Бенчик

Університет у Новим Садзе
Філософски факультет
Оддзелене за русинистику
senka73@yahoo.com

КЛАСИФИКОВАНЄ ГУНГАРИЗМОХ РУСКОГО ЯЗИКА

Абстракт: Руски и мадярски язык ше на просторох Карпатского ареала находза у директним контакту, хтори тирва тисяч роки. По пораженоу и поцагованю Отоманскей имперії зоз Бачки, Срима и Баната 1699. року власцом було потребне мац вещей житильства на югу своєї держави та стимулювали колонизацию Немцох, Словакох и других, як и Руснацох. Авторе у першей часци роботи представляю потерашні роботи русинистох (Юлияна Рамача, Гайналки Фирис, Сенки Бенчик и др.) хтори ше занїмали зоз лексичним фондом гунгаризмох, хтори настал як у старим краю так и у новим, у Бачки, у периодзе од двох и пол века. У другой часци роботи авторе гунгаризми класификую на морфологийним и семантичним уровню.

Ключни слова: руски язык, мадярски уплїв, гунгаризми, языки у контакту, сфери хаснованя, лексикология

1. КОНТАКТИ МАДЯРОХ И РУСНАЦОХ

Чи Карпати у VIII-IX вику були и накељо були населени зоз припадніками руского народу, т. є. тота часц хтора ше традиційно наволує Подкарпатска Рус, не мож утвердзиц. Дзепоедни писателе твердза же

на Карпатох, ище скорей як цо ше Мадяре спуцели на нешкайшу вельку ровніну медзи Дунайом и Тису, бивал руски народ и же ту мал и свойо населєня. О тим пише и Анонимус зоз XIII вику (Лабош, 1979: 12). Чи то наисце вельо руского народу бивало у тедишней Мадярскей, чежко утвєрдиц. Вироятно же под меном руски треба подроумйовац и други славянски народи. Зазначєне напр. же руски фамелиї жили у карпатских крайох, у Ерделю (Трансилванії), а и коло рики Драви, та и у Сриме.

Заш лєм, не шмєме цалком одруциц идею же руски народ бивал и на нїзших карпатских горох, при ровніни, помишани ведно з Мадярами. Таке думанє потвєрдзує и того же тедишні мадярски кральове мали обичай дац свойому престолонашлїднікови трецину держави, на хторей вон цалком сам пановал. Тоту трецину держави творели комитати: Ужски, Земплински, Абауйски, Боршодски, Сатмарски, Бигарски, Солноцки, а волали ю Руске князовство – *Marchia Ruisorom*, односно Руска країна. Таку систему панованя заведол уж сам краль Св. Штефан за свойого сина Св. Емерика. Тото право хасновали вєц и други кральовски князове (исте). Меню *Marchia Ruisorom* указує на того же главна характеристика тих крайох, з оглядом на народ хтори ту бивал, була руска.

Кєд попатримє нашу руску историю вєц можемє замерковац же ше од вчасних часох нашей истории спомина и мадярски народ, нашо животи ше преплєтаю и не можемє заобисц контакти тих двох народох, односно їх языкох котри вироятно уплївовали єден на други, на обичаї и культуру.

Понеже Горніца од XII до XIII вику була слабо населєна, у drugiej половки XIII вику, по татарским походу, мадярски кральове на Горніци подаровали бояром вельки комплекси жеми и лєси. Так ше уж у першей половки 1218. року спомина руски бояр Василь, хтори од краля достал маєток блїзко Парканя у Острогонским комитату, а бояр Младик 1262. року достал маєток у Нїтранским комитату. Року 1321. жил напр. Русин Теза, дворян кралїци Марії.

Часц наших Русинок, як и тоти хтори ше гу нїм приселєли зоз Галичини, ховали статок и керчєли лєси. Землєдїлство не барз любєли, та кєд не мушєли, анї ше з нїм не занїмали. Звикнути на природни почєжкосци, не було роботи до хторей ше не розумєли. У Шарошским

комитату копали соль, а у Земплинским и Шарошским тримали вапнярні, дзвигали мости на рикох и правели мліни. На нїзших брегох обрабляли винїци.

Такой на початку селеня Мадярох до карпатских крайох и Панонскей ровніни наиходзимо на слово крипак - м. *jöbägy* зоз хторим ше виками означовало жалосну судьбу найвекшей часци жителейох у держави, земледїлски народ, не рахуючи чи бул шлебодни чи не. Под меном *йобадь* думало ше на людзох котри робели на твердиньох, як и коло твердиньох. То було твердиньске вояцтво (*jöbägiönes castri*). Спочатку, у документох, король з тим меном наволовал самих боярох, йому подлєжних, але познейше, од XIII вику, тото слово вше частейше почали хасновац лєм за земледїлцох и то за жем вязаних хлебоборох, подлєжних самому панству, бояром (исте: 18).

Гоч у чєжких обставиных, Руснаци були видзени як вредни, вирни и схопни народ. За Руснацох ше вяже шлїдуюца присловка зоз тих часох: Хто Руснака ма за крипака тому и кухня полна. Наших людзох заш и пре борбу за свойо права, хтора була источасно и борба за очуванє интересох боярох розположених процив Габзбурговцох, наволовали и найвирнейшим народом, «*gens fidelissima*», а окреме их так наволовал князь Ракоци у чиїм войску ше вони и борели (исте: 44). Вичерпани з войнами, худобни, без ичого и под новима обтерхованями Руснаци рушели далєй за лепшим животом, зохабяючи свою дїдовщину, спущуючи ше до Панонскей ровніни, до Бачкей хтора теди була жем будучности. Велїм улївала надїю на красши, мирнейши и справедлївши живот. На своєй драги, чи як поєдинци, чи як менши групи, Руснаци ше непрерывно стретали зоз мадярским народом. Мадярски язык бул и урядови язык аж по перши децениї XX вику и потамаль пановал руско-мадярски билингвизем (Фирис, 2008: 210), прето не случайно же велї мадярски слова хаснуєме у руским языку и нешка.

Перши мадяризми у руским языку зявели ше ище под час перших славянско-мадярских контактох, а векшина з нїх походзи зоз початку старомадярского язичного перїоду, цо значи зоз часу скорей XVII вику (исте), док на сиверу Бачкей (Суботица, Бачка Тополя, Нове Орахово – Зєнтянски Ґунарош) и дзєнь-нешка Руснаци одрастаю и жию у директним контакту зоз трома языками (руским, сербским и мадярским языком), бєшєдуючи их. У 60-рочним, заєднїцким живоцє тих двох

народох, окреме интересантне же медзи жителями Нового Орахова мож чуц и числени анекдоти зоз každодньового живота Мадярох и Руснацох од приселєня Руснацох до Орахова (1946. року), цо указує и на звекшани ступень медзисобного порозумєня.

2. ГУНГАРИЗМИ У РУСИНІСТИЧНИХ ВИГЛЄДОВАНЬОХ

До тей роботи уключени потераз обробйовани мадярски пожички як и гунгаризми хтори обезпечени преїг информаторох. Даєдни гунгаризми до руского языка вошли директно зоз мадярского языка, даєдни преїг немецкого языка, або сербского языка. Даєдни слова немецкого походзєня, медзитим, хаснуєме у руским языку а превжати су зоз мадярского языку (напр. лексему *фурик* хасную Мадяре зоз Мадярскей, док Мадяре зоз Сербїї ю не хасную).

Значне надпомнуц же авторе основней литератури о *языках у контакту* Ейнар Гауген и Юриел Вайнрайх язичну пожичку спатраю ведно зоз зявєньом билингвизма при чим виглєдую уплїв двох географски зблїжєних языкох. Розпатраючи пошлїдки контакту медзи двома языками, Ейнар Гауген розликує: а) замєньованє кодох (алтернативне хаснованє двох языкох), б) интерференция (медзиязична идентификация т. є. значєньске або функційне поклапанє елементох двох языкох), в) интеграцию (адаптация превжатиx елементох до системи языка-примателя) (Фейса, 1990: 6). Можеме видзиц же ше аж у рамикох интеграції одкрива предмет тей роботи засновани на директних контактох медзи двома языками. *Интеграцию* треба захопиц у найширшим змислу и подрозумйовац процес одомашньованя и прилагодзованя странского (мадярского) елемента гу новому (рускому) языку, процес хтори по правилу у языку примателю резултує у рижних варияцийох форми и змиста языка-давателя. Варияції ше одноша на гласовне реалізованє странского слова, а варияції змиста на значєнє (исте: 8).

О гунгаризмох як окремней теми не вельо писане у русинистики. По тераз о гунгаризмох у нашим языку писали Гавриїл Костельник, Микола М. Кочиш, Олекса Горбач, Иштван Удвари, Юлиян Рамач, Гайналка Фирисова и други. Окреме значне діло хторе помогло у анализованю потераз зазбераних гунгаризмох то робота лингвисти проф. др Юлияна Рамача *Лексика руского языка* (Рамач, 1983) У тим

ділу автор, попри других пожичкох, позберал и коло 550 мадяризми и преширел их зоз коло 43-ма новима мадярскими пожичками. Детальну анализу за кажди гунгаризм на фонологийним, морфологийним и семантичним уровню не поробел, не пише окреме анї о ономастики, але бешедує о походзеню пожичкох и о почежкосцох одредзованя часових координатах одредженого язичного зявеня.

За обєдиньованє гунгаризмох до словніка хасновани и *Етимологийни словнік* (Etimológiai szótár) професора Заиц Габора (Zaicz Gábor) у хторим позберани и обробени мадярски слова и їх походзење; потим *Руско-сербски словнік* хторого виробели Хелена Медєши, Оксана Тимко-Дітко, Михайло Фейса и Юлиан Рамач и у хторим обробена лексика руского народного и литературного языка. У тей роботи з народного языка до словніка унєшена, попри сучасней лексики, и застарєна лексика, хтору младши генерациї престали хасновац, але ю старши ище хасную, або добре познаю. Медзи нїма ше находза и гунгаризми *бизовни*, *фаркаш*, *ровка*, *орсаг* и други. Окремну увагу заслужує и приручнїк *Витаїце у нас* авторки проф. др Мариї Йобадь Жирош до хторого уключени 15 лекції за виучованє бачванско-сримскей варианти русинского языка, хтори зме хасновали за дополньованє нашого словніка гунгаризмох.

Кажди гунгаризм, односно кажде слово мадярского походзења хторе ше находзи у тим словніку потвєрдзєне и у языку жридлу (мадярским языку), зоз помоцу професорки мадярского языка Йвєгєш Гизєли и шлїдуюцей литератури: *Magyar értelmező kéziszótár*; *Magyar–szerbhorvát kéziszótár*; *Szerbhorvát–magyar kéziszótár*; *Idegen szavak és kifejezések szótára*.

Гунгаризми нашли свойо место и у Рамачовєй *Граматики руского языка* (Рамач, 2002). Вони у *Граматики* обробени у обласци лексикология, дзе ше споминаю и топоними (начишлєни 12 топоними), док ше, як приклади, гунгаризми наводза и у обласци морфология. Хаснована и *Граматика мадярского языка* (*A magyar nyelv könyve*) од проф. др Давида Андраша (dr. Dávid András), як и скрипти *Мадярски язык* (*Magyar nyelv*) мр Баги Ферєнца (Bagi Ferenc mgr.).

Робота др Гайналки Фирисовєй *Прєзвиска мадярского походзења при бачванско-сримских Руснацох* тиж значно помогла же би ше корпус преширел зоз рускими прєзвискама мадярского походзења. Ав-

торка, медзи иншим, вельо зробела на анализи презвискох на фонологийним и морфологийним уровню. У своєї роботі ше операла и на вигледованя проф. др Иштвана Удвария.

Же бизме відкрили кеди ше перши мадяризми зявели у руским языку требало пренайсц перши контакти мадярского и руского народу през историю, односно контакти мадярского и руского языка. У тим вигледованю помогло діло *История Русиных Бачкей, Сриму и Славо-нийї 1745-1918 рок* автора др Федора Лабоша. Зоз його исторії дознаваме вельо и о живоце тих двох народах през историю, а пренайдзени и перши гунґаризми (напр. *йобадь, ишпан* и др), як и же руски народ з боку мадярского бул ценени и почитовани. О перших контактах Руснацох и Мадярох, дознаваме и зоз діла *Magyarország története (История Мадярскей) 895-1301* мадярского историчара Кришто Дюли (Kristó Gyula).

3. УТВЕРДЗОВАНЄ ГУНґАРИЗМОХ

За виробок методи и структури тей роботи хаснована робота *Виробок фахових и наукових роботох* проф. др Момчила Сакана и робота *Анґлийски елементи у руским языку* проф. др Михайла Фейси.

Вигледовацки корпус оформени насампредз на писаним материялу, але є дополньовани и зоз уснима жридлами, односно інформаціями информаторох. У цеку цалого вигледованя випитани коло 30 особи, з рижних местох биваня у Републики Сербії и Мадярскей, рижного року народзенья, полу, образования и професії. Попри численних информаторох видзелюєме шлїдуюци: проф. Ивеш Гизелу, Игнац Яноша, проф. Надь Тибора, проф. Томик Нимрода, Посави Олгу и проф. Бенчик Миклоша. Попри информаторох хасновани и шлїдуюци жридла: тижньови часопис *Руске слово* од 2010. до 2012; мешачни часопис за младеж *Мак* од 2010. до 2012; предвойново и повойново числа календара *Руски календар* од 1929. року до 2012; учебніки за руски язык и пестованє руского языка зоз Сербії и Мадярскей; словніки (*Сербско-руски; Руско-сербски; Етимологийни словник мадярских словох; Magyar értelmező kéziszótár; Magyar–szerbhorvát kéziszótár; Szerbhorvát–magyar kéziszótár; Idegen szavak és kifejezések szótára*); робота *Руски презвиска мадярского походзенья* др Гайналки Фирисовой

обявена у ділу *Русини / Руснаци / Ruthenians II (1745-2005)*; словнік у рамикох лингвистичного наукового твора о пасмох у рускей лексики - *Руска лексика* Юліяна Рамача; *Граматика руского языка* Юліяна Рамача; *Руснаци у Новим Орахове* видате з боку Дружтва за руски язык, литературу и культуру; *Хроніка Руснацох у Миклошевцох* Дюри Лікара; *Народ нїодкадз* од Пола Роберта Магочия.

У самим цеку вигледованя зявели ше вецей почежкосци хтори привели до основного проблема того вигледованя. Вон ше состої у утвердзованю присуства и видзельованю мадярского елемента зоз язичней матерії руского языка. Як найвекши почежкосци спомнеме шлідуючи:

а) Непостоянє подполного жридла о тим хтори гунгаризми директно превжати зоз мадярского языка, а хтори преїг даяких других языкох (немецкого, сербского и др.);

б) Нехаснованє даєдних мадярских словох у языку-жридлу (по-неже прешли до архаизмох, як напр. *хланец*) док их у руским языку хаснуєме як фреквентни гунгаризми;

в) Неможлівосц у подполносци провадзєня дияхронеї компоненти на материялу руского, односно не може точно одредзиц часово координати одредженого язичного зявєня. Юліян Рамач при виучованю нашей вкупней лексики и одредзованю точних часових координатох наглашує же барз важни момент приселєня до нового краю. Так вон видзельує лексику хтору Руснаци хасновали у старим краю (хтору принесли зоз собу до Бачкей) од лексичних пасмох од стредку 18. вику у новим краю. При велїх словох мадярского походзєня, рідко и при других пожичкох и паралєлох, наведзєни рок лебо вик кеди су зазначєни у писаних памятникох на мадярским языку (напр. *барнасти* < м. *barna*, 1349. року; *баршонь* < м. *bársony*, 1395. року). За мадяризми зазначєни по стредок 18. вику єст вецей виroyтносци же исновали у нашей лексики старого краю. Нове лексичне пасмо твори лексика створєна, або пожичєна по приселєнню (Рамач, 1983: 2).

4. КЛАСИФИКОВАНЄ ГУНГАРИЗМОХ СПРАМ ФАЙТОХ СЛОВОХ

У анализи на морфологийним уровню гунгаризми дзелїме на: 1. директни реплики; 2. вивєдзєни слова; 3. зложєни слова. До дирек-

тних репликах учишлени гевти мадяризми хтори настали на бешедним подручу мадярського языка и чийо форми идентични зоз мадярски-ма (мадяризми без суфиксох и мадяризми чия ше концова група гласох поклопела по форми з нашим языком); под виведзенима словами будзема подроумйовац шицки слова хтори достали даяки руски (одомашнєни або домашнї) деривацийни елемент зоз хторима ше сцера идентичносц зоз жридлову форму (мадяризми з мадярскими и руски-ма суфиксами), док зме при зложених словах обробели гевти цо им обидва компоненти независни (Фейса, 1990: 105).

Од шицких файтох словох меновніки найчисельши и творя коло три штварцини нашого вигледовацкогo корпуса, док ше у єдней штварцини стретаєма углавним зоз дієсловами, прикметніками, викричніками и числовніками.

4.1. Меновніки. При меновніках наиходзимо и найвекше число гунгаризмох без суфиксох и таких гунгаризмох чия ше концова група гласох поклопела по форми з нашим языком. Тото число, медзитим, у непростредней зависносци од класификованя меновнікох-гунгаризмох на невиведзени, виведзени и зложени (Рамач, 2002: 54).

Познате же невиведзени меновніки маю лєм кореньову морфему, а припадково законченя доставаю на корень. Таки, наприклад: ШОР – 1. с. ред, укр. порядок, 2. улїца < м. SOR /šor/; ЧАТ – с. шнала < м. CSAT /čat/ = капча (Рамач, 1983: 193-197). Ми гу невиведзеним меновніком у руским языку рахуємо и меновніки-гунгаризми, при хторих, гоч су у языку-жридлу виведзени, у руским языку не розликуємо морфєми (не знаємо же хтора часц пожички представя корень, а хтора афикс). То, наприклад, случай зоз БИШАЛМА < м. BIRSALMA /biršalma/ (Zaics, 2006: 70). Мадярски лингвисти свидомо же тото слово виведзєне з двох часцо алє не и бєшєднїки руского языка. Перша часц *бирш* значи «блиш», а друга часц *алма* значи «яблуко». Ми, медзитим, у слову *биш-шальма* видзимо лєм єдну морфєму: *бишшальм* – (хтора за нас кореньова) и тото слово у нашим языку тримаємо за невиведзєне (Рамач, 2002: 54). Таки и велї други пожички-гунгаризми хтори зме учишлєли до директних репликах: АПО – заст. оцєц, тато [при обрацаню дзецох гу оцови] < м. = оцєц /apo/; под уплївом сєрбского языка нєшка ше розширєло *тато* (Рамач, 1983: 94). Таки напр. АРВАЧКА < м. ÁRVÁCSKA; АРЕНДА < м. ÁRENDÁ (истє: 203), БАЛОГА < м. BALOG (истє: 95);

БОТОШИ < м. BOTOS; БОЧКОРИ < м. BOCSKOR (исте: 98); БУДІ – с. rahe < м. BUGYI (Zaics, 2006: 89), БУКСА < м. BUKSZA (ibid.: 90), БУНДА < м. BUNDA; ВАДАС < м. VADÁSZ; ВАЗА, ВАЖНА < м. VÁZA; ГУНЦУТ < м. HUNCUT; ГУРКА < м. HURKA; ГАЛЕР < м. GALLÉR; ДЕСКА < м. DESZKA; ДЕР луки < м. GYER (Ра-мач, 1983: 99 – 118); ЕСЕНЦ < м. ESENC; ЄЛЕФАНТ < м. ELEFANT; ЗОКНИ < м. ZOKNI (Рамач, 2010: 295); КОРМАНЬ < м. KORMÁNY; НАД < м. NÁD; НАДРАГИ < м. NADRÁG; НАТХА < м. NÁTHA; НЕМЕШ < м. NEMES; ОВОДА < м. ÓVODA (Рамач, 1983: 147-153); ПИШКОТА < м. PISKÓTA; ПЛЕХ < м. PLÉN (Zaics, 2006: 630-649); СОКАШ < м. SZOKÁS; СУНЬОГА < м. SZÚNYOG; ТАРГОНЯ < м. TARNONYA; ТУЛИПАН < м. TULIPÁN; ФОГАШ < м. FOGAS; ЧЕР-РЕП < м. CSERÉP; ХИР < м. HÍR; ШАЛАТА < м. SALÁTA; ШАПКА < м. SARKA; ШАРГА < м. SÁRGA; ШАРКАНЬ < м. SÁRKÁNY; ЮГАС < м. JUHÁSZ; ЯРАШ < м. JÁRÁS (Рамач, 1983: 177-199).

4.2. *Дієслова.* Необходне надпомнуц же ані єдно з даяких пей-дзешат дієсловах не директна реплика даєдного мадярского дієслова. Шицки вони виведзени зоз суфіксами хтори уж присутни у руским языку и руским инфинитивним законченьом -ц Векшина гунгариз-мох-дієсловах ма паралелно и меновнік у руским языку и часто немо-жліве утвердзиц чи до руского языку перше вошол меновнік чи дієсло-во (БЕШЕДА чи БЕШЕДОВАЦ, АТРЕСА чи АТРЕСОВАЦ, МУЛАТ-ШАГ чи МУЛАТОВАЦ, ФУРОВ чи ФУРОВАЦ, ГАЗДА чи ГАЗДО-ВАЦ, ЧАВАРГОВ чи ЧАВАРГОВАЦ, ПАЙТАШ чи ПАЙТАШИЦ ШЕ, ЕСЕНЦ чи ЕСЕНЦОВАЦ), але предпоставяме же меновнік, заш лем, предходзел дієслову. На таке заключене нас наводза шлідуюци факти: а) шицки дієслова-гунгаризми паралелно маю и меновнік, але суще-ствує и вельке число меновнікох хтори не маю пару у форми дієслова; б) же би дієслово було адаптоване зоз споминанима морфологийними средствами руского языку, воно потребує предходно формовану осно-ву хтора ше вше поклопює зоз номинативну форму меновніка (Фейса, 1990: 119).

4.3. *Прикметніки.* У корпусу зазначени коло триець описни при-кметніки и нет ані єдней директней реплики мадярского прикметніка. Шицки вони виведзени зоз домашніма суфіксами. Як и дієслова, и векшина прикметнікох-гунгаризмох у руским языку маю паралелно

и меновнік (БАРШОНЬ – БАРШОНЬОВИ, КАЙСА – КАЙСОВИ, ОЛЄЙ – ОЛЄЙОВИ, ПЛЕХ – ПЛЕХОВИ), даєдни прикметніки паралельно маю дієслово (ЦИФРОВАЦ – ЦИФРОВАНИ, ЕНГЕДОВАЦ – ЕНГЕДУЮЦИ, НЄЕНГЕДУЮЦИ, ШПОРОВАЦ – ШПОРОВНИ), док маме прикметніки хтори у руским языку не маю пару у форми меновніка, ані других файтох слова, а, заш лєм, виведзени су зоз домашніма суффиксами. Наприклад: КЕДВЕШНИ, ЛЮШТАВИ, ВАЛУШНИ, ГЕВЕРНИ.

4.4. *Присловніки*. Од других файтох словох у словніку гунгаризмох наиходзимо на присловніки БИЗОВНО (у руским языку ше хаснує и форма прикметніка БИЗОВНИ) и САБАТ заст. < м. SZABAD.

4.5. *Числовніки*. Медзи мадярским пожичками у вигледовацким корпусу словніка од числовнікох зазначене лєм число *езер* хторе хаснуєме и у форми меновніка *езерка*.

4.6. *Словка*. У словніку медзи другима гунгаризмами зазначени шлїдуєци словка: ГАТ < м. HÁT (Рамач, 1983: 112); ПЕДИГ < м. PEDIG (исте: 156); УДЯН < м. UGYAN (Рамач, 2010: 775).

4.7. *Викричніки*. Викричніки-гунгаризми хтори ше у руским языку хасную, або ше хасновали шлїдуєци: ГОГА < м. HÓHA (Рамач, 1983: 113); ГОЗАД < м. HOZZÁ < м. HOZZÁD (исте: 114); ГОНЕМ < м. HANEM < м. NEM IGY, HANEM AMÚGY; ЧИТ < м. CSITT (Рамач, 2002: 407); ЕЙНЄ < м. EJNYE (Рамач, 1983: 121); ФИЯМ < м. FIAM (Рамач, 2002: 407); ГАЛО < м. HALLÓ (Рамач, 1983: 206).

5. СФЕРИ ХАСНОВАНЯ ГУНГАРИЗМОХ

При розпатраню причинох пребераня и прилапйованя гунгаризмох походзимо зоз становиска же основна причина за їх пожичованє семантичної природи. Слова ше у першим шоре пребераю пре свойо значенє хторе або пополнює даяку празніну у лексики языка-примателя або означує подполно нове поняцє у ней (Фейса, 1990: 128).

Даєдни гунгаризми (*єлефант, тигриш, харча, бизовно* итд.) ше меней хасную. Вони заменєни зоз сербизмами (*слон, тигар, сом, сигурно* итд), але, заш лєм, маю свойо место у руским языку, окреме медзи Руснацами у сиверней Бачкей дзе нашо людзе и дзень-нешка жию под уплївом мадярского языка.

У руским языку маме понад 700 гунгаризми. Векшина з нїх одноша ше на поняца з каждодньового живота:

а) НАСЕЛЄНЯ – валал, варош, шор, теметов, турня, вармедя, пияц, парцела.

б) ТЕРЕН – мочар, сейки, лапош, дєп, рит, орсаг-драга, дильов, готар, бразда, парлаг, пашков, яраш.

в) ДОМ, ЧАСЦИ ДОМУ – порта, капура, аколь, квартал, салаш, череп, доска, валька, гарадичи, карам-кармик, паланка, сек, алаши, тернац.

г) ПРЕДМЕТИ У ОБИСЦУ – коч, льовч, доронга, канчов, погар, танєр, шерпеня, гордов, кошар, кошарка, рошта, лампаш, ашов, паньваш, ланц, валов, фурув, карсцель, бичак, балта, бузогвань, букса, вазна, гомбошка, дерекаль, дугов, каруца, кефа, клайбас, корбач, креденц, лавор, лада, лампа, лампаш, меселатов, паплан, путона, ресельов, сакайтов, сунькалов, тепша, фогаш, шкатула, шпарга, шпоргет, штампедла.

г) ОБЛЄЧИВО, ЧАСЦИ ОБЛЄЧИВА – ботоши, бочкори, будї, бунда, бурки (фалди на женскей блузні), галєр, зокни, кабат, калап, кепєнь, кепєняк, лайбик, мєнта, мундур, надраги, пантюшка, папучи, пендель, пондьола, фитюла, ципєла, чаков, чижми, триков, комбинєт, гамови (трегєри за панталони).

д) ПОЖИВА, ЄДЗЕНЄ, НАПОЙ – бєндов, вєкна, , гомбовци, горгєль, гулаш, жємлїк, колбаса, лангош, лепинь, мочинг (мєсо на карку при швинї, або крави), папригаш, пита, пишкота, погач, профунт (вояцкє єдзєнє), ратота, рєйтєш, сарма, таргоня, палєнка, циберай, чєрєги.

дъ) РЕМЕСЛА, ЗАНЇМАНЯ – апаца, биров, богнар, боднар, бойтар, вадас, галас, гуляш, ишпан, кєртис, кишбирив, кондаш, корманьош, кочиш, лакатош, месар, ординанц, пиктор, пушкаш, сабол, сияртов, толмач, удварош, чикош, югас, ягєр.

е) ТЕКСТИЛ – блиш, баршонь, гарас, гатлас, друса, мохер, фатьол.

ж) НАЗВИ ОСОБОХ – апо, андя, бештия, битанга, биреш, бачи, гунцут, гавалір, газда, жандар, катона, качмар, качмарка, кезеш, легинь, мункаш, мелах, ловгош, мештер, немеш, нина, нялкош, пайташ, параст, ронтов, тато, толвай, филько, фиям, урам, цимбора, чаваргов, шовгор.

з) РОШЛІНИ – арвачка, босорчата, бузавинок, дикинь, доган, ештике, как, капуста, герега, гереговка, гестиня, кайса, бишалма, карфиол, керелаб, кичкиридж, коньска шовшка, кромпля, кукурица, кускуруша, мандуля, луцерна, мугар, мушкатла, над, оргона, паприга, парадича, пастернак, пасуля, пипинє, помаранче, ринглов, рискаша, тараска, тополя, фольовка, цирок, чичовка, шафрань, шаш, шпинат.

и) ЖИВОТИНІ – блиха, бирка, баран, баранче, герчок, говля, гунар, донгов, єлефант, ирга, каба, кандур, карас, качка, качур, куцуш, мачка, павур, папагай, паткань, пейка (конь), потька, пулька, ригов, ровка, сомар, суньога, терпеш, токльов (младе баранче), харча, фаркаш, цинка, цица, чачи, чик, шаркань, шашка, шуль.

й) МУЗИКА – банда, бегеш, бруга бас, новта, новтош, оргони, тромбита, тромбеташ, тромбитовац, чардаш.

Векшина мадяризмох до руского языка прията ещи пред приселєньом предкох бачванско-сримских Руснацох зоз Горніци. У тим чаще настало и значне число презвискох мадярского походзеня при Руснацох. Медзи нїма ше находза: презвиска зоз мадярских общих мєновнїкох без суфиксох (напр. Фейса, Колбас, Торма и други); презвиска зоз мадярских особних мєнох и назвискох (напр. Микловш, Шандор, Тамаш, Лацко, Берци и други); зложени празвиска (напр. Кишюгас, Паплацко, Кишмаря и други); презвиска мадярского походзеня зоз мадярскими суфиксами (напр. Жирош, Шайтош, Дудаш и други); презвиска мадярского походзеня зоз славянскими суфиксами (напр. Бодваньски, Ванчєльовски и други). Обєдинюючи попис одкрива 138 презвиска мадярского походзеня при Руснацох. Мадярски язык мал уплїв на формованє презвискох при Руснацох на три способи (Фирис, 2008: 227): прейг

урядовей адміністрації, преїг каждодньових язичних контактах и преїг двоязичности при Руснацох (Руснаци теди жили под мадярську державну власцу и векшина з нїх знала бешедовац и по мадярски).

Шліди мадярского уплїву остали по нешка и у дзепоедних топонимох. Прето хаснуєме, лебо зме у прешлости хасновали, вещей назви местох мадярского походзєня. Єдни з нїх Руснаци хасную заєдніцки зоз другима народами (напр. Торньош, Чантавир и други), док другу групу творя топоними хтори Руснаци хасную по угляду на хаснованє яке и при бешеднікох мадярского народу (напр. Сентомаш, Гедєш, Зєнтянски Ґунарош, Зєнта и други).

6. ЗАКЛЮЧЕНЄ

Руснаци през вещей вики жили у директним контакту з Мадярами. Мадярски язык бул и державни язык так не случайне же наиходзимє у руским языку на велї мадярски слова. Найстарши гунґаризми у нашим языку походза зоз часу перших контактах Славянох зоз Мадярами, ещи на Горніци. Тоти контакти обачліви у цеку цалого другого милєнїюма та и по нешка, окреме у Бачкеї Тополї, Новим Орахове и Суботици.

При анализи виглєдовацкоґо корпуса (коло 720 гунґаризми) на морфологийним уровню утвєрджєне же зоз шицких файтох словох меновніки найчисленши и творя коло три штварцини виглєдовацкоґо корпуса. У єдней штварцини ше стрєтає зоз дієсловами, прикметніками, викричніками и числовніками.

Виглєдовацки корпус указує и на три файти гунґаризмох – на директни реплики, вивєдзєни слова и зложєни слова. До директних репликох учишлєни гунґаризми хтори настали на подручу хаснованя мадярского языка и чийо форми идентични зоз мадярским (напр. *гунцут*, *овода*, *тарґоня*, *шапка* и др.). Медзи вивєдзєним (а) гунґаризмама обачуєме, наприклад, шлідуюци: *даралов*, *танцош*, *доґаньош*, *лапош* и др. Найменєй фреквєнтни зложєни гунґаризми (напр. *орсаґ-драґа*, *кормань-дєска*, *салма-калап*).

Кєд слово о семантичней адаптациї гунґаризмох векшина з нїх одноши ше на поняца з каждодньового живота, на поняца у вязи зоз означованьом населєня, терєна, часцох обисца, предметох у обисцу, файтох и часцох облєчива, поживи, єдзєня, напою, ремєслох, занїманьох,

файтох текстилу, назвох особох, рошлїнох, животиных, музики итд. Як гунгаризми третираме и вельке число презвискох, як и одредзене число топономох. При розпатраню причинох пребераня и прилапйованя мадяризмох мож повесц же основна причина семантичной природи. Слова ше у першим шоре пребераю пре свойо значенє хторе або посполное даяку пражнїну у лексики языка-примателя або означує подполно нове поняцє у ней.

ЛИТЕРАТУРА

- Bakos, F. (1974), *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Budapest: Akadémiai kiadó
- Bagi, F. (1983), *Mađarski jezik*, Novi Sad: Institut za mađarski jezik, književnost i hungarološka istraživanja uz finansijsku pomoć samoupravne interesne zajednice višeg i visokog obrazovanja SAP Vojvodine.
- Dávid, A. (1975), *A magyar nyelv könyve*, Újvidék: Tartományi Tankönyvkiadó Intézet.
- Фейса, М. (1990), *Английски елементи у руским языку*, Нови Сад: Руске слово.
- Фейса, М. (2006, 2008), *Русини / Руснаци / Ruthenians*, I-II, Нови Сад: ИК Прометеј, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за русинистику, КПД ДОК Куцура.
- Фирис, Г. (2008), «Презвиска мађарского походзєня при бачванско-сримских Руснацох» у: *Русини / Руснаци / Ruthenians*, II, Нови Сад: ИК Прометеј, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за русинистику, КПД ДОК Куцура; 210-228.
- Jobbágy, Zsiros, M. (1998), *Ismerjenek meg minket*, Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Ukrán és Ruszin Filológia Tanszék.
- Juhász, J., Szőke I. (1982), *Magyar értelmező kéziszótár*, I-II, Budapest: Akadémiai kiadó.
- Komjáthy, I. (1979), *Mondák könyve*, Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Kristó, Gy. (1998), *Magyarország története 895-1301*, Budapest: Osiris kiadó.
- Лабош, Ф. (1979), *История Русиных Бачкей, Сриму и Славоний 1745-1918*, Бачки Петровец – Нови Сад – Руски Керестур – Вуковар: Союз Русиных и Украинцох Горватскей, Републична самоуправна интересна заєднїца култури Горватскей.
- Lengyel, D. (1979), *Régi magyar mondák*, Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Levasics, E., Surányi, M. (1982) *Szerbhorvát-magyar kéziszótár*, Budapest: Terra.
- Магочий, П. Р. (2007), *Народ нивїдкы*, Ужгород: Видавельство В. Падяка.

- Palich, E. (1982), *Magyar-szerbhorvát kéziszótár*, Budapest: Terra.
- Рамач, Ю. (1983), *Руска лексика*, Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Институт за педагогию, Катедра за руски язык и литературу.
- Рамач, Ю., Фейса, М. и Медеши, Г. (1995, 1997), *Српско-русински речник / Сербско-руски словник*, I-II, Београд – Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства – Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски язык и литературу – Дружтво за руски язык и литературу.
- Рамач, Ю., Фейса, М., Медеши, Г. и Тимко-Дітко, О. (2010), *Русинско-српски речник / Руско-сербски словник*, Нови Сад: Завод за культуру војвођанских Русина, Филозофски факултет, Одсек за русинистику.
- Рамач, Ю. (2002), *Граматика руского языка*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Zaicz, G. (2006), *Etimológiai szótár*, Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Жирош, М. (1997), *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецe 1745-1991*, Ветерник: Друкарня ЛДИ, Грекокатолицка парохија св. Петра и Павла Нови Сад.

Mihajlo Fejsa i Senka Benčik

CLASSIFICATION OF HUNGARISMS IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

The oldest hungarisms in the Ruthenian language originate from the time of the first contacts between Slavs and Hungarians. The Hungarian language was the language of the state up to 1918 and it is no coincidence that many Hungarian words are present in Ruthenian. Direct contacts are visible even today in Bačka Topola, Novo Orahovo and Subotica.

The research corpus shows that there are three types of hungarisms - the direct replicas, derived words and compound words. Direct replicas include those hungarisms that are identical with Hungarian words, for ex. *гуницут*, *овода*, *таргоня*, *шапка*, etc.; derived hungarisms include the following: *даралов*, *танцош*, *доганьош*, *лапош*, etc.; the least frequent are complex hungarisms, for ex. *орсаг-драга*, *кормань-деска*, *салма-калап*, etc.

When it comes to semantic adaptation of hungarisms (over 700) most of them relate to the terms of everyday life, the concepts related to labeling settlements, furniture, household items, the types of clothing, food and drink, crafts, occupations, the types of textiles, names of people, plants, animals, music, and so on.

When considering the reasons and acceptance of hungarisms it can be said that the main reason is of semantic nature. Words are taken primarily because of their meanings to fill a void in the lexicon of the Ruthenian language, or they express entirely new concepts.

Key words: Ruthenian language, Hungarian influence, hungarisms, languages in contact, spheres of usage, lexicology

**Робота настала як продукт проектх 187002 и 187017.*

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Оддзелене за русинистику
mudrisasa@gmail.com

ГЕРМАНИЗМИ У ПОЛЬОДІЛСКОЙ ЛЕКСИКИ РУСНАЦОХ У ВОЙВОДИНИ

Абстракт: У роботі поспробуємо ошвициц шліди дакедишніх контактох Руснацох и Немцох у єдней сфери живота. Точнейше, цель роботи представяне упліва німецкого языка на формованє польоділскей лексики руского языка. У роботі зме анализовали материял позберани за мастер роботу „Польоділска лексика”.

Як важни момент у розвою руского языка у рускей лингвистки ше наводзи историйни момент досельованя Руснацох до Бачки. З оглядом на тото розликуємо стари и нови германизми.

Анализа указала же точно єдна половка представених германизмох часц старого, а друга нового пасма. Стари германизми преберани кед треба-ло означити рошліни, алатки, справи, польо або часци поля, мери и др. Нови германизми прияти як назви машинох, алаткох, рошлінох, професийох и др.

Ключни слова: руски язык, польоділска лексика, позички, германизми.

Язики, як и култури, ридко достаточни сами себе (Sapir, 1992: 146). Зоз зявйованьом нових реалийох у єдним дружтве, зявює ше потреба за їх менованьом. Кед же одредзени язык не найдзе способ витвориц нове слово або преобдумац старе, приходзи до позичованя слова зоз другого языка. У кождим языку можеме пренайсм шліди уплівох других языкох, односно културох. Найчастейше то язики хтори пре одредзени обставини маю лепше положене у дружтве, тє. хтори у очох хаснователя єдного языка престижнейши.

Руснаци през историю жили у контакту зоз другима народами. З оглядом на историйни обставини, односно пресельованє Руснацох зоз Горніци до Войводини, тоти контакти ше меняли зохабуюци шлїд у языку.

У тей роботы попрубуєме ошвициц шлїди дакедишніх контактох Руснацох и Немцох у єдней сфери живота. Точнейше, циль тей роботы представляне уплїва немецкого языка на формованє польодїлскей лексики руского языка.

ПРЕДХОДНИ ВИГЛЄДОВАНЯ ГЕРМАНИЗМОХ У РУСКИМ ЯЗЫКУ

Перши анализи пожичкох у руским языку у своєй *Граматики руского языка* поробел Гавриїл Костельник (1923). Вон видвоєс мадярски, немецки и сербски пожички. Медзи иншим, ту наведзени и германизми зоз сфери польодїлства: *шнур*, *штранг*, *грис*, *фурик*, *цибуля*, *рихтовац*.

Окрем Костельника, о пожичкох у руским языку писал и Юлиан Рамач, у приручнику *Руска лексика* (Рамач, 1983) у хторим представени и класификовани пожички и дзе ше першираз бере до огляду пременка території, а зоз тим и пременка язичних контактох при Руснацох. Попри приручника *Руска лексика*, барз хасновити були інформації зоз неопубликованого *Словника народного языка*.

О пожичкох у руским языку писал и Олекса Горбач (1969) у роботы „Лексика говірки бачваньско-срімських українців”. На тим месце, попри представляня историйно-фонетских процесох хтори одредзели руски язык як мишани-преходни, Горбач наводзи же пожички, з оглядом на пресельовање Руснацох, примани на розличних теренох але у самей класификації не прави розлику медзи старима и новима пожичками.

Дюра Сопка у роботы „Варваризми немецкого походзєня у нашом языку” представел пожички з немецкого языка (Сопка, 1976).

У мастер роботы *Германизми у руским языку*, авторка Андреа Медєши представела адаптацию немецкого уплїву на фонологийним, морфологийним и семантичним уровню (Медєши, 2014).

О мадярских и немецких пожичкох у восточнословацких и українских бешедох Восточней Словацкей писал Петер Киралї у роботы „Maďarské a nemecké slová vo východoslovenských a ukrajinských

nárečiach Východného Slovenska” (Мадярски и немецки пожички у восточнословацких и українских бешедох Восточней Словацкей) (2009).

З оглядом на природу контактох Руснацох зоз немецким языком, односно под предпоставку же ше найвекше число нових германизмox у руским языку нашло постредно преїг сербского языка, од помоци була робота Милоша Тривунца *Немачки утицаји у нашем језику* (1937).

МЕТОДОЛОГІЙНИ ПРИСТУП ГУ РОБОТИ

У роботі зме аналізували материял позберани з теренским ви́гледованьом за мастер роботу „Польоді́лска лексика” (Мудри, 2011). Представиме 54 лексеми за хтори предпоставяме же су немецкого походження.

Як важни момент у розвою руского языка у рускей лингвісти́ки ше наводзи історийни момент досельованя Руснацох до Бачки. З оглядом на спомнуту часову точку, звичайно ше руска лексика дзелі́ на стару або карпатську лексикy и нову лексикy формовану по досельованю (Рамач, 2006: 400). У роботі хасну́еме термини стари и нови германизми.

У аналізуваню позбераного материялу окре́м спомнутих роботох, як помо́ц у розуменю язичних контактох у старим краю, хасну́еме словні́ки заходноукраї́нских (Закревська, 1997; Карпенко, 1971; Піпаш, Галас, 2005; Онишкевич, 1984; Сабадош, 2008) и восточнословацких диялектох (Buffa, 1957; 2004; Czambel, 1906; Halaga, 2002). При одредзованю припадносци одредзено́й лексеми старому або новому пасму бере ше до огляду чи вона присутна у заходноукраї́нских або восточнословацких бешедох.

Тиж так, консу́лтуеме и етимологі́йни словні́ки славянских языкох: русийского (Фасмер, I–IV, 1986–1987), українского (Мельничук, I–VI, 1982–2002), словацкого (Machek, 1957), польского (Boriš, 2005), (Bruckner, 1985) и сербского языка (Skok, I–IV, 1971–1974) але и немецки (Kluge, 1957; Drosdowski, 1963; Kunkel-Razum, 2003) и одвигую́ци словні́ки мадя́рского языка (Szarvas, I–III, 1890–1893; MNL).

ГЕРМАНИЗМИ У РУСКИМ ЯЗИКУ

Найстариши германизми ше зявюю уж у праславянским периодзе. Гоч ше территория на хторей жили Руснаци не гранічала зоз територіями на хторих жил немецки народ, Немцох у старим краю було уж у 13. вику (Рамач, 2006: 408).

У старим карпатским пасму руского языка ест коло 400 германизми (Рамач, 2006: 408). Олекса Горбач дума же тоти стари германизми до руского языка найчастейше приходзели преїг польского и словацкого языка (1969: 320).

Меней ест нови германизми хтори прилапени по досельованю. По Рамачови ест их коло 300, а прилапйовани су у периодзе од досельованя по 40. роки 20. века (2006: 425). З оглядом же тоти германизми часто маю исту форму як у сербским языку, не може ше зоз сигурносцу бешедовац о директним пребераню (Рамач, 2006: 425).

ГЕРМАНИЗМИ У ПОЛЬОДІЛСКОЙ ЛЕКСИКИ

У польоділскей лексики присутни шлідујучи стари германизми: *бал* „повязана громада слами, шена, догану”, *вага* 1. „часц коча”; 2. „справа за меране”, *вагон* „мера, 100 метери, тона”, *вальци* „часц млінского механізма у форми ролі, служба за джамене, дробене материялу”, *грис* и *гриз* „продукт жита”, *грунт* „жем, польо”, *драбинка* 1. „справа, звичайно з древа, направена з двох паралелних дручкох зоз горизонтално поставенима карфами”; 2. „часц коча у форми драбини, бок”, *кабел* „суд за воду и назва мери за волумен у прешлосци”, *канта* „суд за поліванє з воду”, *комин* „отвор, вентиляция на доліку”, *коморка* „простория за зарно, покарму”, *крейда* „штучни гной, вештак”, *пастернак* / *пастермак* „*Pastinaca sativa* L.”, *петрушка* „*Petroselinum crispum*”, *рихтац* „обрабяц жем”, *фурик* „справа з єдним колєсом хтори ше хаснує за превозку терхи”, *цибуля* „црни лук, *Allium сера* L.”, *шнур* 1. „часци стебла динї, гереги, огуркох хтори ше цагаю по жеми” (*пуциц шнури*). 2. „штранджок за сушенє догану”, *шопа* „менши обєкт за чуванє польоділских алаткох и под.”, *шпиц* „польо хторе ма кончисту форму або єдну кончисту часц”, *шрамка* „бок на приколиці”,

штранг „алатка за вязанє, повязованє терхи од закручених влакнох конопи”, *шух* „мера за длужину; третина метра”.

По досельованню ше у польоділскей лексики Руснацох у Войводини нашли шлідуюци германизми: *анкер* „железна алатка за утврджованє потопеней конопи”, *аплегерка* „польоділска машина з хтору ше дакеди кошели житарики”, *бала* „повязана громада слами, шена, догану”, *гипс* „штучни гной, вештак”, *дайц* „назва трактора”, *дамферка* „мала ладя хтора цага терху”, *келераб* / *келераба* / *керелаб* / *керелаба* „*Brassica oleracea* var. *Gongylodes* L.”, *корпа* „цилиндрични суд виплещени зоз пруща за чуванє и кратши транспорт”, *ланцбулдог* „назва трактора”, *мишлінгер* „густо пошата кукурица хтора ше коши желена за покарму статку”, *преса* „приключна машина за пресованє слами, шена до балох”, *роля* „справа за ровнанє и прицисканє поораней жеми”, *сецер* „польоділска машина за садженє кукурици, слунечніку”, *трешка* „машина за тлаченє”, *шпалир* „алатка за правенє шорох за садженє”.

За одредзену групу лексемох не ясно чи су немецкого або дякого другого походження. То шлідуюци лексеми: *елеватор* „справа за подзвигованє терхи”, *карфиол* „*Brassica oleracea* var. *bothrytis* L.”, *кель* „*Brassica oleracea* var. *sabauda* L.”, *криж* „два марадики покошеного зарна”, *машина* „обща назва за польоділски справи”, *плуг* „справа за оранє жеми”, *сорта* „категория истородних предметох, рошлінох”, *трактор* „моторна польоділска машина”, *финанц* „банкар, агроном, або державни администратор”, *целер* „*Apium graveolens* L.”, *шпинат* „*Spinacia oleracea*”.

АНАЛИЗА

анкер *м. ист.* „железна алатка за утврджованє потопеней конопи”. Од немецкого *Anker* „котва” (Kluge, 1957: 23), (Drosdowski, 1963: 26). Тота лексема присутна у українским языку *анкер* (Мельничук, 1982: I. 74) и якір (Билодід, 1980: XI 637), и у сербским языку дзе є тиж так зоз немецкого (Клајн, Шипка, 2008: 124).

аплегерка *ж. и аплигерка, аплегер х. ист. коц.* „польоділска машина з хтору ше дакеди кошели житарики” исте цо и *косачка*. Од немецкого *ableger* хторе значи „вируцовац, дриляц” (Kunkel-Razum, 2003: 85), а тото од латинского *elevare* (Drosdowski, 1963: 394).

бал х. и **бала** ж. „повязана громада слами, шена, догану”. Од немецкого *ball* „куля”. И у мадярским иста форма зоз значеньом „куля” (MNL), (Рамач, 1983: 203). Тота форма присутна и у українским *бал* „оцена, єдинка мери”. Там є означена як пожичка зоз немецкого або французкого языка у хторима означує „округли предмет” (Мельничук, 1982: I 121). У словацким языку ше хаснує зоз значеньом хторе блізде рускому *bal* „звязка даякей роби”: *bal bavlny* (Horák, 1991: 384). Зоз истим значеньом и у польским *bal* (Пантић, 1999: 70).

У гуцулских бешедох присутна форма *баль* „бунт”, *солону пресують у балі* (Закревська, 1997: 21), бойкивским *баль* „мера за муку” (Онишкевич, 1984: I. 42). Идентична форма присутна у восточнословацких бешедох *bal* (Buffa, 2004: 16).

У руским ше нешка частейше хаснує сербска форма *бала* хтора од немецкого *Ball* и *Balle* „куля” (Skok, 1971: I. 97–98), (Рамач, 1983: 203). По Голубович од форми *Ballen* > *Ball* „мера за количество” (Golubović, 2007: 199).

вага ж. 1. „часц коча” (~ на коч, ~ на дерлячу, ~ орача, ~ на санки); 2. „справа за меране”. Од немецкого *Waage* (Kluge, 1957: 829), (Рамач, 1983: 100). Присутна є и у других славянских языках: у укр. *вага* „чежина”, од немецкого *Waage* преїг польского (Мельничук, 1982: I. 317–318), (Фасмер, 1986: I. 263), слц. *váha* „чежина” (Machek, 1957: 674), поль. *waga* „1. за меране; 2. часц коча” (Bruckner, 1985: 598). У заходноукраїнских бешедох ше форма *вага* (Онишкевич, 1984: I. 81) хаснує зоз значеньом „часц коча”, а у восточнословацких диялектах з обидвома значеннями *vaha* (Halaga, 2002: 1097), (Buffa, 2004: 296).

вагон х. „мера, 100 метерох, тона”. Од немецкого *Waggon* (Drosdowski, 1963: 750), (Рамач, 1983: 100). Лексема присутна у українским *вагон* (Мельничук, 1982: I. 318) и сербским языку (Skok, 1973: III. 559). У обидвох языках, по Скоку и авторох ЕСУМ-у, тоти лексеми пришли зоз немецкого (*Waggon*) або французского (*wagon*). У бешедох карпатского ареалу, тот лексема зазначена у шаришской восточнословацкей бешеди *wagon* (Buffa, 2004: 296). По Влаїнцу то перше була обща медзинародна назва за гайзибански вагон.

вальци -цох мн. х. „часц млінского механізма у форми ролі”. Од немецкого *Walze* (Kluge, 1957: 837), (Drosdowski, 1963: 753), (Рамач, 1983: 205). Лексема присутна и у других славянских языках: укр. *валь-*

ці -ців позичка з німецького *Wälze* (Мельничук, 1982: I. 327), поль. *walec* (Boriš 2005: 676), слц. *valec* (Machek, 1957: 676). У українських бешедо́х карпатського ареалу: бойківське *ва́лець* (Онишкевич, 1984: I. 81), закарпатське *валець* (Сабадош, 2008: 34).

гепла ж. „справа за тлаченє, шечканє, цаганє води и под. чий механі́зем порушує конь”. Зазначене у валалє Коцур зоз значенієм хторе маю и лексеми *медведз* и *яргань*. У сербским языку у Войводини лексема у формі *гепл* и *гепли* присутна зоз значенієм „сувача”, односно „млін чий механі́зем порушую коні” (Вуковић 1988: 131), од німецького *Gerpl* – *Göpel* „чига, колесо” (Golubović, 2007: 244).

гипс х. „штучни гной, вештак”. Од німецького *Gips* (Рамач, 1983: 48), (Kluge, 1957: 258), (Drosdowski, 1963: 223), а то́то од латинського *Gypsum*.

грис х. и **гриз** „продукт жита”. Од німецького *Grieß* (Kluge, 1957: 270), (Golubović, 2007: 251), (Рамач, 1983: 48). Лексема присутна у слов'янських языках: укр. *грис* (Білодід, 1970: I. 169), (Мельничук, 1982: I. 596), поль. *grys* (Bruckner, 1985: 160), серб. *griz* (Skok, 1971: I. 620). Лексема присутна у бешедо́х карпатського ареалу: бойківське *gric*, *trpic* (Онишкевич, 1984: II. 193), закарпатське *griz* (од мађ. *griz*) (Сабадош, 2008: 59), гуцулське *трис* „на грубо зомлета мука” (Закревська, 1997: 54), (Піпаш 2005: 44). У восточнословацких бешедо́х *gris* (Halaga, 2002: 256), (Buffa, 2004: 84).

грунт х. арх. „зем, польо́”. Од німецького *Grund* „основа” (Kluge, 1957: 274), (Drosdowski, 1963: 239). Лексема у тей формі присутна у слов'янських языках: укр. *грунт* (Мельничук, 1982: I. 606), слц. *grunt* (Machek, 1957: 152), поль. *grunt* (Bruckner, 1985: 160), (Boriš, 2005: 182), серб. *грунд* / *грунт* (Golubović, 2007: 252), (Тривунац, 1937: 55). У тих языках тиж так з німецького. Лексема присутна и у бешедо́х карпатського ареалу: бойківське *грунт*, *грунт* (Онишкевич, 1984: I. 196), буковинське *грунт* (Карпенко, 1972: II. 15), гуцулське *грунт* (Закревська, 1997: 54), *гру́ништик* „парцела” (Піпаш 2005: 44), и восточнословацке *grunt* (Halaga, 2002: 260), (Buffa, 2004: 83).

дайц х. „назва трактора”. Од німецького *Deutz*. Можливе преїг сербського, з оглядом на сербське *дајц*, *даиц* (<http://en.wikipedia.org/wiki/Deutz-Fahr>).

дамферка ж. „мала ладя хтора цага терху”. Лексема немецкого походзєня, од форми *dampferk* хторе значи парни механізем (Рамач, 1983: 46), *Dampfer, Dampfmaschine* (Kluge, 1957: 121).

драбинка ж. 1. „справа, звичайно з древа, направєна з двох паралелних дручкох зоз горизонтално поставєними карфами”; ~ до пойда; 2. „часц коча у форми драбини, бок”; *накласц до, по ~*. Од немецкого *treppe / trappe* (Kluge, 1957: 787). Лексема присутна и у других славянских языкох: укр. *драбина* „часц коча” (Мельничук, 1985: II. 119), поль. *drabina* „обидва значєня” (Boriś 2005: 122), слц. *drabina* „часц коча” (Machek, 1957: 125). По ЕСУМ-у и Боришови праславянске **drab*, можлїве, у вязи зоз стрєднє-високо-немецким *treppe / trappe* (нєшка *Treppe*). У бєшєдох карпатского ареала ше тота лексема стрєта у шлїдуючих формох зоз обидвома значєнями: у бойковским *драб*, *драбіна* *драбінка* (Онишкевич, 1984: I. 231), буковинске *дра́би*, *драбі́нє*, *драбіни*, *драбінка* (Карпенко, 1971: II. 37–38), гуцулске *дра́би* *мн.*, *драбу́га* (Закревська, 1997: 62), *драбіни* (Піпаш, Галас, 2005: 50). Тиж так, и у восточнословацких бєшєдох з обидвома значєнями: *drabina* (Halaga, 2002: 220), *drabina* (Buffa, 2004: 61).

елеватор х. 1. *ист.* „состойна часц трєшки; справа за вируцованє, подзвигованє слами зоз трєшки на место дзе ше кладзе брадло”; 2. „самостойна машина за подзвигованє терхи”; 3. „наскладана слама под елеватором”. По Фейсови, прєйг сербского языка од англійского *elevator*, а тото од *elevare* (Фейса 1990: 35). Рамач, класифікує тоту лексему як нову пожичку непознатого походзєня (Рамач, 1983: 58).

Тото интернационалне слово у руским языку вировятно почало хасновац зоз зявєньом трєшки чия состояйна часц и елеватор. Руснаци лексему могли прилапиц од Нємцох, Мадярох або Сєрбох з оглядом на форму лексеми у тих языкох. Правє тота нєпрємєнєна форма нє дава інформації на основи хторих би могло заключовац о драги прилапйованя. З другого боку, видзи нам ше же би було оправдано понукнуц шлїдуюцє толкованє. Кєд лексеми *трєшка*, *трєш машина* германизми, вєц би и лексему *елеватор* „состойна часц трєшки; справа за вируцованє, подзвигованє слами зоз трєшки на место дзе ше кладзе брадло” трєбало тримац за германизм понєже ше Руснаци зоз ню стрєтли правє кєди и зоз *трєшку* хтора єй состояйна часц.

Елеватор як окремна машина ще зявела познейше и могла буц уплїв англійского прейг сербского языка. Зоз познейшим зявйованьом самостойней машини, лексема *елеватор* преширела польо значеня, односно зоз ню ще почало меновац и машину, не лем одну часц трешки.

кабел -бла х. „суд за воду и назва мери за волумен у прешлосци”. По Рамачови, од старонемецкого германизма *kubil*, (сучасне *Kübel*) (Kluge, 1957: 408), (Drosdowski, 1963: 374), ише у праславянскей епохи *къблъ* (Рамач, 1983: 131). У других славянских языках ще стретаю шлїдуюци форми: укр. *кобѣля* (Мельничук, 1982: I. 476), слц. *kabela* (Machek, 1957: 247), поль. *kobiałka* (Boriš 2005: 240), серб. *кабел* (Skok, 1972: II. 8–9). У словнікох заходноукраїнских бешедох находзиме: бойковске *кобиля* (Онишкевич, 1984: I. 362), гуцулске *кобел* (Закревська, 1997: 97), *кобел*, *кобелі* (Піпаш, Галас, 2005: 80). З другого боку, у восточнословацких бешедох находзиме идентични форми *kabel* (Halaga, 2002: 321), (Buffa, 2004: 115).

канта ж. „суд за поліванє з воду”. Од немецкого *Kante* (Kluge, 1957: 346), (Drosdowski, 1963: 307). Тота форма присутна и у сербским языку (Николић, 2007: 521), (Golubović, 2007: 266). Тиж так, у бешедох карпатского ареала находзиме идентични форми з истим значеньом: у заходноукраїнскей закарпатскей *канта* (Сабадош, 2008: 138), гуцулскей *канта* (Піпаш, Галас, 2005: 75), и у восточнословацких бешедох *kanta* (Halaga, 2002: 326), (Buffa, 2004: 238). Рамач, предпоставя же зме тоту лексему виroyтно прияли зоз немецкого у старим краю але же вона теди мала дакус иншаке значенє як нешка (Рамач, 1983: 132).

карфиол х. „*Brassica oleracea* var. *bothrytis* L.”. По Тимковей слово ще у руским языку нашло прейг сербского або мадярского зоз немецкого або италиянского языка (Тимко, 1998: 45). У других славянских языках находзиме шлїдуюци форми: серб. *карфиол* од немецкого *Karfiol* > итал. *cavolfiore* (Клајн, Шипка, 2008: 594), слц. *karfiol* (Machek, 1985: 219), поль. *karafiol* (Bruckner, 1985: 219).

кель х. „*Brassica oleracea* var. *sabauda* L.”. Пожичка зоз сербского, мадярского або немецкого языка (Тимко, 1998: 45). По Брукнерови у польским *kiel* од немецкого *Kohl* (Bruckner, 1985: 227).

келераб х. и *келераба* / *керелаб* / *керелаба* „*Brassica oleracea* var. *gongyloides*”. По Тимковей прейг мадярского зоз немецкого *Kohlrabi*

(Тимко, 1998: 45), (Kluge, 1957: 387), (Drosdowski, 1963: 344), або диалектного *Kehlrabe* (Клајн, Шипка, 2008: 609). У українським *кольраби* (Білодід, 1973: IV. 239), (Мельничук, 1985: II.528).

У заходноукраїнськой гуцульськой бешеди находиме форму *ка-рала́ба* (Піпаш, Галас, 2005: 76), а у восточнословацких бешедох *kalarab, karalab, kalerabek* (Buffa, 2004: 116).

класа *ж.* „ступень вредности, квалитета”. Прейг сербського зоз немецкого *Klasse* (Skok, 1972: II. 90), (Kluge, 1957: 373). Лексема присутна и у других славянських языках: укр. *клас* (Білодід, 1972: II. 174), (Мельничук, 1985: II. 454), поль. *klasa* (Bruckner, 1985: 232), серб. *класа* (Skok, 1972: II. 90). У восточнословацких бешедох: *klasa* (Halaga, 2002: 338), (Buffa, 2004: 123).

коморка *ж. дем.* од комора „простория за зарно, покарму”. Од немецкого *Kammer* (Kluge, 1957: 343). Слово *комора*, по Махекови, латинизем (и грецизем) *camara* хтори до славянських языках пришол прејг немецкого языка, *Kammer* (Machek, 1957: 272). Лексема присутна и у других славянських языках: укр. *комірка, комора* „обект, простория за змесцене поживи и напою” (Білодід, 1973: IV. 248), (Мельничук, 1985: II. 540), слц. *komora* (Machek 1957: 272), поль. *komora* (Bruckner, 1985: 250–251), и *komórka* (Boriš 2005: 348). З истим значеньом у заходноукраїнських бешедох находиме шлідујуци форми: бойковське *комірка, коморонька, комора, комора* (Онишкевич, 1984: I. 371), гуцульське *комірчина* (Піпаш, Галас, 2005: 82), а у восточнословацким: *komora* (Halaga, 2002: 349), (Buffa, 2004: 129).

комин *х.* „отвор, вентиляция на доліку”. Од немецкого *Kamin* (Kluge, 1957: 342). Лексему находиме у славянських языках у идентичней форми: укр. *комин* „часц коми́на” (Білодід, 1973: IV. 245), (Мельничук, 1985: II. 536), слц. *komín* (Machek, 1957: 272), поль. *komín* (Bruckner, 1985: 250), (Boriš 2005: 246). Лексема присутна и у бешедох карпатського ареала: бойковське *комин* (Онишкевич, 1984: II. 371), гуцульське *комин* (Закревська, 1997: 100) и восточнословацким *komín* (Halaga, 2002: 349), *komín* (Buffa, 2004: 128–129). У тих бешедох зоз основним значеньом.

корпа *ж.* „суд виплечени зоз пруща за чуванє и кратши транспорт”. Од немецкого *Korb* (Kluge, 1957: 393), (Рамач, 1983: 48). У сербським лексема *корпа* тиж з немецкого (Skok, 1972: II. 158). Не пре-

нашли зме паралели у других славянских языках або заходноукраїнських и восточнословацких бешедох.

крейда ж. „штучни гной”. Од немецкого *Kreide* (Kluge, 1957: 402), (Drosdowski, 1963: 368). Тот германизм присутни и у других славянских языках: укр. *крéйда* (Білодід, 1973: IV. 332), зоз немецкого преїг польского (Мельничук, 1989: III. 81), слц. *krieda* (Machek, 1957: 301), поль. *kreda* и *krejda* (Bruckner, 1985: 265), (Boriś 2005: 258). Лексему находзиме у восточнословацких бешедох: *krejda* (Halaga, 2002: 364), (Buffa, 2004: 136).

криж х. „два марадики покошеного зарна”. Лексема *криж* до Славянох пришла преїг романских языках *croge* або старонемецкого *kriuz*, а тото од латинского *crux* (Рамач, 1983: 138). По ЕСУМ-у, українське *криж* преїг польского, словацкого або чеського зоз италиянского (Мельничук, 1989: III. 89). Лексема присутна и у других славянских языках: рсй. *крыж* (Фасмер, 1986: II. 388), слц. *križ* (Machek, 1957: 302), поль. *krzyż* (Bruckner, 1985: 276), (Boriś 2005: 268). Значенє „два марадики покошеного зарна” ше находзи лем у словацким языку, а по авторох ЕСУМ-а *križ* ма и значенє „копка од 15 снопох” (Мельничук, 1989: III. 89). У сербским ше хаснує лексема *крст*, *крстина* (Skok, 1972: III. 201), (Драгин, 1991: 29). У заходноукраїнськей бойковськей бешеди лексему *крі́жа*, *крі́жі* находзиме зоз основним значеньом „часц тела” (Онишкевич, 1984: I. 388), а у восточнословацких бешедох и зоз значеньом польоділского терміна *križ na križ slami nepreložic* (Halaga, 2002: 368), *do križa uložene snory obilia na poli* (Buffa, 2004: 138).

ланцбулдог х. „назва трактора”. Од немецкого *Lanz Bulldog* „трактор випродуковани у фабрики Heinrich Lanz AG” (http://en.wikipedia.org/wiki/Lanz_Bulldog).

машина ж. „обща назва за польоділски справи” (хаснує ше и за означованє окремих машинох напр. *трешка*, *тлчарка*, *брана*, *гарсцачка*, *косачка*. Од немецкого *Maschine* або англійского *Machine* (Kluge, 1957: 464), (Drosdowski, 1963: 425–426). Лексема пожичка у вещей славянских языках, напр. українське *маши́на* (Білодід, 1973: IV. 657) зоз французкого *machine* од хторого и немецке *Maschine* и англійське *machine* (Мельничук, 1989: III. 424). У сербским языку *машина* за жито, кукурицу (Драгин, 1991: 22, 31). Лем ше у заходноукраїнським буковинським лексема *маши́на* хаснує зоз прибіжно истим значеньом

„тлачарка” (Карпенко, 1978: V. 67). З другого боку, у закарпатській и гуцульській бешеди ше з тоту лексему означує „воз, наскладане шено на кочу” (Сабадош, 2008: 169), (Піпаш, Галас, 2005: 100). Зоз значеньом „машина за млаценє жита” ше у восточнословацких бешедох зявює лексема *mašina* (Halaga, 2002: 415), (Buffa, 2004: 158).

мишлингер х. „густо пошата кукурица хтора ше коши желена за покарму статку”. Од німецького *der Mischling* „копилче, гібрид” (Kluge, 1957: 480), (Drosdowski, 1963: 444).

орчик х. „часц ваги коча за хтору ше капчаю штранги штверцох”. Предпоставя ше же лексема німецького походження, од слова *Ortscheit* (Мельничук, 2003: IV. 216). Лексема присутна и у других славянських языках: укр. *орчик* (Білодід, 1974: V. 751), з німецького преїг польського языка (Мельничук, 2003: IV. 216), польське *orczyk* (Boriś 2005: 394). У доступних словніках українських бешедох на заходзе не находзиме форму *орчик*. За бойковськи бешеди характеристична форма *вóрчик* зоз истим значеньом (Онишкевич, 1984: II. 146). Форма *orčik* з истим значеньом зазначена у Цамбела (1906: 564).

парцела ж. „менши фалат жеми”. Можливе преїг сербського од німецького *Parzelle* (Drosdowski, 1963: 494) хторе од французького *parcelle*, а тото од латинського *particella* „часточка” (Клаїн, Шипка, 2008: 910). У українським языку присутни форми *парцѣла*, и заст. *парцѣля* (Білодід, 1975: VI. 83). Лексема присутна и у сербським *парцела* (Николић, 2007: 915), словацким, польським *parcela* (Мельничук, 1989: III. 301–302). У українській гуцульській бешеди на заходзе присутни форми: *парцѣля* (Закревська, 1997: 144), *парцѣла* (Піпаш, Галас, 2005: 133), иста форма ше находзи и у восточнословацким *parcela* (Halaga, 2002: 639).

пастернак, пастермак х. „*Pastinaca sativa* L.”. Од німецького *pasternak* (Рамач, 1983: 156), або *pastinak* (Kluge, 1957: 534). Варианти *пастермак*, *паиштермак* по аналогії зоз сербським *паиштрмак* (Тимко, 1998: 29). По Тимко, преїг польського зоз німецького (Тимко, 1998: 29), а у німецьким од латинського *pastinaca* (Bruckner, 1985: 398). Лексема присутна и у других славянських языках: укр. *пáстернáк* (Білодід, 1973: IV. 90), (Мельничук, 1989: III. 308), слц. *pastrnak* (Machek, 1957: 437), поль. *pasternak* (Bruckner, 1985: 398), серб. *паиштрмак* (Драгин, 1991: 14), *пастрнак* / *пастрња́к* (Николић, 2007: 917). Одвитујуца паралела

по Тимковей присутна и у українських диялектох (Тимко, 1998: 29). У доступних словнікох зме не пренашли тоту лексему. З другого боку, у восточнословацких бешедох присутна форма *pasterňak* (Halaga, 2002: 642).

плуг х. „справа за оранє жеми”. Од немецкого *Pflug* (Kluge, 1957: 545), (Drosdowski, 1963: 506), або од дієслова *plužiti* „цагац ше по жеми” (Мельничук, 2003: IV. 455–456). Стара пожичка присутна ище у праславянским периоду **plugъ*. У славянских языкох: укр. *плуг* (Білодід, 1975: VI. 595), (Мельничук, 2003: IV. 455–456), слц. *pluh* (Machek, 1957: 463–464), поль. *plug* (Bruckner, 1985: 422), (Boriš, 2005: 447), серб. *плуг* (Николић, 2007: 936). У диялектох карпатского ареала: у заходноукраїнским бойковским *плуг* (Онишкевич, 1984: II. 82) и восточнословацким *pluh* (Halaga, 2002: 605), (Buffa, 2004: 208).

петрушка ж. „*Petroselinum crispum*”. Стари германизм *Petersîlje*, од латинского *Petroselinum* (Kluge, 1957: 539), (Фасмер, 1987: III. 253). У руским ше, як и у русийским и українским, тото слово нашло преїг польского языка (Тимко, 1998: 29). Лексема у идентичней або подобней форми присутна и у других славянских языкох: укр. *петрушка* (Білодід, 1975: VI. 345), (Мельничук, 2003: IV. 362), слц. *petruška* (Machek, 1957: 447), поль. *pietruszka* (Bruckner, 1985: 412), (Boriš, 2005: 433), серб. *перишун*, *перишин* (Николић, 2007: 924). Форму *петрушка* находзиме у бойковскей бешеди (Онишкевич, 1984: II. 58). У истей форми тота лексема присутна и у восточнословацких диялектох *petruška* (Halaga, 2002: 653), (Buffa, 2004: 204).

преса х. „приключна машина за пресованє слами, шена до ба-лох”. Од немецкого *Presse* (Kluge, 1957: 504). Тот интернаціоналізм ше стрета и у других славянских языкох: укр. *прес* (Білодід, 1976: VII. 541), (Мельничук, 2003: IV. 565), слц. *pres* (Machek, 1957: 483), поль. *prasa* (Bruckner, 1985: 434), (Boriš, 2005: 479), серб. *преса* (Николић, 2007: 1023). У восточнословацкей бешеди *presa* (Halaga, 2002: 785).

рихтац -ам *незак*. „обрабця жем”. Од немецкого *Richten* „пририх-товац” (Kluge, 1957: 598), (Drosdowski, 1963: 569). Тот германизм на-ходзиме и у других славянских языкох у хторих ше лексема хаснує зоз общим значеньом: укр. *рихтувати* (Білодід, 1976: VII. 545–546), поль. *rychtować* (Мельничук, 2006: V. 85), слц. *richtovať* (*sa*) (Machek, 1957: 527), серб. *риктати* (*се*) (Skok, 1973: III. 142). У заходноукраїнскей

бойковской бешеди ше зявює лексема *рихтувати* (Онишкевич, 1984: II. 175), закарпатской *ріхтовати* (Сабадош, 2008: 308), гуцулской *ріхтувати* (Закревська, 1997: 163), (Піпаш, Галас, 2005: 164). Идентична форма ше находзи у восточнословацкой бешеди *richtac* (Halaga, 2002: 848), *richtovac* (Buffa, 2004: 239).

роля ж. „справа за ровнанє и прицисканє поораней жеми”. Од немецкого *Rolle* „вальок за пейгланє” (Kluge, 1957: 605, 606), (Drosdowski, 1963: 573–574).

сецер х. „польоділска машина за садзенє кукуруци, слунечні́ка”. Од немецкого *setzen* „посадзиц, поставиц” (Kluge, 1957: 705), (Drosdowski, 1963: 640–641).

сорта жс. „категория истородних предметох, рошлінох”. Од немецкого *Sorte* (Kluge, 1957: 718), (Drosdowski, 1963: 652), або италијанского (Рамач, 1983: 51). У українским *сорт* (Білодід, 1978: IX. 468), (Мельничук, 2006: V. 358), сербске *сорта* (Николић, 2007: 1252). У восточнословацким присутна лексема *sorta* (Halaga, 2002: 944).

техника жс. лит. техніка „обща назва за польоділски наприви з механізмом”. У сербским языку *техника* (Николић, 2007: 1316). Лексема присутна и у других славянских языкох як пожичка зоз немецкого *Téchnik* (Мельничук, 2006: V. 563), (Drosdowski, 1963: 703). Форма *техника* указує же зме слово превжали преїг сербского языка.

трактор х. „моторна польоділска машина” и **тракторска машина**. У языку Руснацох у Войводини преїг сербского *трактор* (Николић, 2007: 1329) од англійского (Фейса 1990: 76), або немецкого *Tractor*, а тото од латинского *tractor, trahere* „цагац” (Клајн, Шипка, 2008: 1329).

трешка жс. „машина за тлаченє”. Од немецкого *Dreschmaschine, dreschen* (Рамач, 1983: 46), (Kluge, 1957: 142). У сербским языку находзимо форму *дреш* (Драгин, 1991: 31) и *дреш машина* (Golubović, 2007: 220).

финанц х. „банкар, агроном, або державни администратор”. Можебуц од немецкого *Finanzen* „финансиї” (Kluge, 1957: 197). У українским форма *финанси* мн. значи „финансиї” (Білодід, 1979: X. 598). У восточнословацких бешедох находзимо лексему *financ* зоз значеньом „царинік” (Buffa, 2004: 76).

фурик х. „справа з єдним колєсом за превожєнє терхи”. Од нємецкого *Fuhre* „коч” (Kluge, 2002: 223), (Drosdowski, 1963: 167), (Рамач, 1983: 189). Форму *фурик* находзимє и у восточнословацких бєшєдох *furik* (Halaga, 2002: 253), (Buffa, 2004: 79), та мож прєдпоставиц жє вона стари германизєм.

цєлєр ж. „цєлєр, *Apium graveolens* L.”. Од нємецкого *Zeller*, *Seller* або мадярського *zöllər* (*selləri*) (Szarvas, 1893: III. 1277) прєйг сєрбського дзє присутна форма *цєлєр* (Николић, 2007: 1482). У Клу-жа, *Sellerie* „*Apium graveolens*” (Kluge, 1957: 702), (Drosdowski, 1963: 637). По Тимко нова пожичка зоз сєрбського (Тимко, 1998: 30).

цибуля ж. „*Allium cepa* L.”. Од старо нємецкого *zibolle*, *zwibolle*, сучаснє нємецкє *Zwiebel* (Kluge, 1957: 898–899), (Тимко, 1998: 66). Лєксєма присутна и у других славянских языкох: укр. *цибуля* (Білодід, 1980: XI. 206–207), слц. *cibule* (Machek, 1957: 85), поль. *cebula* (Bruckner, 1985: 56), (Boriš, 2005: 52). У словнікох заходноукраїнских диялектох лєм у закарпатскєй бєшєди находзимє форму *цибуліска* (Сабадош, 2008: 407). З другого боку, у восточнословацких диялектох находзимє два форми *cebula*, *cibula* (Halaga, 2002: 164, 169), (Buffa, 2004: 36), (Buffa, 1957: 295).

шнур х. 1. „часци стєбла динї, гєрегє, огуркох хтори шє цагаю по жєми”; 2. „штранджок за сушенє догану”. Од нємецкого *Schnur* „шнур” (Kluge, 1957: 673), (Drosdowski, 1963: 619), (Рамач, 1983: 197). У славянских языкох находзимє форми: укр. *шнур* (Білодід, 1980: XI. 503–504), слц. *šnúra* (Machek, 1957: 618), поль. *sznur(ek)* (Bruckner, 1985: 551), (Boriš, 2005: 605). Форма шнур „штранджок” стари германизєм хтори прилапени прєд досєльованьом до Бачки, цо потвєрдзую и паралєли у заходноукраїнскєй бойкивскєй бєшєди *шну́рок* (Онишкевич, 1984: II. 386), и гуцулскєй *шнур*, *шнурь* (Закревська, 1997: 218), (Піпаш, Галас, 2005: 227). Идєнтични форми находзимє и у восточнословацких бєшєдох *šnur* (Halaga, 2002: 1018), (Buffa, 2004: 278). Значєнє „часци стєбла динї, гєрегє и огурки” можебуц створєнє у новим краю, з оглядом жє тото значєнє нє находзимє и у бєшєдох карпатського арєала.

шопа ж. „мєнши обєкт за чуванє польодїлских алаткох и под.”. Од нємецкого *Schuppen* (Рамач, 1983: 197), (Kluge, 1957: 684). По Тривунцу, тота форма присутна и у мадярским *supa* (Тривунац, 1937:

47). Кочиш тоту лексему не наводзи як мадяризем (Кочиш, 1978: 110–126). Лексема у тей форми присутна и у других славянских языках: українське *шóна* (Білодід, 1980: XI. 509), слц. *šora* „за сламу, шено” (Machek, 1957: 618), поль. *szopa* (Bruckner, 1985: 551), (Boriś, 2005: 605), серб. *шупа* (Skok, 1973: III. 423). Идентични форми находзие и у словнікох заходноукраїнських бешедох: бойковське *шóна* (Онишкевич, 1984: II. 386), гуцулське *шóна* (Закревська, 1997: 218), (Піпаш, Галас, 2005: 227), тиж так и у восточнословацких: *šora* (Halaga, 2002: 1019), (Buffa, 2004: 278).

шпайзер х. „особа хтора уручує снопи жита и подобне до трешки”. Тот германизм зме могли прияц преїг сербского языка з оглядом же го не находзие у словнікох карпатських диялектох, а у сербским ше идентична лексема хаснує зоз истим значеньом *шпajзер* (Драгин, 1991: 74), од немецкого зложеного слова *Speisekammer* зоз вихабяньом другей часци (Skok, 1973: III. 408) або од *Speise* (Kluge, 1957: 723), (Drozdowski, 1963: 656) з формованьом *nomina agentis*.

шпалир х. „алатка за правене шорох за садзене”. Од немецкого *Spalier*, а тото од италянського *spalliera* (Клајн, Шипка, 2008: 1496), (Kluge, 1957: 719), (Drozdowski, 1963: 653). У руским вироятно преїг сербского. По фонетських характеристикох одвитує сербськей форми *шпалир* „два паралелни шори людзох, овоцох” (Николић, 2007: 1550). Подобни форми находзие и у других славянских языках: укр. *шпалéра* и *шпалі́р* (Білодід, 1980: XI. 513–514), слц. *špalir* (Machek, 1957: 620), поль. *szpaler* (Bruckner, 1985: 552).

шпинат х. „*Spinacia oleracea*”. Од немецкого *Spinat* (Рамач, 1983: 54), (Kluge, 1957: 727), (Drozdowski, 1963: 660). По Тимковей зоз немецкого або италянського преїг сербского (Тимко, 1998: 37). У українським *шпинат* од немецкого *Spinat*, а тото од старо латинського *spinachium* (Мельничук, 2012: VI. 462), слц. *špenát* (Machek, 1957: 620–621), поль. *szpinak* (Bruckner, 1985: 554), серб. *спанаћ* (Николић, 2007: 1254). У словнікох восточнословацких и заходноукраїнських диялектох не находзие одвитуюци паралели.

шпиц х. „польо хторе ма кончисту форму”. Од немецкого *Spitz* (Рамач, 1983: 54), (Kluge, 1957: 727), (Drozdowski, 1963: 660). У тей форми и у мадярським *Spicc* (Szarvas, 1891: II. 1602). У сербським языку ше зоз тоту лексему означує исте (Драгин, 1991: 74). Лексема присут-

на у заходноукраїнській закарпатській бешеди у форми *шпиц* зоз значеньом „шпиц, верх обуї” (Сабадош, 2008: 423), и у гуцулській *шпиц* зоз общим значеньом але не и зоз значеньом „форма поля” (Закревська, 1997: 219), (Піпаш, Галас, 2005: 228). У восточнословацких бешедох ше лексема хаснує зоз значеньом *špic* „шпиц, верх обуї” (Halaga, 2002: 1020), (Buffa, 2004: 278).

шрамка ж. коц. „бок на приколиці”. Од німецького *Schranke* (и *Schrank*) (Kluge, 1957: 678), (Drozdowski, 1963: 621). Старше значенє тей лексеми „преношаца ограда зоз збитих латкох (напр. на торини, аклю за овци)” (Рамач, 2010: 850). У польским форма *szyranki* значи „ограда” (Bruckner, 1985: 554). У словнікох восточнословацких бешедох: *šraměk* (Halaga, 2002: 1022), *šramki* (Buffa, 2004: 279).

штранг х. „алатка за вязанє, повязованє терхи”. Од німецького *Strang* (Kluge, 1957: 755), (Drozdowski, 1963: 685). Одвитуючи паралели находзимє лєм у восточнословацких бешедох: *štrang* (Halaga, 2002: 1023), *štrang*, *štraneg* (Buffa, 2004: 280).

шух х. „мера за длужину; трєцина метра” (*дзевецшухови, осемшухови коч*). Од німецького *Schuh* (30, 48 см) (Kluge, 1957: 682–683), (Drozdowski, 1963: 624). Присутна є у заходноукраїнських закарпатській и гуцулській бешеди *шух* „народна мера” (Сабадош, 2008: 426), (Закревська, 1997: 222), (Піпаш, Галас, 2005: 230). При Дзендзелівському находзимє форми *чух*, *шух*, *шуп*, *шук* (=30см) (1955: 86), тиж так и у восточнословацких бешедох *šuch* (Buffa, 2004: 238).

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Зоз анализу зме заключели же половка германизмох прилапена у старим краю (27). Медзи старима германизмами найвецей назви рошлїнох и їх преробкох: *трис* / *триз*, *цибуля*, *пастернак* / *пастермак*, *петрушка*, потим шлїдза назви алаткох, справох або їх часцох: *бал*, *вага*, *драбинка*, *кабел*, *канта*, *комин*, *орчик*, *фурик*, *шнур*, *штранг*, *шрамка*. Часц старого пасма и германизми хтори означую польо и часци поля: *грунт*, *парцела*, *шпиц*, потим будинки за змесценє алаткох або урожаю и їх часци: *комин*, *коморка*; мери: *вагон*, *шух* и други лексеми як цо *крейда*, *рихтац*, *криж*, *вальци*?. Гу старим германизмом зме читали и лексеми *плуг* и *криж* хтори би требало ище потвердзиц як германизми.

Найвекша часц нових германизмох (27) означує машини: *аплетерка, тепла, дайц, дамферка, ланцбулдог, преса, роля, сецер, трешка, трактор, елеватор, машина*. Алатки, справи або їх часци означую шлїдуюци нови германизми: *анкер, бала, шпалир*, общи, апстрактни назви: *класа, техника, сорта*. Лексеми *финанц, шпайзер* ше хасную за означованє професії. Нови германизми з хторима означуєме рошлїни *кель, карфиол, целер, шпинат*.

Єдну часц лексемих би требало солиднейше потвердзиц як германизми: *елеватор, шпинат, кель, криж, машина, плуг, сорта, трактор, финанц, целер, карфиол*. На основи информацийох хтори зме пренашли у литератури не можеме з вельку сигурносцу повесц чи тоті лексеми германизми.

Шицко то указує же Руснаци у старим краю з немецкого языка, директно або преїг языка постреднїка (словацки, польски), преберали назви рошлїнох и назви алаткох и справох, назви поля и їх часцох, а по досельованю до Бачки найчастейше преберали лексеми з хторима означовали машини, алатки и справи.

ЛИТЕРАТУРА

- Brückner A. (1985). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Buffa, F. (2004). *Slovník šarišských nářečí*. Prešov: Vydavateľstvo Nauka.
- Boryś, W. (2005). *Słownik Etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie.
- Czambel, S. (1906). *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Martin: Nakladom vlastnym.
- Drosdowski, G. et al. (1963). *Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache*. Mannheim – Wien – Zürich: Bibliographisches Institut – Dudenverlag.
- Halaga, O. (2002). *Východoslovenský slovník*. Košice – Prešov: Universum.
- Horak, E. (1991). *Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Király, P. (2009). **Maďarské a nemecké slová vo východoslovenských a ukrajinských nárečiach Východného Slovenska**. Studia Russica XXIII. 55–80. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Kluge, F. (1957). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen sprache*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

- Kunkel-Razum, K., et al. (2003). *Duden, deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag.
- Machek, V. (1968). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Československá akademie věd.
- Sapir, E. (1992). *Jezik*. Novi Sad: Dnevnik.
- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, vol. I–IV*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Szarvas, G.; Simony, Z. (1890–1893). *Magyar Nyelvtörténeti szótár, vol. I–III*. Budapest: Kiadja Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése.
- Горбач, О. (1969). Лексика говірки бачвансько-срімських українців. *Науковий збірник Музею Української Культури в Свиднику, 4* (309–349). Свидник: Музей української культури у Свиднику.
- Закревська, Я. (1997). *Гуцульські говірки-короткий словник*. Львів: Національна академія наук України.
- Карпенко, Ю. О. (1971). *Матеріали до словника буковинських говірок, vol. I–VI*. Чернівці: Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти.
- Костельник, Г. (1923). *Грамматика русского языка*. Сремски Карловци: Руске народне просвітне дружтво.
- Кочиш, М. М. (1978). Словник мадярских позичкох. *Лінгвістичні роботи*. Нови Сад: Руске Слово.
- Медєши, А. (2014). *Германізми у руским языку*. Нови Сад: Завод за культуру войводянских Руснацох.
- Мельничук, О. С. (1982–2012). *Етимологічний словник української мови, vol. I–VIII*. Київ: Наукова думка.
- Мудри, А. (2011). *Польоділка лексика*. Нови Сад: Завод за культуру войводянских Руснацох.
- Онишкевич, М. Й. (1984). *Словник бойківських говірок, vol. I–II*. Київ: Академія наук української РСР.
- Пантић, (1999). *Польско-српски речник, vol. I–II*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Піпаш, Ю., Галас, Б. (2005). *Матеріали до словника гуцульських говірок*. Ужгород: Ужгородський національний університет.
- Рамач, Ю. (1983). *Лексика русского языка*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет.
- Рамач, Ю. (2006). *Грамматика русского языка за I, II, III и IV класу гимназії*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Сабадош, І. (2008). *Словник закарпатського села Сокирниця хустського району*. Ужгород: Ужгородський національний університет.

- Сопка, Дю. (1976). Варваризми німецького походження у нашим языку. *Творчосц*, 2 (25–32). Нови Сад: Дружтво за руски язык и литературу.
- Тимко, О. (1998). *Ботанічна і зоологічна номенклатура бачванських руснаків*. Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Тривунац, М. (1937). *Немачки утицаји у нашем језику*. Београд: Штампарија М. Сибинкића.
- Фасмер, М. (1986–1987). *Этимологический словарь русского языка, vol. I–IV*. Москва: Прогресс.
- Фейса, М. (1990). *Англијски елементи у руским языку*. Нови Сад: Руске слово.

ИНТЕРНЕТ

MNL: Magyar néprajzi lexicon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/index.html>

Aleksander Mudri

THE GERMANISMS IN CROP AND VEGETABLE VOCABULARY OF THE RUTHENIANS IN VOJVODINA

Summary

In this paper, we try to shed light on the traces of former contacts between the Ruthenians and the Germans in one of the spheres of life. More specifically, the aim of this paper is to present the influence of the German language in the formation of agricultural lexis of the Ruthenian language. We have analyzed the material collected during field research for the work titled „Crop and vegetable lexicon”. It has been stated in the Ruthenian linguistics that the migration of the Ruthenians to Bačka was one of the most important moments in the development of the Ruthenian language. Due to this, we distinguish old and new germanisms. The analysis has shown that a half of the presented germanisms is a part of the old layer and a half of them is a part of the new layer. The old germanisms were borrowed when it was necessary to mark plants, tools, appliances, field or parts of a field, measures etc. The new germanisms were received to name machines, tools, plants etc.

Keywords: Ruthenian language, crop and vegetable vocabulary, loan-words, germanisms.

Юліян Тамаш

Оддзелене за русинистику
Філософски факультет
Університет у Новим Садзе
tamasjulijan@gmail.com

ПРО ПРИРОДУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПРИРОДУ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Абстракт: У кінці письменник, який не лише пише свої, але й розтлумачує чужі тексти, знаходиться у такій позиції, у якій жінка, будучи одночасно й матір'ю і коханкою, або, якщо комусь більше до вподоби, як батько, який піклується про сім'ю, але одночасно кохається з іншими, думаючи, що це є його природне право, бо йому добре, і чому б іншому мало шкодити якщо йому добре. Через це один священник, на запитання, у чому полягає гріх, коли двоє закоханих, чоловік і жінка зустрічаються, кохаються, навіть якщо вони одружені, без будь-яких наслідків, з-за кохання, як повторного творення світу – а ми сказали, що, за дефініцією, цим завжди є і писання – відповів: «Ну, це не є гріхом, синку, доки інші не дізнаються про нього». Отже, не мусимо обов'язково завжди усі істини сказати, їх можна практикувати й передчувати, а промовляти лише те, що людину піднімає у світло й історію, а не те, що звалює її в калюку й зло. Це різниця між янголом й Сатаною, між людиною й звіром. Бо і звір любить своє поріддя, як сказав Тарас Бульба своїм козакам, але лише людина з людиною по душі може зріднитися.

Точніше, у позиціях і віруючого, і єретика, я шаную Абсолют і смисл, який для мене все ще незбагнений, але обираю позицію єретика, бо усвідомлюю і недосконалість цього світу, який не є достойним однієї незаслуженої дитячої сльози, як свідчать Томас Манн у «Будденброках» й Достоевський у «Бідних людях». Усе це не означає, що і Бог був слабким, і через те його твір не є досконалим, або що він злий, і без причини нас виставляє спокусі та стражданню. Невже він насолоджується, коли ми страждаємо. Невже це є сенсом існування світу і людини.

Звичайно, я готовий на цьому і на тому світі відповідати за всі свої ересі. Я ще не повіддавав усі свої борги, хоча гадаю, що на цьому світі вже довго відплачую свою єретичну позицію:

*Чи ти бачиш той дим, Юліане Ташу? – / то сусід у саду палить
листя, ботвиння, роки. / То надій твоїх дим, твоє щастя, що тягнеться в
небо. / І не дужче рослини, що сонцем налита, / а лише як видіння і негіданий
сон. / Коли так, то іди й засни / для забуття або вічності. / Якщо будеш і
далі, то будеш не тим, / що про себе ти думав. Віднині вже будеш / тим, що
інші про тебе подумують.*

(Ю. Таш, Сходження в день, висловлене зі смерком)

У мого онука Павла є два визначення, які, з аспекту його трирічного досвіду, є повчальними для нас, які вважаємо, що ми є тими, хто вирішує долю світу. Ці питання наступні: *що це і що нам зараз робити*. Тому сьогодні говоритиму на тему, що являє собою природа літератури, а що природа вивчення літератури, адже природу фактів та речей не можемо ніколи змінити остаточно, без огляду на заманливість та силу релятивізації інтерпретаціями, риторичними звабами чи емоціями. Пов'язані, ці дві природи займаються тією самою річчю, тобто їх не можна роз'єднати, але висновки, найчастіше, є суперечливими, хоч і не обов'язково. Поганий письменник є важливим для науки, а гарний письменник нічого визначального вченому не сповіщає, якщо у нього немає вродженої схильності до літератури. А люди, за допомогою емоцій, пов'язують себе з першим або другим.

Сьогодні я почуваю себе хлібником, який з власного борошна замішує та випікає хліб для себе й ближніх, і водночас їм пояснює як і чому саме так все це робить. Бесідную, отже, на тему автопоетики.

Причому нагадаю вам про два глибші життєві досвіди, які умовно називаю, перше – риторичним лукавством Одиссея і, друге, – силою, чи може слабкістю, жіночої природи.

Кожне лукавство, – політичне, риторичне або поетичне, не вважають ефективним довгостроково, ані ж зовсім чесним. За свідченнями сучасників, Одиссей був спритним оратором, але завжди говорив важкувато, з труднощами, начебто витягував істини з найглибшої глибини власного буття. Аж ніяк красномовно та легкомовно, бо переконався, що красномовством та легкомовством промовець викликає підозру у слухачів, чи не йдеться може про намір мовця завести їх та обманути.

Кожен залицяльник, – а письменник є, згідно з природою літератури, і залицяльником, – знає, що кожна жінка по-своєму красива, хоча декотра з-поміж них є красивішою та бажанішою, але немає жінки, навіть ані такої, яка усвідомлює, що не належить до тих найкращих, яка б не хотіла почути, що вона є красивою та бажаною, якщо не ввечері, коли погаснуть світла і вона залишається наодинці із власною свідомістю про міру речей, то хоча б у ту мить, коли чоловік хоче її звабити, тобто намовити на повторне створення світу між двома істотами, які обдаровуватимуть одна одну даванням, а не лише відбиранням. Звичайно, складна позиція письменника, тобто залицяльника, не є водночас і позицією літературознавця, себто чоловіка, чия дружина опинилася в дилемі: віддатися спокусі та забути про чоловіка, чи речі назвати справжніми іменами й залишитися «чистою».

Тому я не вірю знавцю літератури, який ніколи не написав принаймні пересічного віршика, чи то оповідання, хоча дуже ймовірно, що дослідник літератури, на відміну від письменника, є нудним чоловіком жаданої та пристрасної Анни Кареніної. Письменнику залишається обирати між позицією Одиссея та залицяльником, чи то водночас бути одним і другим, і нудним старим Кареніним і, на перший погляд, здавалося б, звабливим Вронським, якщо це не суперечить природі речей, а переконанням цього промовця є, що не суперечить. Або, зрештою, бути й одним, і другим, а все таки чимось третім, бути тим, хто розуміє і слабкості і доброчесності і Кареніна і Вронського, і очікування Анни, а це вже є узгодженням особистості, а ніяк боротьба монструма всередині однієї істоти, або принаймні позиція актора, як людини абсурду Камю.

1.

Искони бѣ слово, записав перший слов'янський перекладач Біблії, тобто – споконвіку було слово. Після того *Слово втілюлося, тобто стало Світом*. Так поети – при цьому маю на увазі всіх письменників, без огляду на те, чи вони пишуть вірші, оповідання, роман, драму чи есе, немов втіхою, тішаються ілюзією, що здобули божественну силу, за допомогою якої самі беруть участь у повторному створенні світу, завжди, коли розпочинають особистий новий текст і виписують його

перші слова, точніше речення, бо лиш в реченні світ отримує більш визначеної форми. Не зважаючи на те, що дефініції більше опускають, ніж визначають, це є моєю найкоротшою відповіддю на запитання – що являє собою література.

Неначе розчленування світу у мові, література є мовленням людської душі, із центру екзистенції, тут і тепер, начебто саме зараз, промовлянням, зароджується світ:

Узяти плахту неба, / пшеничну ниву з маками або нескошену загінку / і вістрям ока имат один відкряти. / Відкряти з терпінням ревнивого уколу голки. / Продіти в голку найсвітлішу нитку чи сонця, чи дощу. / Подекуди шитво вузлом бурульки зав'язати, / тоді перегатити косам габи веселих течій. / А вже як маки скорять сором, хустину можна зняти, щоб губ метелики злітали на шию і на плечі. // А прийде старість – не хустина, а пітьма косам перегатить габи веселих течій. (Ю. Тамаш, Хустина)

Уявлення, а це є пов'язування та переплітання начебто віддалених речей, явищ, істот та значень:

Помremo між мигом ока. Пам'ять наша крихка. Політ недовченого голуба. Прозорий дзвін небес над нами. Запах любої шкіри. Гик дитини над груддю. Наливання сім'я в жони. Корінь, щасливий, що є кому його вирвати. Біль, що його продовжуємо самокатуванням. Зваж, то благодатна рука провидіння над нами! Не сумнівайся, сумнів знайде собі привід. Не будь нещасливим, нещастя знайде собі привід. Не кривдь, кривда зле насіння розсіює, а вітри його разносять на всі сторони світу. Не чекай лиш на добре, бо добро нас цілує рідко. Чекай, дочекаєш. Після дня надходить ніч, а після ночі – день. То благодатна рука провидіння крізь шкіру нам шепоче. Будемо у сонці променем праху. Пишиною ялицею. Стрункою тополею. Далеччу в польоті птахи перелітної. (Ю. Тамаш, Вдихни, видихни)

Одивнення або онезвичнення узвичаєних уявлень про людину та світ:

Краса одна. / І відкривається однаково, / чи буде це ранкова квітка, / чи гола жінка. / Лише садівнику краси / потрібен дар окремий: / потрібно вивчити, як думається серцем / і як, коли не стане глузду, / лишити іншим чисту вроду. / Бо хоч краса одна, / не все одно, що розпочнуть з тобою, / садівником шаленим, що по службі / уранці

сперся на стегно жіноче, / а ввечері, як вигнаний із дому, / на дальню далеч сперся оком. (Ю. Тамаш, Відкриття краси)

Одночасність здійснювання неоднорідних подій, внаслідок чого монтаж та гротеск, як одночасний прояв вищих і нижчих шарів всередині людини й світу, стають природою літератури:

Після тяжких військових маневрів, троє відзначених / солдатів вільні. Оглядаючи / з гори село під вишневим цвітом, / колективно самозадовільняються. Хто перший кінчить, / отримає пиво. На весняному вітрі, великими / сніжинками летить чоловіче сім'я в долину. / Зустрічаються осінь та зима, помітить той, який у їдальні вип'є завоюване пиво. / Уявіть собі, що ви у Японії... У селі, над / яким даремно розливається чоловіче сім'я, / некрасивій дівчині чоловіча сила сниться. Бринять / прозрілі фрукти. Світи під дівчиною розкриваються. / Падає на одну і ту ж постіль, / чекає одна і та ж доріжка, клямка / неторкнута. На благому весняному вітрі / сушиться сім'я. Солдати під масками / вчиняють опір невидимому ворогу. / Важка, жадібна пісня лунає над місцевістю. Розчиняються / голоси. Сплутуються у гілках та травах. / Волею доброї матері землі, трохи гордості / й сенсу залишають на кращі часи. / Застібаються чоловічі замки. Їх також втішить / блага рука смислу. Злучаться зима з весною (Ю. Тамаш, Чоловіче сім'я у вітрі)

Трансцендентність, тобто відображення всесвіту в деталі, у поетичній картині, але водночас, у протилежному напрямку, і деталь має вирішальне значення для функціонування всесвіту:

Осінь. Пізня вже година. / В купу зсипане вугілля / жде, коли його в котельню змечуть. / А по нім – дубове листя. / Дві медсестри молоді в каталці / котять діда до трупарні. // Я стою в дворі, промерзлий. / І не бачу, як із неба / мутне олово старому в очі летить. / Лист дубовий, вітром гнаний, / втишився йому під серцем. // Я стою, заціплений. / У трупарні донедавна лампа завжди світить. / А круг неї у німій галактиці / тіні вмерлих носяться, кружляють, / черги ждуть, щоб випасти з орбіти. // Я стою, залякло в смерть задивлений. А медсестри, сміючись, вертаються. / Над вугіллям зблили дві лопати. (Ю. Тамаш, Лікарняне світло)

Рефлексія та універсальні вислови не доходять до філософської системи, хоча її в світі тлумача можна встановити, але це буде роздро-

блена система, у якій, як і у світі прислів'їв, перевіряєте кожен окремий досвід, отож умовою для розуміння кожного окремого вислову не є знання сукупності висловів, звідти оптимальною письменницькою позицією є та, яка з'єднує ліричний суб'єкт з об'єктивним корелятом, у чому далі упізнаються і людина, і час, і всесвіт. А цього можна оптимально досягти не лише в поезії, але й у промові, у різновиді риторики, яка з'єднує особистий досвід з об'єктивним корелятом природи фактів, які обираються й поставляються один за одним у референтній послідовності:

У ВІЧНОСТІ БАТЬКО АВРААМ І ЙОГО СИН ІСАК, жителі десятого кола Пекла Данте, разом із Фаринамом й Кавалкантом, згідно з фігуративним тлумаченням досвіду й Всесвіту, п'ють «московську», смакують ікру з сибірського осетра і плачуть, нарешті плачуть, але очищені від тягара плачу доки один одному звірюють два найбільші земні досвіди.

Ісак Лабош признається батькові Авраамові, що в житті треба боротися задля певних цінностей людської гуманності, а не лише вірити у вічну пам'ять, яка із земними долинами зрівняє гори а зору із баюрою, у якій споглядає своє обличчя.

Батько Ісака, Авраам, знову, признається, що добре є, що існують історична аура та вічний оптиміст, бо, у протилежному, його син би у земному житті, скільки б не був доброю людиною та вічним оптимістом, ніколи не зазнав сатисфакції.

Батько й син нігтями луцять лушпайку з дозрілої молододі березі і то один, то інший підставляють долоні, у які цідиться сік. Поки п'ють зі жмені, коли один або другий підніме голову, у їхні очі заселяється знову народжений старик, Сонце, і рознімає вуста на усмішку, а серце змочує поле обросле живописними мальвами. (Ю. Тамаш, фрагмент роману «Скупаний у вічності»)

Коли немає раціональних відповідей на питання розуму, література натомість пропонує завжди нову казку, чим міфічні всесвіти певних традицій переходять у літературу, основою якої є досвід позамовної дійсності.

Ані філософія, ані пташиний спів, література є царством метафізичних якостей, у якому важлива і чіткість думки, не команди й телеграми, улюблені владам та війську, але т.зв. шум у комунікатив-

ному каналі є тією ознакою природи літератури, яка встановлює т.зв. царство метафізичних якостей. Тому зграї журавлів, переносючи свою журбу небом з однієї вітчизни в іншу, завжди в одну летять, а на іншу безперервно обертаючись дивляться назад.

У літературі нічого не забувається, і те, що нам не було ясным за життя, буде у вічності, як віра у «золоту ауру», коли кожна неповторна мить запам'ятовується, чим мить розширяється на вічність. І письменники не є кінцями, ані тими найблагороднішою породи, які між собою змагаються, спонукані творчим інстинктом, а змагаються всередині самих себе, зі сенсом світу, у намаганні зрозуміти його, і перевищуючи людські межі, помічають, хоча б на мить, обличчя й сенс світу й існування людини у ньому. Тому писання є актом кохання, яким на мить і забувається світ, але і подаються пригоди з простору несвідомого, щоб обдарувати читача хоча би сяйвом розлитим по воді видимого.

Захист простору чистоти:

*Сорок років ось проминаю зиму / наче монах, старик спокійний.
/ До неба притулений, крок за кроком, / у себе заглядаю, по білому во-
лосі пальцями перебираю. // На Квітну неділю / у пізніх роках пізніє
кохання / стою в черзі / за всі пропущені кохання помножений. / Че-
каю перед Твоєю церквою. / Мене докликав дзвін туги / за вербою, для
дітей, для вінчаної. // Для чужої а моєї, одну вербінку / прошу, Отче,
двічі освячену; / і другий раз її слезою очищену і благословенну / доки
не засоромиться мною. / Це не сповідається грішник, вибачте, Отче,
/ радіє коханий, і просить, / хоча втратив спокій сповіді, / аби жага
за чужою умножилася й була: / щасливий той, хто щастя упізнає /
і нікому й нічому його не віддає. // Перед святою ніччю я не знаю де
ти, / ані з ким ти. Спиш, або пристрастю перейнята / не чуєш шум
листя, яке під вітром спадає / з мого саду. Не давись / у яловій чоло-
вічій хвилі / навіть якщо тебе живої не доторкнуться мої губи. // Ти
мене впізнаєш, пізніє кохання, / у чужому саду / у щасті народженої
дитини / у глибоких обіймах останнього коханця. // Хочу тебе / голу,
сповнену пристрастю / не важливо коли / не важливо з ким, / з чоло-
віком вінчаним чи чужим, / таку, яку тіло моє тебе пам'ятає. / Тоді
тебе здожене моя похоть / і, немовби ця вербінка, благо відимагає.
(Ю. Тамаш, Вербінка)*

Через психічне екзистенціальне бажання за злиттям та зануренням істоти в природі чи всесвіті, смерть не існує, є лише переселення, як каже М. Црнянський:

Більше нема куди: / подих прикладаю зимі. / Мене сп'янує сніг: / лягаю біля дороги. / У грудку снігу дитина мене стискає, / кидає мене його невинна рука. / Тиша гримить, качаюся з гори: / на мене налипає біла покірність. // У грудці тепло. / Зима обіймає як давня мила / що вміла кохати / й у оголеній ночі дівочий / сон розкривати. // Впадаю у прірву. / Що мене там чекає? / Зазнаю і цього, / коли роздавить підощва / Сонця, того, що до себе придивляється перехожого. // Наступного року знову буде сніг. / Зима, минулорічна кохана, нав'є в око / сніжинку тіла заснулого подорожного. (Ю. Тамаш, Сніг)

Література не змінює природу фактів життя, лише зображає її, одночасно, і більш складною і більш прозорою, ніж пересічному читачеві це здалося. Вона є Снінським озером, яке затопило руські села:

Я впізнав тебе, друже, Миколо Мушинко, / на перший погляд по міцній тілесній статурі / й козацьким вусом (гарний холодок для душі). / Лише такий витримує двадцять років під водою / без відпочинку як затоплена Снінська долина. / Чи це, через дуже довгу, і все ще живу нечисту совість / з історії, і географії, і фізично ось, / забираться останній доказ про існування нас / русинів у давніх вітчизнах. / Твань чи гідроцентрально на болоті закриває / залишок бистрої води як поверхні спогаду, / начебто життя після смерті не існує. / Живіші наші смерті від глухих та від силою засліплених / інженерів історій, народів та душ. / Саме тому я прийшов до тебе. / Тепер випиваємо боровичку / смакуємо мачанку з грибів, яку готувала твоя мати / оглядаємо етнологічне село на показ / вже коли вода зі Снінської долини погрожує / переливанням пам'яті. Нехай, від неї вищі наші Карпати! / Історія – наче озеро, у якому, чим вода глибша, легше розпізнаєш дно. (Ю. Тамаш, Горацієва поетика)

Клен у поезії Ч. Мілоша міняє листя, хоча у Сан-Франциску вічне літо. Ніщо не може змінити природу речей і пам'ять, що записана в тілі й духові всесвіту, за якою пори року є старшими, ніж неповторний простір і час. Тому вічність відображається у миті, а всесвіт у деталі:

Не пам'ятаю точно, коли помер Будберг, два чи три роки тому. / Ані коли помер Чен. Рік тому, чи скоріше. / Незабаром після нашо-

го приїзду, Будберг, меланхолічно благий, / Сказав, що спочатку важко було звикнути, / Бо тут немає ані весни й літа, ані осені й зими. / «Мені постійно сняться сніг та березові ліси. / Там, де фактично не існують пори року, не помічається ані як протікає час. / Це, побачите, – священна гора.» // Будберг: у дитинстві – домашнє прізвище. / Мало велике значення у Кейданському повіті. / Ця російська сім'я походження бере від балтійських німців. / Я не читав жодної з його робіт, вони занадто фахові. / А Чен начебто був знаменитим поетом. / Мушу це прийняти на віру, бо творив лише китайською. // * // Палкий жовтень, холодний липень, у лютому цвітуть дерева. / Подружні польоти колібри не сповіщають весну. / Лише вірний клен щороку скидав листя без потреби, / бо так його навчили його предки. (Ч. Мілош, Священна гора)

Письменник є пташкою, якій не можна втрачати різкості зображення світу під нею, у глибині, без огляду на те, як високо вона підніметься.

2.

Природу вивчення літературного твору обмежує кілька факторів.

Один, як я вже казав, є інтерпретація тими, які ніколи не написали ані пересічного вірша, то як їм повірити, що вони розбираються в літературі.

Другим чинником є факт, що між літературною критикою, літературною історією та теорією літератури існують чималі різниці. Скажімо, літературна критика відділяє живу тканину нововиниклого літературного твору від мертвої таким чином, що до твору ставиться як лікар до хворого, якщо не і як до потенційного померлого, а всі ми знаємо, що є і кращі і гірші лікарі, так само як є і кращі й гірші шевці; літературна історія на твори дивиться як на аналіз померлих, а теорія описує структуру, але не доходить до опису чому саме один літературний твір є неповторним і заслуговує на потрактування як твору, якого варто прочитати.

Отже, як письменник, який розтлумачує літературний твір, я стою на боці інтерпретації, з точними теоретичними поняттями, але не для того, щоб ми це вивчення математизували, а щоб на основі теоретичних понять – все рівно чи ми називаємо їх стійкими термінами,

чи термінами індикаторами, як їх назвав мій професор С. Петрович – виділити неповторну різницю, за якою цей твір вважатимуть достойним пам'яті.

Як це робити:

По-перше, тлумач літератури, а я себе вважаю автором, який намагається плекати розуміння для чужої точки зору, є певним чином різновидом людини абсурду Камю, у сенсі в якому він говорив про актора, як про абсурдну людину, бо актор намагається увійти в чужу душу, звичайно, у душу образу, якого інтерпретує, і звідти реалізує захист цієї постаті. Так, на мою думку, доброзичливий інтерпретатор зсередини захищає чужі літературні твори, як зв'язану смислову єдність.

По-друге, жодна методологічна орієнтація вивчення літератури не дає заздалегідь запевнені результати. Основним є впізнати той стрижень суті та творчого начала, який тримає цілісність тексту вкупі, і не дозволяє аби вона розп'ялася у неспритних руках тлумача. Від початку мого вивчення та дослідження літератури я це усвідомлюю, що можна перевірити у моїй першій фаховій книзі «Між літературною теорією та інтерпретацією» (1977). Уся моя пізніша діяльність переконувала мене, що я рухаюся правильним шляхом.

Ані феноменологія, ані психоаналіз, ані структуралізм, ані всякі різновиди стилістик самі собою, цілісністю інтерпретації, тобто пізнанням тієї творчої уяви й того начала, яке організовує враження про зв'язану смислову єдність інтерпретованого твору, не доходять до неповторної різниці. Порівняння є гарним початком, але і гарним кінцем тільки якщо, знову, доходить до неповторної різниці. За Нілсом Бором, порівняння роблять речі простішими, але вони, разом з описом структури, як системи чітких символізацій, все ще є найкращою гарантією для опису субстрату, за яким творчість відрізняється від епігонства. Найбільш ефективним є так званий обмін окулярів різних методологій, у більше, а найкраще – в одного тлумача, якщо він достатньо спритний та охочий цей обмін демонструвати на одному літературному тексті. Не хочеться залишити хибне враження, що промовець занадто висуває самого себе на перший план, всупереч началу риторичного лукавства Одиссея, слід сказати, що знаю і інших тлумачів, які поділяють це переконання та практику зі мною, скажімо в україністиці такими є Богдан Рубчак, Леонід Плющ або Іван Фізер. А

тут слід відрізнити тих тлумачів, до яких Бог був милостивим, і обдарував їх розумінням чужої точки зору, від тих, яким дав лише свербіння у пальцях і позицію вирішувати про долю інших, насамперед силою політичних атрибутів, а не силою аргументів і творчості.

3.

А про що будемо, письменники й тлумачі літератури, судьбою пов'язані з таємницями і глибинами людської душі, говорити в кінці, якщо не про мораль. Що зробити для інших, аби себе збагатити і винести на світло й достойність? Ось мої ціннісні орієнтири.

Людина за собою повертається, аби їй дорога була відомішою, бо не заблукав не лише той, хто знає, куди вирушив, але й той, хто вміє, якщо потрібно, повернутися туди, звідки прийшов. Людина є очерет, яка думає, і не веде розмову лише з іншими очеретами, але й із місячним сяйвом, тому і місячне сяйво може бути поглядом на світ.

Скоріше, ніж здобудуть право замовкнути, людина й письменник мусять багато чого сказати, оскільки дещо не можна сказати, якщо воно не існує, але водночас, воно не існує доти, доки його не буде сказано.

Причиною виникнення явищ є внутрішня міра речей, а опис є їхнім розумінням.

Чужа слабкість не є моєю доброчесністю.

Вірш, есе, промова, література взагалі, є відкопуванням живої ідеї з-під шарів мертвої мови.

Жінка є і подарунком і покаранням, і вона зникає завжди після любовного пробудження.

Старики найкраще знають, який дорогоцінний срібняк з останніх років життя, але старість має сенс тому, що вони, втомлені життям, передаються смерті, як полегшенню після тиску нестерпної легкості існування.

Без пильної свідомості у мисленні, і толерантності у поведінці, людина є рідиною, яка свою форму пристосовує до посуду, в яку її влито.

Любов до інших є найбільш переконливою та тривкою тоді, коли сам собіобираєш найважчий шлях, по якому будеш рухатись, щоб інші по ньому і самі легше пройшли.

Завжди, коли помічаю сяйво у ночі, або відчую тремтіння листа у безвітрянім дні, я знаю, що це твоя думка, брате в самоті.

Дощ є найбільш плідючим тоді, коли Твої руки, немов краї рай-дуги, мене обіймають.

З болі та терпіння мати народжує дитину, письменник втілене слово, життя – красу, рибалка – сенс блукання, вірна дружина – кохання з чекання, а ніч – Сонце, яке щоразу знову народжується з безмежного моря темряви.

Людина без джерела є звичайним паростком.

Мені слід показати вам де свіжа вода, а вам – нагнутися над нею та напитися, або залишитись спраглими.

Мало нас, які намагаємось бути добрими, тримає рівновагу супроти зла цього світу. Не завжди точно, що у здоровому тілі здоровий дух, бо знаю багато здорових тюхтіїв, але здоровим безумовно є той, як сказав мій п'ятирічний онук Павле, хто – добрий.

За переконаннями, найсильнішим та найжурливішим є братство між людьми.

Ми завжди йдемо назустріч часові, а те, чого в нас не було, не можна було ані втратити.

Інтелектуала, немовби журавля, історія та зграя женуть у височінь. Покладіть руку над очима й пошукайте його у височині духу й моралі. Йому й вам на втіху. Він належить зграї, у якій часто і смердить, але у ній тепло, бо зграя не є його основною мірою речей.

Господи, ти є моєю кращою можливістю, Ти не є тінню, у чийй прохолоді наші тіла у смерть бубнявлють, а прохолодою, у якій наші душі відпочивають.

Важливим є той дар мови, за допомогою якого спілкуємось зі сенсом існування так, що нам це полегшує життя, звичайно, не за рахунок повідомлення того, що хочемо чути, а не того, що є правда.

Німа сусідко, від ранньої молодості намагаюся дещо довідатись про тебе. Окрім запрошених, голосу та обличчя твого я не бачив. У ранню весну я захотів повіситись на розкішній, щойно розцвілій черешні перед батьковим вікном, щоб бути вищим та заглянути у сусідський двір. У мене не було мужності, на жаль, або на щастя, все ще не знаю. Та нестача мужності залишилась досі, лише з роками страх стає все слабкішим. Не виглядаєш, сусідко, Смерті моя, так страшенно й

неприємно, як у ранній молодості. Ще трохи, і пожадаю притулити голову на твоє плече.

Дітям добре, доки мають живих батьків. Доти між ними та смертю є кому їх захищати та обороняти.

Коли людина живе в мирі із собою та зі світом, це зумовлене її силою, чи її слабкістю?

Чому добра людина, Альоша Карамазов менше переконливий від своїх братів, пристрастям та порокам присвячених Івана та Дмитра, а окремо батька Фйодора? Чому ті, які намагаються жити чесно – терплять, і завжди гіршого зазнають? Чому зло ефективніше від добра? Тому, що мало Христа всередині і навколо нас. Тому добрі засуджені на терпіння й страждання, а злі на задоволення й розкіш туземного життя. А що роблять ті, які хочуть стати політиками, для того, аби цього не сталося? То як впізнати щастя в терпінні, коли воно перебуває поза людського досвіду, а до божественного досвіду ми доступу не маємо?

Якщо ви, як суб'єкт, не будете займатися політикою, політика буде займатися вами, як об'єктом, бо й тоді, коли вважаєте, що щось вирішуєте, вами вже маніпулювали і ви обираєте те, що вам центри політичної сили простерли.

Пустою є кожна дефініція, яка більше пропускає, ніж визначає, а пустими є лише ті люди, які не турбуються Господом, – не як віруючі, а як захисники простору чистоти.

Нехай Господь простить мені всі сумніви, вимовлені мною, – не щоб його принизити та понизити у святому Дусі, а вимовлені як подяка того, хто шанує розум та талант, якими Бог його обдарував.

Молитва є, немовби, джерелом бистої води у калюжі, як сказав теолог Т. Іванчич. Навіть якщо не відвідуємо церкву порядно, і якщо не молимося завжди, коли Господь цього вимагає, я прочитав, що добре виконана робота Господу є однаково дорогою, як і найглибша молитва. Це мене втішає і підтримує робочу кондицію, так само, як надає сенсу моєму існуванню.

Голод селянина за землею, художника за Твором, є лише віддача долі, яку нам Господь призначив.

Багатії та могутні, політики та криміналі, усі, які від життя хапають силу, насолоду та славу, все життя змахують рукою коли згаду-

ється Книга та її значимість, а в кінці життя бажають написати Книгу, або принаймні увійти у Книгу. Тобто – у пам'ять. Звідки цей оборот?

Книга є заміною для пам'яті, а пам'ять є ознакою вічності. Потріба за тривалістю, чією інтенсивністю насолоджувалися перелічені себелюбі жаднюги, мовбито купання у забутті справжньої природи світу, накопичуванням тілесної сили усвідомлюють значення душі й духу. Тому тіло замінюють записом, а свою перехідну тілесність намагаються зберегти в дусі, який не заслужили. Найчастіше для них вже пізно. Книгу треба заробити. Через це, такі книжки, в яких описуються на злі засновані слава й сила, скоріше свідчать про перехідність тіла й влади, ніж зберігають їх у фальшивому земному тріумфі.

Замість Книги отримуємо порожнечу з гарним дизайном.

Такі жаднюги забувають, що не кожен день є святом, та що звичайний день ближчий до вічності ніж святковий.

Проте, свято усім одночасно накладає бути однаковими і бути єдністю, чого недостойні забувають. А коли свято минає, у звичайному дні, як і у вічності, кожен є тим, ким був перед святом.

Письменник цього ніколи не забуває й тому Господь йому дарує Книгу.

Усе це я вимовив як власні найглибші пізнання, не користуючись визначенням жодного чужого досвіду, свідомий й вдячний за неповторність свого єдиного земного життя. Звичайно, це є стислою суттю усіх моїх розмов із собою та світом.

4.

У кінці письменник, який не лише пише свої, але й розтлумачує чужі тексти, знаходиться у такій позиції, у якій жінка, будучи одночасно й матір'ю і коханкою, або, якщо комусь більше до вподоби, як батько, який піклується про сім'ю, але одночасно кохається з іншими, думаючи, що це є його природне право, бо йому добре, і чому б іншому мало шкодити якщо йому добре. Через це один священник, на запитання, у чому полягає гріх, коли двоє закоханих, чоловік і жінка зустрічаються, кохаються, навіть якщо вони одружені, без будь-яких наслідків, з-за кохання, як повторного творення світу – а ми сказали, що, за дефініцією, цим завжди є і писання – відповідь: «Ну, це не є

гріхом, синку, доки інші не дізнаються про нього». Отже, не мусимо обов'язково завжди усі істини сказати, їх можна практикувати й передчувати, а промовляти лише те, що людину піднімає у світло й історію, а не те, що звалює її в калюку й зло. Це різниця між янголом й Сатаною, між людиною й звіром. Бо і звір любить своє поріддя, як сказав Тарас Бульба своїм козакам, але лише людина з людиною по душі може зріднитися.

Точніше, у позиціях і віруючого, і єретика, я шаную Абсолют і смисл, який для мене все ще незбагнений, але обираю позицію єретика, бо усвідомлюю і недосконалість цього світу, який не є достойним однієї незаслуженої дитячої сльози, як свідчать Томас Манн у «Будденброках» й Достоевський у «Бідних людях». Усе це не означає, що і Бог був слабким, і через те його твір не є досконалим, або що він злий, і без причини нас виставляє спокусі та стражданню. Невже він насолоджується, коли ми страждаємо. Невже це є сенсом існування світу і людини.

Звичайно, я готовий на цьому і на тому світі відповідати за всі свої єресі. Я ще не повіддавав усі свої борги, хоча гадаю, що на цьому світі вже довго відплачую свою єретичну позицію:

Чи ти бачиш той дим, Юліане Тамашу? – / то сусід у саду налить листя, ботвиння, роки. / То надій твоїх дим, твоє щастя, що тягнеться в небо. / І не дужче рослини, що сонцем налита, / а лише як видіння і негаданий сон. / Коли так, то іди й засни / для забуття або вічності. / Якщо будеш і далі, то будеш не тим, / що про себе ти думав. Віднині вже будеш / тим, що інші про тебе подумаютъ.

(Ю. Тамаш, Сходження в день, висловлене зі смерком)

Julijan Tamaš

ABOUT THE CHARACTER OF LITERATURE AND THE CHARACTER OF STUDYING IT

Summary

Originally, there was letter B, wrote the first Slavonic translator of the Bible, in other words in the beginning was the word. After that *the word was made flesh, or in other words it became the World*. That is how the poets-by which I mean all writers, no matter if they write poems, short stories, novels, dramas or essays-as a consolation, accepted a deception that they acquired a divine power which they use to participate in the creation of the world, all over again, at the moment when they start their own new work. Although definitions leave out more than they say, this is my shortest answer to the question what literature is.

As a judgment of the world in language, literature is also: the speech of human soul, from the centre of existence, here and now, as if right now, by pronouncing, the world is being created;

imagination, and that is connecting and permeating seemingly distant objects, phenomena, beings and meanings;

amazement or making uncommon petrified pictures of man and the world;
the simultaneity of the diversity of events, because of which the installation and the grotesque, as a simultaneous demonstration of higher and lower levels in a man and the world, form the character of literature;

the transcendental, or in other words the reflection of the universe in a detail, in a poetic image, but at the same time in the opposite direction and the detail is of vital meaning for the functioning of the universe;

the reflection and the universal statements do not reach the philosophical system, although it cannot be established, but it is a crashed system, in which as in the world of proverbs, you check every single experience so that the condition for understanding a statement is not being acquainted with the wholeness of the statement;

when there are no rational answers to the questions of the mind, as a substitute literature always offers a new story, by which mythical universes of single traditions become literature whose base is the experience of reality that is out of language;

neither philosophy nor the singing of the birds, literature is an empire of metaphysical qualities in which the legibility of the message is important, not commands or telegrams favorite to the authorities and army, but the so called

sound in the communication channel is the distinction of the character of literature which establishes the so called empire of metaphysical qualities;

in literature nothing is forgotten and what is not clear during our lives will be in the eternity as faith in “golden aura” where every inimitable moment is remembered, by which the moment spreads to eternity;

the defense of the space of purity;

because of psychic and existential desire to dissolve and blend the being into the nature or the universe, there is no death; there are only migrations, as M. Crnjanski says.

Literature does not change the nature of life facts, it just shows it, simultaneously, both more complex and transparent than it would seem to an average reader (Lake Snin washed Ruthenian villages; maple in the poem of ?. Milos changed the face although it is eternal summer). The writer is a bird which, no matter how high it flies towards the sky, must not lose the sharp picture of the world under it.

The character of the study of literature is limited by several factors.

One is that it is being interpreted even by those who have never written a simple poem, so how can we believe that they know something about literature.

The other factor is that there are many differences between literary criticism, the history of literature and the theory of literature. For example, literary criticism separates living and dead tissue of a new literary work in the way that it relates towards the work as towards a potential dead man; the history of literature observes the works as the analysis of a dead body, and the theory describes the structure, but does not come to the description according to which a literary work is inimitable and deserves to be read as valuable.

Therefore, as a writer who interprets literature I am in favor of the kind of interpretation with the precise theoretical terms, not to make this study mathematical, but to describe, on the basis of theoretical terms-whether we call them solid terms or indicators, as my professor S. Petrovi? says-the inimitable difference, according to which that work deserves to be remembered.

How to do this:

Firstly, the interpreter of literature, and I consider myself an author who tries to cultivate the sense for someone else's point of view, is a sort of Camus' absurd man, in the sense in which he spoke about an actor as an absurd man because an actor tries to penetrate into someone's soul, of course of the character he plays, and hence to defend that character. Thus, in my opinion, a positive interpreter inside himself defends someone else's literary works, as a connected meaningful whole.

Secondly, not a single methodological orientation in the study of literature gives guaranteed results in advance. A basic thing is to recognize the axis of the

sense and the author's principle which holds the whole text together in order not to be spilled in the inexperienced hands of the interpreter.

Neither phenomenology, nor psychoanalysis, nor structuralism, nor different kinds of stylistics reach the inimitable differences. Comparison is a good beginning, but also a good ending only if it reaches the inimitable differences. According to Niles Bore comparisons make things simpler, but together with the description of the structure as a system of legible symbolization, it is still the best guarantee for the description of the substratum which makes the difference between creative work and epigone. The most efficient is so called change of the glasses of different methodologies of more but it is better with one interpreter, if he is skillful and well-intentional enough to demonstrate that change of glasses on a literary work. And here there is a difference between those interpreters towards whom God was merciful and gifted them with the sense for someone else's point of view, different from those who got only the itch in their fingers and the position to decide about the destiny of others.

In the end, a poet, especially the one who does not only write his own but also interprets other people's works, finds himself in the position in which a woman is the mother and the mistress at the same time, or if someone prefers it this way, as a father who takes care about his family but at the same time is having an affair considering it his natural right, because he feels all right and why would it harm anyone if he feels that way. More precisely, in the position of a believer and a heretic, I respect the Absolute and the sense which is still inconceivable, but I choose the position of a heretic because I am aware of this imperfect world which is not worthy of an unmerited child's tear as Thomas Mann and Dostoyevsky show. This entire means that God was weak, so his work is imperfect, or evil, and he tempts us without any reason.

Certainly, I am ready to take the responsibility for this and the other world for my heretic deeds which I have not paid yet, although I believe that in this world I have been paying for my heretic position for a long time.

Університет у Новим Садзе
Філософски факультет
Оддзелене за русинистику

РУСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ПОКИДАННЯ ПОЕТИК ХХ ТА ПРОВІЩЕННЯ НОВИХ ПОЕТИК НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація: Кінцем минулого та початком цього віку в руській літературі крім неминучої зміни генерацій помічається що, завдяки диктату часу та історичних діянь, міняється й відношення до традиції літературизації життєвих реалій, успадкованих із періоду тривання художньої літератури протягом попередніх 100 років. Один із основоположників художньої літератури Михайло Ковач покинув історичну й життєву сцену, а літератори, які створювали протягом другої половини ХХ віку, шлях від поодиначного та колективного до універсального розпочинають в оживлянні давно насталих міфів.

Ключові слова: руська література, українська література, Руське слово, Михайло Ковач, Дюра Папгаргаї, Штефан Гудак, Микола Шанта, Михал Рамач, Наталія Канюх, Агнета Бучко–Папгаргаї, Саня Тиркайло.

У першому десятилітті ХХІ віку руська література починає видужатися від „худих корів” з кінця попереднього віку, яких спричинили як загальні суспільні обставини, так і сутички серед національних інституцій. Це додатково навантажило стан у культурі русинів. Після воєнних сутичок, русини, ті у Сербії (Воєводині) і в Хорватії, поділені державним кордоном і цим чином маленький національний корпус став ще роздрібленішим, а також і процес щезування додатково прискорений. Передбачається, що це насамперед помітиться на прикладі нечисленних русинів у Хорватії, статус яких, хочай у інституціональному значені, ніколи не був на тому рівні, на якому він був у Воєводині. Знову сталося, що русини знайшлися одні проти одних, з обох ліній фронту, щоб знову не дожилися війни як „свої війни” і, що

вони знову готові одні одним пробачити за мимоволі вчинені діла, яких вони б найохотніше, вже від раніше відомими й довгий час будуваними механізмами забуття, хотіли потиснути в глибини нікчемності.

На внутрішньому плані, на плані охочого діяння, ситуація значно важча. Ні на початку цього віку русини не вирішили питання свого етногенезу, та згідно цьому й дефінування національного ідентитету, навіть можна сказати, що вони цю проблему ще додатково проглибили. Теперішня ситуація делікатніша тому, що, принаймні в теперішній час, не можуть більше вимагати арбітражу ідеології, державного примусу и тому ні пристосування до накиннутих рішень, але вони самі зустрічаються з власними ваганнями, в яких не бракує пристрасті, а так само й занадто вагомих слів, та неспроможність, щоб подолати константу внутрішньої дезорієнтації. Але, після більше ніж чверть тисячоліття існування на теренах південної Панонії, русинів важко інакше уявити і кожна нова генерація пристосовується до факту, що самім собі не вміють подати відповіді, які були б зрозумілі їм самим та й оточенню і допитливості, яку можна підвести на просте запитання: „Хто таке русини, й кому вони найподібніші?”

В рамках вищезгаданого, руська література без присутності великих іновацій у значенні нових вагань, увійшла до першого десятиліття ХХІ століття. До того ще треба додати й факт, щоб ні якась нова періодизація руської літератури згідно англосаксонської, яку презентував Юліян Тамаш (Тамаш 1997), не була функціональною. Історичні події, починаючи від тих до Першої світової війни, потім період між двома світовими війнами, та період до та від 1964 р. до розпаду СФРЮ, являються логічною попередницею періоду творчості насталої після 2000-го року.

1. ПРОЩАННЯ З МИНУЛИМ ВІКОМ

Михайло Ковач, Дюра Папгаргаї і Штефан Гудак, творчо покидають руську літературу, яку вони позначили у попередній половині віку (Ковач її покинув і життєво). Роблять це книжками, виданими у першому десятилітті ХХІ віку.

Книгою вибраних оповідань під назвою *Шепот жеми* (Ковач 2005), Михайло Ковач лишив за собою літературне свідчення про світ

русина, який світ найчастіше бачив як світ бідних, правдолюбних людей, тих, які не дочекалися сповнення бажаної справедливості; світ любові, світ мрій, найчастіше не сповнених. Дуже рідко ставалося, ще й до цієї книжки, щоб свій оповідальний світ Михайло Ковач створював зовні сільського середовища. У селах Сріму, Бачки та Славонії, настають характери й оповідальні ситуації, а вихід з цього середовища в той самий час представляє сутичку із середовищем та й із раніше сприйнятими традиційними вартощами. Національна традиція, національне оточення, безпосередній контакт з природою, а також і матеріальна убогість являються межами літературного світу Михайла Ковача. Світ матеріально забезпечених Ковач від своїх початків аж до кінця творчості ставляв на посміх, а коли своїх осіб вводив у світ національного оточення, його особи зустрічалися з нерозумінням, конфліктами, заздрістю, криміналом, тобто, побуджував у них темну сторону людської істоти. Кара за злочин у цьому світі не існує, справедливості у цьому світі немає. Одиноким винятком є якщо бідні русини стають прихильниками ідей соціальної справедливості, точніше, коли об'єднуються із до себе подібними, але й тоді Ковач першість надає кровній а не ідеологічній спорідненості.

На початку ХХІ віку можна упевнено сказати, що світу самодовільних русинів більше немає. Можна сказати, що все менше є русинів, та й тих, які будуть читати Ковачеві оповідання. На жаль, все є менше й дітей для котрих и про котрих Ковач писав із щирою любов'ю. А Ковач любив дітей, забавляв їх та навчав основним людським вартощам. Так він жив – так і писав.

Книгою поезій *Били янтар* Дюра Папгаргаї (Папгаргаї 2006) представив себе читачам досі невідомою запорукою, яку можна було б назвати насиченістю життям та розчаруванням тим, до чого вірив а також і до тих яким вірив.

Перше, на що Папгаргаї вказує як на ілюзію, це віра до дружби між людьми. Вступні вірші у цій збірці багаті резигнацією (покірливістю долі), розчаруванням та зрадництвом тих, яким вірив, а це від них не очікував. Користаючись біблійною символікою, Папгаргаї приятьельство приводить до зв'язку з мішком срібних грошей або метафорою про змішування болота і половини, з яких важко витягнути загруз-

нуті ноги, а ще тяжче помити їх. Самотність стає парадигмою цієї, до цих пір останньої збірки віршів Дюри Папгаргая.

До того, за Папгаргаєм, долучається й зрадництво організму. Біологічне зникання, яке людину наближує до глибин землі, Папгаргаї омалював як зрадництво тіла у відношенні до душі. Но, у цих віршах Папгаргаї виступає поменше з покірливістю. Можна сказати, що в них пізнається нитка здорового але в той самий час і їдкою гумору, який подібний до виточного, народного, в якому сміхом заховається страх від смерті. А якраз цей і такий гумор, але й іронія, є константою поезії Дюри Папгаргая, які стають виразними тоді як він по-брехтівському звертається до буденності.

Папгаргаї, так само як і багато руських авторів, ностальгичний коли слово йде про село. Урбаністичний осередок, за Папгаргаєм, людину не робить щасливою. Навпаки, людське існування доводить до абсурдності ситуації, подібної до неспроможності людини у замкнутому ліфті, з якої Папгаргаї створює метафору людської незацікавленості щодо долі неспроможної людини у світі, який вона сама створила.

Збіркою оповідань *Бриги и чкоди* Штефан Гудак (Гудак2007), як своєрідним вибором із дотеперішньої прозової творчості, підтверджує одне для літератури незвичайне явище. Гудак найбільшу частину свого літературного опусу творив опираючись на традицію оповідей які настали між двома світовими війнами, а надбудував їх поетикою соціалістичного реалізму, щоб кінцем ХХ віку представив себе руській (але і сербській) громадськості одним творчо інакшим Гудаком збіркою оповідань *Вини и зради*, в яких зачаровуючо творчим чином „доповідає” міфи й легенди із скарбниці східних слов'ян.

Першу частину творить тематичний цикл оповідань які позначені іменем особи про яку Гудак розповідає. У дусі гагіографічної літератури Гудак пише про життя та долі „святих”, бідних, життєво змучених та морально загрожених осіб. У цих оповіданнях Гудак опирається на національний стереотип, точніше на проєктовану картину про те яким він є, або яким би русин мав бути, а в якій русин справжній русин тоді якщо він матеріально бідний, але з моральної точки зору він чесний, працьовитий та ошадливий. Простір бідності це простір щастя, яке оточує природне середовище. Жінка у цих оповіданнях має морально стабілізаторську роль. Без опору сприймає стан справ и

робить їх витерпливими, бо сексуальність виявляла тільки до шлюбу, щоб вибрала собі партнера, з яким буде народжувати дітей, керувати господарством, та поділяти труднощі зі своїм чоловіком. І в Гудака, як і в Ковача, моральні вагання настають тоді як якась із його осіб покине цей світ. Ініціатором мінус вчинку є чоловіча амбіція або жіночий „прабатьківський” гріх, тобто віроломство. У таких ситуаціях особа або незворотно загублена, або при кінці оповідання повертається у світ загубленого раю, щоб нащадкам вказати на виточний ідентитет напроти новонабутому.

Другим циклом оповідань у книжці, або ранішою збіркою *Вини и зради*, Гудак натякнув нову поетику в руській літературі. Цими оповіданнями Гудак розпочав відкривання далекої минулості, яка в творчому значенні глибоко опирається на міф, легенду й апокриф, але він його із перспективи теперішнього часу доповідає однаково, або навіть цікавіше ніж це зробили його анонімні попередники.

2. ДО УНИВЕРСУМУ АЛЕ ІЗ ВЛАСНОГО МІФОСА

Сімдесятих років минулого століття розпочалася, в контексті тодішніх південнослов'янських літератур, універсалізація літературних змістів та літературних вчинків, які наблизили руську літературу до сучасних світових течій того часу. Від Мирослава Стрібера, Юліяна Тамаша, Володимира Гаряньського, Наталії Дудаш, Мирона Канюха, Юліяна Надя, Звонимира Няраді та багатьох інших, які поступово убудовували творчі нововведення й змісти тодішньої творчої чутливості, кінцем минулого та початком цього століття, шлях довів до повторного аналізу пройденого шляху та шукання опертя у власному національному міфосу.

З творчої точки зору, зв'язок між ненаціональним універсалізмом та універсалізацією національного міфоса, це книжки Миколи Шанта *Варґоч* (Коси) та Андрія Гуздера Білянського *Винїцар* (Виноградник) (Гуздер 2004). Про цього другого можна сказати, що його книжка надрукована після авторової смерті, який не здійснив себе сербською мовою, а також ні серйозніше не пробував це зробити русинською мовою. Невеликий його творчий доробок руською мовою, а також і той який перекладений до руської, якої з мовної точки зору і за похо-

дженням належить, цією книжкою зібраний до одного цілого. Руська література і в цьому випадку показала притулком для впису до часу для тих, які це пробували десь інде. Білянський представив себе громадськості як добрий стиліст, добрий знавець класичної літератури, але при цьому і як модерний письменник, щоправда невеликого опусу.

Книжка віршів Миколи Шанта *Варгоч* (Шанта 2004), який за схильністю виразний лірик, на цей раз не приніс ні одного любовного вірша. Незвичайне для Миколи Шанта, коли згадує процес Божої хімії яка розбуджує мрію і створює нове життя, що про жінку співає найчастіше як про жертву насильства, або у кращому випадку це „стегна русинки”. Послідовний до своєї раніше вдосконаленій поетиці, Шанта літературизує очарованість смертю й вічністю, християнством та владою. Людина в поезії Миколи Шанта немає статеве визначення, вона аморфна, заглянута до зірок або до міфа, який їй допомагає вирішити загадку свого існування. Його людину складають повітря, любов, меланхолія, думка, слово як єство, тінь, краплі роси, тонка нитка між берегом та річкою, дуб який падає, єдність людини з усіма живими єствами.

Смерть у поезії М. Шанта є коротшим, але найбезпечнішим, шляхом до Бога, кращий і безпечніший від обдумування життя яке передує смерті. У вірші *Мрежи* людське життя, за М. Шанту, призначене як боротьба в якій кинуті мережи на жертву, вона буде вбитою, а все це діється від імені влади. Мережа губить цей смисл лише тоді як її в руки бере Христос и коли він ловить рибу мережою яку складають зірки. В цьому контексті смерть, але й попередньо життя, отримують вище значення.

Окремий цикл віршів у книжці М. Шанта складають вірші про феномен влади. У вірші *Пребаченє диктаторови* Шанта міняє перспективу з якої співає, і замість спостерігача який стоїть на певній екзистенціальній і суттєвій відстані, стає учасником, глядачем і гладіатором. Він є й жертвою и переможцем, очарований диктатором.

Вихід из міфового Єгипту, Шанта бачить у покинутому просторі щастя. У цьому контексті Еден (Рай) для М. Шанта у національному, сільському та родинному середовищі, тобто там, де його бачать і знаходять інші руські літератори. Каталог загубленого щастя складають

традиційні воєводинські хати, ікона Богородиці, дівоче убрання, веселий син, дівочі пісні.

У протилежностях, про яких співає, Шанта має творчу проблему. Коли співає про універсальне, його поезія подібна до переспівів давних релігійно–філософських текстів. М. Шанті у цьому не потрібний ритм, він починає бесіду. Коли співає про загублений рай, перед нами стоїть лірик натхнений як у антологічному вірші *Оцова раниша молитва*, в якій надвищує границі поодинокого, національного і вписується в час на найкращий можливий спосіб.

За мовою та стилем Михал Рамач є одним из рідких руських авторів у якого без вагання можна пізнати, що обдумовує й творить своєю, матірною, мовою, без допоможної, мови середовища. Наскільки добре розуміє ритмічні й мелодичні можливості руської мови, настільки виказує й розуміння щодо етнікуму про якого співає, про його існування за довжиною та глибиною, його очікування від художника слова.

Михал Рамач збірку віршів *Чукундідов ошмих* (Усмішка прапрадіда) (Рамач 2003) розпочинає програмними вступними віршами, в яких висловлює своє ліричне бачення історії руської мови і народу. У ліричному сповіданні Гавриїлу Костельнику, минуле русина ділить на своєрідний Старий і Новий Завіт. І в інших текстах Рамач доглядає біблійний пафос, який характеризують: недоля яка застала русинів у старому краю; бездержавність і тоді й пізніше; не тямлення нещастя, яке знайшло руський народ і яке переживається як кара за зроблені гріхи; нерусини виконують кару; вища сила у вигляді холери; внутрішня національна дисгармонія; почуття провини за покидання матірнього простору; воскресіння національної держави у старому краю; універсалізація долі поединця у космічних масштабах. Єдине, що бракує цьому корпусу ідей, це месіанізм.

Рамачеве літературизування простору материка спеціально має наголошування географічних позначень, як: Карпати, Верхня земля, Київ, стара руська матір; рівнина навколо Мукачева; Луцьк, Полтава, Пряшів, Ужгород, Галичина, але найчастіше як географічний синонім для материкового простору Рамач вживає Карпати як за вартістю нейтарльний термін. Про Карпати Рамач співає в дусі романтика. Карпати „таємничі і загрозливі”, а русини це люди „які вміють поклонитися,

але й сокирою ударити”. Можна сказати, що Рамач, коли співає про країну прадідів, відступає від для русинів і руській літератури притаманного пацифізму. Романтично.

Коли співає про південнослов’янські краї, про нову батьківщину русинів, у своїй поезії Рамач не вживає уточнені актуальні назнаки. Топоніми мають характер міфічно–поетичних позначень, хоч з підтексту можна пізнати дуже великий ступінь ангажованості, зокрема коли співає про події, які позначили розпад спільної південнослов’янської держави.

В південнослов’янських країнах, і для Рамача, але й для інших руських літераторів, синонімами для русинів та їхнє життя стають: плідні поля, пшениця, церковні дзвони, хліб, робота, набожність, національна свідомість оперта на професійну належність.

У цій ліричній історії русинів, якою можна назвати цю Рамачеву книжку, поет із 1919–го року переходить в період близького минулого. Мабуть, період на близько 80 років у поетичному значенні для поета не був цікавий. А якраз цей період був найзначніший як для стабілізації так і для дестабілізації руського національного ідентитету. Якби сказав, що тут слово іде про творчу обережність і навмісну тишу. Аж останнє десятиліття Рамач літературизував через вірш „Червоний звір”, але як своєрідну антипоетику соціалістичного реалізму.

3. ВИХІД ІЗ ОСТАННЬОЇ ВІЙНИ І СПОГАДИ НА РАНІШІ КРОВОПРОЛИТТЯ

Протягом свого перебування серед русинів, на початку минулого століття, український фольклорист Володимир Гнатюк записав і від забуття вирвав і видав у п’яти томах багату усну руську літературу. Серед його записів знаходяться й бліді літературизовані спогади на участь русинів у воєнних сутичках як у Карпатах так і на інших воєнних просторах, де вони як австрійські підданці брали участь. Цікаве, що Гнатюк ці записи зазначив як перекази жінок і таким чином був наголошений ліричний тон, а також і пацифічне ставлення до згаданих подій. Початком цього віку дві книжки про минулу війну написали жінки–письменниці. В руській літературі від завершення Другої сві-

тової війни жінки–писменниці не були рідкістю, навіть можна сказати, що їхня творчість дуже значна.

Наталія Канюх збіркою віршів *Дом, мур, брудна ріка, мост* (Дім, стіна, брудна ріка, міст) (Канюх 2006), співає про останню війну, яка застала південнослов'янські краї, і стає на незвичайну точку зору щодо цих подій. Незвичайність віддзеркалюється з одного боку у деліризації вчинку як і каміївським ставленням до реалій про які співає. Вірш Канюхової немає ритм звичайний для лірики, немає ускладненість поетичного вислову, її поезія не лірична.

Оповідальність (наративність) не є новиною ні в руській літературі, але Канюхова відійшла і крок далі у деліризації вірша. Наталія Канюх свій творчий суб'єкт оформлює шизофрено, тобто про життєві реалії співає із позиції особи, яка не хоче бути в них, з відстані, яка на хвилину здається навіть неприродною. Але тому каміївська байдужість аж блищить у антологічних віршах.

Сідимо, стара компанія із сусідства, на подвір'ї...

*Чуємо, як в даліні гудять літаки на кілометрами блакитних
Висотах,*

А ми всі спокійно і далі сідимо...

Літаки гудуть все сильніше, вже гарно видно білий слід

На західній частині неба, незабаром чути тупий звук вибуху...

Занадто далеко...

Ми сідимо ще все, начебто, ніщо ніде не діється...

Розмова між нами сумно тече, наче б її не було...

Немає більше запитань, немає більше відповідей...

Літаки кружать майже понад нашими головами

Одна бомба, знову детонація...

Ще все досить далеко від нас ми не налякані,

Так сказати, це нас не стосується

Так сказати, нічого не діється,

*Треба насолоджуватись блакитним небом, гарним теплим
днем...*

Сідимо...

Війна у текстах Наталії Канюх немає ім'я, немає місце тривання, не існує час у якому війна проходить. Місце діяння війни душа письменниці, але можливість передчасної, несподіваної смерті ближча

ніж звичайно, і розкол між душею яка шукає притулку у якійсь новій Арці, новому Римі, має форму потіхи і тривалого спокою. Як остаточний переможець в кожній та і в цій війні, про яку пише Канюхова, це природа, про яку авторка каже, що пробачає, заспокоює, лікує і як остаточний лік пораненої душі дарує забуття. Руська література такий вчинок літературизації війни досі не зазнала.

І темою книжки Агнети Бучко–Папгаргаї *Спокуси Злополя* (Бучко 2006) є літературизація війни. У її поезії війна є явищем, яке потрібно пояснювати. Бучкова попереджує читача, що війн було і в часах до яких історична пам'ять русина не досягає. Було їх більше і довше вони тривали ніж мирні часи, але їх через інтенсивність емоцій довше пам'ятаємо, ними міряємо час, можливо через жертви, зокрема ті невинні.

Мабуть, надаючи фотографічні пояснення при кінці поетичних текстуальних цілих, Агнета Бучко деліризувала свої поезії. Добрий поетичний текст – а потім фактографія, яка поводить у відношенні на вірш як антиматерія.

Но, Агнета Бучко зробила і крок більше тим, що не тільки літературизувала війну і вбивання через абстрактні, політичні цілі, але і через ті найчастіше відомі як „відорана борозна землі”. Цим вона до тої самої полоси ставила загибель людини десь у Карпатах, що дозволяє пацифістичне сентименталізування, і вбивство з–за майна, якого ніхто не об'єктивізує. Після цієї ситуації не лишається нічого іншого тільки ведення полеміки смим собою. Об'єктивно, поетеса й немала з ким іншим.

Час війни є темою і книжки поезій Сані Тиркайло Високо надо мно (Високо надо мною) (Тиркайло 2007). Коли пише про війну, вона не пише „жіночим письмом. У картині, в якій мужчина відходить на війну, домінують вояцькі чоботи і зимовий шаль, а їм протиположений жіночий поетичний, творчий суб'єкт, але ткий, якому обличчя не зв'язане хустиною і повз якого текуть сльози. Тиркайлова розуміє історію, зміни символів, спалені книжки, тупіт солдатських башмаків і зламані руки. А якщо це не вдасться, аж тоді співає про безнадійність.

ЛІТЕРАТУРА

- Бучко–Папгаргаї, А. (2006). *Спокуси Злополя, пісні*. Нови Сад– Вуковар: Союз Русинок и Українцок Републики Горватскей.
- Гудак, Ш. (2007). *Бриги и чкоди, приповедки*. Нови Сад: Руске слово.
- Гуздер, А. (2004). *Винїцар*. Нови Сад: Руске слово.
- Канюх, Н. (2006). *Дом, мур, брудна рика, мост, поезия*. Нови Сад: Руске слово.
- Ковач, М. (2005). *Шепот жеми*. Нови Сад: Руске слово.
- Папгаргаї, Д. (2006). *Били янтар, поезия*. Нови Сад: Руске слово.
- Рамач, М. (2003). *Чукундідов ошмих, поезия*. Нови Сад: Руске слово.
- Тамаш, Ю. (1997). *История русской литературы*. Завод за уцбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- Тиркайло, С. (2007). *Високо надо мну, пісні*. Нови Сад: Руске слово.
- Шанта, М. (2004). *Варгоч, поезия*. Нови Сад: Руске слово.

Stevan Konstantinović

RUTHENIAN LITERATURE: LEAVING THE POETIC EXPRESSIONS OF THE XXth CENTURY AND ANNOUNCEMENT OF NEW POETIC EXPRESSIONS OF THE XXIth CENTURY

Summary

Both a generational change and a change toward relationship to tradition of literature and life reality take place at the end of the XXth century in literature of the Ruthenians in Yugoslavia / Serbia. Mihajlo Kovač, one of the founders of Ruthenian literature left life and literary scene at the beginning of the XXIth century and contemporary poetic expressions are more and more present in the works of younger generation writers.

Keywords: Ruthenian literature, Ukrainian literature, Ruske slovo, Mihajlo Kovač, Đura Papharhaji, Štefan Hudak, Mikola Šanta, Mihal Ramač, Natalija Kanjuh, Ahneta Bučko-Paphargaji, Sanja Tirkajlo

ТРЕТЯ ХВИЛЯ МІЖВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО ЮГОСЛАВІЇ

Анотація: У роботі йдеться про формування української політичної еміграції в Королівстві сербів, хорватів і словенців у міжвоєнний період, а саме третю, найбільш масову хвилю еміграції у листопаді 1920 – 1922 рр. Крізь призму матеріалів і документів українських, російських, хорватських та чеських архівів, емігрантської та югославської преси показані перипетії виходу українців на еміграцію, прибуття та розміщення їх у КСХС, ставлення югославської влади до емігрантів та діяльність державних, міжнародних та громадських інституцій з надання допомоги біженцям.

Ключові слова: українська еміграція, російська еміграція, хвиля еміграції, Королівство сербів, хорватів і словенців.

Із здобуттям Україною незалежності посилився інтерес до вивчення української політичної еміграції у міжвоєнний період. З одного боку, це було пов'язано з тим, що вона сповідувала альтернативні радянській форми устрою держави, з другого, з адаптацією українців, які внаслідок Першої світової війни та поразки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. змушені були залишили Батьківщину, до нового суспільно-політичного, економічного, етнічного, мовного середовища та збереженням ними національної ідентичності.

Найширше суспільно-політичне та культурно-освітнє життя еміграції розгорнулося в Європі. Саме тут утворилися її основні політичні центри, периферійні осередки, викристалізувалися політичні течії, діяли політичні партії, громадські організації, навчальні заклади, наукові та культурні інституції, виходила українська преса. Проте діяльність еміграції в окремих регіонах та країнах континенту висвітлена нерівномірно. Якщо українська еміграція у Центральній і Західній Єв-

ропі досліджена більш-менш широко, то в її південно-східній частині взагалі та в Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Югославія) зокрема – недостатньо. Незважаючи на прибуття до цієї країни великої кількості уродженців та жителів України, тут сформувався периферійний осередок еміграції.

Окремі відомості про українську еміграцію в КСХС наводяться у монографіях з історії міжвоєнної української політичної еміграції в Європі (Трошинський, 1994; Наріжний, 1999; *Політична історія України*, 2003; Піскун, 2006) та російської й української еміграції в Югославії у 1919-1945 рр. (Козлитин, 1996). У статтях показані роль громадських організацій в емігрантському середовищі (Козлітін, 2002), поширення української преси у 1919-1941 рр. (Мовчан, 1996-1997; Румянцев, 2008), діяльність дипломатичного представництва УНР (Сергійчук, 2002), українських громад у Белграді (Власенко, 2011, №1) і Великому Бечкереку (Власенко, 2011, №3), українців у Хорватії (Мацях, 1955) і Боснії (*Матеріали до історії українців в Боснії*, 2008), студентський рух (Роговий, 2009) та відзначення Шевченківських свят українською еміграцією (Власенко, 2012).

Проте недостатньо дослідженим залишається питання появи в КСХС української політичної еміграції. Це поняття в літературі використовується у двох сенсах. У широкому сенсі всю міжвоєнну українську еміграцію вважають політичною, оскільки головну роль у виході українців на еміграцію відіграли саме політичні чинники. У нашій роботі ми застосовуємо це поняття у вузькому сенсі. Йдеться про ту частину української еміграції, яка була політично вмотивована, ідеологічно визначена, організаційно структурована та сповідувала ідею відновлення незалежної України у різних її формах. Тому автор ставить собі за мету показати завершальний етап процесу формування міжвоєнної української політичної еміграції в КСХС, а саме третю хвилю еміграції – наймасовішу. Під хвилями еміграції ми розуміємо повторювані масові еміграційні потоки.

У межах міжвоєнної хвилі української політичної еміграції в Південно-Східній Європі виділяють декілька менших хвиль або етапів. Головними критеріями визначення цих менших хвиль є характер еміграційних потоків, причини прийому емігрантів країнами-реципі-

ентами, діяльність державних і громадських інституцій, що займалися прийомом і розміщенням новоприбулих біженців.

Перша хвиля охоплює період з другої половини 1918 р. і до кінця 1919 р., коли до балканських країн прибули окремі представники заможних верств суспільства, військові та цивільні особи після поразки військ Антанти у квітні 1919 р. (так звана «*французька*» евакуація Одеси). Друга хвиля припала на зиму-весну 1920 р., коли внаслідок низки поразок армії генерала Антона Денікіна з Одеси та Новоросійська були евакуйовані військові та цивільні особи. Третя і наймасовіша хвиля – осінь-зима 1920 р., після розгрому армій УНР та генерала Петра Врангеля. Поряд з військовими Батьківщину залишило чимало цивільних осіб. За кількістю емігрантів кожна наступна хвиля переважала попередню. Зауважимо, що в зарубіжній історіографії існують й інші точки зору щодо кількості та хронологічних меж хвиль міжвоєнної еміграції (Раев, 1994, 13-16; Пивовар, 2008: 5-6).

Характерною рисою перших двох хвиль міжвоєнної української еміграції в КСХС була її мобільність. Після нетривалого перебування в країні біженці або поверталися додому, або реемігрували до країн Центральної та Західної Європи. Внаслідок цього в КСХС залишилося лише декілька сотень емігрантів. У цей період збільшився і потік військовополонених, які через Балкани поверталися на Батьківщину. Одна частина потрапила до України завдяки напівлегальному дипломатичному представництву УНР в КСХС та Місії Українського товариства Червоного Хреста на Балканах, друга – до Новоросійська та Криму, де влилася до Збройних сил Півдня Росії (ЗСПР) або Російської армії (РА) Врангеля, третя частина залишилася у таборах для військовополонених. Нечисленні емігранти першої та другої хвиль заклали основу міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії.

У жовтні – на початку листопада 1920 р. Червона армія завдала низку поразок РА, а 8-11 листопада прорвала Перекопську й Ішунську лінії оборони, які заступали вхід до Криму. 11 листопада головнокомандуючий РА видав наказ, а уряд – повідомлення про початок евакуації з Криму армії та всіх бажаючих. 13 листопада Врангель, французький верховний комісар граф де Мартель та адмірал Дюменіль підписали конвенцію, за якою головнокомандуючий РА «*передает свою армию, флот и своих сторонников под покровительство Франции,*

предлагая Франции в качестве платы доходы от продажи военного и гражданского флота» (Русская военная эмиграция, 1998, т.1, кн.1: 244-245). Евакуація, що тривала 13-16 листопада 1920 р., здійснювалася з 5 кримських портів: Євпаторії, Керчі, Севастополя, Феодосії та Ялти. Для цього були використані російські й іноземні військові кораблі, пасажирські пароплави, транспортні і парусні судна, криголами, підводні човни, баржі, буксири та маленькі катери загальною кількістю близько 130. За даними російського ескадреного штабу у Бізерті, евакуацію здійснили 138 військових і комерційних кораблів, не рахуючи кораблів іноземних держав (Гутан, 2008: 71). Усі вони прямували до Константинополя.

У другій половині листопада 1920 р. уся ця ескадра стояла вже на рейді (у бухті) Мода у Босфорі. Згодом почали оприлюднювати дані щодо загальної кількості прибулих. Так, за даними Посольства УНР у Константинополі, із Криму до Туреччини прибуло 120 тис. осіб, з яких військових – 70 тис. осіб, серед них українців – 35 тис. осіб, в тому числі 2 тис. повстанців на чолі з отаманами Ангелом, Гелевим, Олександром Реківим, Уренюком (ЦДАВО, 3696-2-448: 7), Чорною Хмарою (Антон Гребенник) (Коваль, 2005: 251-252), Демидом Гулаєм (ЦДАГО, 269-2-263: 62), Федорченком (ЦДАВО, 3696-2-360: 32) та ін. Дипломатичні представництва УНР у Болгарії та Румунії повідомляли, що з Криму евакуювалося близько 130 тис. осіб [ЦДАВО, 3696-2-308, 66; 3696-2-360, 18зв], історики еміграції, сучасники тих подій – 136 тис. осіб (Даватц, 1923, 7). За даними самого Врангеля, до Константинополя прибуло 150 тис. осіб, з яких дві третини складали військові (50 тис. солдатів із фронту, 40 тис. солдатів тилових частин, 6 тис. військових інвалідів та поранених, 3 тис. вихованців військових корпусів) й одну третину – цивільні особи (13 тис. чоловіків, 30 тис. жінок і 7 тис. дітей) (Врангель, 1992: 413; Спасов, 1999: 64-65).

Опинившись у Туреччині, частини РА були фактично інтерновані. Військові та цивільні особи отримали статус біженців й утримувалися урядом Франції. Щомісяця на їх підтримку витрачалося 40 млн франків (Спасов, 1999: 69). Уряд Франції не був зацікавлений у продовженні фінансової допомоги і тому суттєво її скорочував. Через це, а також суспільно-політичну ситуацію в Туреччині на рубежі 1920-1921 рр. у зв'язку з посиленням ролі Мустафи Кемаля, якого під-

тримувала радянська Росія, розпочалося так зване «розвантаження» Константинополя.

По-перше, 8-10 грудня 1920 р. кількома групами Російська військова ескадра вирушила до французької військової бази Бізерта (франц. *Bizerte*, араб. *Ben-Zert*) у Тунісі. По-друге, велика кількість біженців виявила бажання повернутися на Батьківщину. З 16 лютого до 17 вересня 1921 р. з Константинопольського району на Батьківщину виїхало понад 15 тис. біженців (Спасов, 1999: 70). Серед них було багато українців. По-третє, через припинення фінансування РА уряд Франції запропонував військовослужбовцям переселитися до Бразилії, Перу, Мадагаскару або вступити до французького Іноземного легіону. По-четверте, частина тільки-но прибулих з Криму біженців була одразу направлена до балканських країн. Переговори Врангеля з керівниками Болгарії, Греції, КСХС та Румунії щодо прийому біженців тривали впродовж листопада 1920 р.

Цивільні біженці та військові з Криму потрапили до КСХС кількома етапами. 13 листопада 1920 р. уряд цієї країни погодився прийняти на своїй території 10 тис. біженців, 26 листопада того ж року – ще 10 тис. осіб. Таке рішення було викликано послідовною антибільшовицькою позицією Белграда, наполегливістю союзників КСХС по Антанті та політичним впливом численних російських біженців, які проживали у КСХС.

З 25 листопада до 23 грудня 1920 р. безпосередньо з Севастополя та району Константинополя на 8 кораблях до країни прибули 21343 біженці з Криму. У бухті Бока Которська висадилося 12371 особа, порту Дубровник – 2563 та порту Бакар – 6409 осіб. Дані Міністерства внутрішніх справ щодо кількості біженців коливалися в межах 22,4-22,6 тис. осіб, канцелярії Державного уповноваженого у справах російських біженців – 19,1-23,9 тис. осіб (Јовановић, 1996: 181-182; Ђурић, 1990: 19). Емігрант Микола Федоров стверджував, що у цей проміжок часу прибуло близько 22 тис. біженців (Fedorov, 1939: 4). З портів новоприбулих залізницею транспортували у внутрішні райони країни. Перший шлях: Бока Которська – Дубровник – Мостар – Сараєво – Босанські Брод, а далі до Північної Сербії та Хорватії. Другий шлях: Бакар – Сушак – Загреб, а далі до Словенії, Північної та Східної Хорватії. Отже, враховуючи прибулих у жовтні-листопаді

(9,3 тис.), наприкінці 1920 р. у КСХС перебувало близько 31 тис. осіб. Крім того, восени 1920 р. невелика кількість емігрантів, в тому числі й українських, потрапила до КСХС з Австрії через Марибор (Словенія) та Болгарії через Царіброд (Димитровград, Сербія) (ЦДАВО, 3696-2-521: 3зв).

Розселили біженців майже по всіх регіонах країни. Згідно із даними Державної комісії та канцелярії Державного уповноваженого у справах російських біженців контингент біженців з Криму у складі 12503 осіб, який прибув до КСХС на рубежі 1920-1921 рр., територіально був розміщений таким чином (станом на 6 лютого): Банат, Баран'я, Бачка, Сербія, Срем – 3938 осіб або 31,5 %, Далмація, Славонія, Хорватія – 5007 осіб або 40,05 %, Боснія – 2389 осіб або 19,10% та Словенія – 1169 осіб або 9,35 % (Јовановић, 1996: 207). Наприкінці 1921 р. у КСХС російські й українські емігранти проживали приблизно у 200 таборах, причому у 160 з них переважали кубанські козаки й українці (ЦДАВО, 4-1-567: 31). У деяких таборах виникали українські організовані формування. Наприклад, восени 1921 р. у таборі м. Бачка Топола (*Bačka Topola*), що у 30 км на південь від міста Суботиця, діяв український військовий гурток на чолі з хорунжим Є. Микитовим та бунчужним В. Маєвським, члени якого через Генконсульство УНР у Загребі, Надзвичайну дипломатичну місію (НДМ) УНР в Угорщині підтримували зв'язок з Державним Центром (ДЦ) УНР та здійснювали підготовку до переїзду українських вояків до Польщі (ЦДАВО, 1429-2-88: 12). До 1923 р. емігранти з Росії й України перебували у більш ніж 300 колоніях (Козлітін, 2002: 22). Їхня діяльність регулювалася Постановою («уредба») про колонії російських біженців у КСХС та Інструкцією («правилник») про порядок обрання органів управління в колоніях, які періодично затверджувалися відділенням державної безпеки МВС (HR-HDA, 1357-1-5388 (1930)). У 1924 р. біженцям надали право вільно обирати місце свого проживання.

Проте не вирішеною залишалася проблема військових. У квітні 1921 р. у Белграді спеціальна місія на чолі з начальником штабу РА генералом Павлом Шатиловим вела переговори з головою уряду КСХС Ніколою Пашичем та регентом Александром. Югославська сторона погодилася прийняти 12 тис. військових за умови спрямування їх на будівництво шляхів та прикордонну службу за контрактом. У черв-

ні-листопаді 1921 р. з таборів у Галіполі, Чаталджі та на Лемносі через порт Салоніки до македонського містечка Гевгелія (Гевґелија) і далі у північні та північно-західні райони країни прибуло 10557 осіб, лютому 1922 р. – 70, травні 1923 р. – 1300 осіб, з яких 300 одразу відправилися до Угорщини. Отже, у 1921 р. загальна кількість новоприбулих до КСХС військових – 11627 осіб. Проте, як зазначав генерал Григорій Янушевський у жовтні 1921 р., тут не були враховані військові, які одноосібно (не у складі великих організованих груп) приїжджали до КСХС (ГАРФ, Р-7440-1-30: 6). Наприкінці 1922 р. до КСХС прибули 983 інваліди з Константинополя, у лютому 1923 р. – 761 особа, 1924 р. – 388 кадетів та офіцерів з Шанхаю, травні 1928 р. – 440 осіб з Туреччини (Йованович, 2004: 182).

З 1 вересня 1921 р. з новоприбулих до КСХС кавалерійських частин РА Військове міністерство залучило до прикордонної служби на контрактній основі 4,5 тис. вояків. Вони здійснювали охорону кордону КСХС з Австрією, Албанією, Грецією, Італією й Угорщиною. Одночасно Міністерство транспорту використало 7 тис. військових (переважно донських і кубанських козаків) на будівництві низки шосейних і залізничних шляхів у Воєводині, Македонії, Сербії та Словенії (Йованович, 2004: 185; Арсеєв, 2004: 143).

Крім того, територією КСХС пролягали транзитні шляхи емігрантів до країн Західної та Центральної Європи. Наприклад, на початку жовтня 1921 р. з Константинополя через КСХС до Угорщини прямувала група з 1,4 тис. осіб (ГАРФ, Р-7440-1-30: 6).

Одночасно з прибуттям біженців до КСХС відбувалась і їх реєстрація та репатріація. Так, за радянськими агентурними даними, у листопаді 1921 р. із КСХС до Чехословаччини прибули великі організовані групи вояків-українців колишньої армії Врангеля, які потім *«направляются к Шаповалу. Шаповал производит регистрацию и пересылает их в деревню формально на работы. Из этих зарегистрированных будут организовываться военные отряды. На содержание этих людей Шаповал получил от Чехословацкого правительства 2 миллиона чешских крон»* (ЦДАВО, 4-1-567: 11). Насправді йшлося про Український громадський комітет у Празі. Його очолював Микита Шаповал, який мав дружні стосунки з членами чехословацького уряду. Завдяки цьому здобув фінансову допомогу для цієї інституції. Ко-

мітет надавав матеріальну допомогу емігрантам, сприяв їм у пошуку роботи та навчанні. Загалом до кінця 1921 р. через балканські країни, в тому числі КСХС і Болгарію, до Чехословаччини прибуло близько 10 тис. колишніх військовослужбовців «*Русской армии*» (Павленко, 1999: 190). На початку 1922 р. пароплавом до Італії відбуло близько 1,2 тис. осіб, переважно військових, наприкінці 1923 р. до США – 150 осіб. Виїжджали також до Франції. У зведенні агентурних даних радянської розвідки від 3 квітня 1922 р., з КСХС через Болгарію і Константинополь до Росії щодня вирушало 10-50 осіб. За короткий проміжок часу додому виїхало близько 1 тис. осіб. Напоготові друга партія такої ж кількості бажаючих повернутися додому (*Русская военная эмиграция*, 1998, т. 1, кн. 2, 227: 230).

Не тільки складні матеріальні умови перебування в еміграції сприяли поверненню частини біженців додому. За свідченням генерала Г. Янушевського, численні більшовицькі агенти через засоби масової інформації та в особистих розмовах агітували біженців визнати радянську владу. Посилаючись на статтю «*Советская власть и эмигранты*» у російській емігрантській газеті «*Общее дело*» (№ 319 від 31 травня 1921 р.), він стверджував, що більшовицьким агентам за кордоном поставлене завдання слідкувати за емігрантами та шляхом пропаганди, з одного боку, сіяти між ними розбрат, а з другого – переконувати примиритися з радянською владою та повернутися на Батьківщину. Чимало українців, на думку генерала, одноосібно і невеликими групами вже повернулися в Україну, а ще більше, особливо серед немолодих старшин, які втратили надію на перемогу над більшовиками, збираються це зробити (ГАРФ, Р-9145-1-324, 10-10об). Про це писала й українська емігрантська преса (Т-он, 1921: 2).

Наявність у КСХС численної групи більшовицьких шпигунів та агітаторів засвідчують югославські органи влади, поліція та військові. Наприкінці січня 1921 р. комендант тилового району Савської дивізії у Хорватії повідомив командуючому 4-ої армії про те, що у районі порту Бакар серед російських біженців перебувають «*сумнівні особи*», переважно євреї, які є небезпечним елементом, більшовицькими шпигунами й агітаторами (HR-HDA, 1357-1-6679, inv. br. 2031 (1921)). 10 березня 1921 р. департамент громадської безпеки МВС попередив місцеву владу у Загребі про те, що серед військових армії Врангеля

зустрічаються більшовицькі агенти та прихильники більшовицьких ідей (HR-HDA, 1357-1-6679, inv. br. 14125 (1921)), зокрема, Соломон Германович (Germanović) або вояк колишньої австро-угорської армії Дюро Фелдош (Feldoš), який прибув до КСХС за російським паспортом. Департамент також повідомив, що увечері 6 січня 1921 р. у порту Бакар на пароплаві «Херсон» одна частина біженців молилася Богу і співала гімн «*Боже, царя бережи*», друга виконувала комуністичний гімн «*Інтернаціонал*» (HR-HDA, 1357-1-6679, inv. br. 10777 (1921)). Югославська влада реагувала на це відповідним чином, інтернуючи більшовицьких агентів у спеціальних таборах. Так, ще у серпні 1920 р. такий табір був створений на пагорбі Хум (436 м. над рівнем моря) поблизу міста Мостар (1,5 км від центра міста) у Герцеговині (Дневни вести, 1920: 3). Наприкінці 1920 – навесні 1921 р. у ньому перебувало декілька десятків осіб (HR-HDA, 1357-1-10778, inv. br. 17846 (1921)); Побува руских комуниста, 1920: 1).

Суперечливим залишається питання щодо загальної кількості біженців, які прибули до КСХС. В офіційних документах, мемуарах, дослідженнях місцевих і зарубіжних авторів різниця складає від кількох тисяч до десятків тисяч осіб. За даними перепису, на 31 січня 1921 р. у КСХС проживало 20568 росіян (за рідною мовою) (*Дефинитивни резултати пописа*, 1932: 2–3). Керівник статистичного відділу Державної комісії з прийому та розміщення російських біженців професор Іванцов стверджував, що у 1921 р. у країні перебувало 28895 російських біженців (Јовановић, 1996: 165-166), український дипломат Отто Ейхельман – 30000 осіб, в тому числі 20318 чоловіків і 9682 жінки (на 31 січня 1922 р.) (*Русская военная эмиграция*, 1998, т. 1, кн. 2: 603). За даними російського прес-бюро у Константинополі, наприкінці лютого 1921 р. у КСХС було 32 тис. біженців, белградської газети «*Політика*», у квітні того ж року – 34750 осіб (Број руских избеглица, 1921: 3), представника КСХС у п'ятій комісії Ради Ліги Націй Ранісава Аврамовича, у вересні 1922 р. – 50 тис. біженців (Г., 1922: 2), секретаря Українського посольства в Софії М. Лаврика та представника Уряду УНР на Балканах полковника В. Филоновича, на початку 1920-х рр. – не менше 50 тис. осіб (ЦДАВО, 1429-2-109: 30; ЦДАГО, 269-2-258: 27). Професор Іванцов стверджував, що після прибуття біженців і вояків армії Врангеля загальна кількість російських емігрантів у країні

складала 73351 особу, в тому числі 33231 особа з різних цивільних евакуацій та 40200 осіб врангелівської військової евакуації (Ђурић, 1990 :20). Історик Олексій Єлачич загальну кількість російських емігрантів, які пройшли через Югославію, визначив у 60 тис. осіб (Јелаčić, 1930: 241), Вук Вінавер – у 60-70 тис. (Vinaver, 1965: 112], Міодраг Сібінович – 50-70 тис. осіб, а максимальну їхню кількість у країні на початку 1920-х років – до 45 тис. осіб (Сибинович, 1996: 7–8).

Серед сучасних дослідників російської еміграції в Югославії також існують різні точки зору щодо її кількості. Володимир Козлітін припускає, що загальна кількість біженців з Росії й України, які у 1919-1923 рр. опинилися у КСХС, складала приблизно 60-100 тис. осіб. Більш-менш достовірною, на його думку, є їхня кількість у 60-70 тис. осіб. При цьому автор звернув увагу на те, що при визначенні кількісного складу емігрантів дослідниками застосовувалися різні поняття, наприклад, «військові», «цивільні», «зареєстровані», «незареєстровані», «біженці трьох евакуацій» тощо (Козлитин, 1996: 96–97, 114]. Матей Селяк вважає, що у 1919-1924 рр. до КСХС прибуло 56-75 тис. біженців з Росії (Seljak, 2007: 16).

Мирослав Йованович, залишивши поза увагою тих біженців, які без зупинок або із затримкою на декілька днів чи тижнів транзитом пройшли територією країни, зосередився на визначенні кількості біженців, які перебували у КСХС від кількох місяців до кількох років, а дехто і по-життєво. За його підрахунками, на початку 1920-х років таких було 41-44 тис. осіб (Јовановић, 1996: 186). Згодом автор уточнив їхню кількість – 42,5 тис. осіб, що в цілому відповідало офіційним даним, якими оперував югославський уряд у Раді Ліги Націй (Йованович, 2005: 118–119). На нашу думку, вона є найбільш репрезентативною щодо тих біженців з Росії й України, які наприкінці 1921 р. перебували у КСХС.

Не менш суперечливими є дані щодо кількості українських емігрантів у КСХС, оскільки уряд цієї країни офіційно не визнав УНР і відповідно не виокремлював українців із російського емігрантського загалу. Тому дані про кількісний склад українських емігрантів подавали до Генштабу Армії УНР і МЗС УНР військові та громадські діячі, які перебували на той час у цій країні. Так, у доповіді начальника Генштабу генерала Всеволода Петріва генералу Михайлу Омеляно-

вичу-Павленку від 4 листопада 1921 р. повідомлялося про 2 тис. зареєстрованих українців (ЦДАВО, 1075-2-476: 234; 1078-2-210: 4), у відповідній доповіді від 20 грудня того ж року – 6 тис. осіб (ЦДАГО, 1-20-1311: 29). Йшлося саме про військових, оскільки наприкінці 1921 р. завершився прийом основного контингенту РА в КСХС. Це підтверджується й агентурними даними радянської розвідки. Наприкінці листопада того ж року у цій балканській країні було 6 тис. українських вояків, в тому числі багато старшин і 16 офіцерів генерального штабу РА (ЦДАВО, 4-1-567: 31). Отже, у грудні 1921 р. українці складали приблизно половину зареєстрованих у КСХС вояків армії Врангеля.

Радянські агентурні дані також свідчать про велику кількість українців у складі російської еміграції у КСХС. У доповіді про Югославію розвідувального управління штабу радянських військ в Україні від 26 листопада 1921 р. зазначається, що з 36 тис. емігрантів з Росії у цій балканській країні зареєстровані українці складали 16 тис. осіб, кубанці – до 8 тис.¹, росіяни – 12 тис., донці й інші національності – до 3 тис. осіб. Доповідач стверджував, що кубанці вважали себе українцями, оскільки жили окремими від росіян громадами і підтримували тісний зв'язок з українськими організаціями або особисто записувалися до них. Навпаки, росіяни і донські козаки трималися відокремлено і ставилися до українців вороже, вважаючи їх зрадниками. На думку доповідача, росіяни у своїй більшості національно малосвідомі, а дехто з них, відзначаючи організованість українців, співчували їм і навіть при вступі до цих організацій просили записати їх українцями (ЦДАВО, 4-1-567: 31).

У доповідях українських військових і дипломатів наводилися дані щодо питомої ваги українців як у складі армії Врангеля, так і всього російського емігрантського загалу в цій країні. Наприкінці

¹ Імовірно, у документі була зроблена технічна помилка або описка. За змістом і поданими фактичними даними щодо національного складу еміграції в Югославії документ збігається з опублікованим в українській пресі дописом, де кількість кубанців визначена у 3 тис. осіб, а не 8 тис. Див.: Українці в Югославії (Допись), Український прапор, Відень, 1921, Ч. 50 (17 грудня), с. 5. За іншими даними, на той час у КСХС перебувало приблизно 5 тис. козаків, в тому числі 3,5 тис. кубанських, решту складали донські, астраханські, терські, уральські козаки та калмики. Див.: *Арсеєв А.* Козаки у Краљевини Југославији, Зборник Матице српској за историју, Нови Сад, 2004, Св. 69-70, с.142-143.

вересня 1921 р. помічник начальника Генштабу Армії УНР генерал Г. Янушевський, який евакуювався з Криму разом із армією Врангеля та більше ніж півроку провів у КСХС, інформував військового міністра про те, що українці складали 70% цієї армії. Посилаючись на дані Українського посольства у Туреччині, він стверджував, що найкращі українські військові сили у кількості більше 4 тис. осіб перебували у КСХС у складі кавалерійських частин (ГАРФ, Р-9145-1-324, 160б-17). Лідер української колонії у м. Нові Сад полковник О. Колтоновський зазначав, що 75 % всієї еміграції складають уродженці Наддніпрянської України, переважно так звані малороси (ЦДАГО, 269-2-258: 29).

У сучасних дослідженнях з історії російської й української еміграції на Балканах взагалі та КСХС зокрема наводяться дані про велику кількість уродженців і жителів України у складі російської еміграції у цій балканській країні. В. Козлітін, використовуючи дані тогочасної російської преси (газети «Руль» і «Знамя России») та сучасних досліджень, стверджував, що серед біженців з Криму більше 50% за своїм походженням та місцем проживання складали вихідці з України (Козлітін, 2002: 22). Не всі з цієї категорії емігрантів вважали себе українцями.

Отже, на початку 1920-х рр. з 42,5 тис. емігрантів у КСХС не менше 50 % складали уродженці або колишні жителі України. Серед них «малоросів», українців і кубанців, які вважали себе частиною української нації – 17-18 тис. осіб, «свідомих» українців – не більше 200 осіб.

Фінансове забезпечення справи прийому і розміщення біженців у КСХС здійснювалося кількома шляхами. По-перше, регулярні джерела фінансування надходили від урядів Великобританії (з жовтня 1920 р. до квітня 1922 р.), Франції (з грудня 1920 р. до січня 1921 р., а далі через непорозуміння з урядом КСХС фінансування на деякий час припинилося) та з державного бюджету КСХС. Левову частку серед них складали кошти КСХС. Акумулювала їх Державна комісія з прийому та розміщення російських біженців. У 1920 р. в її розпорядженні було 22 244 800 динарів, 1921 р. – 81 669 248, 1922 р. – 76 990 288, 1923 р. – 65 451 329 динарів. Ці кошти використовувалися для підтримки інвалідів та непрацездатних осіб похилого віку, утримання учнів і навчальних закладів, надання медичної допомоги хворим, під-

вищення професійного рівня та стимулювання трудової діяльності біженців [Козлитин, 1992, 14]. Державна комісія виділяла біженцям кошти безпосередньо або через Всеросійський союз міст, Всеросійський земський союз, Російське товариство Червоного Хреста (РТЧХ) та місцеві бюро праці.

По-друге, нерегулярними джерелами фінансування були кошти Петроградського депозитного банку. Після жовтневого перевороту 1917 р. у Петрограді основні фонди цієї установи (прикраси, дорожчості, в тому числі з Російського музею імператора Олександра III, а пізніше і твори мистецтва, зібрані за часів більшовицької влади у Києві Всеукраїнським комітетом з охорони пам'яток культури) були вивезені спочатку на південь Росії, потім до Криму, а зі збільшенням потоку біженців на Балкани – до КСХС. Із 1618 ящиків, привезених влітку 1920 р. пароплавом «*Самара*» спочатку до Которської бухти, а потім порту Бакар, у грудні 1923 р. до Белграда надійшло лише 657 ящиків, які й були взяті під контроль Міністерством фінансів КСХС. Решта ящиків (майже 60 %) була викрадена, продана і вивезена за кордон. Частину коштів від їх продажу передали Державній комісії з прийому та розміщення російських біженців (Радоніћ, 2008/2009: 129–137).

Нерегулярними джерелами фінансування були також благодійні пожертви, кошти від проведення різноманітних акцій, концертів, вечірок, лотерей тощо. Ці кошти йшли на потреби як біженців взагалі, так й окремих верств зокрема, наприклад, інвалідів. Так, у березні 1921 р. МВС рекомендувало місцевим органам влади сприяти організації такого роду заходів на користь біженців (HR-HDA, 1357-1-6679, inv. br. 11505 (1921)). 2 березня 1923 р. у Белграді відбувся концерт козацького хору (диригент Соколов), чистий прибуток від якого пішов на потреби російських і сербських інвалідів (Концерти и забаве, 1923: 5).

По-третє, уряд КСХС під час переговорів з Врангелем вимагав фінансових гарантій у справі прийому й облаштування вояків РА на території країни. Такою гарантією стали перераховані у червні 1921 р. колишнім російським послом у США Борисом Бахметьєвим кошти у сумі 400 тис. доларів [Русская эмиграция в Бразилию, 1921, 1]. Крім того, вояки, які перебували на прикордонній службі, створили спеціальний грошовий фонд, куди відраховували 8 % своєї платні. У

вересні 1922 р. з цього фонду на потреби військових інвалідів було використано 500 тис. динарів; вояків, які перебували у складному матеріальному становищі, у вигляді одноразової допомоги – 250 тис. динарів (Даватц, 1923: 10, 25).

Прийомом і розміщенням біженців з Криму займалися вищі і місцеві органи влади, міжнародні інституції, громадські та благодійні організації. МЗС КСХС інформував у цій справі Раду Міністрів, центральні та місцеві органи влади. Дипломатичні представництва у Константинополі та Салоніках опікувалися справою транспортування біженців до КСХС. МЗС узгоджувало питання видачі їм віз із дипломатичними службами в Афінах, Константинополі та Лондоні. У період максимального напливу біженців до справи безпосередньо долучилася Рада Міністрів. Вона вела переговори з урядами Англії та Франції щодо фінансування справи прийому та розміщення біженців, здійснювала контроль над міністерствами армії і флоту та будівництва у зв'язку з прийомом військових на прикордонну службу та будівництво шляхів, місцевими органами влади у справі прийому біженців. Іноді до вирішення проблем біженців долучався Королівський двір в особі регента Александра Карагеоргійовича, про що свідчать його переговори з делегацією РА на чолі з П. Шатиловим. Безпосередньо розміщенням біженців у країні займалися міністерства армії і флоту, внутрішніх справ, соціальної політики, транспорту та віросповідань.

Державна комісія з прийому і розміщення російських біженців (1920-1924), до складу якої входили сербські урядовці і російські громадські діячі, виконувала функції, які були зазначені в її назві. У структурі комісії діяли такі відділи, як фінансовий, контрольний, рахунковий, забезпечення та каса. Вони у свою чергу поділялися на підвідділи. Наприклад, у складі відділу забезпечення функціонували підвідділи управління, освіти, праці, благодійної допомоги, статистичний та інформаційний. Комісія надсилала до місць прийому біженців своїх уповноважених. Згодом на неї покладалися функції фінансування медичної допомоги, сприяння адаптації й інтеграції біженців у нове соціальне середовище. Ці функції Державна комісія здійснювала у співпраці з місцевими органами влади (HR-HDA, 1357-1-6679, inv. br. 14127 (1921)). У травні 1922 р. рішенням міністра закордонних справ КСХС усі російські благодійні організації були підпорядковані

Державній комісії. З поглибленням процесу централізації російських організацій біженців у КСХС, що тривав до березня 1924 р., коли замість тогочасного російського дипломатичного представництва була створена *«Делегація із захисту інтересів російських біженців»*, функції Державної комісії були передані саме цій інституції.

Справою прийому та розміщення біженців займалися також російські дипломатичний і військовий представники та Державний уповноважений у справах російських біженців. Вони відстоювали інтереси біженців перед югославською владою. З 1920 р. справою біженців займався також і представник міжнародного Нансенівського комітету з питань біженців Сергій Юрьєв, який з 1922 р. офіційно обіймав посаду делегата Верховного комісару у справах російських біженців у КСХС.

Центральна югославська влада прихильно ставилася до російської еміграції. Чимало її представників було прийнято на державну службу, в тому числі і до центрального державного апарату, в тому числі МЗС, МВС тощо. Через русофільство уряду КСХС та більшості політичних партій, крім комуністичної, яка взагалі негативно поставилася до російських біженців, югославська влада нехтувала інтересами українських емігрантів і розглядала так зване *«українське питання»* з подачі російської еміграції. За повідомленнями українських дипломатів, місцева громадськість була занепокоєна впливом великої кількості російських біженців, проте більш-менш прихильно ставилася до них, про Україну майже нічого не знала, а якщо і надходила якась інформація про неї, то лише крізь призму російського погляду (ЦДАВО, 3696-2-308: 66–67).

Ставлення російської еміграції до українців було негативним. Це на власному досвіді відчув генерал Г. Янушевський, який декілька місяців поспіль намагався отримати візу до Польщі через російського військового представника у Белграді та грошову допомогу на переїзд від Державної комісії. Візу він так і не отримав, а замість допомоги ледь не втратив і те, що раніше одержував від уряду КСХС, оскільки у Державній комісії на той час уже переважали російські монархісти. Комісія ухвалила рішення про виключення його зі складу біженців і, відповідно, позбавлення допомоги. Генерал не без труднощів повернув собі закордонний паспорт і відмовився від грошової допомоги на

переїзд. Посилаючись на статтю «*Kad mrtvaci ožvvljuju*» у часопису «*Jutarni list*» від 19 травня 1921 р. (№ 3339), він стверджував, що російські монархисти мають своїх агентів у консульствах і дипломатичних місцях. Завдяки цим особистим зв'язкам і знайомствам вони легко отримували необхідні візи на вільне пересування, тоді як без їхньої протекції у Белграді з КСХС «не вирватися». Тому українські емігранти змушені були звертатися до більшовицьких агентів, які добували їм перепустки на виїзд через Румунію, Угорщину, а найчастіше – через Німеччину. За таких умов, на думку генерала, існувала загроза, що багато «українських громадян скоро опиняться в стані наших ворогів – більшовиків» (ГАРФ, Р-9145-1-324, 10об-11).

МЗС та Військове міністерство УНР намагалися змінити ситуацію щодо українських біженців у КСХС на краще. 2 листопада 1920 р. ініціативна група Української колонії у КСХС на чолі з К. Люшенком уповноважила секретаря групи, колишнього старшого юрисконсульта Міністерства земельних справ УНР Михайла Петріва звернутися до міністра закордонних справ УНР з пропозицією відкрити у Загребі консульство УНР, а за можливістю і пресове бюро. Підставою для цього, на думку емігранта, було те, що, по-перше, Загреб – головне місто Хорватії, найбільше місто країни, важливий торговельно-економічний і культурний центр КСХС, по-друге, у ньому розташовані консульства провідних країн світу, в тому числі і слов'янських, по-третє, хорватський народ є найближчим серед південних слов'ян до українців за прагненням до здобуття незалежності і прихильно ставиться до УНР, по-четверте, кількість українців у КСХС постійно зростає, особливо після кримської евакуації. М. Петрів повідомив, що у Хорватії перебувають видатні українські громадяни – академік Української академії наук, професор Загребського політехнічного інституту Степан Тимошенко, член сенату при Вищому суді у м. Сараєво, професор Михайло Зобков та місцевий український громадський діяч Степан Лукіянович, кандидатуру якого і було запропоновано на посаду консула (ЦДАВО, 3696-2-521, 3-3зв).

У доповіді ініціативної групи Української колонії у КСХС міністру закордонних справ УНР від 17 січня 1921 р. йшлося про відсутність перепон з боку автономного уряду Хорватії щодо відкриття Генерального консульства УНР та згоду С. Лукіяновича очолити його,

проте остаточно справу повинен вирішити уряд КСХС. На посаду керівника пресового бюро та місії у справах українських військовополонених колишніх російської й австро-угорської армій та українських вояків армії Врангеля, які перебували переважно у Хорватії, ініціативна група запропонувала українського громадського діяча, доктора права Михайла Введенського (ЦДАВО, 3696-2-521, 13зв).

У січні 1921 р. МЗС УНР уповноважило голову НДМ УНР у Чехословаччині Максима Славінського боронити інтереси і права її громадян у КСХС (ЦДАВО, 3696-2-520: 4). Справами українських біженців у цій балканській країні ще з кінця 1919 р. цікавився також голова НДМ УНР у Румунії професор Кость Мацієвич. Він листувався з тамтешніми українцями. Наприкінці січня 1921 р. за дорученням С. Лукіяновича М. Гардовий (псевдонім Михайла Петріва) інформував дипломата про становище української справи у КСХС. Головною перепорою налагодженню дипломатичних відносин з УНР, на думку кореспондента, була неконсолідованість держави південних слов'ян, русофільство центрального уряду та традиційні впливи російських монархістів, які особливо посилювалися після кількох евакуацій до КСХС вояків армій Денікіна та Врангеля. Якщо сербська політична еліта дотримувалася російської орієнтації, то хорвати і словенці ставилися до українців із симпатією та співчуттям за *«аналогією з їхнім довготривалим перебуванням під монархічним ярмом і спільною боротьбою за незалежність»*. Другою перепорою була поразка Армії УНР, брак інформації про останні події в Україні та визвольну боротьбу українців взагалі. Великою проблемою усіх попередніх українських урядів, на думку М. Гардового, було недбальство та зволікання у справі налагодження гарних стосунків з народами КСХС (ЦДАВО, 3696-2-521: 23). К. Мацієвич пропонував МЗС УНР відновити діяльність місії УТЧХ у цій країні і призначити її керівником відомого громадського діяча, дипломата, літератора, лікаря Євмена Лукасевича. Тоді, за словами Костя Адріановича, *«ми без всяких витрат з нашого боку могли б там розпочати нашу працю і тим хоч трохи паралізувати те надзвичайне русофільство, яке там панує»* (ЦДАВО, 3696-2-308: 47). Проте ця пропозиція не була реалізована.

На початку лютого 1921 р. С. Лукіянович запропонував МЗС УНР план роботи Генерального консульства УНР у Загребі. Основні

його положення були викладені у трьох розділах. У першому йшлося про становище української справи у КСХС. Серед низки причин негативного ставлення місцевої громадськості до української справи, зокрема, називалася та, що українським представникам, які були направлені Урядом УНР до Королівства СХС, не вдалося переконати сербську громадськість та сербські слов'янофільські кола у хибності виключної орієнтації сербів на *«единую, великую и неделимую Россию»*, в якій вони вбачали єдину захисницю їхньої самостійності, для самої сербської національної ідеї.

У другому розділі були сформульовані основні завдання генконсульства і пресового бюро в українському емігрантському середовищі, а саме:

1) Створення Українського еміграційного комітету у Загребі, до складу якого увійшли б українці Хорватії, Славонії, Далмації і Межимор'я, та поширення його діяльності шляхом відкриття філій у різних місцевостях краю.

2) Здійснення роботи комітету у формі влаштування зборів, заслуховування звітів і рефератів на нагальні теми; надання допомоги незаможним громадянам УНР та студентам-українцям загребських високих шкіл; культурно-освітньої діяльності серед українсько-русинської громади Бачки, Срему і Боснії (разом близько 30 тис. осіб) та вояків армії Врангеля, переважно кубанців, які перебувають у таборах округу Шабац (північно-західна частина Сербії); підтримки створених з власної ініціативи емігрантів *«українських гуртків»* у таборах, наприклад, у Стерніце (Strnišće) (Пулко, 2010: 229–230) поблизу Марибора.

3) Захист інтересів українсько-русинської меншини та інтернованих українських вояків армії Врангеля перед місцевими крайовими урядами.

4) Сприяння молоді в отриманні освіти у місцевих вищих навчальних закладах.

5) Порушення клопотань перед урядом КСХС про надання роботи українським фахівцям (лікарям, інженерам, юристам) та спрощення процедури їхнього в'їзду до КСХС.

Основні заходи консульства та комітету серед югославської громадськості полягали у:

6) налагодженні стосунків з прихильними до українців хорватами шляхом поширення української літератури у хорватських і словенських перекладах через загребські книгарні; влаштування концертів та вечірок з метою зацікавлення місцевого населення українською культурою, головне – піснею та поезією; публікації статей на поточні українські теми у місцевій пресі;

7) підготовці ґрунту серед місцевих урядовців для визнання УНР та її дипломатичних представництв.

У третьому розділі йшлося про штат та утримання консульства. На початковому етапі своєї діяльності штат консульства обмежувався 3 одиницями: консула, секретаря та голови пресового бюро. Консул відмовився від платні. Загальні щомісячні витрати складали 7 тис. динарів (приблизно 4-4,5 тис. чеських корон), в тому числі на оплату праці секретаря – 2,5 тис. динарів, голови пресового бюро – 4 тис., канцелярію – 500 динарів. С. Лукіянович зазначив, що робота консульства без відповідних повноважень здійснювалася вже близько півроку (ЦДАВО, 3696-2-520: 31–32). Зауважимо, що фінансове утримання консульства у Загребі (так само, як і посольства УНР у Туреччині та Болгарії) пропонувалося К. Мацієвичу, проте через брак коштів він відмовився (ЦДАВО, 3696-2-31: 4).

Відкриття Генерального консульства у Загребі прихильно зустріли місцеві українсько-русинська громада та греко-католицька церква в особі єпископа Крижевацької єпархії Дионісія Нярадія, про що свідчить лист єпископа до МЗС УНР від 28 лютого 1921 р. (ЦДАВО, 3696-2-520: 9). Офіційне ж призначення С. Лукіяновича почесним консулом було затверджене М. Славінським у квітні того ж року (ЦДАВО, 3696-2-521: 28).

Генконсульство і створений нею Український емігрантський комітет розгорнули широку діяльність. Було надано матеріальну допомогу студентській молоді та військовополоненим, які поверталися з полону в Італії на Батьківщину, започатковано пресове бюро на чолі з М. Петрівим, на сторінках югославської преси опубліковано низку статей про українську справу (Хардовіч, 1921; Lukijanović, 1921; *Ucrainica* в чужих виданнях, 1921], видано хорватською мовою книгу про Т. Шевченка «*Velikome Slovenu u spomen, prigodom 60-godjišnice smrti 1861-1921*» (Zagreb, 1922), велися переговори з видавцем часопису

су «*Jugoslovenska Njiva*» д-ром Б. Трухелька про переклад на хорватську та видання «*Книги буття українського народу*» М. Костомарова та з іншими видавцями – «*Записок Петроградської академії наук про українську мову*» (НАСР, 2об). Зауважимо, що на сторінках віденського часопису «*Український прапор*» періодично публікувалися огляди югославської преси зазвичай за підписом І.Б. (Іван Будз), зокрема, у рубриках «*Україна в югославській пресі*» (1921, ч. 1, 17), «*Ріжні вісти. Югославянська преса про східно-галицьку державність*» (1922, ч. 34), «*Югославянська преса*» (1922, ч. 43, 49), «*Чужа преса про події у Сх. Галичині*» (1922, ч. 50, 1923, ч. 18, 20), а також стаття «*Югославія й справа галицької державности*» (1921, ч. 33, 1-2) та повідомлення «*Українці в Югославії*» (1921, ч.50, 5) щодо позиції КСХС до подій у Східній Галичині та про українців у цій балканській країні. Огляди югославської преси про Україну та українських емігрантів друкувалися і на сторінках варшавської газети «*Українська трибуна*» (Ук. Сл., 1922: 3).

МЗС УНР надсилало Генконсульству запити щодо політичної ситуації в КСХС, становища, кількості та складу частин врангелівської армії в цій країні, відображення у закордонній пресі чуток про нібито укладання договору між Урядом УНР і Врангелем (ЦДАВО, 3696-2-520: 28). Оскільки не всі українці у КСХС знали про існування Генконсульства УНР у Загребі, МЗС рекомендувало йому налагодити зв'язок з окремими осередками українців у Сербії та їхніми лідерами, зокрема, полковником В'ячеславом Чопівським у містечку Петроварадин (поблизу Нові Саду), який мав широкі зв'язки у КСХС та листувався з помічником начальника Генерального штабу Армії УНР генералом Г. Янушевським (ЦДАВО, 3696-2-521: 32). Генконсульство зі свого боку регулярно інформувало як МЗС УНР про політичне становище в країні, діяльність російської еміграції, налагодження зв'язків з українськими групами й організаціями, так і місцевих українських емігрантів про заходи Уряду УНР, умови переїзду до Польщі тощо (ЦДАВО, 3696-2-521, 10, 25: 31).

Голова пресового бюро М. Петрів листувався з професором Степаном Смаль-Стоцьким. Піднімалися питання скликання Всеукраїнського національного конгресу, діяльності української громади у КСХС, залучення чеських професорів Ярослава Бідла та Маріяша

Мурка до обговорення української справи як на сторінках сербської та хорватської преси, так і на з'їзді Югославської та Чеської АН у вересні 1921 р. у Загребі. С. Смаль-Стоцький обіцяв сприяти вирішенню поставлених питань [НАСР, 3-10]. М. Петрів досить критично висловився щодо призначення Державним секретаріатом закордонних справ ЗУНР своїм представником у КСХС мариборзького дрібного залізничного урядовця Івана Будза, який *«інформує Югослов'ян в нашій справі через німецьку пресу. Годі казати про те, що отака «інформація» може лишень пошкодити з таким трудом налагоджену нами тут працю. Представником УНР (або західної, або східної, бо хіба ми сердешні емігранти можемо мати тут двох своїх представників?), беручи під увагу колосальні труднощі для українців в досягненні у Югославії дипломатичного успіху, може бути лишень високо-освічена людина, професор, якийсь наш найвидатніший діяч, яким п. Будзь абсолютно не є. Кожний крок такого представника, хоча і не визнаного місцевою владою, може лишень скомпрометувати українську справу в югослов'янській opinii»*. Взагалі, на думку М. Петріва, поділ українців у Югославії на наддніпрянців і наддністрянців, був надзвичайно шкідливим (НАСР, 1об-2).

У червні 1921 р. НДМ УНР у Празі через Посольство КСХС у Чехословаччині звернулася до югославського уряду з меморандумом про визнання УНР та її Генконсульства у Загребі (ЦДАВО, 3696-2-520: 10). Проте відповіді так і не отримала.

У 1922-1923 рр. діяльність Генконсульства УНР у Загребі стала менш інтенсивною. Це було викликано як фінансовими і політичними труднощами Уряду УНР, так і невизнанням югославською владою офіційного статусу цього дипломатичного представництва. Матеріальна допомога з боку Уряду УНР була мінімальною. Більшість заходів Генконсульства були виконані на кошти С. Лукіяновича, зокрема, утримання пресового бюро, видання української літератури, матеріальна допомога студентській молоді тощо (Петрів, 1924: 139). Почесний консул неодноразово висловлював незадоволення тим, що Уряд УНР не надавав *«українцям жодної підтримки і допомоги»* (ЦДАВО, 3696-2-521: 32). У листі до МЗС УНР від 29 квітня 1922 р. М. Петрів зазначав, що в країні перебуває велика кількість українців, яких слід об'єднати й організувати. Розпочати цю роботу варто було б у Белгра-

ді, проте через невизнання центральною владою Генконсульства УНР у Загребі здійснити її неможливо (ЦДАВО, 1429-2-153: 10). Тому діяльність Генконсульства поступово переходила на рейки громадської самодіяльності.

Паралельно Військове міністерство УНР намагалося опікуватися долею українських біженців у КСХС. З метою позбавитися впливу російських монархічних кіл і більшовицьких агентів та об'єднати й організувати українських військових у КСХС у серпні 1921 р. помічник начальника Генерального штабу Армії УНР Г. Янушевський запропонував сформувати з представників кількох міністерств (закордонних справ, військового, преси і пропаганди та повстанського штабу) комісію для вирішення наступних завдань.

По-перше, запровадити посаду українського представника у КСХС, бажано з військових, який би користувався довір'ям і повагою українських вояків. Якщо призначення офіційного представника неможливе, то доручити захист інтересів українських біженців представнику іншої держави та мати при ньому довірену особу з українців. У крайньому випадку неофіційно доручити кому-небудь з тамтешніх українців поширювати інформацію про Україну взагалі та розпорядження Уряду УНР зокрема. По-друге, налагодити ефективний зв'язок з українськими біженцями у КСХС, оскільки листи українською мовою на кордоні перлюструються та знищуються. Тому українці змушені листуватися російською. По-третє, надсилати офіційні видання Уряду УНР та взагалі україномовну літературу окремим особам у колоніях біженців для поширення їх серед українців. По-четверте, знайти найбільш ефективний спосіб використати бажання українців бути корисними Батьківщині. Це питання стосується не тільки самих українських біженців і Української держави, але й Уряду УНР. Якщо його вирішити належним чином, то українські емігранти відчують необхідність зв'язку з урядом і будуть підтримувати його, а не переходити до більшовиків. По-п'яте, оскільки у КСХС є багато бажаючих повернутися в Україну для продовження боротьби з більшовиками, необхідно організувати транспортування їх до Польщі, тобто виділити невеликі кошти для переїзду та допомогти з отриманням паспортів і перепусток (ГАРФ, Р-9145-1-324: 11–13).

У доповіді військовому міністру УНР від 27 вересня 1921 р. Г. Янушевський наголосив також на необхідності використання досвіду вояків-галичан у Чехословаччині, які об'єднані у так звані «*робітничі сотні*», де підтримується військова організація та дисципліна під началом однієї військової особи у кожній сотні. У майбутньому такі сотні могли стати основою військових підрозділів. Для реалізації цієї справи генерал пропонував навіть неофіційно призначити до КСХС військового представника, як це зробив Уряд ЗУНР в еміграції щодо західних українців у Загребі (ГАРФ, Р-9145-1-324: 14–15). Проте фактична реалізація таких заходів розпочнеться через декілька років з призначенням представника військового міністерства УНР на Балканах і його відпоручника у КСХС.

Українські емігранти, які перебували у сербській частині країни, намагалися самотужки об'єднатися. За даними радянської розвідки, наприкінці 1921 р. у Белграді з ініціативи кількох українських громад у таборах (колоніях) з метою об'єднання їхньої діяльності був створений Український комітет. До його складу хоча і входили представники різних політичних орієнтацій, проте всі вони сповідували ідею відновлення державності України (ЦДАВО, 4-1-567: 31). Зауважимо, що у вересні 1921 р. анонімний дописувач, імовірно, голова пресбюро Українського еміграційного комітету у Загребі М. Петрів стверджував, що «*зараз на черзі закладення Українського громадського комітету*» у Белграді (Дописи, 1921: 10). На початку січня 1922 р. на сторінках варшавської газети «*Українська трибуна*» було опубліковано повідомлення про українську еміграцію в КСХС, в якому наголошувалося на необхідності створення такого комітету (Українська еміграція в Югославії, 1922: 4), тобто наприкінці 1921 р. Українського комітету у сербській столиці або не існувало, або він вже припинив свою діяльність, або в агентурних даних радянської розвідки йшлося про Український еміграційний комітет у Загребі, а не в Белграді.

Подібно до Болгарії голова Українського національного комітету в Парижі Сергій Моркотун намагався поширити свою діяльність і на КСХС. За даними радянської розвідки, у Белграді діяло відділення політичної організації «*Молода Україна*», яку ще в Україні очолював С. Моркотун. Керівником відділення у сербській столиці був Петро Гудзенко. На отримані від французької спецслужби кошти він агітував

проти українського національного руху та Уряду УНР, співпрацював з російськими монархістами у КСХС (ЦДАВО, 4-1-567: 31).

Отже, третя хвиля еміграції з Криму до Туреччини, балканських країн та середземноморських островів виявилася наймасовішою. Вона завершилася у листопаді 1920 р. Далі міграції відбувалися як з Туреччини, середземноморських островів та півночі Африки до балканських країн, в тому числі і КСХС, так і в межах Балкан. Здійснювалося це внаслідок тиску країн Антанти, антибільшовицької позиції урядів більшості балканських країн, спроби окремих країн використати прийом біженців у своїх зовнішньополітичних планах та політичного впливу тією чи іншою мірою численних російських емігрантів, які оселилися на Балканах.

Ареал розселення української еміграції у КСХС сформувався у 1921-1922 рр. Більш-менш сталим він залишався до кінця міжвоєнного періоду. До країни прибуло декілька десятків тисяч уродженців та колишніх жителів України, а також кубанських козаків, частина яких ототожнювала себе з Україною. Усі вони належали до різних соціальних груп і відрізнялися рівнем національної свідомості. Згодом частина з них реемігрувала до інших країн або повернулася на Батьківщину. Невизнання УНР, відсутність офіційного українського дипломатичного представництва у КСХС, традиційне русофільство сербського політикуму, розгляд українського питання з подачі російської еміграції стримували процес об'єднання та самоорганізації української еміграції у цій країні. Попри це та завдяки ініціативі емігрантів у КСХС були закладені основи для створення осередку української політичної еміграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Арсеньев А. Козаци у Краљевине Југославији, *Зборник Матице српској за историју*, Нови Сад, 2004, св. 69-70, с.137-157.
- Број руских избеглица, *Политика*, Београд, 1921, 18. априла, с. 3.
- Власенко В. Українська громада у Белграді у міжвоєнний період (за матеріалами паризького «Тризуба»), *Київська старовина*, Київ, 2011, № 1, с. 123-136.
- Власенко В. Українська громада у Великому Бечкерекі (Югославія) у міжвоєнний період, *Київська старовина*, Київ, 2011, № 3, с. 41-48.

- Власенко В. Шевченківські свята міжвоєнної української еміграції в Югославії (за матеріалами паризького тижневика «Тризуб»), *Величина малих язичких, књижевних, културних и историјских традицијах*, Зб. радова филозовски факултет, Нови Сад, 2012, с. 95-105.
- Врангель Петр Николаевич. *Воспоминания генерала барона П.Н. Врангеля*: в 2 ч., Москва, 1992, ч. 2: Южный фронт (ноябрь 1916 г. – ноябрь 1920 г.): последняя пядь родной земли, 484 с.
- Г. Ранисав Аврамовић о руским избеглицима код нас, *Политика*, Београд, 1922, 19. септембра, с. 2.
- Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. Р-7440, оп. 1, д. 30, 25 л.
- ГАРФ, ф. Р-9145, оп. 1, д. 324, 295 л.
- Гутан Н.Р. Записка о состоянии Русской эскадры, *Русская колония в Тунисе. 1920-2000*: Сборник, Москва, 2008, с. 71-72.
- Даватц В.Х., Львов Н.Н. *Русская армия на чужбине*, Белград, 1923, 123 с.
- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год* = Résultats définitifs du recensement de la population du 31 janvier 1921, Сарајево: Државна штампарија, 1932, 467 с.
- Дневне вести. Против сумњивих и опасних странаца, *Политика*, Београд, 1920, 13. августа, с. 3.
- Дописи. Українська еміграція в Югославії (Лист з Загреба), *Громадський вістник*, Прага, 1921, № 2, с. 10.
- Ђурић О. *Руска литерарна Србија 1920-1941 (писци, кружоци, издања)*, Горњи Милановац, Београд, 1990, 301 с.
- Йованович М. Обзор переселения русских беженцев на Балканы, *Русский исход*, Санкт-Петербург., 2004, с. 165-200.
- Йованович М. *Русская эмиграция на Балканах: 1920-1940*, Москва, 2005, 488 с.
- Јовановић М. *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд, 1996, 390 с.
- Коваль Р.М. *Багряні жнива Української революції*, Київ, 2005, 398 с.
- Козлитин В.Д. Российская эмиграция в Королевстве сербов, хорватов и словенцев (1919-1923), *Славяноведение*, Москва, 1992, № 4, с. 7-19.
- Козлитин В.Д. *Русская и украинская эмиграция в Югославии (1919-1945 гг.)*, Харьков, 1996, 476 с.
- Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20-30-ті рр. ХХ ст.), *Українці Хорватії. Матеріали і документи*, кн. 1, Загреб, 2002, с. 21-37.
- Концерти и забаве. Козачки концерт, *Политика*, Београд, 1923, 2. марта, с. 5.

- Кущинський А. Кілька документів про «українське питання» у Врангеля, *Тризуб*, Париж, 1926, № 26-27, с. 23-27.
- Мовчан С.П. Українська періодика в Югославії та її роль у формуванні національної свідомості і консолідації українців у 1919-1941 рр., *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики* / Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника, Львів, 1996-1997, вип. III-IV, с. 226-238.
- Наріжний С. *Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919-1939* (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої), Київ, 1999, 271 с.
- Павленко М. *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.)*, Київ, 1999, 352 с.
- Петрів М. Українці в Югославії, *Літопис політики, письменства і мистецтва*, Берлін, 1924, кн. 1, зшиток 12 (22 березня), с. 139.
- Пивовар Е.И. *Российское зарубежье: социально-исторический феномен, роль и место в культурно-историческом наследии*, Москва, 2008, 545 с.
- Піскун В. *Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX століття)*, Київ, 2006, 672 с.
- Побува руских комуниста у мостарској тврђани, *Политика*, Београд, 1920, 22. децембра, с. 1.
- Політична історія України. XX століття: У 6 т., т. 5: Українці за межами УРСР (1918-1940)* / Керівник тому В.П. Трошинський, Київ, 2003, 720 с.
- Пулко Р. Санаторий в Вурберге, *Новый журнал*, Нью-Йорк, 2010, № 259, с. 229-238.
- Радовий Д. Судбина руског блага у Краљевини Југославији: осам и по деценија касније, *Кривови*, Сремски Карловци, 2008/2009, година XXII-XXIII, бр. 71-74, с. 129-137.
- Раев М. *Россия за рубежом: История культуры русской эмиграции. 1919-1939*, Москва, 1994, 296 с.
- Роговий В. М. Підтримка українських студентів у Хорватії, *Історія науки і біографістика: електронне наук. фахове видання* / Держ. наук. сільськогосподарська б-ка, Київ, 2009, №2. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2009-2/09_rogovyj.pdf
- Румянцев О. «Руски новини» та «Рідне слово» – дзеркала двох українських громад Югославії в період між двома світовими війнами, *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»*, сер.: Історичні науки, Острог, 2008, с. 448-460.

- Русская военная эмиграция 20-40-х годов. Документы и материалы*, т. 1: Так начиналось изгнание: 1920-1922 гг., кн. 1: Исход, Москва, 1998, 426 с.
- Русская военная эмиграция 20-40-х годов. Документы и материалы*, т. 1: Так начиналось изгнание: 1920-1922 гг., кн. 2: На чужбине, Москва, 1998, 751 с.
- Русская эмиграция в Бразилию, *Роль*, Берлин, 1921, № 146, с. 1.
- Сергійчук В. «Хорватський нарід найбільше розуміє нас, українців...», *Українці Хорватії. Матеріали і документи*, кн. 1, Загреб, 2002, с. 97-102.
- Сибиневич М. Значение русской эмиграции в сербской культуре XX века – границы и перспективы, *Русская эмиграция в Югославии*, Москва, 1996, с. 7-26.
- Спасов Л. *Врангелювата армия в България 1919-1923*, София, 1999, 244 с.
- Т-он. Більшовики і російська еміграція, *Українська трибуна*, Варшава, 1921, ч. 49, с. 2
- Трошинський В.П. *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище*, Київ, 1994, 259 с.
- Ук. Сл. Хорватська преса й українці, *Українська трибуна*, Варшава, 1922, ч. 16, с. 3.
- Україніса в чужих виданнях, *Хліборобська Україна*, Відень, 1921, кн. 3, зб. 5, с. 210.
- Українська еміграція в Югославії, *Українська трибуна*, Варшава, 1922, ч. 6, с. 4.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), ф. 4, оп. 1, спр. 567, 31 арк.
- ЦДАВО, ф. 1075, оп. 2, спр. 476, 284 арк.
- ЦДАВО, ф. 1078, оп. 2, спр. 210, 113 арк.
- ЦДАВО, ф. 1429, оп. 2, спр. 88, 13 арк.
- ЦДАВО, ф. 1429, оп. 2, спр. 109, 394 арк.
- ЦДАВО, ф. 1429, оп. 2, спр. 153, 10 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 31, 135 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 308, 175 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 318, 448 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 360, 35 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 448, 171 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 520, 36 арк.
- ЦДАВО, ф. 3696, оп. 2, спр. 521, 40 арк.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 1, оп. 20, спр. 1311, 128 арк.

ЦДАГО, ф. 269, оп. 2, спр. 258, 204 арк.

ЦДАГО, 269, оп. 2, спр. 263, 92 арк.

Хардовий М. Из истории препорода украинского народа, *Nova Evropa*, Zagreb, 1921, knj. 3, br. 5, s. 137-142.

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), f. 1357, kut. 1, br. 5388 (1930).

HR-HDA, f. 1357, kut. 1, br. 6679 (1921).

Fedorov N. *Ruska emigracija: historija, suština, rad, značenje. 1919-1939*, Zagreb, 1939, 23 s.

Jelačić A. Ruska emigracija u Jugoslaviji, *Nova Evropa*, Zagreb, 1930, knj. XXI, br. 4 (16. aprila), s. 241-244.

Lukijanović St. Ukrajinski problem, *Nova Evropa*, Zagreb, 1921, knj. 3, br. 5, s. 142-145.

Národní archiv České republiky (NAČR), f. "Ukrajinské muzeum v Praze", kart. 67, inv. № 879.

Seljak M. *Ruske emigrantske izobraževalne organizacije in organizacije ruskih znanstvenikov v Sloveniji 1920-1945*, Ljubljana, 2007, 60 s.

Vinaver V. Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1919-1929, *Istorija 20. veka*, Beograd, 1965, knj. 7, s. 99-186.

Валерій Власенко

ТРЕТЬЯ ВОЛНА МЕЖВОЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ЭМИГРАЦИИ В ЮГОСЛАВИЮ

В статье на основе ранее не известных документов центральных государственных архивов Украины, Российской Федерации, Чехии и Хорватии рассматривается вопрос формирования украинской эмиграции в Королевстве сербов, хорватов и словенцев в межвоенный период. Основное внимание уделяется третьей волне эмиграции в ноябре 1920 – 1922 гг. Рассказывается о перипетиях выхода украинцев из Крыма и прибытия в КСХС, об отношении югославских властей к эмигрантам и оказании им помощи со стороны международных, государственных и общественных институций, в частности полулегального Генерального консульства Украинской Народной Республики в Загребе.

Акцентируется внимание на особенностях формирования украинской эмиграции в КСХС по сравнению с другими балканскими странами. Ее основу составили уроженцы и жители Украины, мобилизованные в Русскую ар-

мию генерала Врангеля, а также гражданские лица. Их удельный вес превышал 50 % всей общероссийской эмиграции в КСХС. Значительно меньшей была доля политической эмиграции. Это политически мотивированная, идеологически определившаяся, организационно структурированная часть эмиграции, которая исповедовала идею создания суверенного украинского государства в различных его формах.

Ключевые слова: украинская эмиграция, российская эмиграция, волна эмиграции, Королевство сербов, хорватов и словенцев.

Vlasenko Valery

THIRD WAVE OF THE UKRAINIAN EMIGRATION TO YUGOSLAVIA DURING THE INTERWAR PERIOD

The article describes the formation process of the Ukrainian emigration in the State of Serbs, Croats and Slovenes during the interwar period. All the facts are based on the previously unknown documents stored in the central state archives of Ukraine, Russia, Czech Republic and Croatia. The article provides a thorough introduction to the third wave of the emigration taken place in November 1920-1922. The author focuses on the severities arising from the secession of the Ukrainians from Crimea and their relocation to the State of Serbs, Croats and Slovenes; presents the facts proving the attitude of the Yugoslavia authorities towards the emigrants; describes the steps taken on behalf of the Consulate General of the Ukrainian People's Republic in Zagreb, which was at the times de facto recognized by Yugoslavia. The author also brings attention firmly to the particular aspects of the formation of the Ukrainian emigration in the State of Serbs, Croats and Slovenes and compares that to other Balkan states. According to the research Ukrainian emigration mainly consisted of natives and citizens of Ukraine that were requisitioned to military and civil personnel of the Russian army of Wrangel. Emigrants from Ukraine constituted more than 50% of the entire Russian emigration to the State of Serbs, Croats and Slovenes. The amount political emigrants was far smaller in comparison to military emigration. Nevertheless political emigration was the most structured, organized and motivated part of the Ukrainian emigration and embraced the idea of the rise of sovereign state of Ukraine.

Key words: Ukrainian emigration, Russian emigration, wave of emigration, to the State of Slovenes, Croats and Serbs, social aspects of emigration, Consulate General of the Ukrainian People's Republic in Zagreb.

Одделене за русинистику
Филозофски факултет
Универзитет у Новим Садзе
ramacjanko@gmail.com

ИСТОРИОГРАФИЈА РУСНАЦОХ У ЈУГОСЛАВИЈИ 50–60-ИХ РОКОХ XX ВИКУ¹

Абстракт: Циљ статі аналізувати и оцїнити не барз богату по обсягу, але за историографију Руснацох у Југославиї важну историографску продукцију у периодзе 50–60-их рокох XX вику, котра у нових политичних и дружтвених обставинах, з новима кадрами и у духу новей идеології треба-ла предлужиц того цо було започате у тей обласци у периодзе медзи двома шветовима войнами. Основна прикмета рускей историографії у повойновим периодзе, на котру огранїчуєме нашу анализу, будзе менше число авторох, професийнейши приступ и намагане порушац важни питаня, як цо то насе-льованя Руснацох до Южней Угорскей, їх културно-просвитна діялносц и национална и религийна припадносц.

Ключни слова: историография Руснацох, културно-просвітни живот, национальне питанє, религийне питанє.

По ошлєбодзеню 1945. року, у нових политичних и дружтвених обставинах, руски интелектуалци ше намагали розпочац роботу у шицких сферах културно-просвітного, политичного и национального живота своєї заєднїци. У тим контексту була и историография Руснацох у тих крайох. Мафтей Винай зоз двома своїма прилогами порушує роботу на полю виучованя историї Руснацох. Перше дава *Кратки прегляд историї Русиных у Бачкей и Срїме* (Винай 1947а), у котрим такой на початку визначує же и попри намаганьох у чаше медзи двома

¹ Текст настал як фазни резултат роботи на проєкту *Војвођански простор у контексту европске историје* (число 177002) Министерства просвити, науки и технологийного розвоју Републики Сербії.

войнами написац историю Руснацох то не було зробене, та и у чаше кед ше означує 200-рочницю од приселєня Руснацох до тих крайох ище вше не написана така история. Винай свидоми же озбільнейшу историю ані не мож написац док ше не преучи важни историйни жридли по архивох на Горніци, у Калочи, Сомборе, Новим Садзе, Крижевцох и других местох дзе єст таки архиви. Правда, вон припознава же у чаше медзи двома шветовима войнами у *Руских календарох* були обявени вещей хасновити прилоги котри даваю одредзену слику о исторії Руснацох у тих крайох. После того автор на основі познатей литератури и податкох з народних хронікох дава кратки препатрунок исторії Руснацох по поєдиних местох. Прилог у кождим случаю хасновити прето же з єдного боку указує потребу же би ше почало фахово вигледовац и писац историю Руснацох у тих крайох, а з другого боку дава кратки препатрунок їх исторії. У другим прилогу М. Винай дава кратки препатрунок 24 обявених прилогах у *Руских календарох* котри директно або постредно значни за виучованє исторії Руснацох у тих крайох. Автор источашне указує и направи по котрих би требало предлужиц односно розпочац дальши вигледованя, наглашуюци же необхідне обсяжнейше вигледованє архивного материялу (Винай 1947б).

Перши озбільнейши крочай у вигледованю жридливого материялу, котри ше одноши на початки присельованя Руснацох до Бачки 50-их рокох XVIII вику, направел Евгений Джуня (Џуња 1951; Джуня 1952). Вон по фаху не бул историчар, але ше намагал почитовац принципи историйней науки. На початку у статї наводзи найвизначнейших авторох за историографию Руснацох и дава кратки прапатрунок початку насельованя Руснацох до Бачки коло половки XVIII вику. Цо ше дотика походзєня Руснацох, за Джуню ту нет дилеми: вони часц українского народу.

Евгений Джуня у статї приклада молбу православних Руснацох з Керестура сербскому православному митрополитови Павлови Ненадовичови зоз шедзиском митрополії у Сримских Карловцох, з януара 1757. року. Приложени текст у прекладзе на руски язык, але автор не наводзи чи то преклад зоз сербского або немецкого языка. Вироятно же Руснаци з Керестура не писали тоту молбу по немецки, але им ю найвироятнейше писали тутейши православни сербски священіки на тедишнім церковним канцелярийским сербским языку. Медзитим, за-

чувани преклади того и подобних документох и на нємецким язику, прето же так були прешлїдзовани висшим державним власцом, та и самей царици Марії Терезії, як свидоцтво непочитованя сербских привилегиїох, котри вони доставали од владарох Габзбургскей монархії у чаше Велькей селїдби Сербох на чолє з патриярхом Арсением Чарноєвичом III и после того.² У тей молби православни Руснаци з Керестура модлєли помоц и зашиту од православного митрополита, наводзаци же вони перше пришли до тих крайох як православни и населєли ше до Кули. Познейше ше з Кули преселєли до Керестура, а после нїх до Керестура пришли и други Руснаци, єдни з Мишколца, други з Макова, котри були грекокатолики, и привєдли зоз собу свого священїка. Далєй православни Руснаци наводза же вони перши почали правиц церкву, алє их власци – ”римска господа” примушєли же би церкву будовали ведно з грекокатоликами, а кед церква була готова, грекокатолики вєцєй нє дошлєбодзовали же би православни до нєй приводзєли свого священїка. Прето вони глєдаю помоц и зашиту од митрополита. Ту наведзєни мєна и презвиска 31 жителя Керестура котри ше вияшнюю як православни. Автор прилапює винєшенє твердзєнє Руснацох котри ше преселєли до Керестура з Кули, же були православної вири, алє далєй нє коментарує и нє намага ше правдац або осудзовац єдєн або други бок у рєлигийнїм зражєнєм, котрє почало мєдзи припаднїками тих двох конфєсїїох.

У тим чаше статя Е. Джунї була цалком солидна информация о початкох насельованя Руснацох до Бачки коло половки XVIII вику, а понєже була обявена и у науковим часопису на сербским язику, давала добру информацию о Руснацох и ширшєй науковєй явности.

Даскєльо роки по обявїованю статї Е. Джунї Яким Сабадош, профєсор исторії з Нового Саду, обявєл обяжнєйши прилог у двох часцох, пошвєцєни питаньом присельованя и походзєня Руснацох, у котрим радикалнєйше отвєра питанє националнєй и рєлигийнєй припадности Руснацох (Сабадош 1954а; Сабадош 1954б).

Також на початку своєй статї Я. Сабадош наглашює же трєба ”добре розликовац нас Руснацох од Українцох-Русинох, бо ше ми од нїх розликуємє досц у бєшєди, гоч ше званично трима же ми по народ-

² Зоз обяжнєй литератури о сербских привилегиїох у Габзбургскей монархії ту визначимє лєм двох авторох: (Симєоновїћ-Чокић 1940; Форишковић 1980).

носци припадаме гу нїм” (Сабадош 1954а: 193). Медзитим, ані тото його твердженє, ані поволованє на визначних славистох: Франтишека Тихого, Франтишека Пастрнека и Олаха Броха вообщє не дава даяки прешвечлїви аргументи прецо єдних и других Руснацох/Русинох треба розликовац, односно не тримац их за исти народ. Не спорне же даєдни од наведзених науковцох указовали на язични розлики медзи самима Русинами, та даєдни и твердзели же язык часци тих Русинох спада до групи заходнославянских языкох, але не учишльовали Русинох до Словацох. Нєт сумні же Я. Сабадош тоти становиска пребера од словацкого историчара Ондreja Галаги, котри у Чехословацкей заступал тезу о тим же Русини у тей держави уствари Словаци грекокатолїцкей вири (Halaga 1947), лєм ше на тим месце не поволує на нього.

У чаше по Другей шветовой войны було и директни пробованя науковцох зоз Чехословацкей, прихильнїкох становиска же Русини у Чехословацкей грекокатолїки Словаци, пресадзиц тото становиско и Руснацом у Югославиї, о чим шведочи и рукопис граматики руского языка Марії Гаговскей за висши класи гимназії бачванских Руснацох з 1949. року, котри нормує язык Руснацох у Югославиї як восточнословацки диялект (Hagovska 1949). Юлиан Тамаш обширнейше приказує и описує тот приклад, предпоставяюци же мено М. Гаговскей псевдоним за котрим ше скрива Ондрей Галага (Тамаш 1988: 343–346).

Точна и констатация и опис Я. Сабадоша прецо ше Русини на Горніци, котрим ми по його думаню припадаме, розликую ”од нас бачваньско-сримских Руснацох”. Вон твердзи же розлики настали пре розлични условия живота, а не наводзи конкретно котри то тоти национални, културни або вирски розлики, по котрих ше розликую тоти два групи Русинох до тей мири же єдних треба тримац за Русинох-Українцох, а других, котри ше тиж так наволю Русинами, але, як твердзи Я. Сабадош, лєм прето же су восточней, односно православної або грекокатолїцкей вири, треба тримац за Словацох. Ту ше автор очиглядно ”зошліснул” з поля науки и єї принципох до политичних водох, та трима же кед таке або подобне ришенє понука офіційна политика у державох у котрих Русини меншина, у Мадярскей, Чехословацкей и Польскей, вєц озда так треба ришиц и з Руснацами у Югославиї. Можлїве же вон мал намиру таке ришенє понукнуц политичним односно партийним власцом у Югославиї.

Предпоставка Я. Сабадоша же єден з двох Коцурах, од котрих ше єден находзи у Шаришской, а други у жупанії Абауй-Торна, ”ма вязу и з нашим руским Коцуром”, односно же оталь походзи його назва, неоснована: нет дилеми же Коцур у Бачки, до котрого ше Руснаци з Горніци почали організовано насельовац 1763. року, уж теди, але и вельо скорей, ношел тото мено, цо шведоча пописи жительствова Бачки у XVIII вику (Якшић 1966) и контракт о насельованю Руснацох до Коцура (Тимко 1963; Лабош 1979: 76). Гибаль же автор дума же руска назва Коцур то руска вариянта назви тедишнього сербского населєня з назву Куцура, и же вона ма вязу зоз спомнутима Коцурами на Горніци, але то не мож тримац за даване мена населєню.

Кед бешедує о насельованю перших Руснацох до Кули 1746. року, Сабадош твердзи же вони були православни, поволуюци ше на їх молбу митрополитови Павлови Ненадовичови з 1756. року (Сабадош 1954а: 199). За историчара не достаточне лєм єдно жридло, поготов кед мож тримац же його автор могол мац намиру винєсц ”свою”, а не полну правду. Бо, як то познейше указал Федор Лабош, тоти Руснаци котри митрополитови Ненадовичови пред тим писали же пришли до Кули як православни, пред судскима власцами 1757. року припознали же на православному виру прешли аж кед пришли до Бачки, у Кули и у других местох у Бачки, або познейше у Керестуре (Лабош 1979: 182–205). То указує же вони у спомнутей молби митрополитови не гуторели полну правду и источасно побива категоричне твердзєнє Я. Сабадоша.

Не мож прилапиц ані Сабадошово твердзєнє же перши Руснаци котри пришли до Бачки, до Кули, ”зоз Галсицкого срезу Земплинской жупанії”, понеже пришли зоз Земплинского Керестура, и месту до котрого ше приселєли у Бачки дали мено Керестур (Сабадош 1954а: 200). Так як за Коцур, так и за Керестур барз добре познате же вон тото мено мал и вельо скорей як ше почали до нього присельовац Руснаци зоз ”горніх крайох Угорской” на основи контракту котри видала коморска администрация Бачкей жупанії 1751. року.³ Далєй автор твердзи же шицки тоти Руснаци, котри з Галсицкого срезу теди пришли до Бачки, були православней вири, прето же там теди ище не була розширена уния. То знова не одвитує историйней правди: велї жридла

³ Ту досц як жридла котри то потвердзую навєсц лєм монографию Бач-Бодрогской жупанії (Borovszky 1909: 45–46) и пописи жительствова Бач-Бодрогской жупанії з 1715. и 1720. року (Якшић 1966).

указую же коло половки XVIII вику уж найвекша часц грекокатолікох на території Мукачевської єпархії були грекокатоліки (Пекар 1967: 39–41), односно же Мукачевська грекокатоліцка єпархия 1751. року мала 839 грекокатоліцки парохії (Udvari 1990: 7). Значи, автор без доказох твердзи тото цо сце доказац, ані не намагаючи ше поволац ше на релевантну літературу.

Яким Сабадош твердзи же Керестур як населєнє основани ”кед новонаселєнци з Кули, котри жили на пустари ’Вельки Керестур’ склопели контракт з єраром о снованю будуцого валалу, и же то було 17. януара 1751. року”, цо по нїм значи же Керестур основали православни Руснаци (Сабадош 1954а: 200–201). Медзитим, сам коморски администратор Йосиф де Редл познейше записал, же кед видал Михайлови Мункачийови контракт о насельованю Руснацох зоз горніх крайох Угорської до Керестура, и кед уж почало насельованє, тоти Руснаци з Кули модлєли же би им дошлєбодзел прєселїц ше до Керестура, цо им вон сполнєл (Gavrilović 1977: 155). Правда, на попису Руснацох у Керестуре з 1753. року наисце перши 18 на списку тоти цо ше прєселєли до Керестура зоз Кули (Жирош 1997: 31–32). Медзитим, не точне твердзєнє Я. Сабадоша же Керестур основали 30 руски православни фамилії котри прєшли ту з Кули (Сабадош 1954а: 201), прето же и М. Жирош у спомнутим попису и коморски администратор Редл у своїх звитох Угорської дворської комори з 1756. року наводзи же ше з Кули до Керестура прєселєли 18 або 19 фамилії (Gavrilović 1977: 155). Правда, ту наисце не круциялне питанє чи их було 18 чи 30 фамилії, алє указац чи точне або не тото цо Сабадош твердзи: же тоти перши Руснаци котри ше населєли до Керестура 1750. або 1751. року були православни. Факти указую же Керестур не основали православни Руснаци, односно же перши його жителє 1751. року не були православни, гоч неспорне же ше даєдни з перших його жителєх, та даєдни и з тих цо пришли ту з Кули, под час вирских немирох у валалє 1755–1756. року вияшньовали як православни (Лабош 1979: 182–205).

Кед слово о толкованю слова пустара, и ту Сабадош не у праву: одредзєни поверхносци жеми котри були у власніцтвє Угорської дворської комори не наволани пустари прето же були пусти, як то вон наводзи (Сабадош 1954а: 201), алє ше так волали поверхносци жеми котри не були додзелєни општином, та их Комора давала под аренду,

дакеди як жем за обрабляне, а частейше же би ше на нїх тримало и напасало статок.

Сабадош спомина же ше православни Руснаци, котри ше 1751. року населили до Керестура, такой обрацели гу карловецкому митрополитови Висарионови Павловичови и модлели од нього єдного православного священїка, але го не достали (Сабадош 1954а: 201). Як перше, у тим чаше бул митрополит Павле Ненадович, а не Висарион Павлович, котри бул єпископ бачки и нїгда не постал митрополит. А кед уж слово о єпископови В. Павловичови, треба спомнуц же администратор Й. Редл наводзи же ше вон 19. септембра 1751. року обрацел гу бачкому владикови Павловичови и спозорел го же ше до Керестура можу насельовац лєм Руснаци грекокатолики и же до нього може буц намесцени лєм грекокатолицьки священїк, а не и православни (Gavrilović 1977: 158). Правда, познате же православни Руснаци з Керестура були 1755. року при владикови В. Павловичови и модлели же би им послал православного священїка, але вон им одвитовал, як то наводзи Й. Редл у звиту Комори, же вони грекокатолики та най себе гледаю священїка од мукачевского грекокатолицького владыки (Gavrilović 1977: 158).

И кед слово о социальним статусу Руснацох котри ше присельовали до Керестура, Я. Сабадошови велї ствари не цалком ясни. Не точне його твердженє же Руснаци котри ше ту населили и достали од Комори жем на хаснованє могли тоту жем и предавац. Факт же жем була власносц Комори и людзе ю доставали на хаснованє, а не до власносци, и прето ю не могли предавац. Могли предавац лєм того цо було їх власносц: ”хіжі, винїці і шіцко цо будзе власносц жїтельох, зос знаньом панства будзе мож предац”, як стої у 8. точки контракту о насельованю до Керестура з 1751. року (Костельник 1998: 30). Значи, жем котру достали од Комори на хаснованє не могли предавац, могли ю лєм врациц Комори кед ю вещей не сцели обрабляц и плациц за ню аренду и шіцки други предвидзени даваня. Хижи були їх власносц и могли их предавац. Тиж так, понеже ше тримало же за садженє и подзвигованє винїци и овоцнїка потребни и час и укладанє додатней роботи, кед человек охабял односно врацал жем котру достал од Комори на хаснованє, могол гледац же би ше му виплацело вредносц винїци односно овоцнїка на тей жеми.

Сабадош трима же лєм тоти Руснаци цо пришли до Керестура 1751. року директно зоз Горніци були грекокатолики и же зоз собу привели свойого священіка монаха Илариона з Маковици або Маковца (Сабадош 1954а: 203). Ту ше вон поволує на Г. Костельника, котри тиж так за того наводзи лєм предпоставки, а не и валидни докази. Нажаль, нет ніяки податки о тим кеди монах Иларион Прусицки пришол до Керестура, а першираз ше спомина у Керестуре аж 1755. року (Рамач 2007: 105–108).

Кед Сабадош наводзи же на Маковици унія була запровадзена 1608. року, а у Свиднику 1611. року, видзи ше же барз помишал ствари и први даскельо озбиљни материялни гришки (Сабадош 1954а: 203). Як перше, не точне же на Маковици 1608. року запровадзена унія. Унія медзи православнима Русинами на Горніци прилапена 1646. року, а потвердзена у Риме 1648. року – то такв. Ужгородска унія (Пекар 1967: 30–32). Далей, Сабадош наводзи же за тих Русиных, котри на Маковици 1608. року прилапели унію 1611. року, основана грекокатолицка епархия у Свиднику, цо тиж так подполно неточне. Свидницька грекокатолицка епархия ше пресцерала на території Горватскей и Славонії у XVII вику, а не на території сиверовосточней Угорскей, и не ма ніяки вязи з Русинами у сиверовосточней Угорскей. Титули свидницьких епископов ношели зединени владикове на території Горватскей и Славонії пред снованьом Крижевского владичества (Šimrak 1926: 52–54). Ту ище єдно надпомнуце: 1611. року прилапели унію православни Серби у манастире Марчи у Горватскей – то такв. Марчанска унія, котра тиж так не ма ніякей вязи з Русинами у сиверовосточней Угорскей. Не точне ані твердженє Я. Сабадоша же перши Руснаци грекокатолики у Бачки були под Свидницьку епархию, и же Крижевска епархия, основана 1778. (Крижевска епархия основана 1777. року!) достала маетки Свидницькей епархиї. Не уходзаци глібше до толкованя о Свидницькей епархиї, треба повесц же Руснаци у Бачки нігда не подпадали под тоту епархию, а од приселєня до Бачки односно од 1751. по 1777. рок були под церковну юрисдикцию римокатолицкей Калочскей архиепископиї (Костельник 1998: 65, 66...; Рамач 2010). Так то кед автор не позна матерію о котрей пише, та у єдним пасусу од пейсц шорикох направи тельо и таки гришки же без обсяжнейшого толкованя не мож розплєсц замервене.

Нєт нїяки валидни докази о тим же у Керестуре од 1751. року була православна школа и же учитель у нєй бул єромонах Йосиф Савич зоз Кули (Сабадош 1954а: 204), а велї авторе преберали од Сабадоша тот неаргументовани податок. По податках сербскей историографії, Й. Савич ше як учитель у православней школи у Кули першираз спомина 1765. року (Пецињачки 1969: 34). Чежко вериц же у Керестуре робела православна школа од 1751–1786. рок, як твердзи Сабадош, а же ше о тим не спомина ані у канонских визитацийох керестурскей парохії, котри окончовали представніки Калочкей архиепископії, ані о тим не дава податки сербска историография. Цо вецей, после 1757. року у Керестуре ше вецей не споминаю православни Руснаци. Жадаючи доказац же православна школа у Керестуре робела ище 1786. року, Сабадош ше поволує на документ з Митрополийского архива у Ср. Карловцох, у котрим ше нїби наводзи же керестурски парох Петро Копчаї хаснує православного учителя як власного кочияша (Сабадош 1954а: 204). Точне же ше Намисніцка рада Угорскей 1786. року обрацела гу генералному викарови Крижевскей епархії Йосафатови Басташичови у вязи обвини же грекокатолїцки священїк у Керестуре учителя хаснує як особного кочияша, але ше ту ані з єдним словом не спомина же то православни учитель.⁴

Сабадош трима же главна причина вирских борбох у Керестуре медзи грекокатолїками и православнима 50-их роках XVIII вику була пре економске положенє, односно же то була борба за жем и економску премоц (Сабадош 1954б: 272). Тримаєме же то не могла буц главна причина у чаше кед обрабляцей жеми було надосц а по попису з 1756/57. року у валале було лєм 127 обисца (Жирош 1997: 33–38), гоч по контракту о насельованю, як уж наведзене, було предвидзене же би ше до валалу приселели 200 фамилий. Подробна анализа ширєня православного руху у Керестуре 1755. року очиглядно указує же ту бул моцни уплїв звонка. Православни Серби зоз сушєдних валалох, поготов їх священїки, вироятно и у страху од ширєня униї на тих просторох, на шицки способи ше трудзели превєсц шицких грекокатолїкох на православну виру або и вигнац тих цо то не сцели зробиц.

⁴ Архив Крижевскей епархії, 113/1786 – представка Намисніцкей ради Угорскей генералному викарови Крижевскей епархії Йосафатови Басташичови, Пешт, 21. новембра 1786. року.

Сам цек вирских зраженьох медзи православнима и грекокато-ліками у Керестуре пейдзешатих рокох XVIII вику Сабадош описал барз єднобочно и пристрасно, лєм на основи жридлох православней провениєнції. Медзитим, ту ше зявює ище єден проблем: автор, нарочком або случайно, о чим наисце чежко судзиц, антидатує документи, та шицки з 1756. року наводзи под 1753. роком, цо вец у велькей мири доводзи читачох до заблуди, приказуюци иншаки цек подійох и доказуюци же ше православни у Керестуре вельо скорей почали организо-вац и виношиц своєю вимоги (Сабадош 1954б).

Кед бешедує о националним препороду Руснацох при концю XIX вику, Я. Сабадош твердзи же "Мадярски власци, пре исту виру и подобну етничну назву, тримали нас з Українцями – Русинами за исту народносну групу и посиляли нам у дзеветнастим вику з Горніци українских паноцох и учительох, а тиж и кнїжки и часописи, углавним з Мукачова и Ужгороду. (...) то нам вони усадзовали українску националну свідомосц" (Сабадош 1954б: 279). Нажаль, таке авторово твердженє абсолютно не точне! Ніхто од учительох и священїкох котри теди приходзели медзи Руснацох до Бачки и Сриму зоз сиверовосточних часцох Угорскей, з території на котру ше пресцерала юрисдикция над грекокатоликами Пряшовскей або Мукачевскей грекокато-ліцкей епархії, нігда не виражовал свою українску националну свідомосц: анї Петро Кузмяк, анї Михайло Врабель, анї Василь Каменца, анї Дюра Манойла, анї Михайло Поливка и други. Шицки вони мали карпато-русинску свідомосц, и як державни службенїки були лоялни мадярским власцом. Анї священїки Йосиф Валковски и Янко Панїк, котри ту пришли з Горніци и службовали по грекокатолицких парохійох у Бачки и Сриме 60–70-их рокох XIX вику, нігда ше не декларова-ли як Українци, анї нет податки о тим же вони на даяки способ були активни у культурно-националним живоце Руснацох у Бачки и Сриме (Рамач 2007). Українску националну свідомосц при концю XIX вику медзи Руснацох у Бачки и Сриме не приношели учителе и священїки зоз Горніци односно з Угорскей, але вона приходзела з друкованим словом, новинами, часописами и кнїжками котри сциговали з Галичини и Буковини медзи руских селянох и ремеселнікох, а не медзи тедишню руску інтелігенцію, о чим уж було досц писане (Гнатюк 1988; Дуличенко 1972; Рамач 2009). А мадярски власци ше на шицки

способи намагали онєможлівиц контакти и уплїви Русиных/Українцех з другого боку Карпатох, з Галичини, Буковини и ширше, на Русиных у Угорскей, же би не дошлебодзиц будзене и ширене українскей націоналней свідомосци медзи Русинам у Угорскей. Так релативно швидко претаргнути контакти и вязи котри Руснаци у Бачки установели з Русинами/Українцями у Галичини и Буковини 80-их роках XIX вику. Ширеню націоналней свідомосци медзи Руснацями у Бачки и Срме на самим концу XIX вику вельо допринєсол Володимир Гнатюк, котри медзи Руснацями у Бачки 1897. року препровадзел два и пол мешац на своєї науковей експедиції, але вон ту пришол з Галичини, а не з Угорскей (Мушинка 1987). У чаше медзи двома шветовима войнами медзи Руснацями у Бачки и Срме українську націоналну свідомосц ширела у першим шоре домашня руска интелігенция котра діловала у рамикох Руского народного просвітного дружтва (Рамач 2012).

Не точне ані твердзене Я. Сабадоша же Руснаци котри ше у XVIII вику приселели до Бачки принєсли зоз собу мено Руснак, котре теди означовало не націоналну, але лєм релігійну припадносц. Руснаци з Керестура ше на даскельо заводи уж у другей половки XVIII вику вияшнюю же су по націоналносци/natione Руснаци/Rutheni, а по релігії/religione – грекокатоліки/graeci ritus uniti. Значи, уж теди вони цалком правели розлику медзи своєю націоналну и релігійну припадносцу, але були свідомі же з траценєм свого релігійного ідентитету у цудзим релігійним и націоналним окруженю швидко страца и свой націонални ідентитет (Рамач 2012).

На концу мож повесц же Я. Сабадош у своєї статії приноши и нови документи, але пре антидатованє даєдних з нїх лєм уноши забу. З другого боку, зоз свою аргіогі поставену тезу, по котрей Руснаци у Югославії уствари Словацї грекокатоліцкей вири, и инсистованьом на тим же перши Руснаци котри ше приселели до Бачки, а вец и до Керестура, були православней вири, вон просто знєважує велї історійни факти або их викривює лєм же би даяк доказал свою основну тезу. Прето тримам же тота статія не представя у рускей істориографії крочай напредок, але вельо замишаня и шпотаня.

На наведзену статю Я. Сабадоша такой досц емотивно реагвал писатель Михал Ковач (Ковач 1954) и намагал ше побиц даєдни його твердзєня о націоналней и релігійней припадносци Руснацех,

поволуюци ше на даєдних науковцох и їх твори, як цо то В. Гнатюк, Иван Франко, Йозеф Добровски, Ф. Тихий, Самуел Цамбел, Стефан Мишик, котри на проблем националней припадносци патрели вельо ширше, а не так поєдноставено як Я. Сабадош, котри легко вицаговал поєдноставени заключения котри му одвитовали. Михал Ковач наводзи и становиска о Русинох на ширшим просторе карпатского ареалу котри винесли Александер Духнович, Александер Павлович, Микола Нодь и други.

Михайло Ковач добре замерковал же ше Я. Сабадош з петних жилох намага доказац же Руснаци на початку свойого насельованя були православни и же приходзели з часцох Закарпат'я дзе у тим чаше ище не була преширена уния, и прето лусидно заключає: кед же ту приходзели православни Русини, вец вони були прави Русини односно Українці, а не Словаці, бо Словаці нігда не були православней вири (Ковач 1954: 287).

Нажаль, тот полеміка о релігійним и націоналним ідентитету Руснацох у Югославії не принесла вельо хасну, а пре ню, або то лем вихасноване як оправдуюца причина, теди престал виходзиц часопис *Шветлосц*. Так бул загашени барз значни полігон културней діялносци Руснацох у Югославії, цо, без сумніву, мало негативни пошлїдки на їх вкупни културно-націонални живот. *Шветлосц* почала знова виходзиц 1966. року, а з ей виходзеньом ше предлужи и полеміка пре котру вона була дочасно загашена.

Од конца 1954. року, кед часопис *Шветлосц* престал виходзиц, по кінєц 1966. року, кед знова почал виходзиц, практично лем *Народни календар* бул место дзе ше могли обявйовац популярнейши статї з обласци прешлосци Руснацох. Онуфрий Тимко ту обявел статю у котрей як прилоги дал контракти о насельованю Керестура зоз 1751. и Коцура зоз 1763. року преложени на руски язык (Тимко 1963). Понеже контракт о насельованю Керестура бул обявени у *Руским календаре за 1925. рок* (Костельник 1925: 71–72), а ту є лем преписани, вельо значнейше перше обявйованє контракту о насельованю Руснацох до Коцура. Автор наводзи же преклад на руски язык котри приклада зробени з латинского языка. Нажаль, не наводзи дзе ше оригінал документу находзи, а по нешка вон не пренайдзени. Познейше и Федор Лабош обявел тот текст коцурского контракту (Лабош 1979: 76), але

мож передпоставиц же О. Тимко уствари вихасновал наведзени пре-клад контракту зоз Лабошового рукопису котри хасновал у писанню другей своєї статі (Тимко 1968: 129).

Словацки историчар Ян Сирацки у статі *Словацци у Југославији*, приказуюци насельованє Словацох до Бачки од 1740. року, наводзи: ”На поседима коморе у Бачкој населило се у другој половини 18. века и становништво из источне Словачке (грекокатоличке вероисповести)”, и учишлює тих грекокатоликох Руснацох, гоч дакус стримано, гу Словацом (Сирацки 1966: 13–15). Вон у тексту у основних рисох приказує насельованє Руснацох до Бачки од 40-их рокох XVIII вику углавним на основи рукопису Я. Сабадоша *Порекло и досељење бачко-сремских Русина*. Ту автор наводзи и даєдни презвиска Руснацох у Р. Керестуре и Коцуре, як наприклад: Русковски, Бесерменї, Будински – (по Я. Сирацким першобутно Збудзински), Кашовски, Жиповски, Нїтричански, Липтак, Арваї – указуюци же вони шведоча же ше їх ношителиє приселєли зоз словацких жупанийох, цо по нїм лем потвердзує же слово о Словацох. На концу Я. Сирацки о Руснацох гутори: ”Све до данас говоре источнословацким језиком, певају словацке народне песме, али под утицајем грекокатоличке цркве развила се код овог становништва (спор о националној припадности траје до данас) русинска национална свест (Сирацки 1966: 14–15). Симптоматичне же Я. Сирацки, пишуци о Руснацох, не хасновал други твори руских або других авторох, лем рукопис Я. Сабадоша, котри тиж так твердзел же Руснацох у Југославиї лем пре їх грекокатолицку виру велї учишљую гу Русином-Українцом, гоч их, по його думаню, треба учишљовац гу Словацом.

На наведзену статью и становиско Я. Сирацкого о Руснацох у Југославиї реаговал Онуфрий Тимко зоз статью у котрей ше намагал доказац же таки становиска о националней припадносци Руснацох тенденциозни и неточни (Тимко 1968). Тимко у статі дава вельо ширши контекст прешлосци Руснацох, наводзаци и податки о насельованню Руснацох до Бачки и становиска о їх националней и религиозней припадносци, прето його статя заслужує окремну увагу. Медзитим, ту треба обрациц увагу на даєдни його твердзєня и становиска котри недосц обгрунтовани, або су и неточни, же би спозориц будуцих вгледовачох же би осторожно хасновали тот текст.

Основне становиско О. Тимка же Руснацох у Югославії по їх націоналним походзеню треба учишліц гу Українцом, и же ше вони до Бачки и Сриму переважно присельовали зоз другого боку Карпатох, з Галичини, а не зоз Угорскей (Тимко 1968). Кед бешедує о насельованю Руснацох до Кули по 1750. рок, Тимко наводзи же после перших 11 Руснацох приселенцох односно руских фамилийох 1745. року ту приходзи ище векша група Руснацох, та их по конаєц того року у Кули уж було 78 фамилий (Тимко 1968: 130). Медзитим, у тексту на котри ше Тимко поволує, ясно ше видзи же автор наводзи же зоз тима 11 рускими фамилиями у Кули на концу 1745. року було 78 фамилий, односно же ведно сербски и руски фамилий було $78 \frac{1}{2}$ (Iványi 1889: 145).

Онуфрий Тимко ше намага доказац же Руснаци котри ше коло половки XVIII вику присельовали до Бачки не походзели зоз обласцох сиверовосточней Угорскей, але зоз Галичини, и наводзи ту свойо аргументи (Тимко 1968: 131). Медзитим, треба наглашиц же и сам Й. Редл, котри подписал контракти о насельованю Руснацох до Керестура 1751. року, познейше у звиту Угорскей дворскей комори 1756. року наводзи же було дошлебодзене же би ше до Керестура присельовали Руснаци грекокатолики зоз сиверовосточних жупанийох Угорскей – е *partibus superioribus*, на котри ше пресцера юрисдикция Мукачевскей епархии над грекокатоликами, и наводзи тоти жупанії: Боршод, Земплин, Угоча, Мункач/Мукачево (жупанія Мукачево не исновала, а Мукачево город у жупанії Берег), Берег, Сатмар и Унг (Рамач 2007: 67). У контракті о насельованю Руснацох до Коцура з 1763. року ясно ше наводзи же ше шлебодняка Петра Киша з Керестура посила ”до сиверних часцох Кральовини Угорскей же би назберал коло 150 странцох шлебодней селїбди” (Лабош 1979: 76).

Онуфрий Тимко наводзи штири групи аргументох доказуюци же Руснаци до Бачки коло половки XVIII вику приходзели зоз Галичини, а не зоз Угорскей. До першей групи спадаю язични причини. Вон трима же иншак не мож потолковац елементи польского языка у языку Руснацох, лем так же вони приходзели з крайох дзе жили помишани з Поляцами. Далей тверdzi же Руснаци односно Русини не автохтони у Угорскей, але же ше там присельовали зоз Галичини. Наводзи же у контракті о насельованю Руснацох до Коцура стої же ше до того коморского населєня можу присельовац лем *Rutheni hospites*, и прекла-

да то, односно толкує же то значи *Русини странци/цудзинци*, а то по його думаню значи же ше до Коцура могли присельовац лем Руснаци/Русини з другей держави – значи зоз Польскей, зоз Галичини. Медзитим, тото *hospites* у класичним и у стредньовиковним латинским языку значи и газдове/колонисти, а не лем цудзинци, як то толкує Тимко. На концу О. Тимко трима же кед у контракті ясно стало же ше до Керестура и Коцура можу насельовац лем прави грекокатолики/Rutheni vere uniti, вец ше то могло одношиц лем на Русиных грекокатоликох зоз Галичини, бо по його твердзеню, у тим чаше у Угорскей медзи Русинами ище не була запровадзена унія. Нажаль, ані тот його аргумент не стої. Неспорне же коло половки XVIII вику унія уж була запровадзена на цалей території Мукачевскей епархії (Пекар 1967: 39–41; Udvari 1990: 7).

З часци О. Тимко ма право кед твердзи же Руснаци котри ше од половки XVIII века присельовали до Бачки походзели з Галичини, бо неспорне же ше од XIV–XVIII век Русини з Галичини непрерывно, масовнейше або у менших габох, пресельовали до Угорскей, формуючи так свойо национални и релігійни острова (Палади-Ковач 1974). Тимко досц обширно бешедує о процесу миграційох Русиных з Галичини до Угорскей у XVI–XVII вику, кед велі русински крипаки сцекали з Галичини до Угорскей, дзе доставали статус селянох шлебодного селєня – *coloni liberae migrationis*, и чували го схопно ше преселюючи з єдного феудального маєтку на други, так же не поставали крипаки вязани за єдного феудального пана. Шліди тих пресельованьох Русиных/Руснацох О. Тимко находзи и у народней писні (Тимко 1995). Маючи у оглядзе тоти непрерывни пресельованя Руснацох з Галичини до Угорскей мож предпоставиц же за даєдних, котри ше коло половки XVIII вику приселели до Бачки, сиверо-восточни часци Угорскей практично були лем кратши затримованя односно станици на їх длугей драги з Галичини до Бачки.

Друга часц Тимковей статі скоро цала пошвєдена исторії Русиных/Українцох у Галичини. Ту автор бешедує о переходзеню на римокатолицьку виру православного дворянства у Польскей и о його поляченю, о крипаченю русинского православного жительствова у Польскей, о селянских повстаньох, о сцеканю селянох зоз феудалних маєткох односно о миграційох итд. (Тимко 1968: 136–138).

Кед 1966. року часопис *Шветлосц* знова почал виходзиц, у *Предходним слове* першого числа окрем іншого наводзи ше же у нїм будзе места за розвиванє интересованя за фолклор, етнографію, історію и други обласци културно-дружтвеного розвою. Того року вишло лєм єдно число *Шветлосци* и у нїм не було прилоги з історії Руснацох, але уж од шлїдуячого року ше почали зявйовац.

Юрій Шерегий, визначни українски режисер зоз Чехословацкей, котри як вибеженіц зоз Карпатскей України наяр 1939. року пришол до Югославії з групу глумцох "Новей сцени" зоз Хусту, теди препровадзел даскельо мешаци у Руским Керестуре и Шидзе, дзе охабел значни шлїди и театралним и вообше културно-націоналним и уметніцким живоце Руснацох. О тим вон подробно пише у своїм прилогу у *Шветлосци* 1967. року у трох предлуженьох (Шереги 1967). Сам прилог не наукова станя, але барз важни прилог и жридло о културно-націоналним живоце Руснацох у тих двох стредкох, бо часто до дробніцох описани активносци Ю. Шерегия у пририхтованю представох у Р. Керестуре и Шидзе. Автор у писаню прилогу хасновал записи зоз свойого дньовніка, а часто дава и наводзеня або копії висткох з рускей, українскей и другей преси у жеми и иножемстве о наступох и успіхох руских аматерох на сцени.

Дюра Папгаргаї обявел прилог пошвечени животу и ділу Михайла Врабеля (Папгаргаї 1968а). Очиглядне же автор хасновал прилог О. Заклинского (Заклинський 1967), гоч то нїгдзе не наводзи. Прилог хасновити, але у нїм єсц досц неточносци и поверхово оцени.

З нагоди 100-рочніци од народзеня керестурскогом учителя Михайла Поливки Дюра Папгаргаї обявел прилог (Папгаргаї 1968б) у котрим приказує його учительску и ширшу просвітительску діялносц медзи народом, а спомина и його прилог пошвечени історії школи у Р. Керестуре.

Роман Миз у прилогу *Гу "Хроніки єдного часу"* (Миз 1969) у двох предлуженьох публикує документи котри даваю богатство податкох о културно-просвітним и націоналним живоце Руснацох у Югославії перших рокох по снованю Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох: у першей часци то документи котри бешедую о снованю и початку діялносци Руского народного просвітного дружтва, а у другей обявени дзешец писма Гавриїла Костельника Дюрови Биндасови,

з котрих єст велї податки и поєдиносци о Костельниковей діялносци и становискох о культурно-просвитним и националним живоце Руснацох у Краљовини СГС, о руским правоспису и рукопису його *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (Костельник 1923), о його литературней діялносци, а надосц и о його особним и фамилийним живоце. Прилог Р. Миза дава надосц нови податки за виучованє культурно-просвитного и национального живота Руснацох у Югославиї у чаше медзи двома шветовима войнами и указує же опубликованє историйних жридлих барз важна компонента у розвою историографії.

На концу мож заключиц ше руска историография 50–60-их рокох XX вику, гоч за ню не характеристичне ані вельке число авторох ані вельке число творох, важна карика у рускей историографії у цалосци, прето же успишно премосцує тото цо створене односно опубликоване у чаше медзи двома шветовима войнами, меней або вещей го обсолвуюци, и прави нови крочаї у рускей историйї. Правда, було ту и несхопни потези, и мишаня политики и идеології, було и початніцки гришки, але и кед ше шицко тото и по строгших критериюмох прероштує, остало досц того цо наджило свой час.

ЛИТЕРАТУРА

- Винай, М. (1947а). *Кратки прегляд историй Русинох у Бачкей и Сриме*. Руски народни календар 1947. (33–42). Руски Керестур: Руске слово.
- Винай М. (1947б). *О дотераинїх жридлих нашей историй*. Руски народни календар 1947. (105–108). Руски Керестур: Руске слово.
- Дуличенко, А. (1972). *О єдним жридлиє у вязи историй югославянских Руснацох у XVIII и XIX вику*. Шветлосц, 2/1972, (159–166). Нови Сад. Руске слово.
- Джуња, Е. (1952). *О нашим приселєню (Прилог нашей историй у XVIII вику)*. Шветлосц, 2/1952 (125–132). Руски Керестур: Руске слово.
- Џуња, Е. (1951). *О досєлєњу првих Русина у Војводину и њиховом животу*. Годишњак Историјског друштва Војводине, (47–53). Нови Сад: Историјско друштво Војводине.
- Заклинський, К. (1967). *Дєщо про Михайла Врабеля (1866–1923)*, Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 3 (293–302). Пряшів: Музей Української культури у Свиднику.
- Јакшић, И. (1966). *Из пописа становништва Угарске почетком XVIII*. Нови Сад: Војвођански музеј.

- Ковач, М. (1954). *Ришме уж раз тот проблем отворено и темельно*. Шветлосц 4/1954, (281–287). Руски Керестур: Руске слово.
- Костельник, Г. (1923). *Граматака бачваньско-рускей бешеди*. Руски Керестур: Руске народне просвітне дружтво.
- Костельник, Г. (1925). *Значенє Керестура*. Руски календар 1925, (58–72). Руски Керестур: Руске народне просвітне дружтво.
- Костельник, Г. (1998). *Liber memorabilium грекокатоліцкей парохії бачкерестурскей*. Уводне слово и коментари Янко Рамач. Нови Сад: Союз Руснацох и Українцох Югославії.
- Лабощ, Ф. (1979). *История Русиных Бачкей, Сриму и Славонії 1745–1918*. Вуковар: Союз Русиных и Українцох Горватскей.
- Миз, Р. (1969). *Гу „Хроніки єдного часу”(1),(2)*. Шветлосц, 3/1969 (253–266), 4/1969 (342–353). Нови Сад: Руске слово.
- Мушинка, М. (1987). *Володимир Гнатюк*. Париж – Нью-Йорк – Сідней Торонто: Записки Наукового товариства ім. Шевченка.
- Палади-Ковач, А. (1974). *Українски острова у сиверо-восточней часци Мадярскей у XVIII–XIX вику*, I–II, Нова думка, ч. 7, 8 (157–160, 107–112). Вуковар: Союз Русиных и Українцох Горватскей.
- Папгаргаї, Д. (1968а). *Заобидзени драгокази Михайла Врабеля*. Шветлосц, 1/1968, (81–88). Нови Сад: Руске слово.
- Папгаргаї, Д. (1968б). *Вредни народни просвितитель*. Шветлосц, 4/1968, (289–291). Нови Сад: Руске слово.
- Пекар, А. (1967). *Нариси історії церкви Закарпаття*. Рим: ОО. Василіяни.
- Рамач, Я. (2007). *Руснаци у Южней Угорскей (1745–1918)*. Нови Сад: Войводянска академия наукох и уметносцох.
- Рамач, Я. (2010). *Канонічна візитація Керестурської парафії 1767. Року*. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, 25, (95–128). Свидник: Музей української культури у Свиднику.
- Рамач, Я. (2010). *Почеци националног препорода Русина у Јужној Угарској у првој половини 19. века*, Годишњак филозофског факултета у Новом Саду, књ. XXXV-1, (255–266). Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад.
- Рамач, Я. (2009). *Прилог историографији о Русинима у Јужној Угарској до краја XVIII до почетка XX века: Русини у штампи и другим публикацијама о самима себи*.
- Извори о историји и култури Војводине, Зборник радова, (403–425). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду – Одсек за историју.
- Рамач, Я. (2012). *Национални и религијни назви Руснацох у Южней Угорскей у XVIII и першей половки XIX вику*. Зборник работох зоз Медзинародней

- науковей конференції "Велькосц малих язичних, литературних, историйних и културних традицийох", Андреве, 20–21 априла 2012. року (169–183). Нови Сад: Филозофски факултет у Новим Садзе – Одделене за русинистику.
- Сабадош. Я. (1954а). *Походзенє и приход Руснацох до Бачкей. Шветлосц* 3/1954, (193–204). Руски Керестур: Руске слово.
- Сабадош. Я. (1954б). *Походзенє и приход Руснацох до Бачкей. Шветлосц* 4/1954, (269–280). Руски Керестур: Руске слово.
- Симеоновић-Чокић, С. (1940). *Српске привилегије*. Војводина II, (48–85). Нови Сад: Матица српска.
- Сирацки, Ј. (1966). *Словаци у Југославији*. Зборник Матице српске за друштвене науке, 44, (5–22). Нови Сад: Матица српска.
- Šimrak, I. (1926). *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. Rt XVIII*. Zagreb: Typis Typographiae Archiepiscopalis.
- Тимко, О. (1963). *З нашей исторії*. Народни календар 1963 (118–124). Руски Керестур: Руске слово.
- Тимко, О. (1968). *Насељеници Руског Крстура и Куцуре*. Зборник за друштвене науке Матице српске, 50, (129–142). Нови Сад: Матица српска.
- Тимко, О. (1995). *Шлїди исторії у нашей писні*. Християнски календар "Дзвони" 1995. (135–150). Нови Сад: Грекокатолицка парохия св. Петра и Павла у Новим Садзе.
- Udvari, I. (1990). *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. Évi összeírása*. Nyíregyháza: Vásvári Pál Társaság.
- Форишковић, А. (1980). *Привилегије Срба у Угарској 1740-1790*, Зборник Матице српске за историју, 22, (7–16). Нови Сад: Матица српска.
- Halaga, O. (1947). *Slovanské osídlenie Potisja a východoslovenskí greckokatolíci*. Košice.
- Шереги, Ю. (1967). *Українски театрални представи, курси українских народних танцох и други импресії у Бачки и Сриме 1939–1940. рок (I–III)*. Шветлосц, 1, 2, 3/1967 (61–70, 131–138, 217–223). Руски Керестур: Руске слово.

Janko Ramač

HISTORIOGRAPHY OF THE RUTHENIANS IN YUGOSLAVIA IN THE FIFTH AND SIXTH DECADES OF THE XXth CENTURY

Summary

The article deals with the works in the field of historiography written by the Ruthenians in the fifth and sixth decades of the XXth century which is not rich either in authors nor in published works in that period, but which successfully continues with what had been done in the period between the two world wars. On one hand, some authors, such as E. Dzunja and J. Sabados, and partly J. Siracky, wrote about the beginning of the settling of the Ruthenians in South Hungary around the mid- XVIIIth century. They put special accent on the national and religious issues which caused misunderstanding and aroused polemics in which participated M. Kovac and O. Timko. These polemics have remained present in scholarly work especially as its political and ideological outgrow up to these days.

These works also include the articles dealing with the cultural, educational and national life of the Ruthenians in the broadest sense and they mostly show the endeavors and the results attained since the end of the XIXth century up to the beginning of the Second World War, which was the subject of some works of D. Papharhaji and J. Seregij. Roman Miz has started publishing historical works which is a very important moment in the development of the historiography of the Ruthenians.

Key words: historiography of the Ruthenians, cultural and educational life, national issue, religious issue.

Katedra za ukrajinski jezik i književnost
Filozofskog fakulteta u Zagrebu
jpascenko@ffzg.hr

UKRAJINCI KARPATSKE REGIJE S GLEDIŠTA HRVATSKE UKRAJINISTIKE

Apstrakt: S ciljem upoznavanja znanstvene javnosti s određenim regijama Ukrajine, u sklopu edicije *Ucrainiana croatica* pokrenute pri Katedri za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu započet je projekt „Put kroz Ukrajinu“. Zadatak je prikazati regije putem prijevoda znanstvenih radova ukrajinskih a također drugih autora koji bi kroz znanstveni pristup rasvijetlili određenu problematiku, značajnu i za hrvatskog adresata. Prva knjiga koja je u isto vrijeme i 10. u spomenutoj ediciji, uvodi u Zakarpats’ku Ukrajinu kroz različite aspekte o kojima se govori u članku.

Ključne riječi: Zakarpattja, Rusyni, Rusini, Rus’ka zemlja, Karpats’ka Ukrajina, političko rusynstvo, Myšanyč, Nimčuk

Predloženi naslov ima za cilj upoznati s radom Katedre za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu na upoznavanju znanstvene javnosti s određenim pitanjima povijesnog, kulturnog života i drugih aspekata u *Zakarpattju*. Upravo s tom regijom je započet projekt objavljivanja znanstvenih monografija koje se grade na radovima ukrajinskih istraživača – s ciljem uvesti u određenu problematiku koja predstavlja interes za hrvatski i širi auditorij. Takav *put kroz Ukrajinu* je posve logično započet s regije kojom se započinje obilježena maršruta. Ovdje ćemo uputiti na osnovne stavove izložene u knjizi.¹

Kolektivna monografija ima za cilj predložiti ukrajinsku regiju, zemljopisno najbližu Hrvatskoj: *Zakarpatsku oblast*. Knjiga se temelji na

1 Zakarpats’ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet. Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica *Ucrainiana croatica*. Knjiga 10. Zagreb: Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Udruga hrvatskih ukrajinista, 2013, 420 str.

radovima znanstvenika iz Ukrajine i drugih zemalja koji s različitih aspekata rasvjetljavaju niz problema vezanih za kulturu i suvremenu društvenu problematiku regije. Pružen je uvid u određene povijesne epohe, posebice srednjega vijeka i modernoga doba. Predočena je recepcija ukrajinskoga prostora sa zapadnoeuropskoga gledišta preko autentičnih naziva *Rus' i Rusyn*, koji su se očuvali u zapadnim predjelima Ukrajine. Suvremenim etnološkim istraživanjima potvrđena je cjelovitost zapadnoukrajinskog etnikuma. Prikazane su težnje prema zajedništvu s maticom i otpor inozemnim posezanjima. Suvremena lingvistička istraživanja rasvjetljavaju neke dijalektalne osobitosti jezika u regiji. Posebna je pozornost posvećena određenim tendencijama u suvremenom društvu – od separatističkih nauma, do cjelovitosti kao dominantne političkih ideala. Prikazani su migracijski procesi: ukrajinsko-rusinska doseljavanja u južnoslavenske zemlje. S obzirom na međuetnički specifikum te rubne regije, ukrajinsko je Zakarpattje predočeno kao model uzajamne tolerancije. Knjiga je adresirana znanstvenicima, studentima slavistike i širokome krugu čitatelja koje zanima ukrajinska problematika, u komparativnom proučavanju s hrvatskom građom. Posebna je pozornost posvećena problemu autentičnoga prenošenja ukrajinskih nazivlja u hrvatski informativni prostor. Ukažemo na osnovni položaji izabrane građe.

Ukrajinsko Zakarpattje je jugozapadna regija teritorijalno najveće europske zemlje – Ukrajine. S tom su regijom povezane brojne etnogeneze, povijesne, jezikoslovne, kulturološke, etničke, politološke te druge pojave i pojmovi koji u nizu aspekata mogu biti zanimljivi i suvremenome hrvatskom društvu. Smještena u prostoru gdje se dodiruju i prožimaju različite nacionalnosti, kulture i vjere, Zakarpats'ka Ukrajina bila je na određen način povezana i s hrvatskim prostorom. Te su veze bile neminovne jer se *Zakarpats'ka oblast*, kako se službeno naziva ta regija u suvremenoj administrativnoj podjeli Ukrajine, uključivala u komuniciranje s hrvatskim područjima zbog niza čimbenika.

Prvi je faktor - geografski. Ukrajinski naziv *Zakarpattja* označava regiju koja se, gledano iz perspektive središta, s istočne strane - iz Lavova ili Kijeva, nalazi iza Karpata, na zapadnim prostorima ukrajinskih Karpata. Na geografski čimbenik nadovezuje se drugi, povijesno-geografski. Zakarpatski prostor uključen je u maršrutu davnih migracijskih procesa koji su se u vremenskim valovima odvijali na relaciji istok–zapad. Zakarpattje je dio

puta, svojevrsno spuštanje s Karpata prema panonskim ravninama, s kojim su morala biti povezana kretanja različitih etničkih skupina, što upućuje na sljedeći faktor: etnogenetski. Osim predslavenskih skupina, u migracijskim su procesima sudjelovala zatim i slavenska plemena, od kojih spominju se i Bijeli Hrvati, što upućuje na značaj regije u proučavanju slavenske, odnosno hrvatske etnogeneze. Daljnji povijesni razvoj na neki način povezuje zapadnoukrajinske i hrvatske zemlje, razjedinjene ugarskim upadanjima – različitim formama uključenosti u novonastalu ugarsku formaciju – kroz interferenciju slavenskog supstrata s ugrofinskim. Komparativno proučavanje ukrajinsko-ugarsko-hrvatske komunikacije moglo bi pokazati i nekadašnju bliskost slavenskoga korpusa te procese uključivanja, primanja informacija (jezičnih, etnoloških i drugih) od neslavenskoga korpusa – ugarskoga, odnosno hungarizaciju Slavena ili preuzimanje slavenskih elemenata u mađarski fundus.

Potvrdom takvih komunikacija mogu biti i naredna povijesna razdoblja koja upućuju na sljedeći faktor – historijski. Povijest zapadnoukrajinskih regija već je od srednjega vijeka obilježena problemima suodnosa slavenskih naroda, dakle i hrvatskog, ukrajinskog, s njima susjednom državom – Mađarskom, sve do njihove uključenosti u Austro-Ugarsko Carstvo. Pripadnost zapadnoukrajinskih zemalja istoj monarhiji, odnosno državnoj formaciji kojoj je pripadala i Hrvatska, determinirala je nastanak niza srodnih tendencija u povijesnom, političkom i kulturnom razvoju, obilježenih različitim oblicima komuniciranja, od formalno-administrativnih do ideoloških, ponajprije u srodnim težnjama prema neovisnosti. Propast Austro-Ugarskog Carstva srodno se odrazila u političkim zbivanjima i tendencijama – od razjedinjenja ukrajinskih zemalja, kao i hrvatskih, do težnji prema cjelovitosti. Naredna desetljeća, od 1920-ih do 1940-ih godina, popraćena su dramatičnim događajima u zapadnoj Ukrajini koji su, bez obzira na teritorijalne pretenzije susjednih država, u različitim formama bili srodni razvoju političkih zbivanja u Hrvatskoj, s kojom su održavani kontakti. Ideološki čimbenik koji je dominirao od druge polovice 20. st., iako je obilježen idejnim oprečnostima sovjetsko-jugoslavenskih odnosa, imao je svoje odjeke na prostoru zemalja nekadašnje Jugoslavije. Raspadanje političkih sistema – sovjetskog, odnosno jugoslavenskog – popraćeno je različitim socijalnim i političkim procesima koji se odvijaju u različitim ukrajinskim regijama, pa tako i u Zakarpatskoj oblasti, što također

može biti zanimljivo za proučavanje društvenih kretanja u nekim zemljama post-postkomunističkih razdoblja.

Spomenuti migracijski čimbenik imao je niz odraza koji sežu već u rano srednjovjekovno razdoblje Slavena, i zato poredbeno istraživanje arhaičnih kultura na tlu Hrvatske i zapadnoukrajinskih regija, povezanih u dalekoj prošlosti, predstavlja važan zadatak znanosti. Kao svojevrsna nadgradnja nad arheološkim tragovima nastupa materijalna kultura koja se odražava u etnološkoj građi, što također zahtijeva znanstvenu pozornost.

Ta su prastara razdoblja skrivena vremenom i čekaju istraživača, ali ona novija više su vidljiva. U povijesnim periodima ukrajinsko-hrvatskih komunikacija, koje su se ostvarivale u okvirima Austrijske Monarhije uz intervenciju bečke administracije, ističu se i prema zemljama Južnih Slavena usmjeravana doseljavanja stanovništva, između ostalog iz Zakarpattja. Uz strateške, političke motivacije kojima je rukovodio Bečki dvor, kao da se nastavljao proces davnih seoba između ukrajinskih i podunavskih regija. Stanovništvo iz Zakarpattja donosilo je svoju tradiciju, vjeru i dijalektalne osobitosti jezika, dakle sve ono čime su bile obilježene ukrajinske zemlje u razdoblju dezintegracije izazvane gubitkom državnosti, potpadanjem pod imperijske zemlje, ali i postupnim sazrijevanjem ideologije neovisnosti, nacionalnog konsolidiranja. Kulturni fundus doseljenika zanimljiv je i zbog očuvanja arhaičnih elemenata donesenih iz povijesne domovine – od imena srednjovjekovne ukrajinske države Rus' i naziva Rusyni, uz osobitosti jezika koji je čuvao različite dijalektalne forme u fazi prije normiranja ukrajinskoga književnog jezika, preko tako značajnog izraza ukrajinske povezanosti s europskim središtima, na primjer Grkokatoličke crkve, sve do različitih političkih intervencija, izazvanih povijesnim procesima u Središnjoj Europi, u koju se Ukrajina uključuje upravo i kroz Zakarpattje.

S obzirom na poteškoće osamostaljivanja Ukrajine, koja se našla pod vladavinom dviju europskih monarhija – Austro-Ugarske i Ruske, proces nacionalnog osvješćivanja doseljenika iz Zakarpattja bio je otežan političkim manipuliranjima od strane različitih režima u Ukrajini susjednim zemljama, režimi kojih su težili denacionaliziranju, asimiliranju ukrajinskog stanovništva s njihovim imenom Rusyn. Potonje je poticalo slične pretenzije na svojatanje tog stanovništva s ukrajinskog teritorija od strane ruske politike u svim razdobljima – od carskog do suvremenog. Bez obzira na teritorijalnu udaljenost i vjerske razlike (Grkokatolička crkva koju ruska cr-

kvena administracija negira u svim vremenima postojanja, odnosno nastanka i postojanja ukrajinskoga grkokatolicizma), upravo to ime, Rus', koje je Moskovsko Carstvo preuzelo od srednjovjekovne starokijevske državnosti, ponukalo je ruske režime svih vremena tumačiti ukrajinsko Zakarpattje »svojim« teritorijem, a tamošnje stanovništvo, s arhaičnim ukrajinskim imenom Rusyni - kao „Ruse“, i slično. Međutim jedan od glavnih razloga takvih pretenzija nije proistekao iz neke pseudo humane prirode kojom se rukovode različiti mitologemi kao što su »etnička srodnost«, »obrana pravoslavlja od katoličanstva«, »obrana ruskog naroda od agresivnih Ukrajinaca« - s jedne strane ili »zaštita mađarskog stanovništva« - s druge, već je političke, geostrateške naravi. Proces osamostaljivanja Ukrajine i njezine težnje, uz potencijalne mogućnosti da postane snažan gospodarski i politički faktor u regiji, od samoga početka je nailazio na nezaustavljiva kočenja od strane tradicionalnih tendenata na njezin politički status da ju vrate u položaj kronično ovisne o susjednim zemljama. Osim što kočje nacionalni razvitak i društveni progres neposredno u Ukrajini, čemu služi i formiranje unutarnjih destruktivnih snaga, takve težnje ugrožavaju nastankom pretenzija na prekrojavanje granica, regionaliziranje s tendencijom daljnjih priključivanja susjednim zemljama i slično. Zato određena suvremena kretanja na prostoru ukrajinskoga Zakarpattja predstavljaju poseban interes kao svojevrsni izraz postojećih ili mogućih destruktivnih procesa, odnosno kontradestruktivnih na europskim prostorima.

Ocrtani profil Zakarpattja, koji može biti potencijalno zanimljiv hrvatskome recipijentu, svjedoči o nužnosti i važnosti pripreme izdanja koje bi po prvi put u Republici Hrvatskoj upućivalo na tu regiju kroz široki dijapazon viđenja. Osim povijesnih veza ili analogija, razvijaju se gospodarski, znanstveni, društveni i drugi kontakti kao dio suradnje između različitih ukrajinskih i hrvatskih regija. Cilj je knjige uputiti na niz stajališta i pojmova koji se odnose ne samo na regiju, nego i vode u povijesnu vertikalnu, odnosno suvremenu društvenu horizontalu, što je odredilo kompoziciju knjige. Ona predstavlja zbornik prevedenih na hrvatski, povezanih u monografsku cjelinu, radova istaknutih suvremenih autora različitih struka: povjesničara, književnih povjesničara, jezikoslovaca, etnologa, kulturologa, politologa i drugih. Autori su akademici Nacionalne akademije znanosti Ukrajine, sveučilišni profesori, znanstvenici akademskih institucija, također istraživači iz Italije i Slovačke, publicisti te predstavnici ukrajinske dijaspare.

Kompozicijski, zbornik se dijeli na poglavlja, s ciljem da uvede u određenu problematiku, ponajviše povezanu s terminologijom i drugim pojmovima. Prvo poglavlje, »Prostor, ime, tradicija«, osim što informativno predstavlja regiju, upućuje i na njezine različite nazive. S obzirom da je upravo u ukrajinskom Zakarpattju očuvano povijesno ime srednjovjekovne ukrajinske državnosti, nazvane prema kijevskom ljetopiscu Nestoru kao *Rus'ka zemlja*, odnosno u daljnjim kabinetskim radovima ruskih historičara kao *Kijevskaja Rus'*, dakle regiju u kojoj je očuvano to ime kao Rusyn, važno je predočiti povijest tog imena. Zato zbornik donosi fragmente iz fundamentalnog istraživanja kijevskog akademika, povjesničara književnosti, Dmytra Nalyvajka, *Očima Zapada. Recepcija Ukrajine u Zapadnoj Europi XI–XVIII. st.* U tom radu prikazana je pripadnost naziva Rus' upravo ukrajinskom srednjovjekovlju, što je potrajalo sve do potpadanja Rus'-Ukrajine pod Moskovsko Carstvo, koje je od prve polovice 18. st. i službeno promijenilo naziv, prema grčkom modelu, u *Rossija*, što je u hrvatskoj varijanti poznato kao Rusija. Ime Rus', Rusyn je očuvano u zapadnoj Ukrajini od Galicije do Zakarpattja kao Rus', a pučanstvo se nazivalo Rusyni. Nalyvajkov tekst donosi važna svjedočenja o autentičnom nazivu ukrajinske Rus' u zapadnim izvorima. Brojni spomenici svjedoče ono što ruska caristička, a zatim i sovjetska ideologija nisu dozvoljavale ukrajinskoj znanosti – pravo na vlastito ime.

Dakle, knjiga pokazuje da Zakarpattje je dio Rus'ke zemlje, kao najudaljenija provincija te državnosti (koja je pala zbog mongolske navale 1240–1241) cijelo vrijeme očuvalo taj srednjovjekovni naziv Ukrajinaca u različitim oblicima – od regionalnih kao Zakarpats'ka Rus', Karpatorus' i slično, do općega naziva pučanstva Zapadne Ukrajine poznatog kao Rusyn, Rus'kyj ili Ruten; autentičnost naziva Rus' kao ime Ukrajine potvrđuju zapadnoeuropski izvori. Prijevodi iz monografije akademika Dmytra Nalyvajka, objavljeni u zborniku, donose uvjerljiva svjedočenja o recepciji staroukrajinske državnosti Rus' kao one koja je povezana s ukrajinskim prostorom – povijesnim, geografskim i drugim obilježjima. Postupnom ekspanzijom Moskovskoga carstva njegovi su vladari preferirali taj prastari naziv kao svojevrsnu krunu moćne državnosti iz srednjega vijeka te su promijenili naziv Moskovije službeno ga zamijenivši nazivom *Rossija*, prema grčkome modelu staroga naziva Rus'. Iako su Rusyči-Ukrajinci izgubili, kao i većina slavenskih naroda, svoju državnost, oni se nisu odrekli ideje

neovisnosti. Međutim u tim težnjama suočili su se s jakim otporom susjednih slavenskih država – Poljske i Moskovije, odnosno Rusije. I u narednim stoljećima je taj slavenski narod, razdijeljen između dvaju carstava – Ruskog i Austrougarskog, težio prema idealu – slobodnoj, neovisnoj i ujedinjenoj zemlji. U okolnostima otpora velikoruskom imperijskom diskursu, u podruskome dijelu prihvaćen je naziv Ukrajina, koji se kao slavenski naziv spominje u izvorima srednjovjekovne Rus'-Ukrajine. U pod austrijskim zemljama i dalje se čuvao prastari naziv Rus', Rusyn, na koji nisu pretendirale Austrija ili Poljska, ali koji se nerijetko pogrešno povezivao s Rusijom. U težnjama prema ujedinjenju ime Ukrajina kao simbol otpora postupno se širilo i na zapadnoukrajinski dio naroda, ponajprije u Galiciji kao u središtu nacionalnog otpora. Međutim Zakarpatska Ukrajina je zbog udaljenosti, teritorijalnih pretenzija susjednih zemalja i neprekidnih sprječavanja nacionalnoga konsolidiranja te regije s cjelovitom Ukrajinom i dalje čuvala stari naziv Rus', Rusyn, koji se proširio do tih najudaljenijih zemalja iz nekada moćne Rus'-ke zemlje sa središtem u Kijevu.

Ne manje su značajna istraživanja Myhajla Tyvodara, profesora Užgorodskoga sveučilišta, vodećeg etnologa u regiji, autora niza monografija. Jedan od njegovih tekstova je preveden iz najnovije knjige znanstvenika *Etnografija Zakarpattja*. Ukrajinska je etnologija, koja je u tamošnjoj terminologiji ekvivalentna nazivu etnografija, zadnjih dvadesetak godina utvrđivala ponovno osmišljanje vlastite nacionalne tradicije, oslobođene od ideoloških stega koje su sprječavale isticanje nacionalnog identiteta te zahtijevale potvrde postojanja rusko-sovjetskoga modela imperijskog tipa kao »stapanja u jedinstven sovjetski narod«. Zato se u ukrajinskoj etnologiji tog razdoblja uglavnom izbjegavalo proučavanje nacionalne osebnosti, nazivane zastarjelom prošlošću, dok su u središtu pozornosti bili novostvoreni »sovjetski praznici i obredi«, »sovjetski način života« i drugo što je usmjereno otuđivalo nacije od vlastitih korijena i tradicije, formirajući tip *homo sovjeticus*. Međutim u razdoblju ukrajinske neovisnosti nisu se stišale težnje postkomunističkih, neoimperijskih snaga za kočenjem nacionalne svijesti Ukrajinaca u svim regijama, pa tako i u Zakarpattju, koje je postalo temom stvaranja različitih fantazmagorija, nastalih na prostoru daleko od Zakarpatske oblasti ili uz pomoć, u toj regiji instaliranih, izvršitelja tih maštarija o nekoj posebnoj zemlji koja bi tamo postojala.

Knjiga profesora Tyvodara važna je i zbog toga što donosi etnografsko rajoniranje ukrajinskog Zakarpattja, prikazuje etničke osobitosti regije i donosi niz drugih spoznaja. U povijesnim etapama razvoja stanovništvo Zakarpattja je čuvalo svoje etnonacionalne osobitosti, što su pokazala istraživanja Myhajla Tyvodara. Prema njegovim zaključcima zakarpatski Ukrajinci čine gotovo 82% ukupnog stanovništva i imaju glavnu ulogu u suvremenim državotvornim procesima te socijalnom, političkom i kulturnom životu toga područja. Sve navodi na zaključak da je riječ o etničkoj ukrajinskoj srži Zakarpats'ke oblasti. Izvornost etnografske zone Zakarpattja očituje se u podjeli teritorija naseljenih Guculima, Dolynjanima, Bojkima i Lemkima. Analiza osobitosti njihove kulture upućuje na genetsku povezanost s ukrajinskom etničkom tradicijom. Istraživač je pokazao da se povijesna odvojenost zakarpatske etnografske zone i određena posebnost njezinih etnografskih te lokalno-teritorijalnih grupa ne treba zlorabiti u različite svrhe. Osebujnost pučke tradicije Zakarpattja ne stvara temelj da se stanovništvo Zakarpattja gleda odvojeno od ukrajinskog etnosa. Iza političkih i etnografskih težnji da se Zakarpattje odvoji od Ukrajine uvijek su se skrivali politički interesi susjednih država.

Jedna je od karakteristika Zakarpattja povezana s jezičnim stanjem, obilježenim dijalektalnim osobinama ukrajinskoga jezika. S obzirom na udaljenost od središta formiranja i razvoja normi ukrajinskoga književnog jezika, utjecaje susjednih jezika – od neslavenskoga kao što je mađarski ili slavenskih kao što su slovački i južnoslavenski jezici – uz migracijska kretanja prema tim prostorima, jezik stanovništva ukrajinskoga Zakarpattja doživio je niz transformacija i utjecaja - kao zakonitost svake govorne situacije u takvim okolnostima. Na prostorima doseljavanja iz ukrajinskih regija u Slovačku ili Vojvodinu i Hrvatsku govor doseljenika poprimao je različite utjecaje i transformiranja, ali je očuvao jezičnu okosnicu povijesne domovine. Zato su osobine govora ukrajinskih Rusyna u Zakarpattju, a također i na prostorima doseljavanja, trajno u središtu pozornosti jezikoslovaca. Nažalost i diletanata koji pokušavaju govorne razlike pretvoriti u argument vlastitih konstrukcija, obično političke motivacije, kao dio pojave koja je dobila naziv *političko rusynstvo*. Zbornik donosi nekoliko tekstova na tu temu – formulaciju u enciklopedijskoj formi istaknutoga zakarpatskog jezikoslovca Pavla Čučke i tekst vodećega suvremenog ukrajinskog lingvистa Vasylja Nimčuka, ravnatelja akademskog Instituta za ukrajinski

jezik u Kijevu, koji daje osvrt upravo na diletantske pokušaje stvaranja nekog novog jezika na dijalektalnoj bazi. Poglede na pokušaje umjetnog otuđivanja jezika doseljenika iz ukrajinskoga Zakarpattja predstavila su dvojica Ukrajinaca u Slovačkoj, jezikoslovac i pedagog Mykola Štec' i Jurij Mulyčak.

Navedeni znanstvenici pokazali su da je polietničnost i multikulturalnost regije s prepletanjem i utjecajem različitih čimbenika – etničkih, povijesnih, religijskih i političkih nije mimoišla i takva pitanja kao što su povijest razvoja jezika i suvremeno govorno stanje. Za razvoj ukrajinskog jezika karakteristične su dijalektalne osobitosti, koje su se posve logično odrazile na govornim osobinama pučanstva u Zakarpattju. Međutim određeni entuzijasti pokušavaju iskoristiti takvo stanje težnjom da potvrde jezičnu odvojenost zakarpatskih Ukrajinaca. Znanstvena analiza takvih pothvata upućuje na izraženu tendencioznost, diletantizam te izvještačenost sličnih tvorbi. Na konkretnim primjerima akademik Vasylyl Nimčuk je detaljno prikazao nekompetentnost nekih neupućenih u zakonitosti jezikoslovlja »tvoraca«. Nema sumnje da je jezik zakarpatskih Ukrajinaca na prostorima seoba prema drugim govornim okruženjima doživljavao različite utjecaje. Međutim ti procesi zahtijevaju znanstveni pristup, na što upućuju analize koje su proveli Mykola Štec' i Jurij Mulyčak.

Ne manje značajan je prikaz povijesnoga procesa u kojem se formirala nacionalna svijest zakarpatskoga stanovništva. Profesor jezikoslovlja Užgorodskoga sveučilišta Pavlo Čučka, poznat po nizu monografija, nastupa kao jedan od najpozvanijih stručnjaka glede jezične situacije u regiji. Njegovo istraživanje o procesima formiranja vlastitoga poimanja etničke pripadnosti i jezičnoga razvoja kod zakarpatskih Ukrajinaca utemeljeno je na solidnim povijesnim izvorima, analiziranim iz pera autoritetnoga znanstvenika. Poteškoće u konsolidacijskim procesima zakarpatske regije s cjelovitom ukrajinskom maticom negativno su utjecale na razvoj nacionalne svijesti kod pučanstva. Međutim, kao što je uvjerljivo pokazao Pavlo Čučka, taj proces se nezaustavljivo razvijao u sredini zakarpatskih Ukrajinaca.

Uza sve prepreke s kojima se suočavala njihova svijest u izražavanju svojega nacionalnog identiteta, nije se gasila težnja prema jedinstvu s cjelovitom Ukrajinom, što potvrđuju događaji iz prve polovice 20. stoljeća. Jedno od najjačih svjedočenja težnji ukrajinskog naroda prema neovisnoj j cjelovitoj Ukrajini bilo je potkraj 1930-ih godina i proglašenje Karpats'ke

Ukrajine, koja je bila jedina država u kojoj je nevelik dio ukrajinskog naroda proglasio svoju nezavisnost. Ona je simbolizirala nezaustavljivu težnju naroda u borbi za stvaranje ukrajinske državne tvorevine na vlastitom ukrajinskom teritoriju. Povijesni kontekst nastanka i daljnje sudbine te formacije još jednom ocrtava dramatične okolnosti s kojima se suočavala ideja ukrajinske cjelovitosti u ozračju teritorijalnih pretenzija na zakarpat-sku Ukrajinu od strane različitih režima, što pokazuju tekstovi istraživača – od iseljeništva prikazanog kroz sudbinu Petra Sterča do suvremenih povjesničara koje predstavljaju Mykola Vegeš i Vasyľ Dovej. Publicizam i polemičnost tekstova Vasyľja Dovejja ovdje su važni kao odraz aktualnosti problema normaliziranja odnosa u regiji. Autori rasvjetljavaju značajnu epizodu u povijesti ukrajinskoga Zakarpattja u 20. st. kroz proglašenje Karpatske Ukrajine kao izraza težnje ukrajinskog naroda prema zajedničkoj cjelovitoj državnosti nazvanoj *Soborna Ukrajina* – u značenju zajednička, uz sve njene regije. To razdoblje, obilježeno tragičnim razvojem u okolnostima porasta totalitarnih režima, bilo je prešućivano ili tendenciozno interpretirano u sovjetskoj historiografiji. Ali je, slično drugim prešućivanim temama, poput genocidnoga gladomora u Ukrajini 1932–33. na primjer, istraživano u ukrajinskoj emigraciji.² Zato je u zbornik uključen primjer takvoga stava – osobitost povjesničara Petra Sterča u njegovu istraživanju Karpatske Ukrajine. Suvremena istraživanja koja su pržili Mykola Vegeš i Vasyľ Dovej predstavljaju doprinos proučavanju fenomena proglašene državnosti rasvjetljavanjem povijesnoga konteksta kao determinante procesa nacionalnog identiteta stanovništava u regiji.

Određene tendencije, povezane s pitanjima nacionalnog identiteta u regiji, analiziraju radovi suvremenih znanstvenika koji upućuju na tendencije koje bi vodile prema rascjepu u pučanstvu Ukrajinskoga Zakarpattja, na mogućnost nastanka određenih modela posve suprotnih idejama cjelovitosti u Središnjoj Europi. Potonji problem popraćen je težnjama pojedinih »entuzijasta« u regiji, uz dirigiranje te asistiranje izvana u sprječavanju procesa konsolidiranja ukrajinskog pučanstva provociranjem separatističkih namjera. Tu problematiku rasvjetljavaju tekstovi suvremenih analitičara, politologa i povjesničara književnosti. Akademik Maj Pančuk – jedno od najpoznatijih suvremenih imena u Ukrajini te u inozemstvu po tome pi-

² O tome: Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini. 1932-1933. Gladomor. Priredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica Ucrainiana croatica, knjiga 1. Zagreb: Udruga Hrvatsko-ukrajinska suradnja (HORUS), 2008, 324 str.

tanju – uz poznatog suvremenog analitičara Olega Bagana, daju znanstvenu analizu spomenutih tendencija. Akademik Oleksa Myšanyč, koji je kao povjesničar književnosti posvetio velik dio života i zanimanja prikazivanju literarnih tendencija u svojem zavičaju, autor niza monografija iz ukrajinske medijevistike i baroka, predstavljen je publicističkim tekstovima, intervjuima u novinama i nastupima na skupovima o stavu, žanru i stilu u prikazivanju onoga što se naziva političkim rusynstvom. Da ta problematika ne gubi značenje u suvremenoj znanosti, svjedoči i tekst mlade znanstvenice Natalije Marčuk, koja sociološkom analizom predočava profil suvremenoga stanja u Zakarpatskoj oblasti.

S obzirom na neposrednu povezanost regije s migracijskim procesima, ponajprije prema južnoslavenskim zemljama, zbornik se zaključuje upravo tom problematikom. Poglavlje posvećeno povijesnim migracijskim procesima koji odražavaju sudbine rusinsko-ukrajinskih doseljenika u južnoslavenske zemlje opisuje svu složenost položaja tih ljudi koji su kroz povijest doživljavali mnogo poteškoća. Unatoč različitim težnjama da se spriječi njihov opstanak, doseljenici su nastupali kao predstavnici povijesne domovine. Duboko ukrajinsko domoljublje, težnje da se očuvaju vlastiti identitet i odanost Ukrajini, uz neprekidnu povezanost s njome, karakteriziraju povijest ukrajinsko-rusinske dijasfore na južnoslavenskim prostorima. Jedan od predstavnika takvih uvjerenja je i Gabor Kosteljnič (Гавриїл Костельник). Njegov životni put i djelatnost na svojevrsan način uobličavaju težnje zakarpatskih doseljenika da se identificiraju s povijesnom domovinom. Takve težnje neprekidno su bile metom različitih intriga usmjerenih na razdvojenost ukrajinskog pučanstva, simbolom kojega bila je i tragična smrt velikog rodoljuba.

Povijest ukrajinsko-rusinske dijasfore na južnoslavenskim prostorima je zastupljena u knjizi radovima Olega Rumjanceva, suvremenog istraživača iz Italije. Ukrajinac rodом i profesor na sveučilištu Macerata, taj je znanstvenik objavio niz monografija tiskanih u Italiji, Njemačkoj i Ukrajini na temu doseljavanja Rusyna-Ukrajinaca na južnoslavenske prostore, a neka su poglavlja iz njih uključena u zbornik. Kao svojevrsan spomenik rusinsko-ukrajinskog življa na južnoslavenskim prostorima, je i tekst spomenutog Gavrila Kosteljnika, svećenika, filozofa, pjesnika i društvenog djelatnika. Njegova tragična smrt 1948, pod navodno nerazjašnjenim okolnostima, simbolizira upravo sudbinu rusinsko-ukrajinske dijasfore, koja je

nerijetko bila instrument u političkim intrigama onih koji iskorištavaju to pučanstvo i u antiukrajinskim provokacijama, sve do suvremenosti.

Jedan od zadataka koji je stajao pred prevoditeljima bio je maksimalno identično prenijeti terminologiju koja se odnosila ponajprije na autentičan terminološki leksik i onomastiku. Činjenica je da je u hrvatski jezični fundus određeno nazivlje s ukrajinskih terena pristizalo ne neposredno već posredovano, preko drugih jezika, najčešće ruskog ili susjednih posrednika. Zato je cilj bio prenijeti ukrajinsko nazivlje u autentičnim ukrajinskim formama, posebno tamo gdje određeni naziv još nije ustaljen u hrvatskom fundusu kroz posredovani izraz. U prenošenju lokalne terminologije i toponimije različitih naziva korišten je princip transliteracije utvrđene normom *Hrvatskog pravopisa* (2007) Matice hrvatske. Princip transliteracije morao bi u prvome redu predložiti originalni izraz iz ukrajinskoga vokabulara. Uz postojeće norme posebno treba istaknuti neke nijanse u fonetskom sustavu ukrajinskoga jezika, naglašene u *Hrvatskom pravopisu*. Ukrajinski suglasnik *Г* je zvučni ždrijelni tjesnačnik (stoji na mjestu *G*, a bilježi se slovom *Г*). Njegova transliteracija ima svoje obilježje, koje je u ovome slučaju svedeno na grafičku formu *G*, ali koje u ukrajinskoj fonetici ima prigušeni izraz, ne praskavi kao u hrvatskome. Isti princip prenošenja ukrajinskoga *Г* kao hrvatskoga *G* utvrđen je u radu Eve Veras *Pravilnik i priručnik za izradu abecednih kataloga* (1986). Također, prema principu transliteracije, ukrajinsko široko *И* transliterira se kao *Y*, ispred kojega se suglasnici izgovaraju tvrdo, uz postojeće *I*, ispred kojega se svi suglasnici izgovaraju umekšano. Istim je principom autentičnosti motivirano prenošenje formi s udvojenim suglasnikom, karakterističnim za ukrajinsko nazivlje – naprimjer *Zakarpattja*, *Podillja* i sl. – što podrazumijeva i mogućnost varijanti bez udvojenog suglasnika, ali ne i nepotrebnu adaptaciju autentičnog nazivlja prema hrvatskome ili nekim drugim modelima. Jotirana ukrajinska slova kao *є, ї, ŭ, ю, я* transliterirana su, adekvatno normama, kao *je, ji, j, ju, ja*, a umekšanje je obilježeno apostrofom *'*, naprimjer *Rus'*. Težnjom da se forme ukrajinskoga nazivlja autentično prenesu motivirano je prenošenje imena *Rusyn*. Korištenje postojeće forme u hrvatskome i srpskome, naprimjer *Rusin*, ne bi korespondiralo s principom adekvatnosti kad se govori o ukrajinskome Zakarpattju, gdje postoji upravo navedena tvrda forma *Rusyn* i koju su doseljenici iz Ukrajine – bilo iz Zakarpatske oblasti bilo kasnije iz Galicije – donijeli u autentičnom izgovoru u južnoslavenske

zemlje. Međutim u daljnjem razvoju na novome prostoru ustalila se forma Rusin – prema postojećim modelima, kao Srbin naprimjer, a ne manju ulogu odigralo je i nedovoljno poznavanje sadržaja imena Rus', Rusyn koje se povezivalo s kasnije nastalom formom, naprimjer Rusija, „Kijevska Rusija“ kao prihvaćanje ruskih naziva i slično. Zato se u prijevodima koristi naziv *Rusyn*, kad se radi o ukrajinskim terenima, ili *Rusin*, što se odnosi na rusinsko-ukrajinsku dijasporu u južnoslavenskim zemljama, gdje je taj nešto promijenjen naziv već usvojen.

Zbornik je priređen i preveden studentima ukrajinistike, kao diplomski radovi, na Katedri za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a objavljen je u ediciji *Ucrainiana croatica*, uz tradicionalnu suradnju s Hrvatsko-ukrajinskim društvom. Prigodom izbora građe ostvarivane su konzultacije, na temelju ugovora o suradnji Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu sa znanstvenim institucijama-partnerima u Ukrajini: stručnjacima iz Nacionalnog sveučilišta u Užgorodu, kao središta ukrajinskoga Zakarpattja, te Instituta za etnologiju Nacionalne akademije znanosti Ukrajine u Lavovu.

Već u svojoj zamisli koncepcija je izazvala veliko zanimanje u Ukrajini i drugim zemljama, uz potporu preporučivanom građom. S obzirom na širinu problema knjiga ne pretendira na iscrpnost i sveobuhvatnost, već ima cilj uputiti na daljnja istraživanja, rasvjetljavanja niza predloženih pitanja, zamagljenih ili neznanjem ili prešućivanjem. Izražava se preporuka da će se slična izdanja pripremati, uzimajući u obzir nacionalnu problematiku, uz različita proširivanja i nadopune radovima drugih autora – u zemljama i sredinama kamo su se širili migracijski procesi iz Ukrajine. Vrlo je poželjno da radovi ukrajinskih autora o Zakarpatskoj Ukrajini budu predloženi na slovačkome, češkome, poljskome, mađarskome, rumunjskome, srpskom i drugim jezicima. S obzirom na izražavanu zainteresiranost prema toj regiji i njezinoj problematici u sredinama geografski udaljenim od Zakarpatske Ukrajine, što počesto prouzrokuje, zbog neupućenosti ili tendencioznosti, osim drugih motivacija, nastanak fantazmagorijskih interpretacija, izražen je prijedlog prirediti prijevode radova ukrajinskih znanstvenika na jezici- ma tih zemalja, smještenih u prekooceanskim ili euroazijskim prostorima. Uzimajući u obzir geografsko susjedstvo ukrajinskoga Zakarpattja s Europskom unijom, od ukrajinske strane trebalo bi očekivati izdanje koje bi potonjem adresatu svestrano predložilo multikulturalni život regije – Zakar-

patske oblasti, gdje očuvano prastaro ime Ukrajinaca kao Rusyn-Ukrajina prebiva u suživotu s drugim etničkim skupinama – kao izraz ukrajinske menatlnosti, tradicionalno otvorene prema drugim kulturama.

Iako je Zakarpatska oblast mala regija, ona se nažalost ponekad rabi kao poligon za ispitivanje određenih tendencija koja idu na štetu ponajprije njezinu stanovništvu, a poneki mitologemi mogu zavarati i zaraziti svjetonazor Rusyna-Ukrajina i u drugim zemljama.

Knjiga se završava zaključcima s utvrđivanjem da u suvremenim uvjetima težnje Ukrajine prema europski integracijama Ukrajinsko Zakarpattje mora nastupati kao primjer multikulturalnosti, gdje uzajamna tolerancija i poštivanje nacionalne tradicije kao karakteristična osobina ukrajinskog mentaliteta mora pridonositi modelu suživota, raznolikosti kulture europskih naroda kojima teži, a kojima i pripada upravo i kroz svoja zapadna vrata – Zakarpattje i sva Ukrajina.

Logično je očekivati da se ta ukrajinska regija, s kojom su povezani Ukrajinci koji su se različitim povijesnim sudbinama našli u drugim zemljama, rasvijetli i predoči u tim zemljama kao model ukrajinske uzajamnosti i otvorenosti drugim kulturama.

Jedan od zadataka postavljenih u zaključcima je i neophodnost pripreme povijesnog prikaza saveza Rusina-Ukrajina Republike Hrvatske. Ta udruga je desetljećima bila važna kulturno-prosvjetna, organizacijska ustanova koja je, u vrijeme sovjetskog režima u povijesnoj domovini – Ukrajini, djelatnošću niza generacija entuzijasta znatno pridonijela očuvanju i razvoju nacionalnog identiteta Ukrajinaca-Rusina, pridonoseći kulturnoj riznici svoje druge domovine. Knjiga je posvećena Teodoru Frickome (r. 1934) jednom od istaknutih djelatnika ukrajinsko-rusinske zajednice, dugogodišnjem predsjedniku Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske, zaslužnog za promicanje Ukrajine, povezivanje s povijesnom domovinom i jačanje tradicionalno prijateljskih hrvatsko-ukrajinskih veza.

LITERATURA

- Баган, О. (2012) *Який народ живе за Карпатами?* Науково-ідеологічний центр ім. Д. Донцова. (<http://dontsov-nic.org.ua>, 05. 2012).
- Вегеш, М. (2004). *Августин Волошин і Карпатська Україна*. Львів: ЗУКЦ
- Довгей, В. (1994). *Літописець Карпатської України. Коротка біографія проф. Петра*

- Стерча. *Ін:* Петро Стерчо. *Карпато-Українська держава: до історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках*. Репринтне видання – “За вільну Україну”. Львів 1994.
- Довгей Василь. *Передмова до другого видання книги проф. Петра Стерча “Карпато-Українська держава: до історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках”*. Репринтне видання “За вільну Україну”. Львів, 1994, str. 5-24. *Закарпатська область* (<http://uk.wikipedia.org/wiki/05>. 2012).
- Костельник, Г. (1975). *Чом сом постал Українець?* Проза на бачванско-сримским руским литеатурним язикау (129–136). Нови сад: Руске слово.
- Марчук, Н. *Національна свідомість у контексті виникнення української політичної нації*. (Izvorni rukopis).
- Мишанич, О. (2004). *З минулих літ*. Літературознавчі статті й дослідження різних років. Київ: Основи.
- Мишанич, О. (1996). *Політичне русинство – українська проблема*. Доповідь на III Конгресі Міжнародної асоціації україністів. Харків, 26-30 серпня 1996 р. Київ: Обереги.
- Наливайко, Д. (1998). *Очима Заходу. Реценція України в Західній Європі XI-XVIII ст.* Київ: Основи.
- Німчук, В. (2001). *Українські діалектні переклади Св. Письма*. Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць, Випуск 4. //
- Українське і слов'янське мовознавство, Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзендзелівського. (383–389). Ужгород.
- Панчук, М. (1995). *Політичне русинство в Україні*, Політична думка 1995, 2–3 (6) (116– 123).
- Румянцев, О. Є. (2010). *Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991)*. Munhen – Berlin: verlag Otto Sagner. SLCCEE.
- Румянцев, О. Є. (2008). *Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на територіях югославських народів в 1890-1990 роках*. Київ.
- Русь. Руси. Русини* (М. Котляр, В. Кравченко, В. Холодницький, Л. Ковпак). Малий словник історії України. Київ, 1997, str. 346 –347.
- Тиводар, М. (2011). *Етнографія Закарпаття*. Ужгород: Гражда. **Українці-русини:** етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2013. – 750+XXX с. Digitalna verzija knjige: Українці-

- русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку: Національна академія наук України, Міжнародна асоціація українців, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Музей української культури у Свиднику. Київ 2013. mau-nau@ukr.net. http://www.mau-nau.org.ua/_private/vydannia/Rusyny/Rusyny.pdf
- Фундація імені О. Ольжича в США. *Карпатська Україна – невід’ємна частина Соборної Української держави* // Петро Стерчо. *Карпато-Українська держава: до історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках*. Репринтне видання “За вільну Україну”. Львів 1994
- Чучка, П. (2005). *Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті*. Науково-методичний посібник. Ужгород.
- Чучка П. П. (2004). *Русинська мова*. // *Українська мова*. Енциклопедія. (565). Київ.
- Штець, М. – Муличак, Ю. (1993). *Аналіз форм правопису т.зв. русинської мови* // Українська діаспора, 1993, число 4. Інститут соціології Академії наук України. Редакція Енциклопедії української діаспори при НТШ (США). Київ: Видавництво „ІНТЕЛ“.

Jevgenij Paščenko

UKRAINIANS CARPATHIAN REGION FROM THE VIEWPOINT CROATIAN UCRAINISTIK STUDIES

Summary

The Zakarpattya region, as an inseparable part of the Ukrainian state, is interesting for many of its features. This book is the first complex and interdisciplinary study in Croatia that presents views of Ukrainian scholars on historical and contemporary processes in the region. For a Croatian recipient, this is the starting point of the acquaintance with Ukraine, and that is why the first text is entitled *Zakarpattya as an Introduction to Ukraine*. The symbolic meaning of the title is revealed in subsequent texts that describe the historical connection of the region with the Ukrainian medieval centre – Kyiv. After all, this is the source of the name of the state known as Rus’ land (Nestorius). The identification of the name Rus’ with Ukraine is confirmed by a wide reception of that name in the Western

Europe. Western Ukrainian regions retained the name for centuries after the fall of Kyiv and in the Zakarpattia region it survived for the longest period of time as an expression of historical awareness of belonging to the Ukrainian matrix. The ethnic integrity is also confirmed by ethnographic material, akin on both sides of the Ukrainian Carpathians. However, there were various differences, when a village, a region, a name were contrasted to other neighbouring ones, which is typical in the tradition of relations within one single ethnos. The long isolation from the general Ukrainian matrix and foreign attacks were inevitably reflected on the development of the national consciousness of the intelligentsia. Among them, various processes of division regarding political orientations took place. Due to the imperialistic discourse, a portion of the intelligentsia and clergy became oriented towards imperial centres, which led to denationalization as a pattern of influence of the state ideology. The nearby states on the western borders of the Ukrainian lands, in different periods of their history, did not miss the opportunity to take advantage of the weakening Ukraine and to conquer its land. The history of Zakarpattia confirms such aspirations in different historical periods. One of the ways to do that was to change the region's name depending on which state pretended to these areas. Meanwhile, political groups were formed, expressing the ideology of pretenders to the Ukrainian lands. Equally important factors of influence were attempts to use the dialectal particularities of the region in order to distance it from the Ukrainian language as well as statements about the presence of another language, as a rule – a language closer to the one of the neighbouring state which supported separatism. The paradox of such efforts with obvious political motivation is shown by geographical and linguistic incompatibility of the pretenders, both Slavic and non-Slavic. As for the migration processes from Zakarpattia to the neighbouring lands, associated impacts on language took place, dialectal variants occurred that were proclaimed a new language, in which the Ukrainian medieval name – Ruthenian (Rusyn) is exploited as the name of “other”, new nation. The fact that this nation centred in Kyiv has its own long and rich historical tradition is ignored. The proclamation of the Carpathian Ukraine constitutes only one stage of the endless awareness of this region's unity with Ukraine. Due to political reasons that led to the loss of the old name Rusyn and its preservation in the Ukrainian Zakarpattia, claims to this Ukrainian region are not weakening even from a far centre, where it is motivated by the similarity of the name, transferred from Ukraine. Archaic remnants of imperial thinking remain in the minds of pretenders to the region – from the close neighbourhood to the Eurasian or overseas myth creators. The political idea extends to philology, and therefore the linguistic aspect is also represented in the book. Zakarpattia is not less interesting in terms of connectedness with the Croatian area as the location from which migrations took

place, which is also reflected in the book. Taking into account contemporary processes of European consolidation, as well as the occurrence of problems caused by the aforementioned archaic remnants of the imperialistic thinking, Ukrainian Zakarpattya is an interesting material for studying the process of preserving the territorial integrity or tendencies for its destruction. Taking into account the desire to weaken the constitutional processes in Ukraine, similar tendencies may grow, and therefore the region is of considerable interest to political science.

The book does not aim to be exhaustive and comprehensive. We must hope that similar books, complemented by works typical of countries where the migrations were directed, or where an increased interest for this region is present, will be published in languages of these countries, expressing the Ukrainian point of view regarding the above mentioned problem. A great help in this would be a special edition published by Ukrainian academic community that would present a view of cultural, historical and contemporary events in the Ukrainian Zakarpattya, which continually attracts attention in the country and abroad.

Keywords: Zakarpatt'ja, Rusyn, Ruthenian, Rus'ka country, Karpats'ka Ukraine, political rusynstvo, Myšanyč, Nimčuk

Одсек за историју
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
hardidjura@gmail.com

УЛОГА ЙОВАН ХРАНИЛОВИЧА У ДРУЖТВЕНИМ ЖИВОЦЕ РУСНАЦОХ У ПЕРШИХ РОКОХ КРАЉОВИНИ СЕРБОХ, ГОРВАТОХ И СЛОВЕНЦОХ

Апстракт: Йован Хранилович, писатељ, новинар, југосавјански политичар и длугорочни парох грекокатоличкеј рус(инс)кеј цркви у Новим Садзе, охабел глібоки шлід у историји Нового Саду. Аутор роботи вигледуе Храниловичово діло и улогу у друштвеним живоце Рисинох у Краљовини СХС. Хранилович хтори мал важну улогу и на Велькеј Народней Скупштини отриманей у Новим Садзе 1918. року, кед ше обласц Войводини призединела Краљовини Сербії, бул по свою шмерц 1924. року „мост“ межди Руснацами и власцами новей держави. Помогнул снованю Руского Народного Просвитного Дружтва (РНПД) 1919. року у Новим Садзе. Участвова у полемики зоз опозицию РНПД, позберану коло *Руского батога* 1922. року. Опозиция РНПД обвиньовала за мадярофилство. Руска полемика була водзена у сербскеј преси. Храниловича окреме почитовал Гавриіл Костельник сноватељ модерного литературного јазика и кнїжовносци Руснацох у Сербії.

Ключни слова: Йован Хранилович, Руснаци у Краљовини Сербох Горватах и Словенцох, Руске народне просвитне дружтво, Гавриіл Костельник.

Културно-национални препород бачко-сримских Руснацох у XX вику започал дзекуюци двом подійом. Перша була ширшие историйне збуванє и одношела ше на - по законченю Першей шветовой войны, стваряне першей јужнославјанскеј держави Краљовини Сербох Горватах и Словенцох (СХС) (1918). Руснаци у новей держави, як славјанска национална меншина, благонаклоно од власци достали право на

школи на руским язичу и национални удружєня, цо не бул случай под час иснованя Аустро-Угорскей. Розпад Монархії бул за Руснацох у Бачки спашєне од асиміляції яка цекла преїг мадярских державних школах. На другим боку, у атмосфери стваряня новей держави, перебу-дзела ше и руска заєдніца хтора чишлєла дакус вєцєй од 20.000 при-паднікох и по першираз превжала свою националну судьбу до своїх рукох. Уж 1919. року основана перша руска национална организация Руске Народне Просвитне Дружтво (РНПД), хтора дала печач култур-но-национальному розвою Руснацох на тих просторх. РНПД опарте на грекокатолицку церкву финансвало и видавало учебніки за руски школи у Краљовини СХС, односно потим Краљовини Югославії. На бокох *Народних калєндарох* и *Руских новинох* под духовним и лите-ратурним водством Гавриїла Костельника, дефинитивно приходзи до настанку и розвою литературного язика и кнїжовносци южнославян-ских Руснацох.

У перших роках настанку Краљовини СХС було зволане и пер-ше руске националне собранє 1919. року на хторим основана перша руска национална организация РНПД. Неодлуга у руских местох за-почали з роботу державни школи у хторих настава тримана и на ру-ским язичу, а нова держава благонаклоно дошлєбодзела публикованє руских учебнікох чий финасиєр и видавач було праве РНПД. Дефини-тивно, перши роки южнославянскей краљовини за Руснацох були пе-риод своєфайтового национального будзєня. Медзитим, окремна улога у спомнутих руских подняцох, по нашим думаню припадла грекокато-лицкому новосадскому пароху, Йованови Храниловичови. Гоч зме о Йованови Храниловичови и його ділу з хторим задлужел бачко-срим-ских Руснацох уж писали, тримаме же тота тема з новими податками и заключениями заслужує нове историографске розпатранє (Гарди 1998а; Гарди 1998b; Гарди 1998с; Гарди 2003).

Йован Хранилович¹, Горват з Жумберку, походзел з углядного роду Репинцох хтори дал вєцєй грекокатолицких священїкох и єдного крижевского грекокатолицкого владику. Родзел ше 1855. року у месце Кричкама у Далмациї. Його оцєц Никола там бул викар крижевского владичества. Школовал ше у Крижевцох, Загребе и Бечу дзе закончел

¹ Основни биографски податки о Јованови Храниловичови: (Споменица 1925; Gurović1986: 127-172; Ujević: 1933; Миз 2013).

теологию. Року 1875. бул пошвєцєни за грекокатолицького священїка и почина службовац у Жумберку. Уж тєди Хранилович указовал талант гу писаному слову и активно участвовав у дружтєвєних збуваньох. Буду то два поля його роботи хтори го попри священства буду провадиц цалого живота. Пре свой немирни дух 1887. року пришол до зражєня зоз крижевским владиком, иншак свою родзину, Илийом Храниловичом (1882-1889) и прєто бул премєсцєни до Бачки. Капєлан є у Коцуре 1887-1888. року (Цап 1996: 152) и Керєстуре од априла 1888. до маю 1889. року, жє би потим пошол за грекокатолицького пароху у Новим Садзе дзє остава по свою шмерц 5. августа 1924. року (Костельник 1998: 131; Миз 2010: 70). Його новосадски 35- рочни пєриод бул прєтаргнути у пєриоду 1898-1900. року, кєд Хранилович прє новє зражєнє зоз Владичєством два роки прєбувал у Загребу, дзє робєл як редактор новинох *Виєнац* (*Vienac*) и дньвнїка *Обзор* (*Obzor*). Попри новосадскєй парохиялнєй служби Хранилович бул и длугорочни бачко-сримски архидиякон.

Уж под час прєбуваня у Жумберку, Хранилович постава афирмовани поєт. прєдставнїк є и заступнїк конзервативного напряму у горвацкєй поезиї. Свойо найпознатшє дїло *Žumberačke elegije* видава 1886. року, потим му виходза збирка поезиї *Pjesme svakidanke* 1890, и *Izabrane pjesme* 1893. року. У новим штредку Хранилович шє успишно уключує до културного и дружтєвєного живота сєрбскєй Атини. Постава сотруднїк Матици Срєбскєй и СНП-а. Ту прєдлужує свой опсяжни опус кнїжовних и театральных критикох, хтори публикує у сєрбских новинох у южнєй Угорскєй, *Явору*, *Бранику*, *Лєтопису Матице Српскє* и *Позоришту* (Споменица 1925; Gurović 1986: 127-172; Ujević: 1933; Миз 2013).

Як отворєни прихильнїк южнославянскєй идєї и „народни борец“ стално бул подозриви державним власцом. У мєшацох конця Першєй швєтовєй войни кєд шє Аустро-Угорска валяла, Йован Хранилович вжал на сєбє улогу хтора одвитовала його политичним опрєдзєлєньом. Дня 25. новємбра 1918. року у Новим Садзе як прєдшєдаваюци отвєра роботу Вєлькєй народнєй скупштини хтора прєглаши призєдинєнє Войводини гу Краљовини Сєрбиї. Вон особа хтора привита у мєно „...овдє окупљєних Срба, Хрвата, Буњєваца, Русина, Словака и осталих Словєна овє вароши...” войводу Пєтра Бойовича хтори

зоз штабом Першей армії и французким войском святочно 1918. року вошел до Нового Саду. Хранилович бул длугорочни член городского сенату Нового Саду. Бул и председатель *Дружства зашити дзецох и младежи* у Новим Садзе. Медзитим, приходи новосадскей грекокатоліцкей парохії, чийо вирни були Руснаци углавном роботніки, наднічаре и слугове, були за живот Йована Храниловича вецей як скромни. З широким и отвореним духом прициснутим з бригами худобства, поета и боем Хранилович ше заш лем достоїнствено ношел. Поету и священїка помагали його приятели, опрез шицких загребацки надбискуп Антун Бауер (Мирковић 1925: 19; Рисаковић 1925: 32). Под час Першей шветовой войны помоц Храниловичови, односно новосадскей парохії и школи посидала и керестурска парохия (Костельник 1998: 151-152).

По законченю войны Йован Хранилович гледаючи додатни приходи постава новинар и редактор новосадского дньовніку *Єдинство* (*Јединство*). Перши є председатель Новосадскей секції югославянського новинарського удруженя. Член є Демократскей странки. Темпераментни и правдолюбиви вше мал противнікох але и приятельох. Попри уж спомнутих, вредзи спомнуц и дяковацкого бискупа Юря Штросмаєра и його именияка и старого пайташа Йована Йовановича Змая. За своєю заслуги 1921. року од Краљовини СХС достал орден “Св. Сави штвартого шору”. Бул избрани, 19. децембра 1924. року за члена львовского Ученого дружтва мена Тараса Шевченка, але му тото припознанє сцигло позно. Йована Храниловича умар у хороти 5. августа 1924. року (*Споменица* 1925).

При Руснацох, мено Йована Храниловича останє „найзапантанше“ по його место председаваючого на Руским народни собраню 1919. року, на хторим и основане РНПД. Його улога у тей, за Руснацох велькей историйней події, була окремна. Єден з идейних творцох и главни организатор стваряня першей рускей националней організації бул тедишні дюрдьовски парох Дюра Биндас. При планованю собрания, далековидни Биндас знал же воно не шме буц лем руска локална подія, але же муши провадзиц дружтвени и политични обставини того часу, и же би „вецька руска народна скупштина“ требала наисц на одгук у явности Краљовини СХС. Прето Биндас жадал за национал-

ну ствар двацец тисячи Руснацох достац помоц од свойого брата по поволаню и приятеля, салвного у Новим Садзе, Йована Храниловича.

Кед 13. децембра 1918. року Биндас зоз Дюрдьова посилал перши *Проглас бачвано-сримскей рускей интелігенції* у хторим поволал же би ше Руснаци после догваркох зишли на народне собранє, предложел же би воно було у Новим Садзе (Миз 1969: 254-255). Источашне вон посилал и писмо Йованови Храниловичови.² У нїм ше Биндас гу Храниловичови обраца формално як гу вицеархидияконови, але зміст писма бул окремого, приватного, характеру. Вон го модліл же би особне препоручел писма послати рускей интелігенції на новосадскей пошти дзе ше вершела цензура посилокх. Далей го модлел най ше приключи гу руху хтори вон ініціювал – „*Kako iz same stvari razboriti možeš radi se o vrlo važnoj kulturnoj stvari našeg zaostalog rusinskog naroda. Budi tako dobar stupi u naše kolo, pa nam u potrebi barem s dobrim savjetima posluži*“ (Миз 1969: 255).

Паралелно зоз посиланьом нового прогласу Руснацом од дня 31. марца 1919. року, Биндас знова посилал и писмо новосадскому пароху. У нїм модліл най го Хранилович поінформує яки законски преписаня важа за школи дзе жию меншини, потим од кого треба модліц допущене за сход - бо вон жада же би бул явни и розпитує ше о політичней ситуації у жеми (Миз 1969: 256-257). Зоз того писма ше може заключиц же Биндас раховал на Храниловича як особу хтора упущена до політичних обставинох у держави и од хторей ше може достац конкретна помоц и совет. Єден з основних мотивох зволованя народного собраня у Новим Садзе бул установиц формалне дружтво хторе би за кратки час превжало ініціативу за успоставяне школах на руским язичу и зоз тим цільом би у мєно Руснацох у Краљовини СХС виступело пред (просвітнима) власцами. Снованє ше прето мушело организовац достаточни час пред початком школского року 1919/1920.

У цеку остатніх приготовкох Дюра Биндас на другим боку писма хторе му посилал директор керестурскей школи Михайло Поливка од 13. юна 1919. року составил призначку о програми народного собраня. Под точку три записал: вибор председателя, подпредседателя и секретара. Од тих трох функций одна уж напредок мала свойого „власніка“. При председателюви до заградки було написане мєно Йована

² Писмо Биндаса Храниловичови од 13. 12. 1918.

Храниловича (Цап 1980: 452). Храниловичу випатра, цо ше организо-ра сходу дотикало, улога була уж одреджена.

Плани дюрдьовского парох ше и зисцели. На народним собраню и сновательней схадзки РНПД хтори отримани 2. юла 1919. року у Новим Садзе, Хранилович бул избрани за председаваюцого (*Запис-нік* 1921: 6-8).³ Нови Сад як место сходу тиж не случайно одредзени. Прагматични Биндас знал же „Варадин“ штредзиско жупанії (и по-тим будзе будуци центр бановини). По його задумки центр руского собрания бул не лем организовац Руснацох, але и успоставиц контакт з державними власцами и представиц ей малу славянску заєдніцу. За таке дацо Нови Сад бул найпогоднейши. На таки способ, медзитим, не роздумовали шицки. Керестурски парох Михайло Мудри и будуци председатель РНПД на два заводи предкладал, же кед будзе почеж-косци, най ше собранє отрима у Керестуре, лебо гибаль у Коцуре (Цап 1980: 253-254). Почежкосци, як видно з приготовкох собрания, було ве-льо, окреме зоз транспортом.

Храниловичу на руским собору не припадо место председа-ваюцого лем прето же бул домашні. Неполни рок пред руским со-браньом, у Новим Садзе отримана 25. новембра 1918. року Велька народна скупштина призединеня Войводини гу Кральовини Сербії. Йован Хранилович, народни борец за югославянство, кнїжовнік и публицист, як єден з найстарших делегатох, мал чєсц отвориц и буц перши председаваюци тей скупштини (Кркљуш 1993: 20). Кед ше по-вяжу тоти два збуваня, розяшні ше Храниловичова улога и на рускей скупштини. Зоз своїм присуством, по нашим суду, вон ей дал чежину у очох ширшого дружтвеного стредку. Дзєпоєдни други податки ище баржей поясня Храниловичову улогу у організації и успишним од-буваню руского собрания.

У цеку пририхтованя сходу, Биндас предкладал Храниловичови же би ше вон отримал у (рускей) школи, лебо даяким локалу (Миз 1969: 256).⁴ Медзитим, 2. юла 1919. року руске народне собранє отриманє нїгдзе индзей, але у Велькей святочней сали новосадского маги-страту у присуству городского капетана Александра Моча и велького

³ *Записнік I руского народного собрания* отриманого 2. 07. 1919. р. у Новим Садзе.

⁴ Писмо Биндаса Храниловичови од 31. 03. 1919.

жупана Јована Живоїновича (*Записнік* 1921: 6-8). Не чежко заключиц же за организацию руского сходу на таким “уровню” требало подзековац Йованови Храниловичови хтори иншак бул члено городского сенату (Рисаковић 1925: 33). Гоч його швет бул вельо ширши як скромни руски штердок и руски потреби, Йован Хранилович без сунмніву дал свойо особне диоприношене у стваряню РНПД.

Дружтвени цеки при Руснацох на початку 20-их роках XX вику означела успишна активносц РНПД виражена насампредз на запровадзованю ученя руского языка у державних школах у руских местах и публикованю руских учебнікох, але и зявене його опозицій.

Уж на наовосадским руским собраню чули ше и други думаня наспрам формалного предкладу керестурского пароха Михайла Мудрого, будуцого председателя РНПД, и векшини хтора го потримала. На перши попатрунок, неистодумніки свою програму манифестовали през нескладане же би литературни язык у руских виданьох и школах бул народни язык те. бешеда на хторей Гавриїл Костельник 1904. року написал и публиковал идилски венец *З мойого валау*, а 1923. року и *Граматіку* (и на тот способ постал родоначальнік модерней рускей литератури и кніжовного языка) (Тамаш 1997:70-97).

Заправо, подзелене по шицким судзаци було вельо глібше и старше, а одношело ше на зложени проблем руского национального идентитету. Глас истей опозицій пошвидко бул виражени преїг єдних новинкох чи памфлету хтори вишол 1922. року под насловом *Руски Батог* (Руски батог 1922; Рамач 2013: 865-874). По своей форми, средствох и організації бул то початок – иницијана сила, модерного нукашнього политичного живота при бачко-сримских Руснацох медзи двома шветовима войнами (Biljnja 1987; Гарди 1996; Румянцев 2010; Рамач 2013). И у тих збуваньох Йован Хранилович вжал активну учасц.

Аутор Руского батогу Александар Сакач, студент медицини з Дюрдьова и коцурски писар Мойсей Мудри и їх истодумніки нападли РНПД пре його клерикалносц. Руских священікох на чолє з грекокатоліцким крижевским епископом Дионизийом Нярадийом як и руских учительох обвинєли пре їх ніби мадярофилство. „Опозиция“ при тим як ришене предкладала же би ше руски народ врацел на православие стару руску виру, тримаючи же бачко-сримски Руснаци часц велького русийского народу (Руски батог 1922; Рамач 2013). Без огляду на миру

заснованосци, таки програм, и опасни обвини на рахунок недавно основаного РНПД, першенствено наменени лем (?) малей рускей явносци пошвидко мали свой одгук и у ширшим дружтвеним, сербским, стредку у Новим Садзе. Обвини були и пребарз опасни за РНПД и його преднякох.

Насправди, РНПД було предводзене з боку руских священїкох и грекокатолицькей церкви. Конечно, на концу drugiej децениї ХХ сторочя, бачко-сримски Руснаци крем духовенства и учительох скоро же анї не мали другу школовану інтелігенцію. На єдним месце у полеміки сам Биндас ше правдал же у Бачки Руснаци маю лем двох священїкох Руснацох (Михайло Мудри и Биндас?) и коло 18 учительох цо представя їх скромну інтелігенцію (*Єдинство*, ч. 815 1922: 2).

З нешкайшей историйней дистанци, може ше заключиц же праве круг коло РНПД и його преднякох-священїкох – на першим месце (позберни коло) єпископа (главного мецени и їх политичного засатупніка у Београдзе) Дионисия Нярадия (Маляцко 1995; Малацко 1996), ученого Гавриї Костельника, Дюри Биндаса и керстурского пароха Михайла Мудрого, бул ношитель руского културно-национального препороду хтори ше одвивал у историйних рамикох Кральовини СХС/Югославії. Медзитим, клерикална политична нїтка у ділованю тей організації була присутна сама по себе як виражене єдного часу и обєктивней конюктури єдней заєдніци. На тот способ, идея врацання на православїє – з часу на час, алє латентно присутна при Руснацох ище од часох приселєня до Бачки стредком ХVІІІ века - непостредно була обрацена против не лем грекокатолицького священства алє у перспективи и против самого РНПД (Вілїнїа 1987; Рамач, Янко 2007: 131-142, 410-412). На другей страни, патрено на ширши контекст рускей нукашней борби за водзство у заєдніци, потенциране „мадяронства“ при истим руским священству и інтелігенції у младеї Кральовини СХС, мощно политично дискредитовало РНПД и приказовало го як антидержавну організацію.

Гоч таки обвини примарно були безскрупулозне оружіє у започатей политичней борби, вони реално не були без основа. Не тельо пре мадярофільство єдней часци рускей інтелігенції, кельо пре донедавну лойалносц насампрдз керестурских валалских преднякох гу бувшей держави (Гарди 2004). Синергия идеї о остракизації навод-

ного мадярофилського священства і нависцованя ніби скорого преходу Руснацох на православіє, їх русофилство і славянофилство, не чежко предпоставиц, же мали позитивни приєм у сербській явності. На такі обвини, РНПД мало лем єден одвит - у мену і слову Йована Храниловича.

Перши демантий і критику *Русского Батога* у сербській явності написал праве Йован Хранилович і то у новосадских новиных *Єдинство* у числу од дня 1. фебруара 1922. року.⁵ Слика будзе тим яснейша кед знаме же Хранилович бул редактор і директор *Єдинства*, глашніка демократской странки (Попов 1983: 202; Баровић-Пралица 2014).

Хаснуюци свойо место редактора, новосадски руски парох ста- нул до одбрани нападнутого РНПД, священства і рускей інтелиген- ції. Крем власного угляду хтори бул неупитни і своїх заслугогог за приєдинєнє Войводини гу Краљовини Сербії, Хранилович у своєї осуди *Руского батога* ше здумано поволовал на „большевичке рогове“ хтори стирчали з того „безвредного панфлету полного з глупосцами“, і ніби Сакачов „большевички манталитет“ принєшени после його вра- цаню з Русії, цо у Краљовини СХС була опасна обвина (*Јединство*, ч. 787, 1922: 3). Потреба же би ше реаговало у сербській преси, звонка малого руского двора, ягод же нависцує же Руски батог мал не лем ши- ршу рецепцію од рускей, але і вельо ширши цілі і можебуц потри- мовку звонка заєдніци. У конєчним виходу, сербска явність пошвидко постала шведок і позрнциални судия руского зраженя.

Александар Сакач, свой одвит пароху Храниловичу дал у *Заста- ви*, у числу од 22. фебруара - иншак конкурентских новиных *Єдин- ству*, гласніку радикалней странки. Гоч Сакач оштро нападав своїх противнікох, спрам Храниловича указав респект, пригваряюцу му лем тото же подло зна руски язык – „Ја дубоко поштујем г. Ј. Храниловића што пре рата ни једне речи није хтео да научи мађарски. Опраштам му што зна боље немачки него руски, мада је већ 30 година руски прота.“ Же би у слідујущим пасусу предлужел – „Јако ме чуди то, да човек који се спрема да буде народни посланик у Краљевини СХС брани људе, који сањају о васкрснућу покојне Аустро-Угарске, и да хоће да ми подвали, да сам бајаги комуниста, јер сам сада дошао из Русије“ (*Застава* ч. 43, 1922: 6).

⁵ Јединство, 787/1922, 3.

Руска ствар ше зоз тим не закончала на бокох новосадских нови-
нох, але лем достала на оштрости. Пошвидко ше у *Єдинству* оглашел
и Дюра Биндас, за цо му Хранилович як редактор уступел незвичайно
вельо простору у числох под датумами 7. и 8. марец (*Јединство*, ч. 815,
1922: 2; ч. 816, 1922: 2), а за його статью *Русинско питање у Војводини*,
сам дал уводнік. За нашу тему окреме цикаве Биндасово поволоване
на самого Храниловича – „Он [Сакач] има образа да гадно напада на
нашег најодлучнијег вођу, дичног нам проту Јована Храниловића, па и
њега покушава сумњичити и оцрнити! На срећу нашу војвођани Срби
врло добро знаду шта им је био и шта им је данас наш чика Јова, који
не потребује моје одбране, а ко познаје чист карактер чика Јове, врло
добро зна и то, шта нам је он био у прошлости и сада.“ На тоти слова
Сакач знова прејг Застави оштро одвитовал „Чудновато је да ни један
Русин, које сам оптужио као мађарофиле нема храбрости, да ми одго-
вори, него се место њих истичу Хрвати г. Ј. Храниловић и Ј. Биндас у
„Јединству.“ Сматрам да би било коректно, да се Хрвати не мешају у
наша национално-просветна питања.“ (*Застава* ч. 59, 1922: 4)

Медзитим, Хранилович и Биндас, хтори у Сакачовим тексту на
кратко постал Горват – цо лем шведочи же шицки средства, як и нешка
у политики, були допущени - твардо бранели национални и просвитни
курс хтори започало РНПД. У тих рокох, кед жовто-чарна Монархия
чийо Руснаци були виками понїзни поданїки препадла, а на ей розва-
ляніскох ше родзела южнославянска держава, Йован Хранилович бул
авторитет на хтори ше РНПД операло у доказованю лоялносци гу но-
вей держави. Вироятно же ніхто помедзи интелігенції позберней коло
РНПД не могол лепше и ефектнейше окончит тоту роботу. Стари руски
новосадски парох на тот способ не же лем солидарно бранел грекока-
толіцке духовенство хторому и сам припадад, але источашне бранел и
просвитне и културне подняце „керестурскрей Просвити“ хторе Рус-
нацом у Войводини мало принесц културни и национални напредок.
Конечно, у єдним з приказаних писмох Биндас ше при Храниловичови
розпитовал о просвитних и школских законах. Даєдни нови архивни ви-
гледованя, вериме, буду мац за циль дац одвит на питање, у хторей мири
Йован Хранилович бул заслужни за доставане допушчення Министаре-

ства просвити Кральовини СХС же би РНПД публиковало учебніки на руским язичу хтори ше потим хасновали у державних школах.⁶

Йован Хранилович, медзитим, за бачких Руснацох не бул лем угляднік по своїм югославянству але и як признати литературни авторитет. На тим полю Храниловичовой діялносци, як парадигму би требало знова наглашиц вязу хтора исновала медзи Храниловичом и Гавриїлом Костельником. Гоч медзи нїма була вещеїдеценійска генераційна розлика, вони двоє ше по шицким судзаци знали особне и були приятеле по уметніцким пирку и конечно по священіцким поволаню. Духовни мост їх познанства була поезия. Чежко задумац же Костельник при писаню своєї збирки писньох на горвацким язичу *Žumberak-gorske simfonije* (публикована 1909.) не мал як угляд Храниловичово найпознатше діло, истей инспирації, *Žumberačke elegije*. Аналогію и вязу медзи творчосцу двох поетох у исторії рускеї литературы оддавна нотирана, дзекуючи Юлиану Тамашу (Тамаш 1986: 298-299). Творче діло тих двох особох, мож повесц дожило исту судьбу. Хранилович, грекокатолїк, Горват (по кореньох Серб) и ище векши Югославян, за живота як поет хвалени, з часом постал забути и скоро нїчий. На концу ше по паметаню и подзековносци врацел там одкаль на драгу живота рушела його поезия, до своего родного Жумберку. Подобно и Костельник, гоч кельо му талант и діло були почитовани у велїх штредкох, свойо место по добрим заслужел там дзе ше родзела його перша кнїжка, идилски венец *З мойого валалу*. Медзи своїма бачко-сримскими Руснацами.

Костельник ше дописовал зоз Храниловичом, гоч податок о иснованю їх кореспонденції на тим месце представя лем драгоказ за будуци вигледованя. У єдней нагоди Костельник сообшел же писал Храниловичови, при тим го досц присно ословел як Йована (гоч медзи нїма була велька старосна розлика як зме уж надпомли) и модлел го чи му може помогнуц коло публикованя його не обявених горвацких писньох (Миз, 1969: 351-352).

Ище даскельо свидотства шведоча о блїзкосци Костельника зоз Храниловичом. Пар мешаца по Храниловичовой шмерци зоз Львова на новосадску парохию, сцигло писмо написане 19. децембра 1924.

⁶ О публикованю перших школских учебнікох опатриц роботу Миколи Цапа (Цап 2014).

року. У нїм председательство найугляднейшого українського наукового дружтва Тарас Шевченко обвисцело Йована Храниловича же є вибрани за їх члена и модлело го най им да отвит же би му послали диплому (Рисакowiћ 1925: 31). На жаль, красне припознанє сцигло позно. Поставя ше питанє хто заслужни за вибор Храниловича за члена Львовского ученого дружтва? Єдина особа хтора то могла поробиц бул праве Костельник хтори у жил и творел у Львовє. Кед 1925. року у Новим Садзе видана *Храниловићева споменица* з нагоди 70 рочнїци його родзенья⁷ єдини Руснак хтори вжал учасц у єй писаню бул праве Гавриїл Костельник. Вон за тоту нагоду послал писню *Пророк*. Под ню у памятниці написанє Львов 1924. рок. (*Споменица* 1925: 16). Писня *Пророк* по шицким судзаци кед не остатня, вєц єдна з остатнїх Костелїникова писньох написаних на горвацким языку.

Руснаци -сучаснїки були свидоми Храниловичових заслуг за їх мали народ. Окреме го почитовали традиционално славянофилски опредзелени Коцурци. Кед Храниловичу 1928. року подзвигнути надгробни памятник, средства за його поставяне з добрей часци назбєрали Коцурци. Дюра Биндас, страри Храниловичов сотрудник, соборец и приятель у тот час бул на месце коцурского пароха (Миз 1993 (1): 50; Цап 1996: 151). Можлїве же вон бул инициатор збєраня добродзєчних прилогот у Коцуре, гоч не треба виключиц же у тим подняцу участвовали (и) прихильнїики идейох *Руского батога*. На тот способ би ше хипотетично „Батогашє“ и Хранилович по другираз стретли, на тот завод у мисїї постхумного помирєня.

На штварту рочнїцу шмерци, 5. августа 1928. року на грекокатолїцким теметове у Новим Садзе, у присуству численого швета бул открити надгробни памятник Йованови Храниловичови. Медзи бєшєднїками були и двоє Руснаци – др Михал Гайнал, хтори виступел спред руских валалох, и др Гавриїл Костельник. Костельник у тот час остатнїраз перебувал медзи своїма краянами у Бачки. Як зазначєне, бєшєду отримал на українским языку, можебуц у мєно львовского ученого дружтва (*Руски Новини* датум 10. 08.1928: 2)

На скромним новосадским руским теметове ище и нєшка найкрасши памятник, викресани з билотого каменя, припада Йованови

⁷ Памятнїцу було планованє видац 1924. року, алє пре Храниловичову чєжку хороту, єй виход одложєни.

Храниловичови. На нїм виписани два епитафи. На преднім боку, под меном и датами родзєня и шмерци покойного, стої: „Своем Првом председнику подиже овај споменик Новосадска Секција Југословенског Новинарског Удружења уз помоћ његових пријатеља и Бачких Русина.“ На другим боку записане „Овај надгробни споменик који је подигнут и помоћу скромних доприноса благородних Русина из Куцуре нека служи за славу и хвалу покојнику Јовану Храниловићу великом Словену, духпастиру и филантропу, чија успомена ће још вековима живети у нашем народу.“

Шлїдом того уж давно под диждзми и мразами змитого и вибляднутого епитафу, як опомнуце же би ше не забуло на діло и заслуги Йована Храниловича медзи Руснацами, написана и наша робота.

Хранилович не бул Руснак, але як руски священїк у Бачкей дал окремне доприношенє їх прешлосци, и заправо бул лем єден з плеяди священїкох Жумберчанох, попри Павла Вукича, Дюри Павича чи Мирка Боїча, хтори ведно з Храниловичом цеком XIX и першей половки XX вику охабели глїбоки шлїд у дружтвеним и културним живоце тей заєднїци. Їх историйна улога насампредз парадигма исторії як процесу хтори ше одвива по своїх нукашніх законїтосцох, а його манифестациї и діла поєдницох заправо пошлїдок претходного розвою. Од снованя Крижевацкей грекокатолицкей епископії 1777. року, ей вирни були Серби чи Горвати з Жумберку и Руснаци у Бачки и Сриму хтори творели векшину вирних. Жумберчане медзитим, пре вирски прозелитизем Бечкого двору, по неписаним правилу єден за другим шедали на катедру епоископії и давали векшину священства. Озда прето у XIX вику, руски интелектуалци - патриоти з Бачкей (наприклад, у свой час, Дю. Шовш, Я. Санич, Г. Гвождак, М. Врабель) чежко церпели тоту неправду. У доминантних Жумберчанох видзели своїх конкурентох хтори не знали державни мадярски язык, аж ше у мєно Руснацох плановали врациц под юрисдикцию Мукачевскей епархії. Исти ше радовали кед за епископа конєчно 1891. року, пришол перши (подкарпатски) Русин, Юлиє Дрогобецки хторого поставела мадярска влада (Рамач 2007: 278-284; 405-410, 440; Гарди 203: 241-254). Медзитим, кед Аустро-Угорска 1918. року препадла праве Жумберчане як щирі югославяне були жридлова вяза медзи бачко-сримским Русна-

цями и Кральовину СХС. Перши медзи нїма, по ділу и слави, бул руски новосадски парох, и вельо вещей од того, учени Йован Храилович.

ЖРИДЛА И ЛИТЕРАТУРА:

- Баровић, Владимир – Пралица, Дејан (2014). *Јован Храиловић и новосадска секција Југословенског новинарског удружења*. Зборник Матице српске за друштвене науке. 147: 295-307.
- Biljnja Vladimir (1987). *Rusini u Vojvodini , Prilog izučavanju istorije Rusina Vojvodine (1918-1945)*. Novi Sad: Dnevnik.
- Гарди, Дюра (1996). *Становиска и политични оријентацији РНПД спрам Кральовини СХС (Југославији) и еј политичного живот*. In: Руснаци - Русини 1745-1995, зборник роботох. Београд - Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 1996: 215-231.
- Гарди, Дюра (1998а). *Јован Храилович и Југославјански Руснаци*. 1 и 2 часц, Дзвони. 2, 18-20; 3/ 1998: 16-18.
- Гарди, Дюра (1998б). *Јован Храилович и снованє РНПД*. Дзвони. 3: 17-18.
- Дюра Гарди (1998с). *Јован Храилович и друштвени рушаня при Руснацох у першей половки 20-их рокох ХХ века*. Дзвони. 5: 21.
- Гарди, Дюра (2003). *Жумберчанє и руски културно-национални препород 1919-1941*. Шветлосц. 2: 241-254.
- Гарди, Дюра (2004). *Школа и друштвена елита при бачванских Руснацох концом ХІХ століття*. Шветлосц. 1: 64-73.
- Gurović, Dane. (1986). *Jovan Hranilović, čovjek i pjesnik*. In: Jovan Hranilović *Žumberačke elegije i druge izabrane pjesme* (uredio Dane Gurović). Zagreb: Žumberački vikarijat
- Записник (1921.) Записник I руского народного собрания отриманого 2. 07. 1919. р. у Новим Садзе. In: Руски календар 1921: 6-8.
- Застава*, дневни лист, Pest-Нови Сад 1866-1929.
- Јединство*, дневни лист, Нови Сад 1912–1925.
- Костельник, Гавриіл (1998). *Liber memorabilium Грекокатоліцкеј парохиї бачкерестурскеј*. пририхтал, коментари и уводне слово Янко Рамач. Нови Сад: Союз Руснацох и Українцох Југославиї.
- Кркљуш, Љубомирка (1993). *Војводина у време присаједињења Краљевини Србији*. In: Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918. Зборник радова са научног скупа одржаног 25. новембра 1992. године у Новом Саду поводом седамдесет четврте годишњице присаједињења Војводине Краљевини Србији 1918, Нови Сад.

- Маляцко, Михайло (1995). "Преосвященний владика Д-р Діонізій Няраді – апостол і місіонер". in: *Bohoslovia. Romae*.
- Малацко, Михайло (1996). *Политичносц чи аполитичносц преосвященого владики др Дионизия Няради*. In: Руснаци - Русини 1745-1995, зборнік роботох, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства: 240-254.
- Мирковић, Андрија (1925). Јован Храниловић као председник народне скупштине ослобођења. In: Храниловићева споменица. О 70-годишњици неговог рођења (18 децембра 1855–1925). Нови Сад: Новосадска секција Југословенског новинарског удружења.
- Миз, Роман (1969). *Гу хроніка єдного часу (материяли за историю нашей култури)*. 1 часц, Шветлосц. 3.
- Миз, Роман (1993-1994). *Священіки Осєцкогo викаријату*. кнїжки 1-2, Нови Сад: Грекокатолицка парохија св. Петра.
- Миз, Роман (2010). *Живот чече и капка. История парохиї у Руским Керестуре*. Нови Сад: Руске слово - Грекокатолицка парохија св. Петра и Павла.
- Миз, Роман (2013) *Наша црква з народом од початку. История парохиї у Новим Садзе*. **Нови Сад** : Руске слово - Грекокатолицка парохија св. Петра.
- Попов, Душан (1983). *Српска штампа у Војводини 1918–1941*. Нови Сад: Матица српска.
- Рамач, Јанко (2007). *Руснаци у Южней Угорскей (1745–1918)*. Нови Сад: Войводянска академия наукох и уметносцох.
- Рамач, Јанко (2013). *Руски батог (Русински бич) из 1922. године – памфлет или политичка, верска и национална платформа*. In: *Susret kultura, zbornik radova*, Knjiga 2, Novi Sad: Filozofski fakultet: 865-874.
- Рисаковић, Викторија (1925). *Јовану Храниловићу*. In: *Храниловићева споменица. О 70-годишњици неговог рођења (18 децембра 1855–1925)*. Нови Сад: Новосадска секција Југословенског новинарског удружења.
- Румянцев, Олег (2010). *Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918–1991)*. München – Berlin: Verlag Otto Sagner.
- Руски Новини*, тижньовнік 1924-1941.
- Споменица* (1925). *Храниловићева споменица. О 70-годишњици неговог рођења (18 децембра 1855–1925)*. Нови Сад: Новосадска секција Југословенског новинарског удружења.
- Тамаш, Юлијан (1997). *История русской литературы*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тамаш, Юлијан (1986). *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*. Нови Сад: Руске слово.

- Ujević, Mate (1933). Jovan Hranilović, *Prilog za povjest hrvatske moderne*. Zagreb: Narodna prosvjeta.
- Цап, Микола М (1980). *Прилог за историју рускеј култури у Југославији*. Шветлосц 4.
- Цап, Микола М (1996). *Церква и школа у Коцуре, прилоги и жридли*. Нови Сад: Грекокатоліцка парохія св. Петра и Павла
- Цап, Микола М (2014). Гу питаню *першого учебніка на руским литературним языку*. In: Микола Цап, На жридлих духовности. Нови Сад: Руске слово: 107-112.

Djura Hardi

THE ROLE OF JOVAN HRANILOVIĆ IN THE SOCIAL LIFE OF
RUTHENIANS IN THE EARLY YEARS OF THE KINGDOM OF SERBS,
CROATIANS AND SLOVENIANS.

Summary

Jovan Hranilović, writer, journalist, politician and Ruthenian Greek-Catholic priest of the church in Novi Sad, left a deep mark in the history of Novi Sad. The author explores his work and role in the social life of Ruthenians in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. Hranilović has played an important role on the big National Assembly in Novi Sad in 1918 when the area of Vojvodina joined the Kingdom of Serbia, and he was the bridge between the Ruthenians and authority of the new state until his death in 1924. He helped the founding of the Ruthenian organizations in the new area of Rusyn National Enlightenment Society (RNPD) in 1919 in Novi Sad. He was involved in controversy with the opposition RNPD which led to the Serbian newspaper. He was particularly revered by Gabriel Kosteljnیک, founder of modern literary language of Ruthenians and their literature in Serbia.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied
peter.soltes@savba.sk

SOCIÁLNA EMANCIPÁ A DISCIPLINIZÁ ALEBO KATINIZÁCIA? GRÉCKOKATOLÍCKE DUCHOVENSTVO MUKAČEVSKÉHO BISKUPSTVA V 18. STOROČÍ¹

Abstract: In the first half of the 18th century a vast border zone characterised by a heterogeneous religious structure of population was formed in the north-eastern periphery of the Kingdom of Hungary. During the difficult period in the aftermath of the rebellions of the Hungarian nobility, the individual denominations were restoring or creating their church organisational structures anew. Due to a specific recruitment of clergy, a different model of church organisation, and lower costs related to establishing and maintaining parishes, the Greek-Catholic Church could quickly form a dense network of parishes. In consequence of applying the rules of church discipline adopted at the Council of Trent, those comparative advantages in developing church structures became an obstacle for the Greek-Catholic clergy to achieve their full church-legal emancipation. From the mid-18th century on the Mukachevo Church of the Byzantine-Slavonic rite became an object of interests of the absolutistic State and the local Roman-Catholic churches (Eger, Spiš Chapter, and later Spiš Bishopric) that initiated the process of social disciplining and emancipation of the Greek-Catholic Church.

Key words: Greek Catholic clergy, disciplinisation, social emancipation, border Region, Greek Catholic eparchy of Mukachevo, Roman Catholic eparchy of Eger, Zemplén County.

Gréckokatolícka cirkev sa na území severovýchodného Uhorska vyvíjala v podmienkach hraničného regiónu dvoch obradových, cirkevno-právnych a kultúrnych tradícií – latinskej a byzantsko-slovanskej. Sa-

¹ Táto práca bola podporovaná agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0628-11.

motnú Užhorodskú úniu z roku 1646 je možné interpretovať ako produkt procesu konfesionalizácie v podmienkach Habsburskej monarchii, v rámci ktorého boli do vyhrcojúceho sa zápasu o jej konfesionálnu podobu vtiahnuté i miestna pravoslávna cirkev.²

V historickom diskurze venovanom vzťahom medzi miestnymi cirkvami byzantsko-slovanského a latinského obradu, ich sociálnym väzbám a kontaktom sa často vyskytuje pojem latinizácia. V slovenskej historiografii tento termín nie je presne definovaný a vo všeobecnosti označuje proces prenikania pôvodne latinských vplyvov do prostredia východných cirkví.³ O latinizácii sa hovorí v liturgickej praxi, cirkevnej administrácii, v súvislosti so vzdelávaním a formáciou kléru, v oblasti sakrálnej architektúry ale i v rozmanitých prejavoch ľudovej zbožnosti.⁴ Jedným pojmom sa tak zastrešujú kvalitatívne odlišné zmeny v cirkevnom živote, ako je zavádzanie tridentského modelu výchovu kňazského dorastu, prenikanie latinčiny do cirkevnej administrácie na úkor cirkevnej slovančiny, preberanie západných vzorov do architektúry, liturgickej výbavy ale i šírenie nových foriem náboženských festivít ako napr. pobožnosť krížovej cesty, stavenie betlehemov a ďalších pôvodne západných foriem ľudovej zbožnosti. Od konca 17. ale najmä v 18. storočí do mnohých oblastí cirkevného života rôznou intenzitou zasahoval štát. Mnohé zmeny inicioval a ich dodržiavanie prostredníctvom narastajúceho počtu úradníckeho aparátu i sankcionoval, s cieľom stabilizácie náboženských pomerov a upevnenia svojej absolutistickej moci.

Sociálna disciplinizácia začala najskôr v armáde a štátnych úradníkoch a v priebehu 18. storočí sa rozšírila do všetkých vrstiev spoločnosti.

² EVANS, Robert, J. W. Die Grenzen der Konfesionalisierung. Die Folgen der Gegenreformation für die Habsburger Monarchie (1650 – 1781). In: *Konfesionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas. Band 7. Ed. Joachim BAHLCKE – Arno STROHMEYER. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1999, s. 395-412

³ HARAKSIM, Ľudovít. Užhorodská únia a východné Slovensko. In: *Historický časopis*, roč. 45 (1997), č. 2, s. 194-206, tu s. 197.

⁴ ŽEŇUCH, Peter – VASIL, Cyril. *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrillské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice : Pontificio Instituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003, s. 282.

Cirkevnej výchove, ktorá mala za cieľ upevniť v radoch veriacich ich konfesionálnu identitu a disciplínu, patrilo v tomto procese dôležité miesto. Išlo v nej v prvom rade o kontrolu správania sa veriacich, ktorí tak mali byť chránení pred nebezpečenstvom odpadnutia od cirkevného spoločenstva a odstránenie náboženských a sociálnych neuhov.⁵ Nedocenenie týchto súvislostí vedie k nepochopeniu kauzality akulturačného procesu oboch nábožensko-kultúrnych tradícií. Práve v období osvietenského absolutizmu sa v celej monarchii prejavovali silnejšie modernizačné tendencie, ktoré smerovali z centra do periférie, v tomto priestore zo západu na východ.

V rímskokatolíckej cirkvi a v oboch protestantských konfesiách sa disciplinizačný tlak rozširoval z biskupstiev do nižších štruktúr a postupne prenikol i do najodľahlejších farností. Sprísnenie nárokov pri regrutácii kňazov, kontrola ich výchovy, dohľad nad dodržiavaním cirkevných noriem, či už „zhora“ zo strany povereného byrokratického aparátu, ale i „zdola“ prostredníctvom farníkov a pravidelne konaných kanonických vizitácií, to boli základné prostriedky disciplinizácie kléru.⁶

Štát, cirkevná hierarchia a zemepanská vrchnosť ako nositelia moci sa snažili regulovať také oblasti náboženského života ľudí, ktoré sa dovtedy riadili lokálnymi normami a tradíciou. Cieľom bolo odstránenie regionálne, historicky, či inak podmienených rozdielov v usporiadaní cirkevného života náboženských obcí. Reálny dopad však mohli mať len vtedy, ak sa opierali o fungujúci byrokratický aparát.⁷ Kvalitné, potrebám doby zodpovedajúce vzdelanie kňazov, bolo dôležité nielen pre pastoračné ciele. Farár sa čoraz viac stával i úradníkom, musel vedieť zvládnuť evidenciu týkajúcu sa duchovnej správy (matriky, zoznamy vyspovedaných, birmovaných, konvertitov a pod.), hospodárske a finančné záznamy (evidencia cirkev-

⁵ OESTREICH, Gerhard. Strukturprobleme des europäischen Absolutismus. In: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*. Ed. OESTREICH, Gerhard, Berlin : Duncker u. Humblot, 1969, s. 35-79, tu s. 64.

⁶ HEISS, Gernot. Konfessionsbildung, Kirchenzucht und frühmoderner Staat. In: *Volksfrömmigkeit: Glaubensvorstellungen und Wirklichkeitsbewältigung im Wandel*. Ed. Hubert Ch. EHALT, Kulturstudien, Band 10, Wien – Köln : Böhlau 1989, s. 191-221, tu s. 193.

⁷ TROPPER, G. Peter. Pastorale Erneuerungsbestrebung des süddeutsch-österreichischen Episkopats im 18. Jahrhundert. Hirtenbriefe als Quelle der Kirchenreform. In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*. 1988, Band 83, s. 296-336, tu s. 297; LANG, Peter Thaddäus: Die katholischen Kirchenvisitationen des 18. Jahrhunderts. In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*. 1988, Band 83, s. 265-295, tu s. 294.

ných a farských dôchodkov a pod.), narastajúcu korešpondenciu so stoličnou správou a pod. Prostredníctvom kňazov, ktorí na mnohých miestach boli jediným zástupcom nielen cirkevnej ale i štátnej moci, sa disciplinizačné predstavy štátu mali realizovať i v najodľahlejších oblastiach.⁸

V priebehu 18. storočia sa na území severovýchodného Uhorska areál výskytu veriacich byzantsko-slovanského obradu výrazne zväčšil. Základný podiel na tom mala rozsiahla migrácia obyvateľstva, ktorá viedla k vytvoreniu novej sídelnej štruktúry. Tá sa vyznačovala existenciou širokého územia, na ktorom sa v jednej lokalite vyskytovali pôvodní obyvatelia a prisťahovalci rôznej etnickej identity a konfesie. Bolo potrebné vybudovať novú cirkevnú organizačnú štruktúru, v prvom rade sieť farností. V porovnaní s ostatnými konfesionálnymi cirkvami vedela gréckokatolícka cirkev na vzniknutý stav zareagovať najpohotovejšie. V dôsledku odlišného spôsobu regrutácie a výchovy kňazského dorastu mala k dispozícii dostatok duchovných pre novoutvorené náboženské zbory. Kňazské povolanie sa odovzdávalo z otca na syna (synov) a okrem liturgických a bohoslužobných znalostí a zručností osvojených v rodine, väčšina adeptov pred vysvätením nezískala inštitucionalizované teologické vzdelanie. V lepšom prípade absolvovali niekoľko týždňovú pastoračnú a duchovnú prípravu v niektorom z baziliánskych kláštorov.⁹ Do novoerigovaných farností často spolu s prisťahovalcami prichádzali z ich pôvodných oblastí aj kňazské rodiny. Napríklad na území Zemplínskej stolice bolo podľa údajov vizitácie mukačevského biskupa Michaela Olšovského (1749 – 1752) z celkového počtu 155 farností až 42 kňazov vysvätených na území Poľského kráľovstva, najviac, 31, przemyslovským biskupom. V Haliči, Volyni, v menšej miere i vo vzdialenejších oblastiach poľsko-litovského kráľovstva boli kňazi nielen vysvätení, ale väčšinou odtiaľ i pochádzali.¹⁰ Na území przemyslovského

⁸ SCHULZE, Winfried. Gerhard Oestreichs Begriff 'Sozialdisziplinierung in der früheren Neuzeit'. In: *Zeitschrift für historische Forschung*. Band 14. 1987, s. 265-302, tu 266; SCHNABEL-SCHÜLE, Helga: Kirchengzucht als Verbrechensprävention. In: *Kirchengzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa* (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 16), Ed. Heinz SCHILLING, Berlin 1994, s. 47-64, tu s. 54.

⁹ Viac pozri: KONDRATOVIČ, Irenaj. The Olšovský bishops and their activity. In: *Slovak Studies III. Cyrillo-Methodiana*. Roma : Slovak Institute, 1963, s. 185.

¹⁰ ПАНЬКЕВИЧ, Иван. Матеріали до історії мови південнокарпатських українців. Культурно-історичне значення покрайніх записів. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, роқ. 4 (1970), s. 20.

biskupstva prebiehala príprava kňazov tak, že u otca alebo iného staršieho kňaza sa adepti naučili slúžiť liturgiu a všetky bohoslužobné obrady. Po krátkej „praxi“ u kňaza, ktorého určil biskup a po niekoľkých týždňoch strávených v niektorom z baziliánskych kláštorov sa duchovná formácia skončila a kňazskou vysviackou. Zmenu priniesla až Zamošská synoda v roku 1720, ktorá nariadila, aby budúci kňazi absolvovali štúdium v baziliánskych kláštoroch alebo na rímskokatolíckych seminároch. Od vlastníka obce potom dostali tzv. prezentu, súhlas k uvedeniu do úradu, a až potom získali i súhlas biskupa.¹¹ Zamošská synoda, ktorá inkorporovala princípy a normy Tridentína do prostredia gréckokatolíckej cirkvi na území Poľského kráľovstva nariadila i podrobné preskúmanie život a zvyky adeptov na vysvätenie. Vo farskom chráme, odkiaľ adept vysviacky pochádzal, mali byť pred obcou veriacich verejne preskúmané údaje o jeho narodení (legitimita/ilegitimita), stave (nevoľník, slobodník, šľachtic) ako i prípadné morálne poklesky (alkoholizmus, agresívne správanie a pod.), o čom sa mali vyhotoviť i svedecké listiny. Skúšobná komisia sa mala v prvom „... *zapodievať sviatosťami a ich správne mu prisluhovaniu a inými farskými povinnosťami, aby bola záruka, že sa vysvätení budú snažiť uspokojivo pracovať vo svojom úrade.*“¹² Na synode zvolanej v roku 1727 do podkarpatského mesta Sevljuš (dnes Vynohradiv, Ukrajina) bola platnosť nariadení Zamošskej synody rozšírená i na územie Mukačevského biskupstva.¹³ Presadiť ich dodržiavanie v praxi však trvalo ešte niekoľko desaťročí.

Ďalšou komparatívnou výhodou gréckokatolíckej cirkvi vo fáze obnovy siete farností boli nižšie materiálne náklady spojené s fundovaním a zabezpečením chodu parochie. Na rozdiel od rímskokatolíckych farností vznikali gréckokatolícke cerkvi zväčša bez podpory zemepánov, ktorí na seba nepreberali povinnosti spojené s patronátnym právom. Až na niekoľko chudobných zemianskych rodín v gréckokatolíckej cirkvi nebola zastúpená šľachta. Výnimku tvorili farnosti na Spiši, ktoré od roku 1662

¹¹ SOŁTYS, Wojciech. Związki wsi i dworu z cerkwią we wsiach beskidzkich i podbeskidzkich od XVI w. do końca ery galicyjskiej. In: *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. Ed. Jerzy CZAJKOWSKI, Warszawa – Sanok, 1992, s. 213-214.

¹² *Provinciálna synoda Ruténov, ktorá sa konala v meste Zamość roku 1720*. Prešov : Biskupský úrad, 2000, § 7, Posvätné a vysviacky, s. 30.

¹³ VASIL', Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava : Dobrá kniha, 2000, s. 137.

spadali pod jurisdikciu spišského prepošta a už pri vizitácii v roku 1700 malo všetkých jedenásť chrámov svojho patróna.¹⁴ Spiš bol z hľadiska zavádzania západného modelu cirkevnej disciplíny a materiálneho zabezpečenia chodu farností špecifickým regiónom v celej Mukačevskej eparchii. Na Spiši prebehol proces sociálnej diferenciacie medzi gréckokatolíckym duchovenstvom a ostatnými členmi dedinskej spoločnosti veriacimi o jednu až dve generácie skôr ako na ostatnom území. Prejavilo sa to na výrazne vyššom zastúpení spišských kňazov medzi duchovnou elitou Mukačevskej eparchie. Michal Lucskay v kapitole práce *Historia Carpatho-Ruthenorum* uvádza 54 výnimočných osobností pôsobiach v 18. storočí. Sú medzi nimi biskupi, kanonici, vikári, kapitulskí sudcovia či archidiakoni – osoby z vyšších cirkevných hodnostárov a vzdelanci. Z nich až trinásť boli rodáci zo Spiša, ešte presnejšie – zo štyroch spišských dedín. Z Olšavice pochádzali piati, zo Stotinieca štyria, z Veľkého Lipníka a Kamienky po dvoja.¹⁵ Ak vezmeme do úvahy, že z ani nie dvadsiatich spišských gréckokatolíckych dedín pochádzala takmer štvrtina cirkevnej elity celého Mukačevského biskupstva (tvorilo ho približne 700 farností), je tento pomer udivujúci. Kým do roku 1711 boli mukačevskí biskupi v prevažnej miere haličského pôvodu,¹⁶ v nasledujúcom období nastúpila celá plejáda biskupov pochádzajúcich zo Spiša: Ján Jozef Hodermarský (1707–1715), Šimon Štefan Olšavský (1733–1737), Michal Manuel Olšavský (1743–1767), Ján Bradáč (1767–1772).¹⁷ Duchovnú formáciu získali na Trnavskej jezuitskej univerzite, kde od roku 1704 mohli na fundácii Františka Jániho každoročne študovať traja klerici z Mukačevskej eparchie. Okrem akulturačného vplyvu latinského obradového prostredia mala na výrazne nadpriemerné zastúpenie spišských kňazov v radoch vyššieho duchovenstva a cirkevnej elity vplyv aj vyššia životná úroveň gréckokatolíkov na Spiši, ktorý patril k priemyselne najrozvinutejším stoliciam Uhorska.

¹⁴ HRADSZKY, Joannes. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1903 – 1904, s. 259–273.

¹⁵ LUSKAY, Michael. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra, et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus*. Tomus 4-ius, 1843. In: *Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику*. Ed. Miroslav SOPOLIGA, roč. 17, 1991, s. 109–134.

¹⁶ КОНДРАТОВИЧ, Иреней. *История Подкарпатской Руси для народа*. Ужгород 1924, s. 38.

¹⁷ ПЕКАР, Атанас. *Нариси історії церкви Закарпаття*, том 1. Єпархічне оформлення. Записки ЧСВВ. Рим а Львів 1997, s. 186–188.

Ročné dôchodky spišských „popov“ sa už v roku 1700 pohybovali okolo 100 – 120 zlatých (Poráč, Závadka). Najchudobnejší farári mali ročne 50 zlatých (Slovinky), príjmy v najbohatších farnostiach dosahovali až 200 zlatých (Stotince).¹⁸ V iných oblastiach biskupstva bol ročný dôchodok gréckokatolíckych farárov výrazne nižší. V roku 1736 stanovil mukačevský biskup Štefan Olšavský ako minimálnu hranicu ročných farských dôchodkov 100 zlatých, čo bola suma, ktorá im a ich rodinám mala postačovať pre živobytie dôstojné ich stavu.¹⁹ Realita v mnohých parochiách však bola ešte i v polovici 18. storočia rokov odlišná. Celkové ročné príjmy z pôdy, desiatkov, štólových poplatkov a ďalších zdrojov u väčšiny gréckokatolíckych kňazov nepresiahli 30 rýnskych zlatých. V rovnakom čase sa najnižšie ročné dôchodky rímskokatolíckych farárov zemplínskeho archidiakonátu pohybovali okolo 200 rýnskych zlatých, v mestách a mestechách to bolo podstatne viac.²⁰

Tab. č. 1 Ročné dôchodky a cirkevný majetok niektorých zemplínskych farností Mukačevskej eparchie (1746)²¹

Farnosť	celkové ročné dôchodky farára	cirkevný majetok
Topoľany	obilia zo štvrtinovej sedliackej usadlosti, spolu cca. 30 zlatých	žiaden
Stanča	príjem z polí, lúk a štóly 40 zlatých , nezarátavajúc príjmy z filií	žiaden
Humenné	z polí, sedliackych kontribúcií a štóly cca. 61 zlatých	žiaden
Strážske	zo sedliackej štvrtiny cca. 34 zlatých	žiaden
Sedliská	cca 7 rýnskych zlatých	z polí ročne 1 zlatý
Vranovské Čemerné	cca 47 rýnskych zlatých	žiaden
Laškovce	cca 33 rýnskych zlatých	z troch polí 9 korcov obilia

¹⁸ HRADSKZY, *Additamenta ad Initia*, s. 259-273.

¹⁹ HODINKA, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, s. 756.

²⁰ AACass, Districtualia, Protocollum Canonicae Visitationis 1746, Descriptio dimidiaie partis districtus Homennensis, Satoraljaújhelyienis, Gaalszeciensis.

²¹ Štatistické údaje čerpám z: AACass, Graeci ritus, nesignované, Tabella representans, Districtus Homonensis 1746; Tabella representans, Districtus Ujhelyiensis 1746.

Farnosť	celkové ročné dôchodky farára	cirkevný majetok
Čabalovce	z polí, lúk a štóly ročne cca. 22 zlatých	má v peniazoch 30 zlatých
Hažín pri Humennom	5 vikov (cubulus) obilia, v peniazoch cca. 6 zlatých	žiaden
Sačurov	každý gréckokatolík (<i>Ruthenus</i>) dával jeden korec obilia a tri chleby, spolu to činilo asi 30 zlatých , zo štóly nemal žiadne príjmy	žiaden

Absencia inštitútu patronátneho práva v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí mala za následok len obmedzenú materiálnu podporu ich chrámov a farností zo strany zemepánov. Na niektorých miestach novozaložená gréckokatolícka farnosť dostala do užívania spustnutý kamenný chrám, budovu niekdajšej farnosti či malé cirkevné pozemky.²² Ešte i v polovici 18. storočia nezdanené farské a cirkevné pozemky v Mukačevskej eparchii vlastnilo len veľmi málo gréckokatolíckych farností. Boli to najmä obce ktoré patrili eráru alebo významnému katolíckemu šľachtickému rodu (Barkóczy, Pethő a najmä obce na bývalom Drugethovskom a Rákocziovskom panstve). V gréckokatolíckych zboroch sa dlho udržal archaický model prispievania na chod cirkvi, ktorý vychádzal z ekonomických možností prevažne malých obcí hospodáriacich v ťažkých pôdnych a klimatických podmienkach. Obec neplatila farárovi pevne stanovenú časť z úrody, obvyklý desiatok, ale z obecných pozemkov mu vydelila pozemok (zvyčajne štvrtinu sedliackej usadlosti). Na nej kňaz spolu so svojou rodinou hospodáril, pričom, keďže išlo o poddanskou daňou zaťaženú pôdu, robotné povinnosti za kňaza obvykle prevzala obec.²³ Vo správe pre Máriu Teréziu, ktorú po skončení vizitácie v roku 1752 spísal biskup Michal Olšavský panovníčku prosil, aby každej farnosti bola vyčlenená pôda o rozlohe celej sedliackej usadlosti pre potreby kňaza a polovičná usadlosť pre *ludimagistra* (kantora a učiteľa) ako i pozemok pre stavbu kostola a cintorína. O 30 rokov neskôr biskup Andrej Bačinský adresoval podobnú prosbu Jozefovi II., keďže stále veľká časť gréckokatolíckych farností mala vyčlenené len pozemky vo vnútri obce (v intraviláne), chýbali im však pozemky v extra-

²² Bližšie pozri: ŠOLTÉS, Peter. *Tri jazyky, štyri konfesie : etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, s. 32-33.

²³ ŠOLTÉS, *Tri jazyky, štyri konfesie*, s. 74.

viláne, ktoré by slúžili na udržiavanie farnosti a krytie nákladov na cirkev.²⁴ Až súpis vykonaný v roku 1806 zaznamenal stav, o ktorý sa od Užhorodskej únie usilovali všetci mukačevskí biskupi.²⁵

Spomínané špecifiká, spôsob regrutácie kňazov a výrazne menšie náklady potrebné na založenie a existenciu farností umožnili v prvej tretine 18. storočia rýchle sformovanie relatívne hustej siete gréckokatolíckych farností.²⁶ Zemepáni založeniu farností zvyčajne nebránili, podľa okolností ju niekedy i sami iniciovali, nakoľko vnímali tento krok ako spôsob stabilizácie, pripútania „*plebs vagabundus*“ k ich panstvu.²⁷ Svedectvo o počte obcí, v ktorých gréckokatolícka náboženská obec vznikla ako produkt migrácie poskytuje vizitačný protokol Zemplínskej stolice, ktorý vypracoval M. Olšavský. Uvádza sa v ňom, že na území Zemplína bolo v roku 1751 celkovo 155 gréckokatolíckych farností, z nich 90 vzniklo za ostatné polstoročie. Rímskokatolíckych farností bol v tom čase na Zemplíne 43. Biskup ďalej uvádza, že v 295 zemplínskych, spišských a šarišských obciach, kde žijú len gréckokatolíci, môžu ich kňazi slobodne vykonávať svoje dušpastierske služby; v 164 obciach, kde žijú spolu s rímskokatolíkmi, kalvínmi a evanjelikmi, sú v pastoračii obmedzovaní.²⁸

Čo však bolo spočiatku komparatívnou výhodou a umožnilo rýchle etablovanie gréckokatolíckej cirkvi na novom území sa v dôsledku presadenia tridentských pravidiel cirkevnej disciplíny stávalo prekážkou úplnej cirkevno-právnej emancipácie. V katolíckej cirkvi sa po Tridentskom koncile zavádzal jednotný model ekonomického zabezpečenia farností, výchova kléru prebiehala v diecéznych seminároch, sprísňovali sa nároky na kňazov a súčasne i kontrola a trestanie ich porušení.²⁹ Zvýšená pozornosť sa

²⁴ HODINKA, Antal. *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1910, s. 758.

²⁵ UDVARI, István. *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza : Vasvári Pál Társaság, 1990.

²⁶ ŠOLTÉS, Peter. Odkedy sú gréckokatolíci na strednom a južnom Zemplíne. In: *Verba Theologica*. Východná cirkev 2, roč. 3 (2004), s. 19-22.

²⁷ Matej Bel ako *plebs vagabundus* označil často sa sťahujúce obyvateľstvo Zemplínskej stolice, medzi ktorým značnú časť tvorili *Rutheni*. Pozri: Bel, Matej. *Zemplínska stolica*. Preložil M. SLANINKA. Bratislava : Zemplínsky valal, 1999.

²⁸ Blížšie pozri: ŠOLTÉS, *Tri jazyky, štyri konfesie*, s. 38.

²⁹ LANG, Peter Thaddäus. Die katholischen Kirchenvisitationen des 18. Jahrhunderts. In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 1988, Band 83, s. 294, pozn. 28.

venovala katechizovaniu detí, ale aj dospelých a celkovo sa viac dbalo na zapojenie všetkých členov náboženského zboru do cirkevného života. Sociálna disciplinizácia tak zahŕňala širokú škálu javov a procesov, v ktorých sa prekrývali záujmy štátu, miestnych cirkví a jednotlivých zemepánov. Prioritne predstavovala štátno-vrchnostenské ovplyvňovanie správania sa ľudí, s cieľom regulovať ho tak, aby zodpovedalo definovaným normám a stalo sa tak predvídateľnejším a kontrolovateľnejším.³⁰ Vzhľadom na dôležitú úlohu cirkvi pri utváraní a modifikovaní sociálnych noriem sa jej primárnym cieľom stala disciplinizácia duchovenstva.³¹ Tendencia unifikovať cirkevnú správu a kontrolovať pokiaľ možno čo najväčšiu časť cirkevného života bola zo strany cirkevnej hierarchie podporovaná z tých istých racionálnych dôvodov, ako v prípade absolutistického štátu. Presadenie jednotného modelu cirkevnej správy ju malo urobiť jednoduchšou, prehľadnejšou, účinnejšou a tým aj ľahšie kontrolovateľnou. Lokálne tradície a normy boli odstraňované z rôznych oblastí cirkevného života, od ekonomického zabezpečenia chodu farností, modelu výchovy a vzdelávania kňazského dorastu až po prejavy ľudovej zbožnosti.

Proces disciplinizácia bol úzko spojený s byrokratizáciou cirkevnej správy, ktorá si vyžadovala systematický prísun podrobných informácií. Kanonické vizitácie, pravidelné hlásenia archipresbyterov biskupovi, zvolávanie biskupských synod, ale tiež misijná činnosť reholí, paulínov, františkánov, jezuitov, v prípade gréckokatolíckej cirkvi baziliánov, to boli hlavné nástroje, ktoré mala cirkev pri presadzovaní novej cirkevnej disciplíny k dispozícii. Povinnosť viesť evidenciu počtu farníkov, pokrstených, sobášnených a zomrelých predpisovali kánony Zamošskej synody. Farári, ktorí by to nedodržiavali, mali byť potrestaní vysokou pokutou 50 zlatých.³²

Na území Jágorského biskupstva sa výsledky reformného procesu v katolíckej cirkvi iniciované Tridentínom začali prejavovať zhruba od poslednej tretiny 17. storočia. Oneskorenie oproti západným častiam Uhorska bolo spôsobené odlišnými mocenskými pomermi, silnou opozíciou protestantskej šľachty a periférnou polohou. S ešte väčším oneskorením jednej až dvoch ge-

³⁰ SCHNABEL-SCHÜLE, Helga. Kirchenzucht als Verbrechensprävention. In: *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*. Ed. Heinz SCHILLING, (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 16), 1994, s. 54.

³¹ SCHULZE, Gerhard *Oesterreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der früheren Neuzeit“*, s. 266.

³² *Provinciálna synoda Ruténov*, kapitola 3.

nerácií sa zlepšovala disciplína duchovenstvo Mukačevskej eparchie. S nástupom biskupa Jozefa de Camelisa (1689 – 1706) sa spája upevnenie únie a jej rozšírenie do okrajových oblastí a sprísnenie dohľadu nad výberom, formáciou a pastoračnou činnosťou duchovenstva.³³ Nariadil uskutočniť vôbec prvú kanonickú vizitáciu farností Mukačevskej eparchie. Konala sa v roku 1701 a protokoly z nej sa zachovali len z územia Spiša. Katolíci byzantsko-slovanského obradu na Spiši už vyše 40 rokov jurisdikčne podliehali Spišskému prepošтови. Otázky, na ktoré vizitátori mali odpovedať prezrádzajú, na ktoré nedostatky sa mali zamerať, resp. výskyt ktorých očakávali. „*Správa sa kňaz primerane svojmu stavu? Nie je pijan? Nehrá karty? Spomína pri bohoslužbách pápeža? Nevysluhuje sviatosti v noci, kedy by dušiam veriacich mohlo hroziť nejaké nebezpečenstvo? Dodržiava kňaz a jeho veriaci predpísané pôsty? Svätí kňaz a jeho veriaci nedele a predpísané sviatky?*“³⁴ *Morálne delikty, zanedbávanie pastorácie a katechézy, nedostatočné teologické vzdelanie kňazov zaznamenali i vizitátori M. Olšavského o polstoročie neskôr. Výskyt a závažnosť porušení cirkevnej disciplíny sa v jednotlivých oblastiach líšil. Vo všeobecnosti možno povedať, že v najviac nedostatkov sa vyskytovalo v severných a východných periférnych, podhorských oblastiach, naopak v tých farnostiach, kde sa gréckokatolíci vyskytovali spolu s inými konfesiami, bol situácia priaznivejšia. Aj v strednom a južnom Zemplíne, dolnom Šariši či v rovinatej časti Užskej stolice natrafili vizitátori na vážne pochybenia. Napríklad v Remeninách bol farár, citujúc slová kanonickej vizitácie „poriadny pijan“ do kňazskej služby nehodný aj preto že „služby pre víno v nedeľu niekedy vynechal, v sviatky často“, nezriedka sobášil večer a navyše bol lenivý i v učení detí základom viery. Napriek tomu podľa vizitátorov „jednako tu nebolo takých, ktorí by nevedeli Otče náš a ostatné základy viery.“*³⁵ *V šarišskej farnosti Kružlová, ležiacej na hranici s Haličou, bol*

³³ Konkrétne kroky spomína de Camelis v svojom denníku, z ktorého časti uverejnil Joanik Bazilovič. Pozri: BAZILOVIČ, Joanik. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*. Eds. Monika BIZOŇOVÁ – Jaroslav CORANIČ, Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 112-117.

³⁴ LUTSKAY, Michael. *Historia Carpato-Ruthenorum, Sacra, et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus*. Tomus 3-ius, 1843. In: *Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику*, Ed. Miroslav SOPOLIGA, roč. 16, 1990, s. 89-99.

³⁵ ГАДЖЕГА, *Додатки до історії русинів и руских церквей в був. жупе Земплинскої*, 1935, s. 144-145.

*farár „veľký pijan, aj pri vizitácii bol nájdený opitý. Iný musel namiesto neho prijať preláta s procesiou“.*³⁶

V lokálnych spoločenstvách tvorených rímskokatolíckou i grécko-katolíckou náboženskou obcou tak proti sebe stáli dva odlišné modely regrutácie, vzdelávania duchovnej formácie duchovenstva a dva rozdielne modely cirkevnej organizácie. Gréckokatolícka cirkev v Uhorsku sa vyvíjala v podmienkach neúplnej sociálnej štruktúry, nemala v nej zastúpenie mestská vrstva a až na niekoľko zemianskych rodín ani šľachta. Bez politickej a hospodárskej elity, ktorá by, tak ako tomu bolo v iných konfesionálnych cirkvách, zastupovala jej záujmy na stoličných kongregáciách a krajinských snemoch, bola úplne závislá na podpore štátu. Jej postavenie sa v porovnaní s ostatnými cirkvami líšilo aj väčšou spätosťou kléru s dedinskou spoločnosťou. Sociálny status gréckokatolíckeho duchovenstva sa ani v prvej polovici 18. storočia podstatne nelíšil od ich farníkov. Prevažná časť katolíckeho duchovenstva východného obradu mala slabé vedomosti z teológie, neprešla pastorálnou prípravou, no čo bolo obzvlášť dôležité pre zaradenie medzi spoločenskú elitu, neovládala úradný jazyk – latinčinu.

Biskup de Camelis bol baziliánsky mních pochádzajúci z Talianska a na čelo Mukačevského biskupstva dostal najmä vďaka intervencii kardinála Leopolda Kolonicsa. Významnú úlohu pri tom zohrala i tá skutočnosť, že v radoch domáce kléru nebola osobnosť, ktorá by zodpovedala predstavám Svätej Stolice a Viedenského dvora. Pomery vo svojej eparchii vnímal de Camelis veľmi kriticky. Nezostal však len pri pomenovaní nedostatkov, ale poukázal aj na hlavné príčiny tohto zlého stavu. Podľa neho spočívali v zotrvávaní veľkej časti duchovenstva v poddanskom postavení, nutnosti „... znášať všetky povinnosti a záväzky, ktorými sú zaťaženi poddani sedliaci“ a v nevzdelanosti kňazov jeho biskupstva, lebo „...doteraz sa nikto nestaral vyučovať tento ľud v školách a seminároch, ako je tomu inde.“³⁷

Otázka „kvality“ duchovenstva sa postupom času ukazovala byť kľúčovou z hľadiska medziobradových vzťahov na území, ktoré jurisdikčne spadalo do právomoci dvoch katolíckych biskupov, v Jágri a Mukačeve. Jágerskí biskupi pokladali tento stav za odporujúci kanonickému právu a po smrti de

³⁶ ГАДЖЕГА, Додатки до исторії русинов и руских церквей в був. жупе Земплинскої, 1935, s. 136.

³⁷ HODINKA, Antal. *A Munkácsi Görg szert püspökség okmantlyára*. Ungvár : Szerző kiadása, 1911, s. 346.

*Camelisa sa v Ríme i Viedni snažili presadiť svoj výklad, podľa v Mukačeve nesídlí biskup, ale len Jágru podliehajúci Vicarius greci Ritus unitorum.*³⁸

Jágerský biskup Gabriel Erdődy (1715 – 1744) krátko po nástupe do úradu a oboznámení sa so situáciou videl jediné riešenie usporiadania pomerov v podriadení Mukačevskej eparchie Jágerskému biskupstvu. Erdődy mukačevského vladyku Juraja Bizanciho (1716 – 1733) v liste obvinil z toho, že pri vysväcovaní nových kňazov nedbá na ich odbornú a morálnu úroveň. Kritizoval ho za to, že toleruje porušenia cirkevnej disciplíny a slabé teologické vzdelanie u väčšiny gréckokatolíckeho duchovenstva.³⁹ Od uvedenia do úradu mal údajne za dva roky vysvätiť vyše 60 osôb bez vzdelania, bez vykonania predpísanej skúšky a bez povolenia ich zemepánov. Títo kňazi, citujúc z listu, „...nevedia ani kresťanský katechizmus, ani formu a matériu sviatostí, ba sú aj takí, čo hovoria, že je toľko bohov, koľko je osôb v Najsvätejšej Trojici.“⁴⁰ V liste uvádza konkrétne prípady hrubého porušenia cirkevných kánonov, najmä častý výskyt bigamie. O nich údajne Bizanci vedel, ale okrem udelenia pokuty 40 zlatých, ako napríklad duchovnému v Sačurove, ich naďalej ponechal v pastorácii. Podobne sa zachoval aj ku kňazovi v Nižnom Hrabovci, ktorý mal ako prvú manželku gréckokatolíčku, potom „škandalózne a znesväcujúco žil vo zväzku s rímskokatolíčkou“ a aj napriek pokarhaniu a zaplateniu pokuty ju od seba nevyhnal.⁴¹

³⁸ ŽEŇUCH – VASIL, *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia*, s. 265.

³⁹ List v celom znení uverejnil: LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum*, Tomus 3-ius, s. 173-179. Niektoré komentované pasáže publikoval aj: ДУЛИШКОВИЧЪ, Иоаннъ. *Историческія черты Угро-Русскихъ*. тетрадь III. Унгваръ : Печатня Карла Иегера и Альберта Ю. Рейпайя, 1877, s. 54 nn.

⁴⁰ LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum*, Tomus 3-ius, s. 173-174.

⁴¹ LUTSKAY, *Historia Carpato-Ruthenorum*, Tomus 3-ius, s. 173. Početné prípady bigamie uvádza ГАДЖЕГА, Василий. Додатки к исторіи Русинов и русских церквей в Марамороше. In *Науковий зборник Товариства Просвита*, роč. 1 (1922), s. 209. „Тато фарност' (Volevec, dnes Ukrajina) nemá farára, hoci Ján Lemak, dvojženec, od dávna zastupuje bez vedomia biskupa.“ Aby nebol úplne narušený život v obci, v niektorých prípadoch im na určitý čas dovolil krstiť, viesť ranné a večerné bohoslužby, bigamisti mali zakázané iba svedeať a slúžiť svätú liturgiu. Tamže, s. 202. V obci Berbest (dnes Berbești, Rumunsko) istý „Vasilij Korde dal jeden dukát, aby nemusel od seba odohnať svoju ženu, jeden má ešte zaplatiť, za čo mu bolo dovolené krstiť, i odsluhovať ostatné bohoslužby, okrem sv. liturgie a spovede.“ Ojedinelý prípad počas svojej vizitácie Olšavský zaznamenal v zemplínskej obci Strihovce, kde farár vdovec, ktorý „...samovol'ne prišiel do tejto farnosti, má konkubínu, držanú ako slúžku, už mnoho rokov je často napomínaný, no stále si ju ponecháva a nechce ju prepustiť.“ ГАДЖЕГА, Додатки до исторіи русинов и русских церквей в був. жупе Земплинской, 1935, s. 177.

Biskup Erdődy vypracoval elaborát o pastoračných problémoch na obradovo zmiešanom území, ktorý adresoval panovníkovi a pápežovi. Svätá Stolica prostredníctvom Kongregácie pre šírenie viery záležitosť prešetrila. V dekréte datovanom 20. júla 1718, ktorého vydanie zdôvodňovala snahou zabrániť zneužívaniu a škandálom, „...*ktoré medzi klérom a ľudom v mukačevskom apoštolskom vikariáte jágerského biskupstva rástli a aby sa účinne zabránilo zlám tohto druhu ...*” rozhodla o jurisdikčnom podriadení mukačevskej eparchie jágerskému biskupovi. V praxi to znamenalo, že vysväcovanie nových kňazov musel mukačevskému apoštolskému vikárovi predtým schváliť jágerský biskup a nové fary mohli byť zriaďované a nové kostoly vysvätené až po predchádzajúcom súhlase z Jágru.⁴² Cirkevno-právne degradovanie mukačevských biskupov na vikárov gréckeho obradu malo za následok zhoršenie vzťahov nielen na úrovni duchovenstva a cirkevnej hierarchie, ale i na úrovni jednotlivých lokálnych spoločenstiev. Gréckokatolícki kňazi boli ekonomicky závislí od miestneho latinského farára, keďže cirkevné príjmy a poplatky za vykonávanie náboženských obradov v obciach, kde žilo obyvateľstvo obidvoch katolíckych obradov, mali právo poberať iba latinskí farári. Dochádzalo i k častým prípadom bránenia vo vysluhovaní sviatostí a celkovo v pastoračii zo strany rímskokatolíckych farárov. Uvediem pár príkladov z vizitačných protokolov z polovice 18. storočia. K farnosti Ruská Nová Ves pri Prešove patrila fília Solivar, kde bolo 71 osôb spôsobilých k spovedi a 11 nespôsobilých, ktorých mnohé boli pokrstené farárom latinského obradu. V neďalekých Abranovciach bolo osôb spôsobilých k spovedi 60, nespôsobilých 18, tu zasa 31 detí narodených gréckokatolíckym rodičom pokrstil luteránsky kazateľ. V susedných Kokošovciach bolo spôsobilých 45, nespôsobilých 13, luteránsky kazateľ a latinský farár pokrstili spolu okolo 23 detí.⁴³ Mesto Stropkov aj niekoľkými okolitými dedinami tvorilo slovenský a rímskokatolícky ostrov uprostred rusínskych, gréckokatolíckych dedín. Farnosť Bokša mala dve filie, mesto Stropkov (13 gazdov) a obec Tisinec (3 gazdovia). V oboch im latinskí duchovní bránili vykonávať pastoračiu a okrem nepravidielných štólových poplatkov nedostával miestny paroch od *Ruthe-
nov* nič. V gréckokatolíckej farnosti Bokša však bola situácia opačná. Z 13

⁴² Bližšie pozri: LUTSKAY, *Historia Carpatho-Ruthenorum*, Tomus 3-ius, s. 179 nn.

⁴³ ГАДЖЕГА, *Додатки до исторії русинів и руских церквей в був. жупе Земплинскої*, 1935, s. 161.

gazdov boli štyria rímskokatolíci a traja z nich platili ročný dôchodok gréckokatolíckemu farárovi.⁴⁴

Jágerských biskupov najviac znepokojovalo porušovanie cirkevných noriem týkajúcich sa uzatváranie zmiešaných manželstiev. V konfesionalne premiešaných lokálnych spoločenstvách rímskokatolícky farár nie vždy mal dostatočnú kontrolu nad cirkevným životom. Pomerne často sa vyskytovali prípady, kedy pred gréckokatolíckym kňazom uzatvárali manželstvo rímskokatolícko-protestantské, ale aj čisto protestantské páry.⁴⁵ *Resolutio Carolina* kompetenciu uzatvárať takéto manželstvá zveril výhradne do rúk miestne príslušných rímskokatolíckych farárov. Dôležitú úlohu tu zohrával tzv. reverz, ktorý musel sobášiaci sa nekatolícky partner podpísať a zaviazat' sa v ňom ku katolíckej výchove všetkých detí. Zmiešané, ale i čisto luteránske či rímskokatolícke páry sobášili gréckokatolícki kňazi benevolentnejšie a boli kvôli tomu cieľavedome vyhľadávaní. V dobových správach sa objavuje i zmienka o tzv. trhoch na dievčatá, ktoré sa konali na významnejších pútnických miestach. „*Takúto zhovievavosť prejavujú aj v Krásnom Brode a v Rafajovciach v stolici Zemplínskej, kde si muži berú iné ženy bez ich súhlasu a vlastne ich ukradnú a ruthénski kňazi ich napriek tomu zosobášia.*“⁴⁶

Proces sociálnej emancipácie a tridentského modelu cirkevnej disciplíny bol v prostredí mukačevského kléru iniciovaný a podporovaný z niekoľkých strán. Na prvom mieste to bol jágerský biskup, v prípade gréckokatolíckych farností na Spiši a Gemeri spišský prepošt, ktorí do roku 1771 (v prípade spišských gréckokatolíckych farností do roku 1786) jurisdikčne spravovali všetky katolícke farnosti, latinského aj byzantsko-slovanského obradu. Ďalším aktérom upevňovania disciplíny v gréckokatolíckej cirkvi bola zemepanská vrchnosť. Aj keď inštitút patronátneho práva sa v gréckokatolíckej cirkvi vo väčšom rozsahu etabloval až koncom 18. storočia, disponovali zemepáni účinnými inštrumentmi, ktoré využívali na motiváciu prípadne sankcionovanie kňazov, pôsobiacimi medzi ich podda-

⁴⁴ ГАДЖЕГА, Додатки до исторії русинов и русских церквей в був. жупе Земплинской, 1935, s. 140-141.

⁴⁵ ŠOLTĚS, Peter. Náboženská pluralita na Zemplíne v 18. storočí. In: *Byzantinoslovaca*. Ed. Miroslav DANIŠ, Bratislava : Byzantologický seminár Alexandra Avenaria, 2006, roč. 1, s. 258-260.

⁴⁶ LUTSKAY, *Historia Carpatho-Ruthenorum*, Tomus 3-ius, s. 173-176.

nými. Od dobrej vôle zemepána dlhú dobu záviselo, či budú gréckokatolícki farári hospodáriť na slobodnej alebo poddanskej pôde, aké alternatívne formy zdanenie budú musieť znášať. Často sa vlastníci dedín pri svojej neochote vydeliť slobodný farský pozemok odvolávali na to, že kňaz nespĺňa nároky kladené na katolíckeho duchovného a kým sa neodstránia nedostatky, nedôjde ani k majetkovému zrovnoprávneniu s rímskokatolíckymi farármi. Pri príležitosti spisovania urbárov sa vyskytovali prípady, že miestni „baľkovia“ boli preskúšaní, či dostatočne ovládajú základy viery katolíckej cirkvi, či poznajú základné modlitby. Forma a výška trestov bola pritom rôzna. Napríklad na erárnych majetkoch v Mukačevskej a Užskej stolici mali farári, ktorí nevedeli správne predniesť Otčenáš, Credo alebo desať Božích prikázaní zaplatiť pokutu 12 denárov.⁴⁷ Pokuty hrozili i kňazom, ktorí zanedbávali katechizáciu, používali liturgické predmety vyrobené z „nedôstojného“ materiálu alebo slúžili z „neopravených“ bohoslužobných kníh rukopisných, prípadne vytlačených v pravoslávnych tlačiarňach. Kontrola liturgických predmetov sa vykonávala najmä počas kanonických vizitácií, ktoré výbavu chrámov knihami, liturgickými predmetmi starostlivo evidovali.⁴⁸

Štát emancipáciu gréckokatolíckeho kléru podporoval predovšetkým vydávaním zákonných noriem, ktoré smerovali k zlepšeniu ich sociálneho postavenia (udelenie osobnej slobody kňazom a ich potomkom) a materiálne zabezpečenie (vyčlenenie nezdaneného farského pozemku). Leopold I. roku 1692, Karol III. roku 1720 a Mária Terézia roku 1741 vydali v priebehu polstoročia privilégiá pre gréckokatolícky klérus, v ktorých gréckokatolíckym kňazom a ich rodinným príslušníkom udelili, resp. znovu potvrdili osobnú slobodu. Zároveň zemepánom uložili povinnosť vyčleniť zo svojho pozemkového vlastníctva dostatok pôdy pre zabezpečenie farností.⁴⁹ Ob-

⁴⁷ HODINKA, *A munkácsi görög katolikus püspökség története*, s. 727, 767.

⁴⁸ Napríklad vo farnosti Bystrá v Marmarošskej stolici (dnes Verchnij Bystryj, Ukrajina) mal za trest za to, že pri bohoslužbe používal zlomený a deravý kalich a diskos a lyžičku mal z dreva zaplatiť šesť koží z kuny a dedinčania rovnakú pokutu. ГАДЖЕГА, *Додатки к исторії Русинів и руських церквей в Марамоуше*, 1922, s. 208. Viac pozri: ŠOLTÉS, Peter. Vizitácia Michala Olšavského 1750 – 1752 a jej dôsledky na unifikáciu cirkevnej správy a sociálnu emancipáciu gréckokatolíckeho kléru. In *Verba theologica* 12, 2007, roč. 6, č. 1, s. 155-169.

⁴⁹ Všetky tri privilégiá uverejnil BASILOVITS, Joannicio. *Brevis notitia Foundationis Theodori Koriatovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkacs*. Cassoviae : Typographia

medzené možnosti štátu pri vymáhaní ich naplnenia, najmä neochota zemepánov zriecť sa časti svojich príjmov, viedli k tomu, že sa len pomaly uvádzali do praxe. Štát prostredníctvom stoličnej správy kontroloval i teologickú pripravenosť kňazov, ich morálnu bezúhonnosť, plnenie pastoračných a katechizačných povinností a ich prípadné porušenia i sankcionoval.

Účinnú formu podpory sociálnej emancipácie predstavovala i priama finančná výpomoc pre najchudobnejšie farnosti. V 30. rokoch 18. storočia začalo duchovenstvo Mukačevskej eparchie dostávať zo štátnej pokladnice ročne dve tisíc zlatých (tzv. subsídiá), určených pre potreby chudobných farárov. Okrem toho dostával mukačevský eparcha tisíc zlatých. Za Michala Olšavského sa štátna výpomoc pre chudobných kňazov zvýšila na tri tisíc zlatých a eparcha dostával ročne štyri tisíc zlatých.⁵⁰ Najväčšiu materiálnu podporu zo strany štátu vymohol Andrej Bačinský, stojaci už na čele Mukačevského biskupstva erigovaného pápežom Klementom XIV. v roku 1771. Vďaka podpore panovníckeho dvora mu bola každoročne vyplácaná suma z náboženského fondu zvýšená z osem na 30 tisíc zlatých. Z nich mala byť financovaná tzv. kongrua pre kňazov, ktorých dôchodky nedosahovali minimálnu garantovanú výšku, v tej dobe 200 zlatých.⁵¹

V 90. rokoch 18. storočia sa výrazne zlepšilo i materiálne zabezpečenie mukačevského duchovenstva. Priemerný ročný príjem gréckokatolíckeho farára sa pohyboval od 100 do 200 zlatých, iba v najchudobnejších parochiách bol menší ako 100 zlatých.⁵² Naďalej sa však udržal rozdiel medzi príjmami rímskokatolíckych a gréckokatolíckych farárov. Na Zemplíne a v Šariši bol v rovnakom čase ročný dôchodok rímskokatolíckych farárov od 200 do 400 zlatých, vo väčších, najmä mestských farnostiach výrazne viac.⁵³ Biskup Bačinský mal vďaka kongruie veľmi účinný nástroj

Ellingeriana, 1804, Tomus II. s. 188-202. Slovenský preklad pozri: BAZILOVIČ, *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, s. 163-167.

⁵⁰ PELESZ, Julian. *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Vol. 2, Würzburg – Vienna : Druck und Verlag der Mechitharisten-Buchdruckerei, 1878, s. 1038. Pozri tiež: ДУЛИШКОВИЧ, *Историческія черты Угро-Русскихъ*, s. 117. Tamže, s. 1033.

⁵¹ BAZILOVIČ, *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, s. 439-440.

⁵² MOL, Helytartótanácsi levéltár. Számvevőség. Allerhöchstresolvierter Pfarregulierungs Vortrag Minkatscher G: K: Diözés. Sign. C 104, A 55.

⁵³ MOL, Helytartótanácsi levéltár. Számvevőség. Auseinandersetzung zwischen dem Zempliner Komitat und der Erlauer Diözese. Mit Beylagen Sub A. B. C. D. et E dann

na zlepšovanie disciplíny v jemu zverenej cirkvi. Jej nevyplácanie kňazom, ktorí nespĺňali požiadavky kladené na duchovné osoby v kombinácii s dostatkom kvalitného kňazského dorastu formovaného v kňazských seminároch mu umožnili výrazne pozdvihnúť cirkevnú disciplínu.

Udalosťou, ktorá spôsobila väčší záujem o gréckokatolíkov bolo pričlenenie rozsiahlych území Poľska k Habsburskej monarchii, čím sa podiel veriacich východného obradu na obyvateľstve štátu výrazne zvýšil. V roku 1775 bol založený seminár pre všetky gréckokatolícke biskupstvá, tzv. Barbareum. Mal mať kapacitu 46 klerikov, pre Mukačevskú eparchiu bolo vyčlenených 11 miest, z nich dve patrili baziliánskym mníchom. V roku 1781 založil biskup Bačinský diecézny kňazský seminár na Užhorodskom hrade. Oba vzdelávacie inštitúcie v roku 1784 zanikli a nahradil ich gréckokatolícky generálny seminár v Ľvove. Aj ten však, podobne ako ostatné generálne semináre, skončil svoju činnosť krátko po smrti cisára a znovu bolo otvorené Barbareum a kňazský seminár pri sídle mukačevského biskupa v Užhorode.⁵⁴ Koncom 90. rokov 18. storočia študovalo s podporou študijného fondu na seminároch v Užhorode, Viedni, Jágri a Trnave spolu vo všetkých ročníkoch 120 klerikov ročne.⁵⁵ Po iniciatíve biskupa Bačinského bolo týchto 120 štipendií (každé podporované sumou 150 zlatých) prenesených na Užhorodský seminár.⁵⁶ Tento krok možno pokladať za dovŕšenie emancipačného procesu gréckokatolíckej cirkvi v oblasti výchovy a vzdelania kňazského dorastu. S tým súviselo i prispôsobenie obsahu výučby a študijných predmetov, najmä vyžadované znalosti jazykov. Latinčina sa od druhej polovice 18. storočia postupne presadzuje ako úradný jazyk gréckokatolíckych farností. Šírenie znalosti latinčiny však nebolo dôsledkom násilnej latinizácie cirkevného života ale prenikania západného modelu vzdelania a byrokratizácie cirkevnej správy.

zwey Tabellen sub No. 1 et 2. Sign. C 104, A 10, Tabelle No. 1 und No. 2, Zempliner Komitat, Erlauer Dioezes. Viac pozri: ŠOLTÉS, *Tri jazyky, štyri konfesie*, s. 81.

⁵⁴ ПЕКАР, Атанас. *Нариси історії церкви Закарпаття. Том II. Внутрішня історія. Записки ЧСВВ. Рим – Львів : Видавництво Отців Василян – Місіонер, 1997, s. 145-147.*

⁵⁵ УДВАРІ, Іштван. *Причинки до історії Підкарпатських Русинів XVIII. століття. Дослідження з історії культури і мови. Ужгород : Видавництво В. Падяка 2000, s. 95.*

⁵⁶ ГАДЖЕГА, Юлій. *История Ужгородской богословской семинарии в ее главных чертах. Ужгород, 1928, s. 19-20.*

ZÁVER

Sociálne figurácie utvárajúce kontakty medzi kňazom a veriacimi prechádzali v dôsledku disciplinizácie a sociálnej emancipácie kléru výraznými zmenami. Starý model výberu a výchovy duchovného dorastu a obsadzovania farností obvykle ponechával kňazov v ich pôvodnom sociálnom prostredí, v sieti ich rodinných väzieb, lokálnych vzťahov, partnerstiev i konfliktov. V nových podmienkach sa výrazne zväčšila priestorová mobilita kňazov. Po preložení do inej farnosti sa stávali „cudzincami“ v rámci lokálneho spoločenstva a boli vystavení akulturačnému tlaku okolia, v prípade že opustili jazykovo (rusínske) a konfesiónálne (gréckokatolícke) homogénne prostredie. Etablovaním inštitútu patronátneho práva sa gréckokatolícki kňazi stávali existenčne závislí od lokálnej zemepanskej vrchnosti, preberali jej spôsoby sociálnej exklúzie a stávali sa súčasťou rozširujúcej sa vrstvy honorácie.

Emancipácia gréckokatolíckej cirkvi akcelerovala v poslednej tretine 18. storočia, k čomu zásadne prispela cirkevná politika rakúskeho štátu v období osvietenského katolicizmu. Zrušenie jezuitskej rehole v roku 1773 a najmä sekularizácia z hľadiska predstáv osvietenského katolicizmu „neužitočných“ kláštorov dali do rúk štátu materiálne zdroje a finančné prostriedky, z ktorých časť použil na urýchlenie sociálnej emancipácie gréckokatolíckeho duchovenstva. Ďalším faktorom, ktorý spôsobil väčší záujem o katolíkov východného obradu bolo pričlenenie rozsiahlych území po prvom delení Poľska k Habsburskej monarchii. Podiel veriacich byzantsko-slovanského na celkovom obyvateľstve štátu sa výrazne zvýšil. Za vlády Márie Terézie, Jozefa II. vykazovala politika štátu voči miestnym gréckokatolíckym cirkvám znaky pozitívnej diskriminácie. Okrem potreby konsolidovať cirkevné pomery v prevažne periférnych oblastiach Podduňajskej ríše to bolo motivované lojalitou gréckokatolíckych biskupov voči štátnej moci, špecifickosťou postavenia gréckokatolíckeho duchovenstva v prevažne rurálnej *ruthénskej* spoločnosti a existencia početného pravoslávneho obyvateľstva, ktoré bolo vnímané ako priestor pre perspektívne rozšírenie únie.

LITERATURA

- Bazilovič, J. (2013). *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*. Eds. Monika Bizožová – Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- Basilovits, J. (1804). *Brevis notitia Foundationis Theodori Koriatovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkacs*. Tomus II. Cassoviae: Typographia Ellingeriana.
- Bel, M. (1999). *Zemplínska stolica*. Preložil M.Slaninka. Bratislava: Zemplínsky valal.
- Evans, R, J. W. (1999). Die Grenzen der Konfessionalisierung. Die Folgen der Gegenreformation für die Habsburger Monarchie (1650 – 1781). In: *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas. Band 7. Ed.
- Joachim BÄHLCKE – Arno STROHMEYER. (395-412). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Гаджега, Ю. (1928) *История Ужгородской богословской семинарии в ее главных чертах*. Ужгород.
- Гаджега, Ю. (1935). *Додатки до исторії русинов и руских церквей в був. жупе Земплинській*.
- Гаджега, Ю. (1922). *Додатки к исторії Русинов и руських церквей в Марамороше*.
- Heiss, G. (1989). Konfessionsbildung, Kirchenzucht und frühmoderner Staat. In: *Volksfrömmigkeit: Glaubensvorstellungen und Wirklichkeitsbewältigung im Wandel*. Ed. Hubert Ch. EHALT, Kulturstudien, Band 10 (191-221). Wien – Köln: Böhlau.
- Haraksim, Ľ. (1997). Užhorodská únia a východné Slovensko. In: *Historický časopis*, roč. 45 (1997), č. 2. (194-206).
- Hodinka, A. (1910). *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Hodinka, A. (1911). *A Munkácsi Görög szert püspökség okmánytára*. Ungvár: Szerző kiadása.
- Hradszky, J. (1903–1904). *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. (259-273). Szepesváralja: typis Dionysii Buzás.
- Kondratovič, I. (1963). The Olšavský bishops and their activity. In: *Slovak Studies III. Cyrillo-Methodiana*. Roma : Slovak Institute.
- Кондратович, И. (1924). *История Подкарпатской Руси для народа*. Ужгород.

- Lang, P. Th. (1988). Die katholischen Kirchenvisitationen des 18. Jahrhunderts. In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*. Band 83. (265-295).
- Lucskay, M. (1991). Historia Carpato-Ruthenorum Sacra, et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus. Tomus 4-ius, 1843. In: *Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику*. (109-134). Ed. Miroslav Sopoliga, roč. 17.109-134.
- Lucskay, Michael. (1990). Historia Carpato-Ruthenorum, Sacra, et Civilis, antiqua et recens usque ad praesens tempus. Tomus 3-ius, 1843. In: *Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику*, Ed. Miroslav Sopoliga, roč. 16.
- Панькевич, И. (1970). Матеріали до історії мови південнокарпатських українців. Культурно-історичне значення покрайніх записів. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, roč. 4.
- Oestreich, G. (1969). Strukturprobleme des europäischen Absolutismus. In: *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates. Ausgewählte Aufsätze*. Ed. OESTREICH, Gerhard. (35-79). Berlin: Duncker u. Humblot.
- Пекар, А. (1997). *Нариси історії церкви Закарпаття*, том 1. Єпархічне оформлення. Записки ЧСВВ. Рим – Львів: Видавництво Отців Василян – Місіонер.
- Pelesz, J. (1878). *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Vol. 2, Würzburg – Vienna : Druck und Verlag der Mechitharisten-Buchdruckerei.
- Šoltés, P. (2004). Odkedy sú gréckokatolíci na strednom a južnom Zemplíne. In: *Verba Theologica*. Východná cirkev 2, roč. 3.
- Šoltés, P. (2009). *Tri jazyky, štyri konfesie : etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava: Historický ústav SAV.
- Šoltés, P. (2006). *Náboženská pluralita na Zemplíne v 18. storočí*. In: *Byzantinoslovaca*. Ed. Miroslav Daniš. Bratislava: Byzantologický seminár Alexandra Avenaria.
- Šoltés, P. (2007). Vizitácia Michala Olšovského 1750–1752 a jej dôsledky na unifikáciu cirkevnej správy a sociálnu emancipáciu gréckokatolíckého kléru. In *Verba theologica* 12.
- Sołtys, W. (1992). Związki wsi i dworu z cerkwią we wsiach beskidzkich i podbeskidzkich od XVI w. o końca ery galicyjskiej. In: *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*. Ed. Jerzy Czajkowski. Warszawa – Sanok.
- Schnabel-Schüle, H. (1994). Kirchenzucht als Verbrechensprävention. In: *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa*

- (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 16) (47–64). Ed. Heinz SCHILLING. Berlin.
- Schulze, W. (1987). Gerhard Oestreichs Begriff 'Sozialdisziplinierung in der früheren Neuzeit'. In: *Zeitschrift für historische Forschung*. Band 14. (265–302).
- Tropper, G. P. (1988). Pastorale Erneuerungsbestrebung des süddeutsch-österreichischen Episkopats im 18. Jahrhundert. Hirtenbriefe als Quelle der Kirchenreform. In: *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*. 1988, Band 83. (296–336).
- Udvari, I. (1990). *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza: Vasvári Pál Társaság.
- Удварі, І. (2000). *Причинки до історії Пидкарпатських Русинів XVIII. століття. Дослідження з історії культури і мови*. Ужгород : Видавництво В. Падяка.
- Vasil', C. (2000). *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava: Dobrá kniha.
- Žeňuch, P. – Vasil', C. (2003). *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice : Pontificio Instituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka.

Peter Šoltés

SOZIALE EMANZIPATION UND DISZIPLINIERUNG ODER LATINISIERUNG GRIECHISCHKATHOLISCHE GEISTLICHKEIT DES MUNKATSCHER BISTUMS IM 18. JAHRHUNDERT

Resümee

Die erste Hälfte des 18. Jahrhunderts war in den nordöstlichen Teilen des Königreichs Ungarn gekennzeichnet durch den Wiederaufbau der Siedlungsstruktur und des kirchlichen Organisation. Die griechisch-katholische Kirche besaß, im Vergleich zu der römisch-katholischen Kirche und zum Teil auch der protestantischen Kirchen, zwei wichtige komparative Vorteile. Infolge der Methode der

Rekrutierung des Klerus brauchte sie mit dem Mangel an Priester für die vakanten oder neugegründeten Pfarreien nicht zu kämpfen. In den Priesterfamilien haben die Söhne den Beruf des Vaters haben und die Priesterkandidaten alle notwendigen Kenntnisse und Fertigkeiten zum Gottesdienst erlernt. Die griechisch-katholischen Gotteshäuser und Pfarreien besaßen so gut wie keine Grundstücke, die Art und Weise der ökonomischen Sicherstellung der Pfarrer änderte sich von dem Model lateinischen Kirche.

Was aber am Anfang der Wiederaufbau des kirchlichen Lebens komparativer Vorteil und Grund einer raschen Ausdehnung der griechisch-katholischen Kirche war, wurde nach dem Etablieren des tridentischen Kirchenmodels in der nordöstlichen Peripherie des Königreichs Ungarn einer von Hauptgründen ihrer kirchenrechtlichen Unterordnung dem Erlauer römisch-katholischen Bischof. Die Frage der „Qualität“ des Klerus spielte eine große Rolle in Auseinandersetzungen des Erlauer Bischofs mit dem Munkatscher Bischof, ob auf dem Gebiet einer Diözese zwei Bischöfe ihre Jurisdiktion ausüben können. Die Erlauer Bischöfe haben bei dem Heiligen Stuhl und am Wiener Hof die Degradierung des Munkatscher griechisch-katholischen Bischofs auf ihren *Vicarius graeci Ritus unitorum* durchgesetzt.

Die Disziplinierung des griechisch-katholischen Klerus ist die unentbehrliche Bedingung für seine Gleichberechtigung, sowie für die kanonische Gleichstellung des Munkatscher und des Erlauer Bischofs geworden. Als Grundproblem zeigte sich die Notwendigkeit, den tridentischen Forderungen an Priesterkandidaten (Bildungsniveau, soziale Prestige unter den Gläubigen, die Organisationsstruktur der Pfarreien und Kontroll- und Sanktionierungsmechanismen) sich anzupassen.

Der Disziplinierungsprozeß wurde im Laufe des 18. Jahrhunderts von mehreren Seiten und mit unterschiedlicher Intensität angeregt. Die Munkatscher Bischöfe, Erlauer Bischöfe (auf dem Gebiet der Komitate Zips und Gemer der Zipser Probst), das Wiener Hof und der Heilige Stuhl haben im Laufe des 18. Jahrhunderts das Durchdringen der Normen des Tridentinums verwirklicht.

Am stärksten wurde die Disziplinierung durch die kirchenrechtlichen Unterordnung und Aufsicht dem Erlauer Bischof, die Kontrolle über die theologische Vorbereitung, moralische Unbescholtenheit der Priesterkandidaten beschleunigt. Die Grundherren hatten bei der Disziplinierung des Klerus sehr wichtige Instrumente in der Hand, die zur Sanktionierung oder Emanzipation ausgenutzt werden könnten. Der Staat hat zum Disziplinierungsprozeß auf zweifache Weise beigefügt. Auf der einen Seite durch Verbesserung der ökonomischer Lage der Pfarreien mittels Verordnungen an die Komitate, die Ausgliederung der Grundstücke für alle griechisch-katholische Parochien sicherzustellen, durch finanzielle Unterstützung für das Munkatscher Bistum und die armseligsten Pfarrer – sie sogenannte Kongrua. Auf der anderen Seite hat der absolutistische aufgeklärte Staat die Sorgfalt um Bildung des griechisch-ka-

tholischen Klerus intensiviert. In der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts ging es nur um finanzielle Unterstützung des Studium an jesuitischen Universitäten und römisch-katholischen Priesterseminaren in Tyrnau, Kaschau und Erlau. Die kanonische Bestätigung des Munkatscher Bistum 1771 und die Wiener Synode ein Jahr danach haben den Druck auf die Gründung von selbständigen, den Forderungen des byzantinisch-slawischen Ritus entsprechenden Lehranstalten verstärkt. Die Gründung des kaiserlichen Generalseminar in Wien bei der Sankt Barbara Kirche für alle östlichen Bistümer im Kaiserreich, der Priesterseminare in Unghvar und Lemberg, hat den Prozess der Emanzipation der griechisch-katholischen Kirche im Bereich der Priesterbildung beendet. Die Kanonisierung des Munkatscher Bistum kann von der Seite des Heiligen Stuhls und der apostolischen Königin als Bestätigung der, mindestens in den wichtigsten Bereichen erfolgreichen Disziplinierung und sozialer Emanzipation des Munkatscher Klerus interpretiert werden.

СТРАДАЊЕ РУСНАЦОХ И УКРАЇНЦОХ У ВОСТОЧНЕЙ ГОРВАТСКЕЈ 1991-92: ЗЛОДІЙСТВО И СУД

Абстракт: У статі автор з помоцу медийного дискурсу анализує події, политичних умовийох котри виволали масовни депортації и страданя Руснацох и Українцох у восточней Горватскеј 1991-92 року, окреме у валалох Миклошевци и Петровци. Тиж так, автор з помоцу документох, писмох, со-общеньох и звитох зоз судзеня анализує судски поступок против такволаней “Миклошевскеј групи”, як и пресуди того случаю.

Автор заключує же грекокатолика заєднїца под час конфлікту у Горватскеј значно пострадала, о чим ше мало зна у руских и українских медийох. Тиж так, судски процес водзени з вельо недоматками, а велї виновати остали недоматпни горватским власцом и остали непокарани.

Ключни слова: Руснаци, Українци, грекокатолики, Горватска, депортації, медії, суд за войни зломдїства, конфлікт у бувшей СФРЮ.

І УВОД: ПРОБЛЕМАТИКА И МЕТОДОЛОГІЯ

а) Проблематика

Розпад Югославії и война дзеведзешатих рокох принесли трауми и боль велїм поєдинцом и колективом. Проблематику страданя – забойства, насилни депортації и оцудзованє маєтку – Руснацох и Українцох¹ у восточней Горватскеј, мало було темельно вигледоване

¹ Войни дзеведзешатх у Горватскеј, Босни и на Косове мали шицки ознаки медзїетнічних и медзївирских зраженьох, прето насилство спрам цивїлох Руснацох и Українцох будземе третїровац и як насилство спрам грекокатоликох. Тиж так, исную традиційни становїска при представительох тих заєднїцох же слово о рїжновїду истого народу. У тим вигледованю розлика медзї тїма двома заєднїцами не наглашена.

у наукових, або других аналітичних виданьох. Проблеми зоз вигледованьом тей теми ше насампредз повязую зоз не досц темельним, або єднобочним представяньом проблематики у медийох и другой литератури, у зависносци котри бок о тим пише, а и велї публікації котри видаваю Руснаци и Українці у Горватскей и Сербії векшином ше финансию зоз средствох тих державох, котри пре вецей причини (медзсобни обвини за геноцид) ище як заинтересовани за таки приказ ситуації. Познате же офіційни Загреб и Београд були директно уключени до оружийного конфлікту у Горватскей 1991-92. року. Пошлїдки тих оружийних конфліктох и нешка не ришени, не лем на медзилюдским, але и на медзидержавним уровню. Отже, пред Медзинародним судом у Гагу тирваю процеси за “геноцид”, котри перше офіційни Загреб порушал против Сербії, а познейше офіційни Београд против Горватскей.² Тиж так, трагедия медзинационального и медзирелигійного неприязельства на простору бувшей Югославії спричинела милиони жертви насилно виселених, а тиж вецей як двасти тисячи забитих, дзе не на тельо були видлїви жертви котри прецerpела греко-католицка заєдніца Руснацох и Українцох у Горватскей.

Тиж, о траумох войни представительох малочисленей руско-українскей заєдніци у Горватскей, котри ше медзи собу углавним “познаю”, не барз ше пише ані у медийох на руским, або українским языку у Сербії, наводно же би ше “не рушало боляци теми и шицко забуло”³. Така ситуация стваря недостаток прадивей інформації, чаще ширене неточних податкох котри не доприноша успоставянню помиренья и тривацого мира медзи народами на Балкану. Явни интерес же би ше знало правду о жертвах и вивершовачох, же би ше зняло предрасуди, котри часто кружа у явносци же наводно “Серби висельовали Руснацох”, бо кажде злодійство индивидуалне. Тиж так, у велькей мири контроверзни бул судски процес и пресуди виноватим за злодійства забойствох и висельоване у Миклошевцох, а котри суд з воєних злодійствох у Горватскей мог лем часточне вивершиц, бо му векша часц обтужених и осудзених не були доступни.

² <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:481819-Kontratuzba-u-Hagu-Genocid-i-u-zbegovima> (нащивене 3. априла 2014)

³ О тим часто мож чуц од представительох заєдніци, даєдних діячох и новинарох.

а) *Методологія*

Автор хаснує два основні методи – аналізу медійо́х, одно́сно медійни дискурс при аналізи само́го чину насилства и з помо́цу до-кументо́х и звито́х зоз судзе́ня анализує судски поступок процив так-воланей “Миклошевскей групи” и пресуди того случаю. Жри́дло ин-форма́ційо́х за ста́тю бу́ла преса на горватским, сербским и руским языку, углавним часопис Руснацо́х и Українцо́х Горватскей „Нова дум-ка”, тижньово новини Руснацо́х у Войводини (Сербії) „Руске слово”, а тиж так ста́ті и матеріяли зоз сербских, горватских и українских медійо́х о ору́жійним конфлі́кту у Горватскей на початку дзеведзе-шати́х роко́х. Обидва виданя скоро цалком ше друкую зоз бюджетними́ средствами Горватскей и Сербії.

Анали́за ше опера на документи́, писма́, соо́бще́ня и звити́ риж-них організа́ційо́х и институ́ційо́х. О жертво́х найве́цей податки дала Грекокаато́лі́цка церќва у Горватскей, одно́сно О́рдина́рият Кри́жева-цкей Епархі́ї зоз а́прила 1992. року́ под предме́тним насло́вом “Izveštaj o ratnim razaranjima i stradanju vjernika Srijemskog i Slavosnog dekanata Križevačke eparhije” (Ordinarijat Križevačke Eparhije 1992) и матеріяли́ цивилно́го секто́ру з Горватскей, організа́ційо́х “Dokumenta-Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek”, “Centar za suočavanje s prošlošću” и “Građanski odbor za ljudska prava”, котри́ ше за́німаю́ зоз незави́сним прова́дже́ньом процесо́х судзе́ня за воєни́ злоді́йства 2008. и 2009. року́, и котри́ обя́вели́ звити́ под назву́ “*Praćenje suđenja za ratne zločine izvještaj za sijčanj/lipanj 2008*”, одно́сно “*sijčanj/svibanj 2009*”. (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2008/2009).

II РОЗПАД ЮГОСЛАВІЇ

Бувша Со́ціялісти́чна Фе́дерати́вна Репу́бліка Ю́госла́вія (СФРЮ), або просто Ю́госла́вія ше розпа́дла после́ зконче́ня Жи́мней во́йни, ке́д найзахо́днє́йша репу́бліка те́й фе́дерації – Сло́венія, 1990. року́ органі́зовала́ рефе́ренду́м о незави́сности. Те́ди и поча́ли ору́жійни́ зра́же́ня на простору́ бу́вше́й Ю́госла́вії, яки́ ше шви́дко розши́рили́ и на суше́дну Горва́тску, дзе́ исну́є числе́на сербска́ мен-шина. Предста́вите́ле етні́чних Сербо́х 1991. року́ у це́нтру́ и на восто́ку Горватскей е́днобо́чно пре́глашали́ такво́лану “Репу́бліку Сербску́

Країну”. То була самопреглашена держава, населена углавним зоз етнічними Сербами (подобно як такволани “замарзнути конфликти” на території бுவшого Советского Союзу), котри були незадовольни зоз результатами перших вецейпартийних виберанкох у Горватскей и з діями правоцентриковой Влади и зоз председателюм Франюм Тудманом, котри на шовинистични способ чежел здобуц независносц од тедишней комунистичней Югославиї. Пре таки политични околносци, на території Горватскей вибухли оружийни конфликти, котри виволали конечни розпад федерациї. Стваряње Републики Сербскей Країни у значней мири потримало руководство Републики Сербії, значна часц Югославянскей народней армії (ЮНА) и паравойни добровольни формациї зоз Сербії, котри ведно зоз представителями локального, углавним сербского, жительство войовали против новостворених горватских силох безпечносци. Сербски председател Слободан Милошевич теди давал вельку политичну потримовку сербскей самопреглашеной автономії у Горватскей.

Република Сербска Країна була медзинародно неприпозната сепаратистична держава, зоз престолніцу у Книну, котри ше находзи скоро у самим центру Горватскей, а тиж так зоз такволану “восточну престолніцу” у Вуковаре, дзе населена руска и украинска заєдніца. Административна часц востоку Републики Сербскей Країни ше ище навовала “Восточна Славония, Бараня и Заходни Срим”. Република Сербска Країна на початку дзеведзешатих мала вецей як 400 тисячи гражданох, але познейше ше тото число досц зменшало пре висельованє под прициском Горватох и других, а остало вецей як 90 одсто етнічних Сербох. Неприпозната сепаратистична република забирала скоро третину (копновой) території Горватскей (Варга 2011).

По попису зоз 2011. року у Горватскей жило 1 936 Руснацох и 1 878 Украинцох. Ведно – 3 814, найвецей у околїску Вуковару, у валалох Миклошевци (по сербски и горватски – Миклушевци) и Петровцох. Пред войну 1991. року, Руснацох було 3 253, а Украинцох 2 494.⁴ Ведно – 5 747 особи, пред розпадом Югославиї аж за 34 одсто вецей. Воєни страданя и (примушуюца) емиграция мали вельки уплїв на зменшанє грекокатолїцкей заєдніци у Горватскей.

⁴ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H01_02_02/H01_02_02.html (нашивене 3. априла 2014); <http://www.vojska.net/eng/armed-forces/croatia/about/population/> (нашивене 3. априла 2014)

ІІІ ПЕРША (АВГУСТ-НОВЕМБЕР 1991. РОК) И ДРУГА ГАБА ВИСЕЛЬОВАНЯ РУСИНАЦОХ И УКРАЇНЦОХ (МАРЕЦ-МАЙ 1992. РОК)

Перша габа страданьох и висельованя Руснацох и Українцох у Горватскей почала у другей половки 1991. року, под час бойох за Вуковар, кед Югославянска народна армия з помоцу локалней армії – Територіялней одбрани (ТО) вицисла новостворени горватски сили безпечности Збор народней гарди (ЗНГ) и цалком под свою контролу превжала території населени зоз етнічними Сербамі у восточней Горватскей – обласци Баранї, Славонії и Заходного Сриму. Ище до оружийних зраженьох у Горватскей 19. мая 1991. року, подобно як у Словенії, бул організовани референдум о независносци, на яким Руснаци у велькей мири потримали стваряне независней держави Горватскей. У Миклошевцох и Петровцох сербска заєдніца у векшини бойкотувала референдум, а гевти цо вишли, зоз понад 90 одсто потримали независносц Горватскей [13, с.24]. То виволало незадовољство локалних етнічних Сербох у Горватскей, а тиж так подзелене знука руско-українскей заєдніци на “прогорватски” и “просербски” политично орієнтованих. Под прициском конфліктох, у першей габи насилного висельованя своєю обисца мушели охабиц Руснаци, котри у векшини отворено потримовали “прогорватску” политичну орієнтацію.

Друга габа насилного депотованя Руснацох зоз восточней Горватскей ше одвивала у марцу и маю 1992. року. У местох, дзе жию Руснаци и Українці, водзаци функції завжала политична меншина “просербскей” политичней орієнтації, медзи котрима були етнічни Сербі и Руснаци (Українці), котра одразу почала водзиц политику реваншизму. Вершело ше прицисок на тих цо потримовали политику независносци Горватскей и на родзини тих котри ведно зоз горватскима моцями безпечносци напущели валали у восточней Горватскей (Петровці и Миклошевці). Тим цо самовольно напущели валали, або були депортовани, власци Републики Сербскей Країни конфисковани маєток. Єден зоз способох психологийного прициску на гражданох Миклошевцох було правене „спискох за висельованє”, коло 150 менох особох и 64 обисцох, котрих локални власци третировали як „зраднікох”. Политични комесар Яким Бучко и командир ТО у Ми-

клошевцех Момир Анделич, новинарови котри писал за „Руске слово” директно виявлели же планую депортовац вещей як 100 людзох зоз Републики Сербскей Країни, до глібини Горватскей, на територію, котру контролювали горватски сили безпечноци, а до їх обисцох населіц людзох, котрим у Вуковару под час воєних дійствох бул зніщени маєток (Такач 1992-93, б. 10).

Влада Републики Горватскей, 11. децембра 1991. року, прилапела план генералного секретара організації Зєдинених наційох (ЗН) Сай-руса Венса мирового регулованя конфлікту у Горватскей, яки предвидзовал же би 22 райони (скоро штварцина Горватскей), були под защиту ЗН и їх миротворчих моцох, такволаного УМПРОФОР. „Руске слово” писало же у восточней Горватскей, у такволаним „Сетору Е”, було розпоредзене миротворцох под русийским командованьом, од-носно батальон зоз державох бувшого Советского Союзу.

Сербска дньова новина „Борба”, 22. марца 1992. року, писала же пред тим як на терен сцигли миротворци ЗН, зоз валалу Петровци було насилно депортоване скоро 100 особи рускей и украинскей национал-ноци. Ище детальнейше о тих подійох писал руско-українски часо-пис „Нова думка”, котри детально описує тоту трагедию, дзе фамелиї були депортовани зоз своїх домох и одорвани буквално од столу за полудзенек. На уходзе до автобусох, на яких их вожели на територію Горватскей под контролю Загребу, вони були примушени подписац до-кумент у котрим писало же добровольно напушую валал Петоровци, а маєток охабяю власцом Републики Сербскей Країни. Депортовани особи були спозорени же би ше не врацали назад, понеже ше наводно до їх домох населі Сербох котри предходно вигнали Горвати. (Такач 1996-97, б. 12) [13, с.12].

Бувши председатель Союзу Руснацох и Украинцох Югославії Симеон Сакач, за Украинску секцию ВВС гварел же ше Союз теди обрацел амбасади Русийскей Федерациї у Београдзе зоз молбу же би держави бувшого Советского Союзу, односно держави Союзу неза-висних державох⁵ (СНД, здруженє скоро шицких бувших советских републикох), помогли при застановйованю депортацийох Руснацох и Украинцох зоз восточней Горватскей (Варга 2003).

⁵ Україна самостойно отворела амбасад у Београдзе аж штредком дзеведзешатих рокох.

Делегация Союзу Руснацох и Українцох Югославії 27. марца 1992. року нащивела сербского министра правди Зорана Четковича, з цильом же би Влада у Београдзе политично уплївовала на власци у Републики Сербскей Країни и застановели егзодус Руснацох и Українцох. Представителе сербскей Влади тиж так отворено наглашели же Сербия, односно теди ище вше иснуюца СФР Югославия, не маю ингеренції и уплїв на власци у Републики Сербскей Країни у Вуковару (Radovanović, Lazukić 1992, s. 10).

Того дня у Народней Скупштини, у Београдзе, посланїк Демократичней реформскей партії – Петар Петрович, под час дискусії о положеню Руснацох и Українцох на вуковарским подручу, поставел даскельо питаня, окреме „1. Як ше случело же после ошлебодзєня Вуковара, Петровцох и Миклошевцох, погинули два раз вецей граждaне рускей народносци у одношеню на час кед ше одвивали воєни операції? 2. Хто за тото одвичательни и яка у тим шицким була улога ЮНА? 3. Прецо граждaне рускей народносци после приходу ЮНА з Миклошевцох вигнани до Горватскей? 4. Хто одлучел же би ше тим граждaном одвжал маєток?“ (Константинович 1992, 4).

Министер одбрани Републики Сербії генерал-попполковнік Марко Негованович два тижні познейше писмено одвитовал на питаня посланїка Петровича: „1. Неточни податки о страданю векшого числа граждaнох рускей народносци после ошлебодзєня Вуковара, Петровцох и Миклошевцох. 2. Понеже твердзєня о масовним страданю припаднікох рускей народносци неточни, не мож бешедовац ані о дачисї одвичательносци. Аж напроцив, єдинки ЮНА досц зробели на зашити граждaнох шицких националносцох, та и Руснацох. 3. Часц граждaнох рускей народносци з Миклошевцох не прегнати, ає самоинициятивно напушцели свой маєток и пошли до Горватскей. Векшина котра то зробела, то прето же були припадніки горватских паравосейних формацийох, учашніки найновших воєних зражєньох у Горватскей, а дзепосєдни були и соучашніки усташких жвирствох. Вироятнє то зробели пре страх од утвердзованя евентуалней одвичательносци. 4. З Уредбу о дочасовой зашити напушеного маєтку, котру 11. новембра (1991. року) принесла Велька народна скупштина Сербскей Обласци Славония, Бараня и Заходни Срим, утвердзєне же напушцєни маєток мож давац на хаснованє другим органом и организациейом

Сербскей Обласци и физичним лїцом под окремнима условиями зависно од файти и структури маєтку.“ (Константинович 1992, 4).

Амбасада Русийскей Федерациї у Београдзе 30. априла 1992. року обрацела ше власцом СР Югославиї⁶ и обявела допис Союзу Руснацох и Українцох Югославиї о подакох депортациї Руснацох и Українцох зоз Петровцох и Миклошевцох, котри свойо обисца напушцели наводно под насилним прициском з боку власцох Републики Сербскей Країни, од 22. марца по 20. април 1992. року.

Комитет СР Югославиї за сотрудніцтво зоз ЗН, по питаню мирового регулованя конфлікту у восточней Горватскей, на чолє котрого бул блїзкий сотрудник председателя Републики Сербії Слободана Милошевича, Борислав Йович, 2. мая 1992. року ше обрацел зоз писмом амбасадорови Русийскей Федерациї у Београдзе – Генадийови Шикинови, у котрим висловел незадовольство пре инцидент насилного вигананя Руснацох и Українцох зоз восточней Горватскей. У ти писме, югославянски власци превжали на себе обовязку ришиц хто одвичательни за тоті депортациї, а Београд дал „тварди” гаранциї русийским и дипломатом державом СНД же будзе пильно провадзиц розвой подїйох на території, яку контролюю миротворци ЗН под командованьом Русийскей Федерациї.

Русийски мировни батальон у складзе ЗН, односно УНПРОФОР, 15. мая 1992. року превжал контролу над „Сектором Е” у восточней Горватскей, дзе були и валали Петровци та Миклошевци. Источашне, у складзе зоз мировну догварку, Югославянска народна армия требала буц дислокована на територію сушедней Сербії, точнейше СР Югославиї.

Министер вонкашніх ділох Русийскей Федерациї Андрей Козирєв 18. мая 1992. року допутовав до Београду з цильом успоставяня миру на простору бувшей СФРЮ. Глава русийскей дипломатії плановал нащивиц шицки шейсц престолніци бувшей Югославиї (Београд, Подгорицу, Скопле, Сараєво, Загреб и Любляну) и организовац диялог о будучим сотрудніцтве медзи бывшими югославянськими республіками. Того истого дня Югославянска народна армия цалком напушцела такволани „Сектор Е” у восточней Горватскей. Валали Петровци и

⁶ Реформована СФРЮ до Союзней Републики Югославиї 27. априла 1992. року, а котра ше состояла лєм зозз Сербії и Чарней Гори.

Миклошевці цілком прешли под контролу представнікох локальних паравойних формаційох, односно Територияльной одбрани Републики Сербскей Країни. Як пише часопис „Нова думка”, ТО з места Папук, и попри присутносци русийских миротворцох УНПРОФОР, вошли до Миклошевцох и зоз обисцох насилно вигнали 45 фамелиї, односно 98 особи углавним рускей националносци, чийо мена ше уж пред тим нашли у спомнутих „спискох за висельованє” (Такач 1992-93, 10).

„Руске слово” теди писало же цивилох насилно депортовали власци валалу Миклошевці, а цивилох под физичним прициском положили до автобусох. „Нова думка” писала же под час депортовання, ТО побрали цивилом особни ствари, окреме драгоценосци и пенєж, и одвезли их до места Винковці, котре теди було под контролу горватских власцох, а автобуси зоз депортованима цивилами „обезбедзовали” русийски миротворци ЗН (Такач 1992-93, 10).

У інтерв’ю за Українску секцію ВВС, секретар Союзу Руснацох и Українцох Югославії Симеон Сакач виявел же сербски паравойни формациї „спреведли русийских миротворцох”, толкуючи їм же локални Руснаци наводно „добровольно” зохабелі своєю обисца и пошли до своїх родзинох, котри ище скорей, у першей габи висельованя, напустили Миклошевці (Варга 2003). Исти тот дзень, 18. мая, министр вонкашніх ділох Русії Андрей Козирев у Београдзе бешедовал, на тему диялогу медзи бувшими югославянськими республіками зоз председателями Сербії Слободаном Милошевичом и Чарней Гори Момиром Булатовичом. Козирев несподзвано претаргнул югославянску мировну турнею и врацел ше до Москви пре „окремні причини”.

Горватска новина „*Večernji list*” 21. мая 1992. року обявела отворене писмо представителюх Горватскей у КЕБС (ОЕБС) др Дарка Бекича, у якому ше осудзує виганяне 98 цивилох зоз валалу Миклошевці, як и плячканє и знїщованя їх маєтку. Бекич тиж критиковал контингент русийских миротворцох УНПРОФОР, котри не окончели своєю основні обовязки и не захищели цивилох и попри того же були присутні – не застановели чежки злочин насилней депортациї.

Београдски часопис „*Vreme*” 25. мая 1992. року надруковал інтерв’ю сербского новинара Димитрія Боарова зоз др Юліяном Тамашом, науковцом и діячом у руско-українськей заєдніци, котри гварел же власци у Републики Сербскей Країни и ЮНА цали час применювали

политику „двойних стандардох” справ Руснацох и Українцох. Тамаш твердзел же насилну депортацию Руснацох зробели власци Републики Сербскей Країни и попри моцних обещанках Београда о зашити Руснацох. То указовало на неможлівосц Сербії и Югославиї уплївовац на политични обставни у самопреглашеним сербским краю у Горватскей. За Тамаша вельке несподзиване була пасивносц русийских миротворцох, котри фактично „супроводзели егзодус” (Boarov 1992, 27).

IV ЖЕРТВИ И СУД

Ординарият Крижевацкей епархиї грекокатолицкей церкви у Загребу 25. априла 1992. року обявел „Звит о воєних руйнованьох и страданьох вирнікох Сримского и Славонского деканату Крижевацкей епархиї ” (“Izveštaj o ratnim razaranjima i stradanju vjernika Srijemskog i Slavosnskog dekanata Križevačke eparhije”) (Ordinarijat Križevačke Eparhije 1992, 1-4). Справ того звиту, оружани конфликт 1991-92. року уплївовал на безпечносц 3.682 вирнікох, векшину Руснацох и Українцох, док у тот час на території Републики Сербскей Країни було 2.282 вирнікох грекокатолицкох. У звиту пише, же зоз Сримского и Славонского деканату, як зоз валалох Миклошевци и Петровци, було насилно депортоване, або сцекли у страху од угрожованя живота коло 1.300 особи, забито 150, а заробровани 220 вирніки, односно углавним Руснаци и Українци. Од гранатох артилерії було значно очкодовани церкви у Миклошевцох и Петровцох, а даяких грекокатолицки священіки були и загарештовани.

После паду режима Слободана Милошевича у „виборней революції” 2000. року, векшина тих котри були обтужени за воєни злодїйства зоз Сербії, але и зоз других бувших югославянских републикох, були приведзени пред Медзинародни трибунал за воєни злодїйства зоз простору бывшей Югославиї у Гагу. Остатнього обтуженого Горана Хаджича, котри бул премиєр (1991-1992) и председатель (1992-1994) Републики Сербскей Країни, ухапшели у юлиу 2011. року у Сербії, недалеко од Нового Саду. Хаджич ше крил од другой половки дзеведзешатих рокох, а праве под час його мандату було насилно депортовани и тортуровани Руснаци и Українци у Горватскей (Varga 2013, 101-108; Варга 2011).

Заш лєм, Медзинародни трибунал з воєних злодійствох нігда ше специялно не занімає зоз случаем насилних депортацийох и забойствох Руснацох и Українцох, гоч вони медзи етнічними меншинами под час зраженя у Горватскей, скоро найбаржей пострадали. У інтерв'юу за Українску секцію ВВС вярї 2003. року, портпаролка Медзинародного тужительства Флоранс Артман гварела же Медзинародни трибунал до конца свойго мандату не годзен процесуовац шицки воєни злодійства зробени на просторе бывшей Югославиї, маюци на уваги и злодійства против Руснацох и Українцох у Горватскей 1991-92. року, а же зоз тима случаями треба же би ше занімали национални суди за воєни злодійства у републиках бывшей Югославиї (Варга 2003).

Новинар Радия „Вуковар” Данил Гарди, написав кніжку по руски (котра до нешка необявена, незакончена и у рукопису) под роботу назву „Шлїдом судьби”, у котрей описав своєю и страданя велїх Руснацох и Українцох, котри були зарабровани после пребераня варошу Вуковар з боку ЮНА и сербских силх безпечности у новембру 1991. року (Варга 2008, 14-17). Журналиста Гардия, и других Руснацох и Українцох зоз Горватскей, у автобусах насилно превезли до Сербії, дзе вони у негуманих условийох були змєсцени по гарештох у Сримскей Митровици, Алексинцу и Нишу, дзе були мучени и над нїма ше физично и психично виживйовали. Кніжка новинара Данила Гардия своєюфайтова сповєдз-доказ же тедишня СР Югославия, односно Сербия директно участвовала у войни и злодійствох у Горватскей. Отже, Горватска 2. юлиа 1999. року пред Медзинародним судом обвинєла Републику Сербию за агресию и геноцид под час воєних дїйствох у Горватскей на початку дзевєдзєшатих рокох.⁷

Як одвит на тужбу Горватскей, вєцєй як децению познєйше Сербия тиж так у януару 2010. року пред Медзинародним судом правди у Гагу оптужела сушєдну державу за геноцид над етнічними сербами у Горватскей од 1991. року, а окреме у войних акцийох „Олуя” та „Блєсак” 1995. року, под час котрих своєю обисца напушцєло аж понад 200.000 цивилох, найвєцєй етнічних сербох.

⁷ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/287706/Kosorova-necemo-povuci-tuzbu-protiv-Srbije> (нащивєне 3. априла 2014)

После такволатаного „Ердутскогo спорузуменя”⁸ и мирней реинтеграції території самопреглашеней Републики Сербскей Країни под административно-державну контролу Горватскей, вишлїдзуючи горватски органи под надлежносцу Загребу ище 1993. и 1996. року порушали процес за забойство 4 и депортацию 96 особох, углавним руского походзєня, зоз валалу Миклошевци, вряи 1992. року.

У процесу, котри бул популярно навалани „Миклошевска група”, обтужєне 35 особи, а судски процес штредком двотисячитих прицагнул повагу страних медийох, прето же у нїм судзєне найвєкшей групи обвинєних и прето ше вон третировал як свойофайтове виволанє за горватске правосудство за войны злодїйства (BBC 2004). Медзи обвинєними найвєцей було етнїчних Сербох, а абсурдносц процесу за геноцид була у тим же медзи обвинєними скоро трєцина були Руснаци, котри на початку дзєведзєшатих припадали до горе спомнутей просербскей политично-воєней групации ((Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2008, 23).

Горватски опранизациї “Dokumenta-Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek”, “Centar za suočavanje s prošlošću” и “Građanski odbor za ljudska prava” котри ше занїмаю зоз независним провадзєньом процесох судзєня за воєни злодїйства 2008. и 2009. року обявели звити под назву “*Praćenje suđenja za ratne zločine izvještaj za sijčanj/lipanj 2008*”, односно “*sijčanj/svibanj 2009*” у котрим винєшєни велї деталї зоз судзєня за депортациї зоз Миклошевцох, як и конєчни прєсуди. Документ тиж так указує и на велї боки недостаткох у процесу судзєня, алє и животней абсурдносци його случаю (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2008/2009)

Спрам информацийох спомнутих цивилних организацийох, процес против „Миклошевскей групи” тирвал 12 роки, а обвини були радикално змєньовани 7-8 раз. На початку тужитєль глєдал же би злодїйство було квалификованє як „геноцид” над Руснацами, же би оптужнїцу прєменовали на “вивєршованє виновного дїла воєного злодїйства против цивилох” (горв. “počinjenje krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva”), же би ше вєц дзєпоєдни случаї ознова врацало на обтужнїцу за геноцид, од чого на концу оптужєни були и ошлєбодзєни.

⁸ Спорузуменє було порихтанє у рамикох Дейтонских мировних прєгваркох 1995. року .

Зоз обтужніцу Жупанийского державного одветништва зоз Осиєку, br. КТ-37/93 од 29. априла 1996, обтужене 35 оптуженікох за виновне діло геноциду зоз čl. 119. OKZ RH. Зоз рішеннями, з марца 2003. и априла 2004. року, обуставени поступок у одношеню на 8 упокоєних оптуженікох⁹: Момира Анделича, Слободана Анделича, Раду Єремича, Йоакима Лендера, Кирила Буила, Янка Киша, Миленка Ковачевича и Душана Анделича. Року 2005. Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару превжало караюци поступок процив 27 оптуженікох за исте виновне діло (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2008, 25).

До конца першоступньового караючого поступку, котри закончени 5. фебруара 2009. року, на обтужніци остало 14 обтужених. Исти дзень Виєче за воєни злодійства Жупанийского суду у Вуковару обявело пресуду, по котрей 12 обтужени преглашени за виноватих за вивершованє виновного діла воєного злодійства процив цивилох зоз čl. 120. st. 1. OKZ RH, а двома обтужени ошлєбодзени од обтужбох за вивершованє виновного діла геноцид зоз čl. 119. OKZ RH, а то Златан Николич и Дарко Гудак. Осудзеним вирекнути кари гарешту: Югославу Мишленовичу – 6 роки, Милану Станковичу – 6 роки, Душану Станковичу – 6 роки, Петру Лендеру – 15 роки, Здравку Симичу – 4 роки, Йоакиму Бучку – 4 роки, Мирку Ждиняку – 6 роки, Драгану Чиричу – 6 роки, Зденку Магочу – 4 роки и 6 мешаца, Йовану Цици – 15 роки, Дюри Крошняру – 6 роки и Янку Лікару – 4 роки и 6 мешаца. Обявйованю пресуди присуствовали Йоаким Бучко, Зденко Магоч и Дарко Гудак, док – спрам звиту – дзешецero обтужени не були доступни органом Горватскей, односно сцекли и судзело им ше у одсустве (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 15-16).

У хвильки подзвигованя обтужніци, шипки обтужени були недоступни правосудним целом Републики Горватскей, а зоз рішеньом Жупанийского суду у Осиєку, число Кв 46/97, од 21. фебруара 1997. року, одлучене же ше обтуженим будзе судзиц у одсутносци. Вишлїдзованє розпочане ище 1993. року кед Миклошевци и велька часц Вуковарско-сримскей жупанії пре околносци конфлікту не були доступ-

⁹ Мена зоз звиту котри писани по горватски на руски транскрибовано без граматичних вименкох. Назви институцийох тиж так не прилагодзовани рускому языку.

ни правосудним и полицийним целом Републики Горватскей, а велька часц шведкох и очкодованих були розселени ширцом Горватскей.

Кед 2005. року обтужнїцу превжало Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару, не було гледане додатне вишлїдзованє, але под час главней розправи вислухани шведкове и спрам їх виявох, у вецей нагодох прецизована и меняна обтужнїца. Даєдни шведкове слухани пейц и вецей раз, цо под час главней розправи указовало же вишлїдзованє слабо поробене и же требало окончиц додатни вишлїдзованя – наводзи ше у звиту (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 22-25).

У цеку процесу, доказни поступок бул обуставяни пре шмерц 13 обтужених, а Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару 2008. и 2009. року пре недостаток доказох одустало од каребного прешлїдзованя 8 обтужених. Преходзаци зоз Осеку до Жупанийского державного одветништва у Вуковаре, вименена и обтужнїца, толкуюци же ше значно пременели околности и докази у позбераней документациї. Зоз пременку обтужнїци од 20. марца 2007. року пременени опис фактох и законски опис, як и правна квалификация того діла, а обтуженим на терху положене вивершоване виновного діла воєного злодійства против цивилох зоз čl. 120. st. 1. OKZ RH. Пошвидко после того, 13. априла 2007. року, пременена обтужнїца так же ше обтужених терховало знова за геноцид, зоз čl. 119. OKZ RH, але діла за котри ше обтужених терховало остали исти як при пременкох обтужнїци од 20. марца 2007, док правна квалификация діла врацена на примарну тужбу – геноцид.

Зоз рішеньом Жупанийского суду у Осиєку br. Kv-115/97 од 21. марца 1997. против обтужених бул одредзени притвор. На главней розправи одбрана тих обтужених, котри були присутни (тих цо не сцекли – Б. Варга), предложела утаргованє притвору и одредзованє мирох опрезу, цо Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару прилапело.

Спрам звиту, жертвом и очкодованим, а и ширшей явности, одбрана присутних обтуженїкох зоз шлебоди була нерозумліва, бо ше робело о найчежшим виновним ділу за котре одвитує же би обтужени у цеку поступку були у притвору. **Право обтужених на правичне судженє, котре преписане зоз одрежбу члена 6. Европскей конвенциї о зашити людских правох и темельних шлебодох, повреджене**

пре дложину (часову) першоступньовго поступку и зоз частима пременками обтужніци (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 23-24). Дложина першоступньовой пресуди тиж могла при шведкох и жертвох виволац чувство нехасновитосци того карального процесу. Заинтересованосц медийох за тот случай з часом була вше слабша, без огляду же ше водзело каральни поступок за виновне діло геноциду. Жертви фамелийох Голик и Гайдук под час скоро цалого поступку були забути. То, вшеліяк не була хиба Виеча за воєни злодійства котре ше трудзело поступок водзиц у складу зоз законами, пише у звиту, але же Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару пре чежину злодійства у Миклошевцох требало гледац додатне вишлїдзоване теди, кед случай бул превжани зоз Осиєску. Зоз додатним вишлїдзованьом вельо деталі могли буц яснейши. Без того, Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару у цеку доказного поступку спроводзело „прикриті вишлїдзоване“, цо видно зоз прилагодзованя и меняня обтужніци после исказох поєдиних шведкох (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 25).

Пред конєц доказного поступку, на основу одредби чл. 63. ст. 1. OKZ RH, суд меновал бранїтельох по службеной дложносци каждому обтуженому. По теди вецей обтужнікох мали єдного бранїтеля. З оглядом же формално розправа почала знова од початку, обтужени у цеку главней розправи мали окремних бранїтельох. Але, поступок тирвал дванац роки, а у цеку доказного поступку виведзени велі докази док єден бранїтель бранєл вецей обтужених. Прето, поставела питанє организация за провадзєне воєних злодійствох, чи така ситуація може будз не була у процивносци зоз правилами їх одбрани (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 25).

Докази виведзени у цеку доказного поступку указовали на тото же у конкретним предмету зробєне виновне діло войного злодійства процив цивилох зоз чл. 120. ст. 1 OKZ RH. Жупанийске державне одветништво зоз Вуковару подзвигло обтужніцу пре карєбне діло геноциду зоз чл. 119. OKZ RH. Статя II “Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida”, глаши: „U smislu ove Konvencije kao genocid smatra se bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelomičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve: a) ubojstvo članova grupe; b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta

članova grupe; c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uvjetima koji će dovesti do njenog potpunog ili djelomičnog uništenja; d) mjere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe; e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.” (Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske 1993, 36).

Начално, геноцид може вивершиц кажде, без огляду на його положење у войней, або политичней гиерархиї. Медзитим, з оглядом на природу того злодійства (историйски рамки того злодійства повязани зоз голокаустом), котре предпоставя масовносц жертвох и способносц виновнікох же би спричинели масовни и чежки страданя, по природи стварох вивершоваче геноциду буду найвисше ранговани особи у войней и/або политичней гиерархиї. Пракса Медзинародного виновного суду за бувшу Югославию и Руанду то потвердзую (Josipović 2007).

Звит наводзи же специфичносц геноциду, як злодійства, у його окремней намири, *mens rea*, такволана геноцидна намира, жажда же би ше зоз злодійством физично зніщело даедну националну, етнічну, вирску, або даедну другу заедніцу, або ей значну часц и то праве прето же ше роби о тей заедніци. Одука же би ше таке діло вивершело муши буц свидома, же би ше дійствовало у напярме зніщованя такей групи. **У конкретним предмету, обтужени були припадніки сербскей и рускей меншини, а жертви векшином Руснаци и други несерби.** Обтужени були припадніки локалней Териториялней одбрани. У звиту ше наглашує же, наводзаци тоти факти, не исновало намири зменшац значене инкриминованих дійох, але представителе организацийох за провадзене процесох за войны злодійства думаю же у конкретним предмету требало обтужиц за виновне діло войного злодійства процив цивилох зоз čl. 120. st. 1. OKZ RH. (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 24).

Виєче за воєни злодійства Жупанийского суду у Вуковару 29. фебруара 2009. року обявело пресуду за “вивершоване виновного діла воєного злодійства процив цивилох”, у котрей осудзене 12 особи на гарешт од 4 до 15 роки. Под час судского процесу, векша часц обвинєтих не була доступна судским органом, 13 особи ше упокоєли, а 8 особом зняти обтужби пре недостаток доказох. У судским процесу, у котрим на почтку терховане 35 особи, до конца после пресудох покаране шицкого два особи – Йоаким Бучко (4 роки) и Зденко Магоч (4 роки) (Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina 2009, 16-23).

V ЗАКЛЮЧЕНЄ

Медії на простору бувшей Югославиї, а и у України, не давали вельо поваги случаю страданьох и депортацийох грекокатоликх Руснацох и Українцох под час воєних конфликтох у восточней Горватскей. Под час суду, а окреме кед случай преруцени до Жупанийского державного одветништва у Вуковаре и кед ше судски процес у медийох наволало “Миклошевска група”, случай достал вельки медзинародни публицитет, прето же терховал до теди найвекшу групу обтужених за воєни злодїйства и бул пред медзинародними очми явности свойофайтови тест порихтаносци правосудного систему Горватскей кельо є порихтана процесуовац воєни злодїйства. Заш лем, процес ше указал далеко од удатного.

Од рускей преси, найдетальнейше и “найчувствительнейше” о трагичних подїях и пошлїдках войних зраженьох и депортацийох писал часопис горватских Руснацох и Українцох „Нова думка”. Дацо меней, опрезнейше и часто стриманше тижньовнік войводянских Руснацох „Руске слово”. Понеже ше обидва виданя друкую скоро у подполносци зоз державних бюджетских средствох Загребу и Београду, прето позиції виражени у нїх часто мож раховац як таки цо под впливом державней политики Горватскей и Сербії. Дияметрално противни позиції двох державох найлепше видображени на боках рускей и українскей преси на початку новембра 1991. року, кед ЮНА превжала контролю над валалом Миклошевци. Так спрам „Новей думки” Миклошевци були „окупировани”, а за „Руске слово” – Югославянска народна армия Миклошевци „ошлєбодзела”. Часопис Руснацох и Українцох Горватскей „Нова думка”, за розлику од „Руского слова” у Сербії, на своїх боках детально описовал страданя грекокатолицких церквох на території Горватскей, котри були залапени зоз войнима конфликтами. Часопис „Нова думка” писал же Руснаци и Українці у восточней Горватскей почувствовали прицисок пре їх припадносц грекокатолицкей вирскей заєдніци. У часопису не меновани, редакції познати автор, пише же под час конфликту медзи Сербами и Горватами, односно православними и католиками, у Горватскей страдали скоро шицки грекокатолицки парохії (12 од шицкого 14), котрим нанесена и значна материялна чкода (BBC 2004). (Автор 1996/97, 44-47).

„Нова думка” и „Руске слово” мали єдну заєдніцку позицію – на боках своїх виданьох вони прибіжно єднак осудзели насилне виганяє Руснацох и Українцох та оцудзованє їх маєтку. Сербска и горватска преса на своїх боках давали лєм дзепосєдни події повязани зоз трагедию горватских Руснацох и Українцох, окреме о двох габох насилного виганяня и политични подзелєня знука заєдніци на про-сербски и прогорватски орієнтованих, а тиж так о злодїйствах котри були зробени против цивилох и власного народу. Сербски новинар независного београдского часопису „*Vreme*” Димитриє Боаров зявене, дзе представителє истого народу окончели висельованє сонароднікох, наволат „самозайство зоз двома руками”. Сербски, односно югославянски новини „*Борба*” обачліво провадзели офіційни становиска СР Югославії. „Руске слово” и його новинаре у значней ше мири операли на інформації новинох „*Борба*” и власни материяли, алє було мало власних коментарох и оценох подійох.

Горватска преса углавним заступала єдину позицію же восточна Горватска була „окупирована”. Горватска преса, як „*Večernji list*”, окреме пошвецовала увагу не цалком удатней мисії ЗН у Горватскей, дзе заєдніца Руснацох и Українцох процентуално мала найвещей жертви войни. „*Večernji list*” и сербски часопис „*Vreme*” подеднак критиковали неодвичательносц русийских миротворцох ЗН, понеже ше руска заєдніца назадавала же русийска миротворча мисия будзе ефективнєйша пре културну блїзкосц миротворцох зоз Руснацами у Миклошевцох. Цо ше дотика мас-медийох поза гранїцами републикох бывшей Югославії, Українска секция ВВС з 2000. року у велькей мири провадзела страданя Руснацох и Українцох под час розпаду бывшей Югославії и судски процеси. ВВС стримано, алє зоз деталями звитовал о комплексносци ситуації масовного виганяня, розкол знука заєдніци и регрутацию тей націоналней меншини до обидвох армийох (горватскей, сербскей, ТО, односно ЮНА), контроверзних оценох успишносци миротворчей мисії ЗН, алє и о огромней одвичательносци знука заєдніци за найгорши воєни злодїйства.

Судзаци зоз звитох грекокатолицкей церкви, котри були составени ище пред остатніма злодїйствами 1992. року, скоро половка Руснацох и Українцох були на території дзе тирвали моцни войни дїйства, а скоро кажди штварти представителє тих двох заєдніцох у Горватскей

бул под прициском преселени, вигнати, або депортовани. Вецей як сто представителюх тей заєдніци погинуло. Мож розумиц Медзинародни трибунал з воєних злодійствох же не могол процесуовац шицки воєни злодійства на просторе бувшей Югославиї, але судзаци зоз пресуди Виєча за воєни злодійства Жупанийского суду у Вуковаре 2009. року, правда лем часточне задоволена, понеже векша часц осудзених и до нешка недоступни судским власцом у Горватскей и наводно ше дзепоедни особи крию у Сербії. Осудзени лем два особи и то руского походзєня. Ведно зоз не цалком професийним водзєньом поступку, котри у велїх случайох потупїювал права обтужених, цали процес мож найменей спатрац як контроверзни.

Понеже тема сербо-горватского воєного конфлікту ище вше перед Медзинародним судом, тему страданя Руснацох и Українцох и после вецей од дваець рокох после конфлікту ище вше мож спатрац як актуалну и таку яка би на одредзени способ могла уплївовац на медзинародни судски процес медзи Горватску и Сербію.

За саму руску и українську заєдніцу, злодійства котри зробени у восточней Горватскей треба аналізувац и вишветлювац зоз новима податками котри исную, а по тераз су не обявени. Тот случай треба аналізувац и пре Україну, дзе ше, праве под час писаня тей статї, у региону Донбасу водзели бої и страдали цивили, а подїї, ведно зоз политичну ситуацію, барз подобни на тоти у Горватскей початком дзеведзешатих. Тоти конфлікти у себе ноша шицку абсурдносц “братозабойства”, медзинационалних и медзирелигийних конфліктох нового часу у транзиційних бувших социялистичних державох.

ЛИТЕРАТУРА

- BBC. 2004. “Vukovar war crimes trial halted”, BBC World Service, 1 June, 2004. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3765199.stm> (нащивене 3. априла 2014)
- Boarov, Dimitrije. 1992. “Surovost i Licemerje”, *Vreme*, 25.05.1992, s. 27.
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Rim, 4. novembra 1950.
- Josipović, Ivo. 2007. „Ratni zločini“ Priručnik za praćenje suđenja, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka.

- Ordinarijat Križevačke Eparhije. 1992. Izveštaj o ratnim razaranjima i stradanju vjernika Srijemskog i Slavosnog dekanata Križevačke ep, broj 165/1992, 25. travnja (april) 1992, Kaptol 20, Zagreb Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, NN 31/93
- Radovanović, Ivan, Lazukić, Bora. 1992. "Puštanje nečiste krvi", *Vreme* (Beograd), 18.05.1992, s.10.
- Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina (Izveštaj uredili). 2008. *Praćenje suđenja za ratne zločine izvještaj za sijčanj/lipanj 2008*, Dokumenta-Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Centar za suočavanje s prošlošću, Građanski odbor za ljudska prava, rujan 2008, s. 6-26
- Stojanović, Mladen, Adrić, Robert, Kruhonja, Katarina (Izveštaj uredili). 2009. *Praćenje suđenja za ratne zločine izvještaj za sijčanj/svibanj 2009*, Dokumenta-Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Centar za suočavanje s prošlošću, Građanski odbor za ljudska prava, lipanj 2009. s. 10-25
- Varga, Boris, 2013. *Farbanje demokratije*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.
- Автор познати редакції. 1996/97. "Страданє грекокатолицьких церквох у Горватскей", *Нова думка* (Загреб), воєне виданє 96/97. б. 44-47.
- Варга, Борис. 2003. "Трагедія хорватських українців: правда досі не відома", *Українська служба Бі-Бі-Сі*, 01 жовтня 2003, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/story/2003/10/031001_croatia_anniversary.shtml (нащивене 3. априла 2014)
- Варга, Борис. 2008. "Ексклузивна боль по руски", *МАК*, ч. 3, май-юний, б. 14-17.
- Варга, Борис. 2011. "Країна Хаджича та українці", *Українська служба Бі-Бі-Сі*, 20 липень, 2011, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/07/110720_hadzic_rusins_varga_ak.shtml (нащивене 3. априла 2014)
- Константинович, Стеван. 1992. "Руснацох забиваю, чи не?", *Руске слово*, 08.05.1992, б. 4.
- Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији: национална припадност*, Република Србија, Републички завод за статистику, Београд, 2012.
- Такач, Гавриїл. 1992-93. "Миклошевска воєна хронология". *Нова думка* (Загреб), воєне виданє 92/93, б. 10.
- Такач, Гавриїл. 1996-97. "Петровци спадли медзи остатніма", *Нова думка* (Загреб), воєне виданє 96/97, б. 12.

Тамаш, Юлиан, 1990. *Руски Керестур: Літопис и история (1745-1991)*.
Руски Керестур: Месна заєднїца Руски Керестур.

Boris Varga

RUTHENIANS AND UKRAINIANS (GREEK-CATHOLICS) EXODUS
FROM EAST CROATIA 1991-92: CRIME AND TRIAL

Summary

In the research, the author analyses tragedy of Ruthenian and Ukrainian exodus from territory occupied by Serbian military forces 1991-92 in East Croatia. In particular, the author stressed, war crime trial and different point of views on the Ruthenian exodus through media and chronology of tragic consequence in the Croatian, Serbian and local newspapers.

Key words: Ruthenians, Ukrainians, Greek-Catholics, Croatia, deportation/exodus, mass media, war crime, tribunal, arm conflict in former Yugoslavia.

Историйни архив Зомбор
sabadossasa@ymail.com

ОДНОШЕНЕ ВЛАСЦОХ ДУНАЙСКОЙ БАНОВИНИ ГУ РУСКИМ КУЛТУРНИМ ОРГАНИЗАЦИЙОМ У НОВИМ САДЗЕ ПО ЗАЧУВАНЕЈ АРХИВНЕЈ ДОКУМЕНТАЦИЈ

Абстракт: У першей половки трицетих роках двацетого вику зоз потешних новосадских подружницох Руского народного просвитного дружтва (РНПД) и Културно-просвитного союзу югославянских Русиных (КПСЮР), односно Културно-национального союзу югославянских Русиных (КНСЮР), як ше тота организация волала од 1935. року, вирастаю, голем у одредзеној мири, самостойни културно-просвитни организации чий основни циљ було розвиване културного живота руского жительство у Новим Садзе. Тотa робота, на основни документациј хтора ше чува у Архиве Войводини, жада приказац ориентацию и конкретни поступки банских власцох у Новим Садзе спрам двох културно-просвитних организацийох и политичних ориентацийох Руснацох у Новим Садзе.

Ключни слова: Руснаци / Русини, грекокатоліки, православни, Дунайська бановина, Кральовина Югославия, Нови Сад, Югославянске руске просвитне дружтво (ЮРПД), Читальня новосадских Русиных.

Мож повесц же початки организованого културно-просвитного животу бачванско-сримских Руснацох вязани за Нови Сад. У Новим Садзе 2. јулия 1919. року на *Руским народним собранию* формоване Руске народне просвитне дружтво (РНПД), перша културно-просвитна организация Руснацох формована на просторе јужней Панонии чий основни циљ бул *зачувац народни характер Русиных и розвивац и розпространяц руску народну просвиту и у културних вопросах вишадзи заступац интерес јужних Русиных*.¹ Як представителе Нового Саду до

¹ *Записник I-го руского народного собрания отриманого 2./VII. 1919. року у Новим Саду*, Руски календар за јужнославянских Русиных на прости рок 1921, котри ма 365 дньи, Руски Керестур—Сремски Карловци, 1920, 6–8.

помочного одбору за управяньє друштвеного иминія вибрали грекокатоліцки парох у Новим Садзе Йован Хранилович и Дюра Колесар.² У Новим Садзе, 1924. року, порушани и *Руски новини*, перши тижньовник на языке бачванско-сримских Руснацох, а перши редактор *Руских новинок* бул Дюра Павич, тедишні новосадски грекокатоліцки парох.³ З того можеме заключиц же ше културни живот новосадских Руснацох вязаних за РНПД одвивал у и коло грекокатоліцкей парохії.

У своєї кнїжки *Наша церква з народом од початку*, у хторей представя историю новосадскей грекокатоліцкей парохії, о. др Роман Миз ше дотика и културно-просвитней діялносци хтора ше одвивала у рамикох діялносци новосадскей парохії у чаше медзи двома шветовима войнами. Гоч тот кнїжка публицистичного, а не историографского характеру и гоч у ней не хаснована наукова апаратура, у ней пренєшени даєдни окреме вредни документи зоз архиви грекокатоліцкей парохії св. Петра и Павла у Новим Садзе. Ту ше спомина и діялносц Руского просвитного дружтва формованого 20. януара 1935. року, як и його театралней секції.⁴ Окрем театралней діялносци, Миз визначел як главну діялносц дружтва и читальню, та у тексту Руске просвитне дружтво часто означує як Читальню.⁵ Миз наводзи же тото дружтво на своїм печачу мало мєно “РУСКЕ ПРОСВИТНЕ ДРУЖТВО, НОВИ САД – ГР. КАТ. АКЦІЯ”⁶, а на сновательней схадзки за председателя вибрали Шандор Буила.⁷

Медзитим, з документациї з Кральовскей банскей управи Дунайскей бановини хтора ше находзи у Архиве Войводини можеме обачиц же иницијатива за снованє културно-просвитней організації новосадских Руснацох почала голєм три мешаці скорей, октобра 1934. року.⁸ Скорей як цо рушимо з анализу предмету одобрєня правилох Югославянско-

² Исте, 7.

³ *Руски новини*, 1/1924, Нови Сад, 4. децембер 1924, 1.

⁴ Р. Миз, *Наша церква з народом од початку. История парохії у Новим Садзе*, Нови Сад, 2013, 159–170.

⁵ Исте.

⁶ Исте, 159.

⁷ Исте, 160.

⁸ Архив Войводини, Ф. 126 - КБУ Дунайскей бановини - II оддзелєнє, 76254/934, Правила Югославянского Руского Просвитного дружтва у Новим Садзе, одобрєнє, 10. октобер 1934.

го руского просвітнього друства (у дальшим тексті ЮРПД), огляднемо ще на *Звіт з скупщини Грекокатоліцкей церковней општини* написани з боку Управи поліції у Новим Садзе 19. фебруара 1934. року и прешлїдзени Одзеленю явнеї безпечности Кральовскей банскей управи Дунайскей бановини⁹, же бизме могли утвердзиц же негативни становиска власцох о порушательови иницијативи за снованє ЮРПД Дюрови Павичови исновали и скорей тей иницијативи. Звитодаватель перше констатує же скупщини отриманей 18. фебруара 1934. року присуствовало лєм дакус вецей як дваццє особи, а тот факт оправдує з тим же число грекокатолїкох (Русинох) на території Управи поліції у Новим Садзе барз мале.¹⁰ У звіту ще далей наводзи же предшєдуюци, парох Дюра Павич, гледал же би ще зоз скупщини вируцело Андрия Губаша, виключеного з вирних церкви и, по словох звитодавателя, вожда акції процив Павича, за хторого одредзени присутни твердзели же очкодовал церковни масток за коло пейцсто тисячи динари.¹¹ У звіту ще наводза и нововибрани церковни одборніки Василь Стрибер, Стеван (Штефан) Пушкаш, Михайло Виславски и Пера (Петро) Бесерминї.¹² У остатней часци свойого звіту, звитодаватель констатовал же зауваги процив Павича не неоправдани и же ще вон з потримовку владики Дионизия Нярадия намага грекокатолїцку церкву у подполносци подложит под Католїцку церкву, а тото твердженє обгрунтованосци зоз тим же гоч грекокатолїцка служба у подполносци идентична з православноу, Павич грекокатолїцки дзеци упутує на години римокатолїцкей виронауки.¹³

Правила Югославянского руского просвітнього друства послати Кральовскей банскей управи 10. октобра 1934. року и окрема самих Правил, приложени и Записнік зоз 6. октобра 1934. року на *поради югославянских новосадских Русинох* хтори и подписани на концу Записніка, як и представитель полицийних власцох Нового Саду п. Трифкович.¹⁴ Предмет поради було снованє Югославянского руского

⁹ АВ, Ф. 126 – II, 12115/34, Звіт зоз скупщини Грекокатолїцкей церковней општини, 19. фебруар 1934.

¹⁰ Исте.

¹¹ Исте.

¹² Исте.

¹³ Исте.

¹⁴ АВ, Ф. 162-II, 76254/934, Записнік зложени дня 6. октобра 1934. року на поради югославянских новосадских Русинох.

просвітнього дружтва.¹⁵ Преношимо у целосци, у прекладзе зоз сербского языка, бешеду Дю. Павича зазначену у тим Записніку:

З формованьом шлєбодней нашої оцовщини Югославиї дата шлєбода и шицким другим Славяном, хтори жию у нєй. Нашо Русини основали такой свойо Народне рус. просвітне дружтво¹⁶ ище 1919. року. Шицки нашо руски населєня маю свойо просвітне дружтво, та би було праведно же би Нови Сад не заоставал за нїма.

Наглашуєм, же ми як югославянски националисти стоїме на интетралним народним и державним єдинстве. Прето нашо дружтво нє лєм же будзе пестовац правдиву русинску (малоруску) свідомосц, але и окреме воспитовац своїх членох у духу югославянского национализму. Прето ше нашо члени буду намагац же би були и члени югославянских вит'язских и просвітних організаційох.

Окреме нашо дружтво будзе исц за тим же би ше його члени цо вещей образовали з читаньом здравих кнїжских и збиваньом аналфбетизму при старших. Ширєнє розумносци и шпоровносци, помаганє худобним, а окреме худобним школяром, моралне подзвигованє и усовершованє и борба процив субверзивних процивдержавних и социялних струйох буду тиж єдна з длужносцох наших членох. З єдним словом, циль дружтва будзе: просвітне, културне и моралне воздзвигованє своих членох.¹⁷

Зоз тих словох можеме заключиц же снователє будуцого дружтва не лєм виражовали подполну лоялносц югославянскей держави и идеології інтегрального югославянства, але з хаснованьом слова *Малоруси*, хторе у Краљовини Югославиї, хтора важела за єдну з державох з окреме моцну російську орієнтацію, було вельо прилаплївши од етнониму *Українци*, хтори у тим моменту бул окреме присутни и промововани у виданьох РНПД, вони на ище єден способ сцели указац свойо симпатії гу югославянским власцом.

Приложени и список підписнікох записніка у хторим начишлєни мєна, презвиска, професії и адреси підписнікох. Тот список пренєшєме

¹⁵ Исте.

¹⁶ Ту ше найвироятнєйше дума на Руске народне просвітне дружтво. (заув. С.С.)

¹⁷ АВ, Ф. 162-II, 76254/934, Записнік зложени дня 6. октобра 1934. року на поради югославянских новосадских Русинох.

у цілосці у прекладзе на руски язык зоз сербского з намиру приказованя дружтвеней структури и розошатосці по території Нового Саду подписнікох, а самим тим и Руснацох у медзівойновим Новим Садзе:

Павич Дюра, греко-катол. парох, Нови Сад, Бойовичова ул. 2.

Колесар Петро, адв. приправнік, Нови Сад, Ал. Шантича 93.

Рагаї Дюра, польоділец, Нови Сад, Темеринска 65.

Чизмар Йовген, уряднік електричної централь, Нови Сад, Темеринска 65.

Винаї Василь, уряднік електричної централь, Нови Сад, Вуко-савлевичова 13.

Виславски Михайло, уряднік контролю мирох, Нови Сад, Вельки Лиман.

Гарди Гавриїл, уряднік городски, Нови Сад, Дубровацка драга 14.

Колесар Емил, ремесельнік, Нови Сад, Карадьордьева 31.

Михняк Янко, польоділец, Нови Сад, Орловичова 3.

Шанта Гавриїл, уряднік електричної централь, Нови Сад, Гундуличова 20.

Шепински Владимир, польоділец, Нови Сад, Темеринска 65.

Колесар Александер, ремесельнік, Нови Сад, Ал. Шантича 93.

Бесермині Петро, поштански уряднік, Нови Сад, Мародичова 7.

Стрибер Василь, польоділец, Нови Сад, Нови Сад, Калвинова 10.

Парошкai Шандор, огньогашец, Нови Сад, Обори 444.

Винаї Митро, уряднік електричної централь, Нови Сад, Хаджи Рувимова 29.

Губаш Осиф, учитель у пензії, Нови Сад, Приморска 6.

Шима Михайло, польоділец, Нови Сад, Павла Орловича 9.

Лазор Павло, муляр, Нови Сад, Словацка 38.

Копчански Данил, байбер, Нови Сад, Текелийова 19.

Майорош Янко, дзьяк, Нови Сад, Руска 40.

Шанта Йовген, польоділец, Нови Сад, Юг-Богданова 9.

Виславски Леон, ремесельнік, Нови Сад, Вельки Лиман.

Бесермині Дюра, ремесельнік, Нови Сад, Мародичова 7.

Олеяр Петро, ремесельнік, Нови Сад, Футожска драга 176.

Олеяр Йоаким, закончени учитель, Нови Сад, Футожска драга 176.

Павич Дюра мл., студент права, Нови Сад, Бойовичова 2.

Парошкой Микола, польоділец, Нови Сад, Пирошка 31.

Колесар Александер ст., польоділец, Нови Сад, Ал. Шантича 93.

Михняк Михайло, польоділец, Нови Сад, Пирошки обори 417.¹⁸

Тот список нам дава у першим шоре препатрунок професийох єдней часци руского жительство у Новим Садзе трицетих роках двадцетого вику. Окрем одредженого числа польоділцох на периферії Нового Саду, тот список указує и тенденцию поступного розвитку гражданского пасма при новосадских Руснацох у тим чаше.

Правила (статут) ЮРПД у снованю приложени з целью одобрєня з боку Кральовсей бансей управи (КБУ) Дунайсей бановини. Датум на Правилах 7. октобер 1934. року.¹⁹ Поровнуюци тоти Правила з Правилами РНПД принєшенима 1. юлия 1919. року и обявенима у *Руским календаре* за 1921. рок²⁰, можеме заключиц же Правила ЮРПД у найвекшей мири преписани Правила РНПД, а розлики у вязи зоз текстом хтори одредзує дух югославянского национализму, цо мож повязац зоз теди актуелну шестоянуарску диктатуру крала Александра I Карадьордевича и з його боку прокламовану идеологию интегрального югославянства.

Документация хтора хронологино шлїдзи доказує же Правила перше не були прилапени. Шлїд о тим допис Управи полиції у Новим Садзе од 3. новембра 1934. року.²¹ хтори тото констатує. У тексту хтори подписує окончователь длужносци управителя полиції наводзи ше же векшина Руснацох у Новим Садзе прешла на православну виру и же тоти православни Руснаци маю намиру превжац *руску церкву*, а снованє ЮРПД автор того допису видзи як Павичово пробованє же би тото онєможлївел. Допис ше закончує зоз заключеньом же би ше

¹⁸ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Мена, професії и места биваня подписнікох, без датуму.

¹⁹ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Правила Югославянского Руского Просвитного Дружтва у Новим Садзе, 7. октобер 1934.

²⁰ *Правила “Руского народного просвѣтного друштва” у кральевини Сербох, Хорватах и Словенцох*, Руски календар на прости 1921. рок..., 8–12.

²¹ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Допис Управи полиції у Новим Садзе КБУ Дунайсей бановини о правилах Югославянского руского просвитного дружтва, 3. новембер 1934.

правила дружтва, против хторого, по словох звитодавателя, векшина Руснацох у Новим Садзе, требало одбиц.²² На истим паперу ше находзи и одвит КБУ од 12. новембра 1934. року у хторим ше од Управи полиції гледа же би у року од шейсцох тижньох пренашла обгрунтованє по хторим би КБУ могла забраніц снованє того дружтва.²³ Же Правила ЮРПД заш лем прилапени шведочи допис КБУ Управи полиції и Министерству нукашніх ділох. Допис 13. новембра послани до Министерства нукашніх ділох у Београдзе з прикладніками Правиллох, а у истим допису ше наклада Управи полиції у Новим Садзе же би ше старала о тим же ше ЮРПД будзе притримовац одобрених Правиллох.²⁴ Медзитим, 22. новембра Управа Полиції у Новим Садзе, поступаючи по гореспомнутим розказу КБУ од 12. новембра, послала звит у хторим ше ознова твердзи же Павич, єзуитски воспитани, одлучел претаргнуц врацанє Русиных до православней вири, цо звитодаватель представя як намиру Павичового предходніка Йована Храниловича²⁵ Снованє ЮРПД ше представя як намира пароха Павича же би застановел преход своїх вирних на православіє, а як легитимна організація новосадских Руснацох представена Читальня новосадских Русиных, часц Културно-просвитного союзу югославянских Русиных (КПСЮР).²⁶ Зоз допису КБУ Управи полиції у Новим Садзе од 26. новембра видзи ше же ше предмет одобрєня Правиллох ЮРПД враца же би ше вименєли остатні вирєчєня членох 6. и 8. Правиллох.²⁷ Остатнє вирєчєнє члену 6. гвари же Управни одбор не длужни навєсц причини прецо дахто прияти лебо не до членства,²⁸ а у остатнім вирє-

²² Исте.

²³ Исте.

²⁴ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Допис КБУ Дунайскей бановини Управи полиції Нови Сад и Министерству нукашніх ділох о одобрєню правиллох Югославянского руского просвитного дружтва, 13. новембер 1934.

²⁵ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Допис Управи полиції Нови Сад КБУ Дунайскей бановини по предмету правиллох Югославянского руского просвитного дружтва, 22. новембер 1934.

²⁶ Исте.

²⁷ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Допис Управи полиції Нови Сад КБУ Дунайскей бановини по предмету правиллох Югославянского руского просвитного дружтва, 26. новембер 1934.

²⁸ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Правила Югославянского Руского Просвитного Дружтва у Новим Садзе, 7. октобер 1934.

ченю члену 8. пише же *Управни одбор годзен виключиц члена хтори би робел против дружства и його чесци.*²⁹ У своїм допису КБУ гляда же би, по питаню члену 6, (...) *особи хтора би не була прията за члена муши тота одлука мотивовац и дошлєбодзиц му ше жалба на главней скупштини.*³⁰ Цо ше члену 8. дотика, КБУ гляда же ше за каждого виключеного члена муши *принєсц одлука з мотивацію и право жалби на главней скупштини.*³¹ Гоч то не зазначене у самим допису, могло би ше предпоставиц же причина за врацанє того документу не були тоти два формални причини, але звит Управи поліції зоз 3. новембра.

Пририхтуюци одбор ЮРПД наисце направел вименки Правилех и послал их Кральовскей банскей управи. Датум на вименених правилех 30. новембер, а зоз нїм приложени и Записнік зоз схаdzки пририхтуючого одбору отриманей 1. децембра 1934. року и на ней прилапени шицки зауваги хтори КБУ мала на правила.³² У самих Правилех окрем наложених вименкох обачліва ище єдна, хтора не була гледана од КБУ. У члену 2. Правилех пише: *Циль здружєня унапредзованє вирских, моралних, културно-социалних и материялних интересох новосадских Русинох у духу югославянского национализму през розвиванє вирско-моралней и народней свідомосци, общого образования и злагоди.*³³ То значи же до будущей роботи ЮРПД у снованю уруцена и вирска компонента, хторей у предходних правилех не було. На концу Правилех находзи ше и одвит КБУ у хторим наведзене же правила одобрєни.³⁴ Як и у предходним случаю одобрєня Правилех, и тоти правила прешлїдзени Управи поліції у Новим Садзе и Министерству нукашніх ділох.³⁵ Як и у предходним случаю, одвит з Министерства нукаш-

²⁹ Исте.

³⁰ АВ, Ф. 126-ІІ, 76254/934, Допис Управи поліції Нови Сад КБУ Дунайскей бановини по предмету правилех Югославянского руского просвитного дружтва, 26. новембер 1934.

³¹ Исте.

³² АВ, Ф. 126-ІІ, 76254/934, Записнік зложени дня 1. децембра 1934. року на схаdzки пририхтуючого одбору Югославянского руского просвитного дружтва.

³³ АВ, Ф. 126-ІІ, 76254/934, Правила Югославянского Руского Просвитного Дружтва у Новим Садзе, 30. новембер 1934.

³⁴ Исте.

³⁵ АВ, Ф. 126-ІІ, 76254/934, Допис КБУ Дунайскей бановини Управи поліції Нови Сад по предмету правилех Югославянского руского просвитного

ніх ділох не зачувани, а як и у предходнім случаю, ознова пришло до одбиваня правилох без огляду на предходне одобрєнє. У Одлуки од 2. януара 1935. року, Кральовска банска управа Дунайскей бановини дава и обгрунтоване у хторим толкує же по Правилох ЮРПД здруженє вирского характеру, так же не спада под одредби Закону о здруженьох, зборох и догваркох. У Одлуки далєй наведзене же молба за одобрєнє правилох одбита прето же є поднєшена органу власци хтори не ма компетенції по тим питаню.³⁶ Зоз тоту одлуку, тот предмет у КБУ Дунайскей бановини заключени. Медзитим, по кнїжки Романа Миза видзиме же культурно-просвитна организация под меном Руске просвитне дружтво основана у Новим Садзе 1935. року, а назва на печацу, як уж спомнута, була “РУСКЕ ПРОСВИТНЕ ДРУЖТВО, НОВИ САД – ГР. КАТ. АКЦИЯ”.³⁷ З того би ше могло заключиц же тото дружтво заш лєм регистроване, але як организация вирского характеру. Медзитим, о тим не пренайдзени шлїди медзи архивним материялом. Без огляду на то, з приложеной документації видзиме же тедишні власци, а поготов Управа полиції у Новим Садзе, не мали позитивне думанє о діялносци грекокатолїцкей парохії у Новим Садзе, а насампредз о пароховиа Дюрови Павичови, а причини за таке становиско, по доступней документації, евидентно релігійней природи.

Пре процивенє доминації грекокатолїцкого духовенства у роботі РНПД, на сновательней схадзки у Старим Вербаше, 3. септембра 1933. року, формовани Културно-просвитни союз югославянских Русинох (КПСЮР). У кратким звиту з тей схадзки (скупштини) адресованому на КБУ Дунайскей бановини, начальнік Кулского срезу зазначел же схадзки присуствовало коло 150 нащивителє, же тоту организацию хтору предводза лікар др Милутин Губаш и бувши општински новтаруш Лаци (Владислав) Поляк потримує лєм меншина Руснацох, по оцени начальніка, од дзешец по петнац проценти руского жительство.

дружтва у Новим Садзе, 13. децембер 1934; Исте, Допис КБУ Дунайскей бановини Одзелєну за державну заштиту Министерства нукашніх ділох по предмету правилох Югославянского руского просвитного дружтва, 13. децембер 1934.

³⁶ АВ, Ф. 126-II, 76254/934, Одлука КБУ Дунайскей бановини по предмету одобрєня правилох Югославянского руского просвитного дружтва

³⁷ Р. Миз, нав. діло, 159.

ства и же плановане шедзиско новей организції Коцур.³⁸ Медзитим, випатра же заш лем Нови Сад бул центр діялносцох КПСЮР, цо вид-но и у тим же место видаваня глашніка КПСЮР, *Зарі*, бул Нови Сад.³⁹ Понеже уж спомнута релігійна орієнтація РНПД и організаційох у вязи зоз нїм, требали бизме потолковац и релігійни позиції КПСЮР. Гоч у першим чишлє *Зарі* декларована вирска равноправносц медзи членми КПСЮР⁴⁰, уж у *Русским народним календаре* за 1935. рок, календарскей публікації КПСЮР, обачуєме же ше у нїм, такой после біографійох нового югославянского краля Петра II и забитого краля Александра I, находзи и обяжна біографія з фотографію православного єпископа бачкого Іринєя Чирича⁴¹, цо такой ілюструє проправославни становиска КПСЮР, хтори на перши дзень Русадльох (4. юнія) 1935. року, на схадзки у Коцуре, пременєл мено и постаєл Културно-націонални союз Югославянских Русиных.⁴²

Як організація хтора ше виключно занїма з културно-просвітним животом новосадских Руснацох, а у вязи є зоз за КПСЮР односно КНСЮР, спомина ше Читальня югославянских Русиных. Податки о снованю Читальні не пренайдзени, а єдини шлїд же вона формована найпознейше цеком 1934. року звіт Управи поліції у Новим Садзе КБУ Дунайскей бановини по питаню правилех ЮРПД од 22. новембра того року дзе ше Читальня новосадских Русиных спомина як уж основана.⁴³ Петро Д. Сендерак у своїм тексті *Русини у Новим Саду* обявеним у *Руским народним календаре Заря* за 1936. рок бешедує у першим шоре праве о діялносци Читальні. Вон гвари же Читальня новосадских Руснацох секція КНСЮР, алє и член Союзу културних дружтвох у Новим Садзе хтори, по Сендеракових словах, зазберує по-

³⁸ АВ, Ф. 126-ІІ, 13245/1933, Звіт начальніка кулского срезу КБУ Дунайскей бановини о конститутивней скупщини Културно-просвітнього союзу югославянских Русиных, 6. септембер 1933.

³⁹ *Заря* 1/1934, Нови Сад, 22. април 1934, 1.

⁴⁰ Істе, 3.

⁴¹ Я. Виславски, *Високопреосвящені Владика Бачки Др. Іриней*, Русскій народный календарь на простой годъ 1935, Нови Сад, 1934, 23–25.

⁴² *Заря*, 18/1935, Нови Сад, 7. юлій 1935, 139.

⁴³ АВ, Ф. 126-ІІ, 76254/934, Допис Управи поліції Нови Сад КБУ Дунайскей бановини по предмету правилех Югославянского руского просвітнього дружтва, 22. новембер 1934.

над пейдзешат дружтва у Новим Садзе.⁴⁴ Тот исти Союз културних дружтвх у Новим Садзе ше 15. мая 1935. року обрацел Просвитному оддзеленю КБУ Дунайской бановини з молбу же би Просвитне оддзелене з свойого бюджету додзелело средства з розходах предвидзеных за народне просвищоване Музичному дружтву за музичну школу “Баїч”, Матици Росийской и праве Читальні новосадских Русиных.⁴⁵ Одвит Просвитного оддзеленя КБУ нажалъ не зачувани. Читальня новосадских Русиных ше 1937. року обрацела Просвитному оддзеленю КБУ з молбу за финансиюну помоц. Сама молба не зачувана, але зачувани одвит од 16. юния 1937. року у хторим ришене же ше Читальні новосадских Русиных додзелює и виплацує помоц у суми од 3000 динарох зоз бюджету Дунайской бановини за бюджетски 1937/1938 рок.⁴⁶

Сам КНСЮР, хтори мал шедзиско у Новим Садзе, 1938. року гледал финансиюну помоц од Просвитного оддзеленя КБУ. У своїм допису КБУ од 16. августа 1938. року, хтори подписали председатель КНСЮР др Йоан Шарик и секретар Евгений М. Кочиш, описана чежка финансиюна ситуация у хторей ше теди находзел КНСЮР:

Културно-национални союз югославянских Русиных, робяци на моцненю рускей и югославянскей свідомосци медзи Руснацами у Югославії, на просвищованю Руснацох и на їх културним унапредзованю вообщє, як гумано-просвитна установа, ма у своєї роботи вельо материялни почежкосци хтори звладовани з вельку пожертвовносцу и материялу помоцу самих за славянску злагоду и братство зогратих членох. Медзитим, шицко тото не достаточне же би наш “Союз” могол з успихом окончовац свой вельки задаток и то тєраз кєд славянска злагода найпотребнєйша.

И док други подобни славянски, та аж и неславянски организации поряднє и каждогого року були субвенционовани з боку державних

⁴⁴ П.Д. Сендерак, *Русини у Новим Саду*, Руски народни календарь Заря на преступни рок 1936, Нови Сад, 1936, 54.

⁴⁵ АВ, Ф. 126 – КБУ Дунайской бановини – IV оддзелене, 22970/1935, Молба Союзу културних дружтвх у Новим Садзе Просвитному оддзеленю КБУ Дунайской бановини же би ше додзелело средства Музичному дружтву за музичну школу “Баїч”, Матици Росийской и Читальні новосадских Русиных, 16. май 1935.

⁴⁶ АВ, Ф. 126-IV, 23379/1937, Ришене Просвитного оддзеленя КБУ Дунайской бановини о додзельованю и виплацованю помощи Читальні новосадских Русиных, 16. юний 1937.

и самоуправних власцох, наш “Союз” за 5 роки свойого иснованя не доставал скоро нїяки субвенції. Пре тоти причини шлебодно ше обрацаме гу Горньому наслову (КБУ Дунайской бановини – заув. С.С.) же би нас субвенціоновал зоз суму хтора би могла надополнїц голем у одредзеной мири вецейрочне несубвенціонованє нашого “Союзу”.

*Наздаваюци ше же нам и нашої молби Горнї наслов помогне, оставаме з одличним почитованьом.*⁴⁷

Маючи у оглядзе найменей еден факт, же глашнік КНСЮР Русска заря виходзел у тим чаше, але и у предходних роках, непорядне, можеме заключиц же тото обгрунтованє цалком оправдане. Одвит Просвитного оддзелєня КБУ Дунайской бановини приходзи аж 3. априла 1939. року, и то на поштредни способ. Просвитне оддзелєне у своїм допису з истим датумом модлї Управу полиції у Новим Садзе же би вона сообщела КНСЮР же його молба не могла буц ришена прето же не було розполагаючи средства за намени того типу.⁴⁸ Просвитне оддзелєне охабело можлівосц же би КНСЮР обновел свою молбу за чечуци бюджетски рок, з тим же гледало же би ше з молбу приложели и одобрени дружтвени правила, закончуюци рахунки за остатнї два роки, предрахунок за чечуци рок, звит о роботи поднєшенни скупштини за остатнї два роки, вец же би ше означела намена за хтору би КНСЮР плановал вихасновац дату помоц, точни обрахунок средствох хтори вихасновал у случаю же средства достати, як и число членох и велькосц членского улогу.⁴⁹ О повторйованю молби КПСЮР 1939. року не пренайдзени нїяки податки.

Приложена документация хтора у тей роботи була предмет вгледованя не обсяжна у тей мири же бизме могли реконструовац вкупну діялносц руских културно-просвитних организацийох у Новим Садзе, але заш лем можеме у одредзеной мири одгаднуц на яки ше способ державни власци справовали гу тим организациейом. Вецей як

⁴⁷ АВ, Ф. 126-IV, 34877/1938, Молба Културно-национального союзу югославянских Русинох КБУ Дунайской бановини за субвенціонованє його діялносци, 16. август 1938. року.

⁴⁸ АВ, Ф. 126-IV, 34877/1938, Допис Просвитного оддзелєня КБУ Дунайской бановини Управи полиції у Новим Садзе по предмету молби Културно-национального союзу югославянских Русинох, 3. април 1939.

⁴⁹ Исте.

евидентне же власці отворено потримовали перехід Руснацох грекокатолікох на православие, цо видно зоз архивней документації о Югославянским руским просвітним дружтве и діялносци новосадскей грекокатоліцкей парохії вообщє. Тото побива твердженє Владимира Бильні у його публикації о войволянских Руснацох у медзिवойновим периодзе, а источашнє и твердженє Зорана Янєтовича у його публікованей докторскей дисертації о живоце националних меншинох у югославянскей держави медзивойнового периоду, же ше перехід Руснацох на православие одвивал без потримовки.⁵⁰ У тим шветле можемо претолковац и почежкосци хтори ЮРПД мало при регистрації, поготов по питаню його вирского характеру, без огляду на їх упарти намагання же би ше приказали як организация хтора дійствує у духу югославянского націоналізму. Цо ше дотика Читальні новосадских Русинок, о діялносци тей організації маме барз мало шліду, а ришенє о фінансованю ей діялносци зоз 1937. року найвироятнєйше єдини шлід о державним фінансованю културно-просвітней діялносци Руснацох у Новим Садзе, а можебуц и у цалей медзивойнової Югославії. Же тота помоц не була стаємна, доказує и судьба молби *матичней* організації Читальні югославянских Русинок, Културно-национального союзу югославянских Русинок, хтора не прилапена. Можемо присц до заключєня же потримовка державних власцох русофилним и проправославним організаційом бачванско-сримских Руснацох була баржей моралней природи, док фінансийна потримовка приходзела у вельо меншей мири. Архивни материял на тоту тему не богати и потенційне одкриванє новей документації з медзивойнового периоду у будучносци ту винєшени становиска лебо далєй аргументує лебо у велькей мири побие.

ЖРИДЛА И ЛИТЕРАТУРА

Непубликовани жридла

1. Архив Войводини Ф. 126 – Кральовска банска управа Дунайскей бановини (1929–1941)

⁵⁰ V. Biljnja, *Rusini u Vojvodini 1918-1941*, Novi Sad, 1987, 63, 86-87; Z. Janjetović, *Deca kraljeva, pastorčad careva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd, 2005, 371.

Периодична преса

1. *Руски новини за Русинох у краљовини СХС*, Нови Сад, 1924–1930.
2. *Заря. Орган културно-просвитного союзу югославянских Русинох*, Нови Сад, 1934–1936.
3. *Русска заря. Орган културно-національного союзу югославянских Русинох*, Нови Сад, 1936–1940.

Монографії

1. Миз, Р. (2013). *Наша црква з народом од початку. Историја парохији у Новим Садзе*. Нови Сад.
2. Biljnjа, V. (1987). *Rusini u Vojvodini 1918-1941*. Novi Sad: Dnevnik.
3. Janjetović, Z. (2005). *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941*. Beograd.

Статї и публиковани жридла

1. *Записник I-го руского народного собрания отриманого 2./VII. 1919. року у Новим Саду* (1921). Руски календар за южнославянских Русинох на прости рок 1921, котри ма 365 дньи. (6–8). Руски Керестур: Руске народне просвитне дружтво.
2. *Правила “Руского народного просвѣтного друштва” у краљевини Сербох, Хорватах и Словенцох* (1921). Руски календар за южнославянских Русинох на прости рок 1921, котри ма 365 дньи. (8–12). Руски Керестур. Руске народне просвитне дружтво.
3. Виславски, Я. (1935). *Високопреосвящени Владика Бачки Др. Иринеи, Русскій народный календарь на простой годъ 1935*. (23–25). Нови Сад. Културно-просвитни союз югославянских Русинох.
4. Сендерак, П. (1936). *Русини у Новим Саду*. Руски народни календарь Заря на преступни рок 1936. (54). Нови Сад: Културнонационални союз югославянских Русинох..

Saša Sabadoš

RELATIONS OF THE AUTHORITIES OF THE DANUBE BANATE
TOWARDS THE CULTURAL ORGANIZATIONS OF NOVI SAD'S
RUTHENIANS ACCORDING TO ARCHIVAL HOLDINGS

Summary

During the first half of the 1930s, two at-least partly autonomous cultural and enlightenment organizations grow out of Novi Sad's subsidiaries of the Ruthenian National Enlightenment Society and the Cultural and Enlightenment Association of the Yugoslav Ruthenians (known from 1935 as the Cultural and National Association of the Yugoslav Ruthenians), and their basic goal was to develop the cultural life of the Ruthenian population in Novi Sad. This paper, based on the archival holdings held in the Vojvodina Archives, intends to portray the orientation and practical actions of the Banate's authorities in Novi Sad towards not only the two cultural and enlightenment organizations, but also two political orientations of the Ruthenians in Novi Sad.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА РУСИНИСТИКУ
Др Зорана Ђинђића 2
21000 Нови Сад
Тел: +38121454484
www.ff.uns.ac.rs

Електронско издање

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(=161.2)(497.113)(082)
811.161.2(082)
821.161.2(497.11).09(082)

РУСИНИСТИЧНИстудии=Ruthenian studies [Електронски извор] : електронско издање / [главни редактор Јулијан Тамаш]. - Нови Сад : Филозофски факултет, 2015. - 1 електронски оптички диск (CD ROM); 12 cm

Насл. са насловног екрана. - Поједини радови на хрв., словач. и укр. језику. -Библиографија. - Summary ; Zusammenfassung.

ISBN 978-86-6065-319-4

а) Русини - Историја - Војводина - Зборници б) Русински језик - Зборници с) Русинска књижевност - Зборници

COBISS.SR-ID_298887687